

B O R E C

ORGAN REPUBLIŠKEGA ODBORA ZVEZE BORCEV
NARODNO OSVOBODILNE BORBE SLOVENIJE

LETNIK II * SEPTEMBER 1950 * ŠTEV. 9

MIHA MARINKO

*predsednik vlade Ljudske republike Slovenije
in sekretar Centralnega komiteta Komunistične partije Slovenije
— petdesetletnik*

OB ŽIVLJENSKEM JUBILEJU

Kot izraz zahvale za veliko življenjsko delo in iz spoštovanja do velikih zaslug, ki si jih je pridobil tovariš Miha Marinko z nesebičnim delom za svoj narod in našo skupno jugoslovansko domovino, se je slovenski narod na dostojen način spomnil njegovega življenjskega jubileja, petdesetletnice. Mirno lahko zapišemo, da med delovnimi ljudmi vseh naših narodov, predvsem pa seveda slovenskega, ni bilo nikogar, ki bi danes najodgovornejšemu voditelju naše slovenske domovine ob njegovem življenjskem prazniku ne želel iz vsega srca sreče, še nadaljnjih in še večjih uspehov pri delu za našo slovensko in jugoslovansko domovino. Ker pa je življenje in delo tovariša Marinka tako tesno povezano tudi z našo narodnoosvobodilno borbo, je naša dolžnost, da se njegovega življenjskega praznika spomnimo tudi na tem mestu.

Partizanska pot tovariša Marinka je izredno bogata, pa čeprav se morda da opisati le s kratkimi besedami. Kot prvi politični komisar našega Glavnega poveljstva vloži vse trude in napore v organiziranje prve slovenske armade, ki kot partizanske edinice ostalih jugoslovanskih narodov že l. 1941 žanje lepe in vidne uspehe. Potem pade v roke okupatorju in ker ta na velikem procesu pred vojaškim sodiščem le ne ve, da ima pred seboj enakega smrtnega sovražnika fašizma in krivične okupacije kot je bil na istem procesu tovariš Tone Tomšič, je obsojen »samo« na trideset let težke ječe. Tudi v italijanskih zaporih naš prvi politični komisar ne miruje in uspehi njegove velike borbene zavesti so spretno stkane zveze in mreže, ki ne vežejo samo osvobodilni borbi naklonjenih ali aktivno sodelujočih sojetnikov, temveč sežejo tudi daleč preko še tako utrjenih in zastraženih italijanskih trdnjav in zaporov. Po kapitulaciji Italije se tovariš Marinko zopet vrne med svoje borce in ga poslej srečujemo kot odgovornega partijskega funkcionarja na najtežjih in najodgovornejših poslih. Svojo posebno in uspešno dejavnost razvije 1944 zlasti na Primorskem in vojaški in politični uspehi naše domovinske vojne v teh krajih so nemajhna zasluga prav dalekovidne spretnosti in sposobnosti tovariša Marinka. Zato je razumljivo, da je v dobi po osvobojenju naše domovine, ko odhaja v Beograd veliki borec za svobodo in pravice naših narodov, tovariš Kidrič, prevzel v svoje roke najodgovornejša mesta v naši slovenski republiki prav tovariš Marinko.

Če pogledamo danes nazaj na izredno bogato borbena pot tovariša Marinka, nam v hipu postane jasno, da je zmozel vse to le borec-komunist, ki je nesebično žrtvoval vse svoje najboljše življenjske sile in moči borbi za lepšo in svetlejšo bodočnost ponižanih in razžaljenih, za veliko zmago resnice in pravice nad zmoto, lažjo in prevaro. Prav zato nam je borbena in življenjska pot tovariša Marinka vsem v najlepši zgled, tovariš Marinko pa dragoceni učitelj, vodnik in tovariš na poteh naše sedanje ostre, a neodnehljive borbe. Kot zvesti sin svojega naroda, kot resnični človek, kakršnega more vzgojiti in oplemeniti samo naša Partija, je tudi tovariš Marinko črpal vse sile in moči za svoje delo iz istega vira kot vsi naši veliki in odgovorni voditelji, pravilno je znal in zna združiti velike zaklade marksizma-leninizma z realnim, vsakdanjim življenjem in zato je vsa njegova življenjska in borbena pot jasna kot sonce: srečno in boljše življenje delovnih ljudi ter zapostavljanje lastnih, osebnih koristi v dobro skupnosti, našim narodom.

Velike vrednote, velikanske zakladnice in bogate so sile na svetu, a se jih človeški rodovi še ne zavedajo, ne upajo, ali ne morejo seči po njih. Koliko se danes piše in govori po svetu o ljubezni do domovine, a v večini primerov to veliko vred-

noto maličijo vladajoči razredi izkoriščevalcev. Zato danes ameriški vojak »iz ljubezni do domovine« pada in umira na Koreji, to je, s svojo smrtjo služi in brani iste imperialistične cilje svojih gospodarjev kot njegovi nasprotnik, severnokorejski vojak. Naša Partija pa, ki je zaklade marksizma-leninizma pravilno prenesla v življenje, Partija, katere veliki sin in eden od njenih odgovornih voditeljev je tudi tovariš Marinko, pa je naše narode učila in naučila drugačne, prave domovinske ljubezni. Pravilno poučeni in pravilno vodeni so naši narodi v težki štiriletni narodnoosvobodilni borbi žrtvovali prav vse, tudi življenja, za svojo domovino, to je domovino delovnih ljudi, domovino pravice in resnice, novo domovino lepšega in boljšega življenja. Nihče od naših borcev ni padel za to, da bi se po zmagi nad okupatorjem povrnila stara Jugoslavija, dežela vladajočih bogatinov in izžemalcev delovnega in poštenega ljudstva. In isti borci, sinovi in hčere jugoslovanskih narodov in vse naše delovno ljudstvo se pod vodstvom naše Partije bore za boljše in lepše tudi danes, ko z neverjetnimi napor, ki zahtevajo velika samopremagovanja in globoke ljubezni do domovine, grade novo, socialistično domovino in ne bodo odnehali tako dolgo, dokler ne bo izpolnjena osnovna zapoved prave domovinske ljubezni: ohraniti naši domači zemlji s težkimi žrtvami priborjeno svobodo in neodvisnost in ustvariti delovnemu človeku take življenjske pogoje, da bo v njih živel dostojno in vredno življenje novega, prebujenega človeka. Veliko se danes piše in govori o miru, a vkljub temu, da si miru želi vsak pošten človek, pravega miru le ni na svetu. In vendar pot do njega ni tako težka, da bi je ne mogel nastopiti sleherni narod, — le in seveda, če bi imel pravo vodstvo. In s ponosom moremo in moramo zapisati: tako vodstvo, kot je naše! Naši voditelji so učili in bodo učili svoje narode, da je pot do pravega miru pot mirnega sožitja z vsemi narodi, pot, da želimo tudi drugim narodom isto, kot želimo sebi, srečo, nemoten gospodarski in kulturni razvoj, skratka, da si tako oni kot mi v miru in popolni neodvisnosti volijo in pišejo svoje šege in postave. Seveda pa tudi pot, da moramo biti vselej budno na straži in biti vselej pripravljeni braniti svojo svobodo, neodvisnost in sveto nedotakljivost naše domače zemlje.

Vsi življenjski prazniki naših voditeljev nas mimo vsega uče dvoje: pokažejo nam svetlo podobo neodnehljive borbeneosti, popolne predanosti Partiji in domovini in veliko ljubezen do resnice in pravice, po drugi strani pa nas te velike moralne kakovosti naših voditeljev tudi vzgajajo in podpirajo na naši poti. Zgled je mogočni vzgojitelj in veliki kažipot in čimvečji in svetlejši je, tem zgovornejši in učinkovitejši je. Ni prazna beseda in globoko ter resnično vsebino ima, da nas je narodnoosvobodilna borba prevzgojila in prerodila v nove in boljše ljudi, res pa je tudi, da je marsikomu izmed nas v novem življenju že tu in tam kdaj spodrsnilo in več kot gotovo je, da bi lahko tudi nov človek padel zelo globoko, če bi tudi sedaj ne imel nesebične in tovariške podpore prav v naših tovariških voditeljih. In reči moramo, da je tudi roka našega tovariša Marinka tista, ki neutrudno kaže na pravo pot in v tovariški in bratovski ljubezni na pravo pot tudi pomaga.

Lep je običaj in navada, da ob življenjskih praznikih voščimo jubilantom vso srečo in še več in še lepših uspehov na njihovi življenjski poti. Tako tudi člani Zveze borcev želimo in voščimo svojemu prvemu političnemu komisarju, sedanjemu voditelju naše Partije in predsedniku slovenske vlade še večjih in lepših uspehov, močnih in zdravih rok pri odgovornemu vodstvu naše domovine, pa tudi osebne sreče in zadovoljstva!

GOVOR PODPREDSEDNIKA VLADE TOV. MARJANA BRECLJA

NA PROSLAVI CANKARJEVE BRIGADE DNE 17. SEPTEMBRA 1950 V BUŠINJI VASI PRI METLIKI

Tovariši in tovarišice!

V imenu CK KPS, Izvršnega odbora OF in naše vlade pri našam današnjemu zboru iskrene pozdrave. Ob proslavi osme obletnice ustanovitve Udarne brigade Ivana Cankarja iskreno čestitam njenim borcem in oficirjem, prav tako pa vsemu belokranjskemu ljudstvu, ki je ves čas narodnoosvobodilne borbe neposredno sodelovalo v borbi ter pomagalo graditi našo vojsko in našo novo domovino.

Take prilike, ko se sestajajo borci prvih udarnih brigad z našim ljudstvom v krajih, kjer so skupaj z njim marsikaj pretrpeli, kjer so izgubili številne svoje najboljše tovariše in kjer so skupaj s tem ljudstvom doživeli najpomembnejšo zmago v naši zgodovini, take prireditve morajo vam in vsem, ki ste tu zbrani in vsemu slovenskemu ljudstvu pomeniti na eni strani časten spomin na dobo naše NOB, na drugi strani pa močno oporo in vero pri izvrševanju sedanjih nalog. Take proslave morajo vsem tistim, ki jih strašijo zadnji dogodki v svetu in ki izražajo dvome, ali bomo zmogli naloge, ki smo si jih nadeli, pregnati strah in malodušje; vsem našim zunanjim sovražnikom in tistim posameznikom doma, ki nam hočejo škoditi, pa naj bodo resen opomin, da bo znala naša vojska in naše ljudstvo, čuvajoč svetle partizanske tradicije, obvarovati svobodo in neodvisnost naše domovine in zagotoviti njen nadaljnji razvoj.

Tovariši in tovarišice! Mi vsi dobro vemo, tako naši borci, ki so se borili na teh tleh, kakor vi, ki ste jim pomagali, da smo bili sposobni premagati težke čase in neštete preizkušnje prav zato, ker smo bili v tej borbi strnjeni v čvrsto enoto, ker smo znali žrtvovati, ker smo znali nesebično in tovariško drug drugemu pomagati. Toliko bolj je bila naša enotnost trdna in toliko večja je bila požrtvovalnost belokranjskega ljudstva, kolikor neposrednejša je bila nevarnost za našo novo domovino, ki se je porajala prav na teh tleh. Neštetokrat pride človeku na misel, posebno sedaj, ko se trudimo z odkupi, kako je zmogla »uboga in pasivna Bela krajina« kot so jo nazivali, prehranjevati našo vojsko in vse njeno zaledje tudi v časih, ko ni bilo mogoče od nikoder ničesar dobiti. Kdor je bil v tistih časih tu, mu je odgovor jassen in lahak: zato je bilo to mogoče, ker so ljudje nesebično pomagali drug drugemu, ker so neposredno videli kaj je suženjstvo in kaj svoboda in ker so spoznali, da si moramo svobodo, če si jo hočemo ohraniti, priboriti z lastnimi silami. Časi, ki jih preživljamo danes, so v marsičem podobni časom iz naše domovinske vojne. Niso podobni v tem, da bi okrog nas gorele vasi, pokali topovi in regljale strojnice, da bi se bali noči zaradi bombnih napadov, da ne bi vedeli, ali bomo imeli prihodnji dan kje spati in kaj jesti — v tem seveda ni primerjave s prejšnjim časom. Podobnost onega časa sedanjemu pa je v tem, da nam hočejo prav tako kot takrat vzeti svobodo in neodvisnost, nam preprečiti izvršitev naše petletke ter nas spraviti v gospodarsko in politično odvisnost tujim velikim silam. Če se ne bi zavedali, da je današnja borba, ki jo vodi naša država za ohranitev svoje politične in gospodarske neodvisnosti prav tako važna, kakor je bila naša narodnoosvobodilna borba, bi napačno ravnali. Celo več: vedeti moramo, da je sedanja doba velikega pomena zato, ker dejansko odločuje o vseh tistih pridobitvah, ki smo jih dosegli z zmago v osvobodilni vojni. Mi smo vedeli, predvsem pa se je tega dobro zavedalo naše politično in državno vodstvo, da ne bo lahka naloga razrušeno domovino obnoviti in dvigniti našo državo iz zaostalosti, jo industrializirati in ji zagotoviti gospodarsko neodvisnost. Vendar si nikdar nismo mislili, da se nam more dogoditi tako velika krivica od tiste strani, v katero smo polno zaupali. Toda zgodilo se je, da so pričele Kominformovske države s Sovjetsko zvezo na čelu izdajalsko gonjo proti naši državi kot proti svojem največjemu sovražniku. Danes ves svet ve, da nismo tega krivi mi, ampak da nosi izključno krivdo za to vodstvo Sovjetske zveze, ki je v razočaranje vsega naprednega sveta zašlo na pot izrazite imperialistične politike in to predvsem

proti tistim, ki naj bi skupaj z njimi predstavljali v svetu močno in nepremagljivo trdnjavo ljudske demokracije. Toda mi se temu pritisku nismo mogli in se nismo smeli ukloniti. Da je bila to edino možna in pravilna pot dokazujejo dogodki od spomladi leta 1948 do danes. Vse druge države tako zvane ljudske demokracije, ki so se pritisku Sovjetske zveze uklonile, so praktično izgubile svojo samostojnost, tako v mednarodnem svetu, kakor v svojem notranjem političnem in gospodarskem življenju. Jugoslavija pa, ki so ji vsi v vzhodnem in zapadnem svetu prerokovali, da ne more in da ne bo vzdržala, je svoje mesto v mednarodnem življenju utrdila, pridobila v tem času na svoji politični in gospodarski moči in postala tako važen faktor v mednarodnem političnem življenju, da se je ne more nihče več lotiti, ne da bi s tem zanetil novo svetovno vojno. Jugoslavija je dejansko ostala svobodna in neodvisna država, ki si gradi svoje notranje politično in gospodarsko življenje tako kakor misli, da je za njeno ljudstvo najboljše. Tudi dogodki okoli sedanje vojne na Koreji nedvomno kažejo pravilnost naše politike. Naj se sovjetska propaganda trudi kakorkoli dokazati svetu stvari v drugi luči, danes vsakdo ve, da je poslala Korejce v ogenj za svoje imperialistične cilje in da je brezobzirno izkoristila težke prilike korejskega naroda tudi za to, da bi zastrašila druge svoje podložnike, če bi ji hoteli odpovedati pokorščino. Za nas ostaja iz vseh teh izkušenj samo en nauk, eno veliko spoznanje, da je edina pravilna pot za ohranitev svobode in neodvisnosti dosledna borba za resnično ljudsko demokracijo, borba za enakopravne odnose med narodi, borba za pravico samostojnega urejanja notranjega življenja v svoji državi. Danes ima Jugoslavija prijatelje v vrstah številnih naprednih gibanj v svetu in številnih pomembnih posameznikov, ki jo bodo vedno bolj prepričevalno branili pred lažmi in klevetami in pred poizkusi okrnjevati našo neodvisnost in svobodo. Jugoslavija je član Varnostnega sveta in prav te dni je prispela v Ameriko naša delegacija s tovarišem Kardeľjem na čelu, ki bo pred OZN branila te naše pravice in ponovno pred odgovornim mednarodnim organom dokazala, da je njena politika v resnici politika miru.

Danes nekateri poedinci iz strahopetnosti, drugi iz sovražnosti trosijo med ljudmi negotovost, češ da bo vojna in da se ne izplačajo vsi ti naši veliki napori. Tudi se je šušljalo med ljudmi, da je to ljudsko posojilo, ki se sedaj pobira nekako vojno posojilo itd. Mislim, da je tu treba reči samo dvoje: prvič to, kar je poudaril tovariš predsednik Marinko na proslavi Gubčeve brigade, da se morajo proti vsem tistim, ki skušajo s širjenjem zmede in alarmantnih vesti ter z versko in nacionalno mržnjo ogroziti našo neodvisnost in motiti naše poštene ljudi pri delu, uporabiti naši zakoniti predpisi. Drugič pa je treba poudariti, da je mir odvisen od volje delovnih ljudi v svetu. Če ljudske množice, ki resnično spoštujejo demokracijo, neodvisnost in svobodo narodov, nočejo vojne in da za to svoje hotenje tudi kaj store, potem vojne ne bo. Vemo, da so na svetu in imperialistične i reakcionarne sile, ki so hotele vojno in jo še hočejo, ker si obetajo koristi na račun delovnega človeštva. Prav zato je potrebna velika budnost in resnično prizadevanje za ohranitev miru. Naša nova Jugoslavija brez dvoma prispeva k stvari miru na svetu velik delež. Prispeva ga v mednarodnem življenju in prispeva ga z vztrajno graditvijo svoje svobodne in neodvisne domovine. Naše delovno ljudstvo s svojim državnim in političnim vodstvom na čelu veruje v mir in je prepričano, da je možno s politiko resničnega spoštovanja neodvisnosti in samoodločbe narodov mir ohraniti. Mi doma bomo največ prispevali k temu, če bomo nenehno branili bratstvo in enotnost naših narodov, če bomo vztrajali na enotni fronti delovnih ljudi s Partijo na čelu, če bomo vztrajno krepili gospodarsko moč in obrambno sposobnost naše države. Zato naj tisti, ki so dajali našemu ljudskemu posojilu vzdevek »vojno posojilo« vedo, da je to »mirovno posojilo«, da so tudi to sredstva, ki bodo omogočila uresničenje naših na-

log, ki so vse usmerjene v to, da se ohrani našim narodom možnost njihovega življenja in razvoja v miru.

Tovariši, dobro se zavedamo, da se danes naši ljudje bore s številnimi težavami in da bi bilo prav o teh težavah in tudi o napakah kaj več povedati, kot se pa zve na marsikaterih frontnih sestankih in zborih volivcev. Te kratke besede o naših splošnih in zunanje-političnih stvareh sem poudaril v želji, da bi naši ljudje razumeli, da ne moremo naših notranjih stvari gledati ločeno od odločilne borbe, ki jo danes tako uspešno vodimo v mednarodnem življenju za našo neodvisnost in svobodo. Napačno bi bilo seveda trditi, da so te naše notranje težave in napake majhna in brezpomembna stvar. Vprašanja vsakodnevnega življenja našega delavca, prebivalcev mest, našega kmeta in vseh delovnih ljudi so tako važna vprašanja, da bi jim morali vsi skupaj in vsak posebej posvetiti več brige in več skrbi. So razlogi, ki nam danes še ne dopuščajo, da bi v dovoljni meri oskrbeli naše industrijske kraje, mesta in vasi s potrebnim blagom, da bi našemu ljudstvu preskrbeli zadostna in boljša stanovanja, da bi izboljšali pogoje v našem zdravstvu, komunalnih zadevah itd. Te pomankljivosti niso zaradi naše nesposobnosti ali malomarnosti, te so predvsem zato, ker moramo za vsako ceno izvršiti naloge, ki smo si jih zadali v petletki za industrializacijo in elektrifikacijo naše države, ker sicer ne bi mogli govoriti o gospodarski neodvisnosti in ne bi mogli našo zaostalo deželo gospodarsko razviti. Naša jugoslovanska država je v prirodnih bogastvih sorazmerno ena izmed prvih držav v Evropi. Toda ni vseeno ali ta bogastva črpa tujec s svojo tehniko, ali pa zagotovimo, da jih naše delovno ljudstvo črpa z lastnimi sredstvi. In ta sredstva danes ustvarjamo. Ustvarjamo jih s težko industrijo in elektrifikacijo in istočasno s tem ustvarjamo pogoje za dvig našega kmetijstva, da bo lahko naš kmet z moderno tehniko boljše obdeloval in več pridelal na svoji zemlji. To si, tovariši in tovarišice, gradimo sami in prav je, da si gradimo sami, ker bomo potem res sami tudi edini gospodarji na svoji zemlji. In ker so naloge ogromne in čas, v katerem si moramo to našo gospodarsko samostojnost priboriti kratek, zato so težave velike, včasih celo ogromne. Toliko bolj občutimo v zadnjih letih te naše napore zato, ker smo bili prisiljeni po izdajalski politiki Kominforma nešteto svojih trgovinskih pogodb spremeniti in iskati potrebna sredstva drugod v svetu in — razume se — zato izvažati tudi stvari, ki bi jih sicer s pridom uporabljali doma. Toda mi že drugo leto stopimo v zadnje leto naše petletke. Ogromni napor in uspehi so za nami in vsakemu, ki količkak dobro hoče sebi in naši skupnosti, bo razumljivo, da je treba naloge izvršiti do kraja. Tovariš Kardelj je ob neki priliki primerjal vse te naše napore s težkim vozom, ki ga potiskamo v strmi breg. Zdaj smo prišli z njim pod vrh in treba je premagati zadnjo, morda najhujšo strmino. Toda kaj je bolje? Zdaj pod vrhom popustiti, da voz zdrvi v dolino in potem znova začeti, ali za ta zadnji napor zbrati vse sile in ga potisniti čez vrh. Vsak iskren domoljub in vsak dober gospodar se bo odločil za drugo. In razume se, da so se za to tudi vsi naši delovni ljudje po širni naši domovini že odločili in sicer trdno odločili izvršiti svojo nalogo do kraja. Tovariši in tovarišice, bilo bi napačno pričakovati, da se lahko takoj čez noč bistveno spremene stvari, ki nas težijo v vsakodnevnem življenju. Ko bomo osnovne naloge izvršili, je pa brez dvoma, da se mora in da se tudi bo poznalo. Ko bomo z lastnimi sredstvi, ki si jih tako ustvarjamo iz našega naravnega bogastva, proizvajali različne stvari, bomo lahko vse to kar presega naše potrebe izvažali in drugod prejeli blago, ki ga sami nimamo, oziroma nimamo dovolj in to za tisti denar, ki ga moramo danes dati za osnovna sredstva naše industrije.

Ko govorimo o teh stvareh in razlagamo, zakaj je še v marsičem življenje pri nas težko, je seveda napačno, da istočasno ne govorimo tega, kaj smo že ustvarili. Ne mislim tu naštevati, toda prav je poudariti to, da marsikaj ljudi v svoji premalo premišljeni kritiki in v prevelikem tarnanju pozabljajo, kakšno je bilo življenje v prejšnjih časih, s kakšnimi življenjskimi težavami se je boril v stari Jugoslaviji naš delavec in tudi kmet. Nekateri pozabljajo, kakšne žrtve so bile potrebne in kakšne žrtve so tudi ljudje dobrovoljno prinašali v času narodnoosvobodilne borbe.

Mislím, da je treba spričo naše velike borbe, ki jo danes vodimo za neodvisnost in mir in spričo ogromnih uspehov, ki jih že imamo v graditvi naše gospodarske neodvisnosti, brezpotrebna tarnanja zavračati in ljudi, ki so kakorkoli malodušni, usmerjati v konkretno delo, tako kakor že ves čas dela nad vse požrtvovalno in zavedno velika večina našega ljudstva.

Na drugi strani pa so seveda številne stvari, ki niso v neposredni zvezi s tako zvanimi objektivnimi težavami, stvari, ki bi jih mogli sami bolje urejati. Prav na teh belokranjskih tleh je najprej zaživela naša nova ljudska demokracija, prav belokranjsko ljudstvo je bilo prvo, ki je neposredno spoznalo veliko vrednost resnične ljudske oblasti. Nemogoče je, da bi stvari tekale prav in v zadovoljstvo ljudi, če jih ne urejamo na demokratičen način, to se pravi, če ne pripeljemo na eni strani naših odborov, na drugi strani pa naših frontnih organizacij do tiste višine, kjer bo prišla neposredno do veljave ljudska volja. V celi vrsti vprašanj lahko izboljšamo položaj in to predvsem v odkupih, v prehrani in preskrbi naših industrijskih krajev in mest, v načinu poslovanja naših ljudskih odborov in državnih uradov, v zdravstvenih in prosvetnih stvareh itd. Toda predpogoj vsemu temu je, da se v resnici naše frontne organizacije brigajo za javno življenje v svojem kraju in da so tista vseljudska politična organizacija, ki hoče v vsakem krajevem ljudskem odboru v resnici uveljaviti načela ljudske demokracije, to se pravi neposrednega sodelovanja ljudi pri vodstvu obče politike in gospodarstva. Zadnji čas se vse preveč pojavljajo kritike proti posameznim odborom in posameznim funkcionarjem v naših ljudskih odborih in v drugih organih naše državne uprave. Kritika mora biti in je prav, da se vsakega posameznika, ki je na odgovornem mestu kliče na odgovor, če ne dela prav. Toda pri tem ne smemo pozabiti, da je način upravljanja države ljudsko demokratičen, to se pravi, da ljudstvo kot nosilec oblasti v resnici neposredno prevzema odgovornost za celotno delo in istočasno izvršuje nadzorstvo nad tistimi, ki jim je poverilo posamezne naloge. Zato bo morala prav s te strani poskrbeti Fronta pod vodstvom naše Partije za to, da bodo naši okrajni in krajevni ljudski odbori čim boljši. Poživiti bomo morali zборе volivcev, ustanavljati različne svete državljanov in komisije, tako da bodo ljudje mogli neposredno odločati o stvareh, ki se njih tičejo. Mi bomo že v letošnjem letu pri nas v Sloveniji izvedli volitve v naše osnovne frontne organizacije in v kratkem času tudi volitve v naše okrajne ljudske odbore. Mislím, tovariši in tovarišice, da moramo prav ta čas, v katerem se istočasno pripravljamo za velik praznik proslave 10 letnice ustanovitve Osvobodilne fronte, izkoristiti za to, da bomo v resnici naše frontne organizacije poživili in jih organizirali kot središče življenja v vaseh ter jih tako okrepili, da bodo sposobne postaviti prave ljudske odbore in jim nato pomagati pri njihovem delu. Verjemite, da bodo stvari v marsičem bistveno boljše, če se bodo naši ljudje, predvsem v vaseh zavedali pomena Osvobodilne fronte, pomena dobrih in delovnih ljudskih odborov. Prav tako morajo v tem delu sodelovati vse naše masovne organizacije in med njimi mora biti Zveza borcev tista, ki bo čuvajoč svetle tradicije naše partizanske borbe dajala poguma in vztrajnosti pri delu. Ko govorimo o teh naših stvareh se moramo zavedati vsi, in tudi tisti, ki potihem mislijo, da lahko vendarle še kako drugače pride, da smo do sedaj delili vsi enako usodo in da jo bomo brezpogojno tudi v prihodnosti, pa če bi tudi kdo drugače želel. Zato naj tistim po edincem, ki jim manjka vere v našo stvar, pomaga pamet in trezen razum in naj se vključijo v našo skupnost, ker bo brez dvoma s tem tudi njim samim bolje.

Tovariši Belokranjci! Večkrat se sliši od marsikoga izmed vas pritožba, češ, med borbo je bila Bela krajina vsem potrebna in mnogo je dajala, po vojni pa so na njo pozabili. To pritoževanje v gotovi meri drži. Resnica je, da bi bila lahko Beli krajini posvečena večja skrb kljub velikim težavam, ki jih imamo in kljub temu, da so se nam te težave v zadnjih dveh letih povečale. Treba pa je razumeti to, da je bila Bela krajina res na en način prizadeta že zaradi dejstva, ki ga pa ni bilo mogoče spreminiti. Med vojno je bilo tu res središče našega novega življenja. Tu je neposredno delalo naše politično vodstvo, ki se je bavilo

tudi z drobnimi vsakodnevnimi vprašanji, tu so delali številni ljudje, ki so kasneje odšli. Vse to so Belokranjci po vojni bolj občutili kakor naši ljudje v drugih krajih. Naj je že bilo kakorkoli, treba bo posvečati večjo skrb Beli krajini tudi s strani naših osrednjih političnih in državnih organov v republiki. Toda dvojje. Prvič: tudi v Beli krajini že stoje dokazi nove dobe, dokazi razvoja v novo življenje, ki pričajo, da je krenila Bela krajina iz svoje nerazvitosti in zaostalosti na novo pot: Nove tovarne, več prosvetnih, zdravstvenih in socialnih ustanov, kakor pred vojno, zadruga itd. Drugo kar je treba — pa brez zamere — povedati našim tovarišem iz Bele krajine je to, da bi lahko marsikdaj pokazali več živahnosti tako pri urejanju svojih domačih stvari, kakor pri uveljavljanju svojih pravic, kakor se reče »navzgor«. Ne bi vas hotel podpihovati, toda življenje samo nas uči, da tisti, ki je odločnejši in vztrajnejši več in hitreje doseže kot človek, ki je pohleven. Mi se seveda moramo vsi skupaj truditi, da razumemo naše skupne potrebe in težave in nedopustno bi bilo, da bi kdo za vsako ceno zahteval oziroma si jemal le za svojo korist, pri tem pa ne izpolnjeval svoje dolžnosti do skupnosti. To dvojje je treba pri vsakem našem delu spraviti v sklad.

Tovariši in tovarišice, ni tu prilika, da bi človek na dolgo razpravljaj o vseh nalogah, ki jih imamo pred seboj. Mislim pa, da je prav, da taka slovesna prireditev kakor je ta, ki nam obuja

neposredne spomine na slavno dobo naše NOB, da nas taka prilika utrdi v veri, da je naša pot sicer trda, toda edino možna in pravilna in da jo bomo toliko prej prehodili, kolikor bolj bomo enotni in strnjeni v svojem delu in kolikor bomo vsi skupaj in vsak na svojem mestu vestno izpolnjevali svoje dolžnosti do skupnosti. To izpolnjevanje dolžnosti do skupnosti, ki v današnjem času v veliki meri zadeva prav našega kmeta, je osnovno vprašanje in ključ vseh naših bodočih uspehov. Tovariši Belokranjci, danes ko ste se sestali s svojimi starimi bojnimi tovariši, sklenite, da boste z združenimi močmi podprli delo v vaši Fronti, podprli v celoti vaše ljudske odbore, ter da boste prav v tej jeseni, ko boste volili svoje predstavnike v naše politične organizacije in v okrajne ljudske odbore, stopili na odločno pot dviga vaše ožje domovine, podprli s svežimi močmi naša velika dela v zvezi s petletko, podprli naše skupne napore za polno svobodo in neodvisnost naše zemlje in za mir v svetu.

H koncu kličem: slava vsem junakom, ki so v bojih ali pri izvrševanju svojih dolžnosti do svoje nove domovine pustili v teh krajih svoja življenja; kličem, naj žive borci in oficirji naše V. narodnoosvobodilne udarne brigade; naj živi naše belokranjsko ljudstvo, naj živi in se krepi naša skupna domovina Jugoslavija, naj živi Komunistična partija Slovenije in naša osvobodilna fronta; naj živi naš tovariš maršal Tito!

KOSOVELOVCI V BORBI ZA ŠTANJEL

Major BENEDIK JANEZ

V lepi Vipavski dolini v vasi Šmarje je bilo prve dni meseca septembra 1944 veliko zborovanje, ki so se ga v velikem številu udeležili prebivalci Vipavske doline in Krasa. Na tem zborovanju so bili sprejeti sklepi za ojačanje borbe proti okupatorju ter uvrstitvi ljudske oblasti.

XIX. Slovenska narodnoosvobodilna brigada Srečka Kosovelela je dobila nalogo, da ta ljudski zbor zavaruje pred sovražnikom, če bi kakorkoli poizkušal zbor onemogočiti.

Brigada je zasedla položaje od Gabrova preko Kobdila — Štanjela—Kobje glave do Komna s fronto proti Trstu.

Prvi bataljon te brigade je zasedel položaj Kobdijl—Štanjel ob glavni cesti, ki vodi iz Trsta v Vipavsko dolino, in kjer je tudi križišče za Gorico in Furlansko nižino, odkoder so dobivale edinice IX. korpusa hrano.

Ko smo zavzeli omenjene položaje, je to pomenil za brigado počitek po dolgi in naporni poti iz Gorenjske preko Trnovske planote. Sicer nismo počivali, saj smo se čez dan utrjevali na položaju, vsak večer pa smo po okoliških vaseh prirejali mitinge, ko smo ljudstvu objašnili cilje naše borbe.

Brigada je bila povečini sestavljena iz borcev Vipavske doline in Krasa, zato je razumljivo, da je bila med prebivalstvom posebno priljubljena.

V štab I. bataljona so hodile deputacije masovnih organizacij s prošnjami in vabili, naj pridemo taborit tudi v njihove vasi, obljublajoč nam dobro postrežbo. Seveda oni niso vedeli, kakšna je bila tedaj naša naloga.

Vkljub temu, da je bil ljudski zbor že zaključen, smo mi še nadalje ostali na svojih položajih, ki smo jih dobro utrdili. Dne 7. septembra 1944 ob 7. zjutraj je naša izvidnica javila, da prihajajo po cesti iz Trsta proti nam trije kamioni. Takoj se je ves bataljon pripravil za borbo.

Ko so se nam sovražniki približali, smo iz svojih položajev, ki so bili tik nad cesto, opazili, da je vsakemu kamionu pripet po en top. Z nestrpnostjo smo jih pričakovali videč, da nas čaka dober plen.

Na dveh kamionih so se vozili Mussolinijevi fašisti (MAS) in nemški SS-ovci, tretji kamion pa je bil naložen z municijo in hrano. Pustili smo jih v neposredno bližino in šele, ko so bili kakih 20 m od nas oddaljeni, smo na komando izstrelili nanje nekaj rafalov in že se je čul klic »Na juriš!«

Borba ni trajala niti pet minut, že je bilo 32 presenečenih fašistov ubitih, 18 pa ujetih. Le desetorici je uspelo pobegniti. Vsi trije kamioni so ostali nepoškodovani v našh rokah. Za volane so takoj sedli naši borci in odvedli plen z ujetniki vred preko Vipavske doline na naše osvobojeno ozemlje pri Cerknem. Del orožja je bil razdeljen med borce, ki so se na novo javili iz okoliških vasi. V tej borbi je napadalo naših 80 mož, a ni bil nihče niti ranjen.

Od ujetnikov smo zvedeli, da italijanska oziroma nemška komanda ni niti slutila, da smo v bližini, zato so prišli brezskrbno. Vse to je bil dokaz tesne povezanosti tamkajšnjega ljudstva s svojo vojsko, ker ni bilo nikogar, da bi nas izdal sovražniku.

Italijani in Nemci so nameravali pripraviti v Štanjelu novo vojaško postojanko, od koder bi mogli kontrolirati vse poti ter bi dominirali vso Vipavsko dolino in bi tako onemogočili preskrbovanje naše vojske s hrano, poleg tega pa bi bila prebivalstvu teh krajev onemogočena oziroma otežkočena pomoč naši borbi.

Bili smo prepričani, da fašisti ne bodo opustili svojega načrta, temveč, da bodo ponovno še z večjimi silami poizkušali prodreti v Štanjel. Uverjeni smo bili, da nas čaka nova in to težka borba.

Naš I. bataljon je ostal na istem položaju, a za bočno zaščito je prišel I. bataljon XVIII. SNOUB »Bazoviške«. Druga dva bataljona iste brigade pa sta ostala v rezervi.

Vso noč nismo spali, utrjevali smo naše položaje — vsi naši borci so se ukopali.

Naslednji dan 8. septembra okrog 6. zjutraj smo videli, da se od Trsta sem pomika sedem kamionov polnih italijanskih fašistov. Tokrat ni prišel sovražnik neposredno do nas, ampak se je ustavil kaka dva km pred nami. Tu so vojaki izstopili in se nam bližali v vojnem razporedu. S seboj so imeli oklopni avto, tri topove in pet težkih bacačev.

Tudi tokrat smo jih pustili priti bliže, če tudi so bili številčno močnejši in bolj oboroženi od nas.

Imeli smo odlične položaje, saj smo bili v hribu, od koder smo obvladovali vse prihode in imeli zavarovan hrbet. Pričela se je borba, ki je trajala dobri dve uri. Sovražnik je tako precizno streljal iz težkih minometov, da so morali naši mitra-

ljezci stalno menjavati prostor, da so se ognili uničenju. Komandant bataljona »Drejček« (Renar Andrej, doma iz Proseka na Primorskem) je hodil vzravnal od borca do borca in jih navduševal »Dio fantje, držite se, moramo jih!«

Naš top, ki smo ga prejšnji dan zaplenili, je pognal sovražni oklopni avtomobil v beg. Fašisti so se potegnili na ugodnejše položaje v taki naglici, da niso utegnili zavleči s seboj dveh minometalcev, ki sta tako ostala med našim in njihovim položajem in ni se dalo niti nam niti sovražniku priti do njiju.

Ob 8. zjutraj je začel na našem desnem krilu napadati sovražne položaje še en bataljon XVIII. brigade. Takoj na to se je zaslišal vzklik »Hura, juriš!« in že je začel sovražnik panično bežati, pustivši na položaju ranjence in mnogo materiala.

Pomočnik komandanta XXX. divizije je pohvalil I. bataljon XIX. brigade, poudarjajoč velik uspeh borbe, kjer smo vkljub temu, da smo bili številčno šibkejši (79 proti 300) izvajali lepo zmago.

Ljudstvo iz sosednjih vasi Šmarja, Gabrova itd. se nam je prišlo zahvalit za zaščito, ki smo jim jo nudili pred fašisti. S seboj so prinesli polne jerbaze kruha, sira, vina in sadja.

Pregledali smo uspehe naše zmage. Na položaju sta ostala omenjena dva težka minometalca, zaplenili pa smo dva puško-mitraljeza, tri brzostrelke, 22 pušk in mnogo municije. Zopet je ostalo na bojišču 17 mrtvih fašistov brez tistih, ki so jih med borbo odpeljali. Na naši strani je bil en mrtev in štirje ranjeni.

Toda nismo mirovali, temveč se pripravljali še dalje na težje borbe, ker smo vedeli, da nas bo sovražnik poizkušal vreči iz položajev.

Naslednji dan 9. septembra je bilo mirno. Ves dan smo izkoristili za ukopavanje in pripravljanje rezervnih mitraljezkih gnezd. S pomočnikom komisarja brigade sva hodila od položaja do položaja, od borca do borca, vzpodbujajoč jih za nadaljnje borbe. Imeli smo sestanke partijskih celic in skojevskih grup. Vsi člani Partije in SKOJ-a so dali obljube, da se ne umaknejo s položaja, pa če tudi bi morali vsi pasti. Povsod se je čula vesela partizanska pesem, dasi niso borci že dve noči in dva dni spali.

Dne 10. septembra rano zjutraj se je začel iz daljave ropot motorjev. Po glasu smo takoj spoznali tanke. Ko so bili tanki še daleč, je grupa 40 nemških vojakov napadla naše levo krilo. Ta grupa se je tekom noči približala našim položajem z

namenom, da nas preseneti v trenutku prihoda tankov. Na tem mestu je bil politidelegat voda tov. Štoka, rodom iz Trsta s svojim puško-mitraljezkim oddeljenjem, vsega skupaj 5 borcev. Ko so opazili, da se po hribu navzgor plazijo Nemci, so vžgali nánje ogenj iz puško-mitraljezov in vrgli bombe. Takoj na to so z vzklikom »juriš, hura!« skočili nánje. Sovražna grupa je bila v trenutku razbita in pognana v beg. Ostala sta le dva mrtva Nemca, en puškomitraljez in drugo orožje.

Takoj se je razvila v dolžini enega kilometra huda borba, ki je trajala nepretrgoma do poznega popoldneva. Sovražniku ni uspelo priti do naših položajev, če tudi so nemški oficirji s puškami v rokah priganjali vojake v borbo. Ko pa jih je pozdravil naš puško-mitraljez, je tudi »Herr Leutnant« pokazal pete. Niti s topovskim niti z minometalskim ognjem nas niso mogli vreči iz položajev, pa čeprav so zmetali na nas več ton topovskih granat in min.

Ta dan je bilo v borbi okoli 600 nemških vojakov s pet tanki, osem težkimi minometi in oklopnim avtomobilom. Nas je bilo le 80 mož. Zanimivo je bilo zadržanje vaščanov iz Štanjela, ki so vkljub močnemu ognju neprestano hodili v naše položaje izpraševati ali bomo zdržali, ker v nasprotnem primeru bodo svoje borno premoženje spravili v cule in odšli z nami, hiše pa prej zažgali, kajti v njihovih hišah naj nikoli ne stanujejo fašisti.

Vzdržali smo takorekoč skoro brez vsakih izgub.

Ko je popoldne okoli 5. ure stopila v borbo še vsa XVIII. brigada, se je moral sovražnik zopet potegniti nazaj proti Trstu. Pustil je na položaju en uničen top in mnogo drugega materiala. Mi smo v teku borbe imeli tri mrtve in 7 ranjenih. Sovražnik pa je po podatkih civilnega prebivalstva odpeljal preko 50 mrtvih.

Po končani zmagi smo kljub utrujenosti priredili v Štanjelu miting. Obljubili smo prebivalcem Krasa, da se bomo borili do konca za svobodo primorskega ljudstva.

Isto noč nas je na naših položajih zamenjala XVIII. brigada. Mi pa smo navdušeni z veselo pesmijo odkorakali novim borbam nasproti.

To je odlomek iz borb in zmag Kosovelovcev, za katere je brigada dobila v mesecu septembru 1944 časten naslov: Slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada.

SKOZI OBROČ

KOČEVSKI ROG 1942 — JANEZ PEROVŠEK-PELKO

Štirinajsti avgust je bil prav neprijetno soparen dan. Že navsezgodaj smo poslušali kanonado iz Kočevja. Sovražnik je tolkel po položajih na Mali gori, Kleču in Grintovcu. Prvo partizansko prestolnico — Stari log — so naglo evakuirali na grebene Kočevskega Roga. Po skalnatih kolovozih so se drenjali v hrib intendanti z raznim materialom; kmetje so vztrajno priganjali živino in begunci, ki jih je sovražnik potisnil na Kočevsko z Notranjske in Dolenjske, so vdano prenašali težo svojih cul. Vsa ta množica ljudstva, ki ni prav nič poznala neizmernost roškega pragozda, se je brez obotavljanja podala v njegovo divje varstvo.

Največ ljudi se je umikalo po cesti, ki pelje v gorsko vasico Pugled. Od vseh zgradb te kočevske vasi je bila cerkev najbolj prijazna. Od tu si dobro videl stebre dima, ki so se dvigali iz zažganih vasi. Po tem si sklepal, da je sovražnik blizu, da je besen, da v njem ni več človeka, da je željan maščevanja nad nami, ki smo se uprli tiraniji.

Zavozljala nas je ofenziva. Hotela je uničiti vso našo priborjeno svobodo, našo vojsko, naše nade in upe na boljše čase. Sovražnik nas je oklenil z železnimi rokami. Stisniti je hotel tudi naša srca, a mu nismo pustili.

Vzhodno od Pugleda so vodile tri poti. Vsa ta množica neoboroženih ni iskala drugega kot dobro skrivališče. Partizanske čete so na sosednjih grebenih branile umik ljudstva. Boji so bili strašni, sovražnikova premoč velika.

Vsi smo imeli dokaj resne obraze. Vedeli smo, da se bo jutri začelo za vse nas tisto, čemur rečejo ljudje grozno in strašno. Ozračje se je vedno bolj polnilo z bobnečim prerivanjem granat, bomb in mitraljezov. Vsakdo od nas je čuval na tem sovražnem oblačnem nebu sinjino svobode, okenček v oblakih, skozi katerega so se kazali boljši časi po ofenzivi. Premišljevanje v takem času je kakor blodnja v gozdu brez kompasa. Ostati je bilo treba pri dejstvu, da je ofenziva tu, da jo moramo prestati in da bomo šli po ofenzivi znova v boj.

Dokler smo imeli s pobočja Pugleda razgled na vse strani, je bila kolona še dokaj mirna in brez panike. Kakor hitro pa smo prišli v gozd, so se eni vdajali obupu, drugi pa so se smejali, ker so se čutili bolj varne. Tudi za civilno prebivalstvo je bilo določeno vodstvo, vendar ljudje v prehudem strahu niso sledili poveljem in se je zato v splošnem neredu kolona razdrobila na manjše družine, ki so hotele biti druga od druge čim bolj oddaljene in skrite.

Prišel sem do skupine dvajsetih tovarišev in tovarišic na Kraljevem kamnu. Prekopicali smo se iz kotline v kotlino in iskali podzemeljskih jam. Bili smo zelo slabo oboroženi. Imeli smo puško, dve bombi, jugoslovanski bajonet in samokres 6,35. Predno smo kaj poštenega našli, se je nagnila čez nas noč. Na listje v kronah dreves so se obesile zvezde in vztrepetavale ob vsakem strelu sovražnika. Dozdevalo se nam je, da fronta ni več daleč. Postavili smo straže in plegli. Motile so nas še nekaj časa sove s presunljivim skovikanjem. Zaspali smo šele, ko je sovražnik prenehal s streljanjem.

*

Doma sem rad hodil po gozdovih, a izgubiti se v njih nisem mogel, ker so bili premajhni. Kraljevi kamen pa je imel toliko odprtih poti, iz katerih ni bilo povratka, da ni bilo varno zapustiti taborišča. Visoko, mogočno drevje, bujna praprota, postavne in z mahom poraščene skale ter skoraj v vsaki kotlini majhen rov v podzemlje — vse to bi ustvarjalo v nas občutek pravljčnosti, če ne bi bili sredi ofenzive.

Po dolgem iskanju smo našli podzemeljsko jamo, ki je odgovarjala vsem našim potrebam. Vhod je bil majhen, tako da ga je bilo mogoče hitro zadelati, prostora za dvajset ljudi, tla jame pa so bila položna, da smo lahko stali v njej. Spletli smo pokrov in pripravili okoli listje. Nobeden nas ne more najti. Edino psi!

»No, dobro! Če bodo psi, bomo tudi drugod v nevarnosti!« Tako smo se pomirili in verovali, da nam bo jama varno skrivališče.

Prvi dan smo na hrano čisto pozabili. Preveč je bilo razburjenja in negotovosti. Zdaj pa nas je želodec začel čisto resno opominjati nase. Vsakdo je obrnil svoj nahrbtnik in pokazal, koliko ima hrane ali denarja. Sicer ni bilo na Rogu nikakih prodajaln, vendar so bili po gozdu razkropljeni kmetje in begunci, ki so pripeljali na vozovih vse svoje premoženje in tudi hrano.

Tovariš Stipe, napol gluh prileten Ljubljčan, je prinesel v našo družino največ razsodnosti. Prvi je opazil vsak problem in ga hotel takoj rešiti. Znal je tako zastaviti besedo, da mu nobeden ni mogel odbiti želje. S prehrano nas je vse tako zadovoljil, da smo ga izbrali za komandirja, ne da bi o tem dolgo razpravljali. Tovarišice, ki jih je bilo več kot deset, so kuhale in pekle meso. Inženir Božo je uredil podzemeljsko jamo, meni pa so zaupali ekonomat, ker nisem kadil in so bile cigarete pri meni na varnem. Čas je zahteval popoln kolektiv in edino ta nas je reševal, da se nismo izgubljali v prepirih in neplodnem delu.

Ko je bilo vse urejeno, smo razposlali izvidnike, da ugotovijo, kako daleč je prišel sovražnik. Vrnili so se čez nekaj ur in povedali, da na Pugledu ni še nikogar. Tedaj smo hoteli vsi iz hoste — vsi v patrolo. Stipe pa je vzel s seboj samo najstarejšega partizana Metoda, ki je imel puško. Vrnil se je proti večeru in nam dolgo časa ni povedal ničesar. Končno je dejal: »Italijani so na Pugledu. Proti Kraljevemu kamnu so močne zasede.«

Obsuli smo ga z vprašanji: »Ali sta jih videla od blizu? Pa gredo naprej?«

»Ne gredo! Samo derejo se kot čedniki!«

»Paziti moramo.«

»Ali bomo šli čez noč v jamo?«

»Ne, noč lahko še prebijemo zunaj, zjutraj navsezgodaj moramo pa vsi noter.«

In pri tem je ostalo. Sovražne zasede so streljale brez prestopka. Pritiskal je mraz. Če si se dobro pokrili, je bilo prijetno. Strah pred nepoznanim se je širil. Mene je znal pomiriti tovariš Metod, s katerim sva dva meseca partizani in vedno skupaj spala. Doma je bil nekje od Device Marije v Polju, kjer so ga čakali žena in dva otroka. Njegove besede sem si dobro zapomnil:

»Če padeš v zasedo, se vrzi takoj na tla in potem išči zaklon. Da bo le majhna kotanja ali kakšen stor pred teboj.

Nato se napravi dovolj majhnega, tako da je zaklon dovolj velik.«

To je bil zame prvi vojaški pouk. Pri vojakihi še nisem bil. Vprašal sem ga: »Kaj pa, če ni štora ali kotanje?«

»Nekaj boš že našel. Če pa ne, tedaj moraš postaviti pred glavo nahrbtnik! Mene je že dvakrat rešil. Prvič na Jančah, drugič pa nad Krko pri Muljavi.«

Metod kmaču ni več odgovarjal na moja vprašanja. Zaspal je od utrujenosti.

Ob prvih pramenih sonca smo se dvignili, da bi odšli v jamo. Božo je pazil, da ne bi pohodili kakšne rastlinice. Vse sledi smo zabrisali. Zadnji v vrsti je bil Stipe. Ko smo bili že vsi v jami, se je sklonil nad odprtino. Obraz se mu je podaljšal in bil čisto blede pepelnat. Oči so sijale še bolj motno kot sicer.

»Tovariši, jaz ne grem v jamo. Pazil bom tukaj nekje v bližini.«

Mačo je počakal, kaj bomo rekli. Ostali smo tiho in začudeno gledali njegove velike kosmate roke, ki so pomaknile pokrov na odprtino. Tema nam je zastrla oči. Govoriti nismo smeli več na glas. Čakali smo, da pride sovražnik prav do naše jame in prevarjen odide naprej. Oprijemali smo se mrzlih in spoizkih sten.

»Jaz ne bom v temi!« je pritajeno zasopla Urška, izvlekla iz torbice konec sveče in ga prižgala. Luč je obsvetila obraze in jih čudno spačila vsem tistim, ki so stali nad nami. Prijetno nam je dela ta lučka. Videli smo se. Skoraj da nam je bilo za trenutek dobro. Da, samo za tisti trenutek, ko je sveča zagorela. Kadilci so zaprosili za cigarete in pričeli kaditi. Luša je z drgetajočim glasom prekinila tišino:

»Zakaj je Stipe ostal zunaj?«

Vse nas je glodala ta misel:

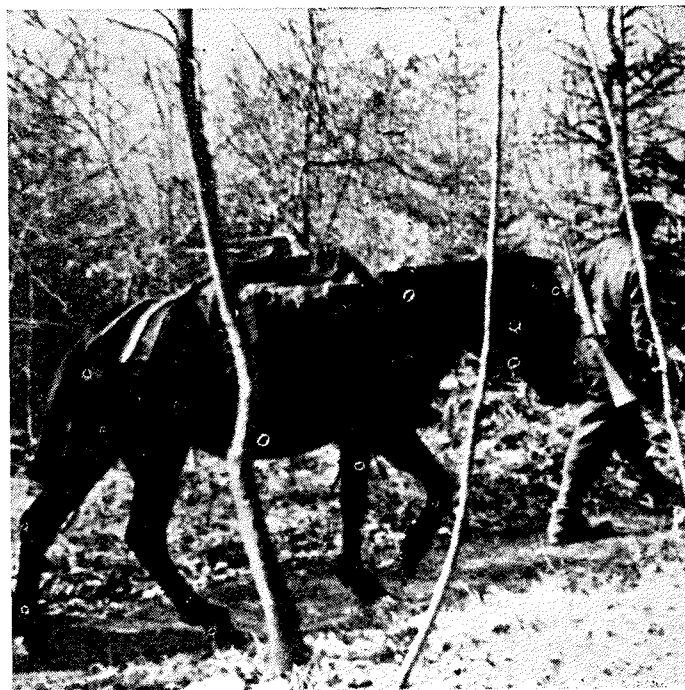
»Res, zakaj?«

Luša je iskala po naših obrazih, če mislimo kakor ona in dostavila:

»Če ga vjamejo — gluh je — nas bo izdal!«

Metod, ki se že prej ni udeleževal dela pri podzemeljski jami in kar naprej nekaj nezadovoljno godel, je z grenkim glasom vrgel med nas:

»Naj Italijan zažene samo eno bombo, pa bomo šli vsi proti hudiču! Ni slabšega, kakor je jama. Od enainštiridesetega sem v partizanih, v jami pa še nisem bil nikoli. Ne moreš se braniti, ne moreš ganiti. In navsezadnje, partizan se vendar ne skrije v jamo!«

Skozi gozd

Užaljena čast starega borca je žarela iz njegovih oči. Videli smo njegovo visoko čelo in nekaj čopov las izpod delavske kape, ki jo je še vedno nosil. Vse nas je bilo sram. Saj smo bili vsi partizani. Metod je nadaljeval:

»Partizan mora imeti položaj — razgled, da se lahko brani in umakne. Kam se boš umaknil tukaj?«

Luša je pomislila glasno:

»In če imajo pse?«

»Prav gotovo jih imajo!« je pritrdil kurir. »Tudi na Notranjskem so jih imeli.«

Od sveče in cigaret se je zrak tako zgostil, da nas je dušilo. Metod je odprl izhod. V jamo se je vsula srebrna svetloba. Gledali smo dan. Metod se je obrnil proti vsem in dejal:

»Jaz grem venkaj. Kdor hoče, naj gre za menoj!«

Vsi smo šli za njim. Zunaj je bila žametna toplota. Razkropili smo se in poiskali Stipeta. Posedli smo v krogu okoli njega in začeli s posvetovanjem. Stipe je imel predlog takoj pri roki:

»Prebijmo obroč in na Notranjsko!«

Nekaj jih je ugovarjalo:

»Le kako, brez orožja?«

Metod je pojasnil:

»Iskali bomo najboljši prehod in ponoči jurišali.«

Luša je vzdihnila:

»Vsi bomo popadali!«

Razjezili smo se nanjo, ker je bila že ves čas tako črnogleda. Božo je utemeljeval neizhodnost pri prebijanju. Vsi smo soglašali s tem, da bodo velike težave. In ko so se obrnili do mene, sem podprl komandirja:

»V jami sta samo dve možnosti, če se prebijemo, jih imamo več.«

In pri tem je ostalo. Božo je razgrnil zemljevid in pokazal smer: Kraljevi kamen — Mala gora! Kompas je nemirno kazal smer. Gledali smo na karto. Nekaj nas je pogladilo s prstom zemljevid, smer proti Mali gori. Božo je računal, da v eni noči lahko pridemo preko ceste in železnice. Največja težava je bila v tem, da nobeden ni poznal poti. Končno je Stipe odločil, da bo vodil kolono Božo s pomočjo karte in kompasa. Odhod bo ob šestih zvečer. Pridružilo se nam je še šest tovarišev iz štaba grupe, ki so dali vsakemu nekaj kil mesa. Sprejeli pa smo jih radi predvsem zato, ker je imel komisar brzostrelni samokres MP. Kurir z Notranjske se je obrnil proti naši jami in rekel:

»Varna si in nisi varna! Pozdravljena!«

*

Kolona je odšla iz taborišča ob določeni uri. V predhodnici smo Božo, Metod in jaz; v zaščitnici pomočnik komisarja iz grupe; v sredi kolone pa Stipe. Da nam zadnja navodila, kako se moramo vesti na pohodu in če kaj pride. Brez povelja ne sme nobeden nikamor.

Ob poti naletimo na begunce, ki nas spremljajo z žalostnimi očmi:

»Kam?«

»No, prebijali se bomo!«

»Nas bodo polovili!«

»Skrijte se!«

Še hitreje stopamo. Obrazi beguncev nas žalostijo. Kakšna bo njihova usoda? Kakšna bo naša usoda? Ali vemo za skrivno pot skozi obroč? Begunci mislijo, da vemo.

Grmovja je vedno več. Komaj si utiramo pot. To je pravo kočevsko pragmovje. Ura hiti hitreje od naših korakov. Zaprake nas ne pustijo naprej. Nad nami je jasna noč brez mesece. Severnica nam kaže pot. Večkrat izgubljam smer. Tedaj vržemo preko glave suknje in pogledamo na kompas in na uro. Predolgo hodimo! Nenadoma se prikaže pred nami cesta. Obstojimo. Z Metodom greva naprej. Ob poti je kapelica, na cesti pa otipava temne proge, ki so jih utisnili italijanski tanki. Tukaj se vozi sovražnik. Kje smo, ne moremo ugotoviti. Najbrž na cesti, ki pelje v Novi breg.

»Priklonjeni preko ceste!«

Povelje nas vleče preko bele proge. Na desno nad nami zagledamo veliko zvezdo. Vedno večja je, vedno bolj plamti in ne vem, odkod jemlje toliko žara. Nenadoma zažari preko celega neba in vrže snop svetlobe na nas. Popadamo na tla; pritajeno sopemo.

»Mirujte! Reflektor! Saj ne vidi! Mirujte!«

Ženske se končno umirijo. Satan nas gleda, gleda... Slišimo njegovo brnenje — njegov dih. Gleda nas nepremično, a tudi mi smo nepremični. Končno se snop svetlobe dvigne, satan išče drugod.

»Hitro naprej! Naprej!« gre povelje iz razburjenih ust. Skočimo do gozda. Reflektor nas zopet prisili na tla. V nekaj trenutkih se sezujemo. Predhodnica vleče kolono kot lokomotiva. Vedno se kdo spomni, da ne gremo prav. Toda kje je še Mala gora! Samo po gozdu ne pridemo nikamor. Skrivamo se oprezno za drevjem in robovi gozda. V zraku se križajo snopi reflektorjev, križajo se vedno prav nad nami in si pomežikujejo:

»Tukaj so! Tukaj so!«

Mi nimamo časa za reflektorje. Hitimo, da bi jih prehiteli. Streljanja ni čuti. Vse je grozeče mirno. Pot nas vodi na trnjev travnik. Obujemo se in se previdno spustimo navzdol. Sedaj moramo spet ležati na tleh zaradi reflektorjev. Smejejo se nam:

»Glejte jih! Tukaj so, tukaj so!«

Mi pa se tolažimo: saj nobeden ne sliši izdajalskih reflektorjev. Nobeden ne ve, da smo res tu, saj smo daleč, morda preko obroča! Le naprej!« Planemo. In tedaj nas vrže nazaj silna eksplozija. Od vseh strani zažare proti nam cevi mitraljezov.

»Zaseda! Obroč!«

Vržem se na tla in iščem kritja. Zavalim se v majhno kotanjo. Nad menoj režejo zrak mitraljezi. Bližina okopa je tako majhna, da bi nas ročne bombe skoraj dosegale. Reflektorjem ni treba več svetiti. Izdali so nas in bombe same delajo dan.

Ležim nepremično, menda več kot eno uro. V začetku si ne upam pogledati po rebri. Prepričan sem, da je mnogo mrtvih. Čakam povelja. Ni ga. Če bomo jurišali, je treba bombe. Neslišno si spravim bombo izpod trebuha. Povelja še vedno ni. Za spoznanje se dvignem in glasno zašepetam:

»Božo! Metod! Metod! Božo!«

Od leve strani mi je spet vrgel bombo. Puh me je malo omotil. Zavlekel sem se pod grmovje in snel nahrbtnik. Na vratu čutim, kako mi polzi kri. Obrišem se. Mastna je! Kri polzi kar naprej. Dozdeva se mi, da odteka z njo moje življenje. Končno sem se potolažil, da ni kri, temveč rosa, ki kaplja na vrat z listja.

Spomnim se, da imam bajonet — star in rjav, jugoslovanski bajonet, nikoli nabrušen. Če bo sila, se natakнем nanj. Morda se bom mučil, če zadene konica ob rebro. Stresel sem se. Spomnil sem se bombe in se pomiril, ker bajoneta ne bo treba rabiti.

Truden do smrti se prepušчам sanjam, da nisem v zasedi. Priklical sem obraz svoje matere. Dober nasmeh je imela in njene roke so me potrepljale po hrbtu, kakor nekoč pred leti, enkrat samkrat zvečer, ko sem bil že v postelji:

»Otročički moji, lahko noč!«

»Mama, počakaj!«

Zagrabil sem njene roke, od kmečkega dela vse razpokane in uboge. Tište zlate roke naše matere!

»Počakaj, da ti povem!« sem ji vneto prigovarjal, samo da bi jo zadržal.

Mati je imela dobre vlažne oči, ki so vse razumele.

»Glej, mama, zdi se mi, da stojim blizu smrti in jaz ti toliko stvari nisem povedal. Zakaj ti nisem povedal vsega, dokler sem mogel? Zakaj ne takrat, ko si odhajala zvečer od nas, pa je že toliko stvari dušilo mojo dušo? Koliko lažje bi mi bilo zdajle, če bi ti vedela o meni vse: kako velike so bile moje želje in zakaj nikoli ne bodo izšle od sveta, da jih potolažim. Ali vsaj to naj ti povem: pravljico o Kočevskem Rogu, ki sem jo pravkar videl v sanjah. Velik gozd je Kočevski Rog in teman — preraščen vsevprek. Tamkaj padajo v nevihtah meter debele bukve in potem gnijejo leta in leta. Jaz, mama, sem bil med temi viso-

kimi bukvami in zdi se mi, da sem padel v italijansko zasedo. Zdaj bi pa rad živel tako uporno, kakor se plamen brani vode, kakor hoče sonce dati vsem svetlobe, kakor voda hoče zmerom nižje — samo da bi teklo moje življenje naprej in da ga ne bi zajezili že pri izlivu. Živeti hočem zato, da bi ti povedal vse to, kar sem doživel, kar mislim, da samo sanjam...»

Materine oči so bile vse večje in svetlejše od solz, ki so ji začele drčati preko milega obraza, do trdo stisnjenih ust. Dvignila je roke in me pobožala po laseh. Čutil sem, da so mi usta lezla v nasmeh. Nikdar ji še nisem bil bolj hvaležen in nikdar nisem pred njo odprl prgišča svoje duše tako nastežaj:

»Mama, zdaj ti rečem; pred smrtjo ti lahko rečem. O, kako dobro mi dene tvoja roka!«

Nobenega spoznanja se v ofenzivi nisem bolj ustrašil kot tega, da sem zaspal v zasedi do belega dne. Eno ped nad obzorjem blešči rosno sonce. Šele zdaj mi je jasno, koliko sem zamudil, ker se nisem umaknil ponoči. Šele zdaj se zavedam, da so vsi ostali zbežali pri prvih rafalih in so sedaj na varnem, daleč od italijanskih mitraljezov.

Čepe razmaknem grmovje. Dvesto metrov vstran zajtrkujejo Italijani. Prijetno diši po kavi. Pogovarjajo se, kakor da niso na fronti. Straža nad menoj se smeje. Dolgčas ji je. Mimo mene kobali navkreber debel vojak in brunda popevčico: »C'è una chiesetta nel bosco...« Italijani ugotavljajo, da je freddo.

V nekaj trenutkih se odločim, da bom šel iz zasede preko senožeti v bližnji gozd kar pokonci. Takoj. Nahrbtnik skrijem v grmovju in stopim na čistino. S srednje hitrim korakom stopam. Niti nisem preveč razburjen. Gledam po Italijanih, ki se prerekajo, sedeč na okopih svojih bunkerjev. Zaupam v srečo. Ako me bodo opazili, bom stekel in vrgel bombo. To je vse, kar morem napraviti. Kapo stisnem v žep. Trenutki preko čistine so dolgi — še nekaj korakov — na varnem sem.

Italijani so me imeli za svojega. Kdo od nas bi si sicer upal podnevi mimo njih? Zdajci opazim na tleh Metoda. Leži na obrazu, nahrbtnik nekaj metrov proč, puške nikjer. Sklonim se. Metod je mrtev. Čelo mu je odprl sovražni rafal. Pogledam okoli sebe in si zapomnim kraj. Molče mu obljubim:

»Metod, tovariš moj dobri, pridem te pokopat, takoj ko to mine. Znal si me poučiti, a samega sebe nisi znal dovolj varovati. Previsoko si nosil čelo.«

Presunjen odrinem naprej v gozd. Splezam na drevo, da ugotovim, kje sem. Na severu zagledam cerkev na Pugledu. Razveselim se je kot otrok. Nato si poiščem divjih jabolk, ležem v dobro skrivališče in zaspim. Niti malo ne slutim, da se bo medtem začel glavni napad na Kočevski Rog.

*

Topovi ne morejo biti daleč od mojega ležišča. Granate tulijo visoko nad menoj in plavajo proti središču Roga. Tam razbijajo drevje in skale, mogoče ubijajo tudi moje tovariše. Ležim na hrbtu in spremljam vsako granato posebej. Zdi se mi dobro, da sem na robu obroča in ne v sredi. Težki zrakoplovi se obračajo prav nad menoj in nosijo bombe v smer, kamor letijo granate. Bombardiranje traja bre zprestanka skoraj eno uro. V meni raste nestrpnost. Končno utihnejo žrela topov. Zrakoplovi uto-nejo z grozečim mrmranjem v daljavi. Z bregov se oglasijo Italijani kot sestradana ščeneta:

»O-eo, andiamo, ragazzi, avanti, ragazzi!«

Planem pokoncu. Zdaj začenjajo, mi šine v glavo. Skačem od drevja do drevja in iščem goste krone, da bi me skrila v svoje listje. Glasovi se bližajo vedno bolj; priganjači vpijejo:

»Come va la pulizia?«

»Bene, bene,« odgovarja fronta. Vpitje narašča z desne in leve strani. V največji naglici se skrijem na staro mesto, in v tem že odlomastijo mimo mene naprej. Svojemu veselju ne smem dati duška, čeprav sem skoraj nor od tega. Molče modrum za njimi: »Vaša čistka gre dobro? Vaša čistka!«

Lotim se divjih jabolk, da si utešim neznošno žejo in glad. Počasi se popolnoma umirim in predam dremanju. Rešil sem se trpljenja, ponižanja in smrti. Mogočnost sovražnika se je spet

zdrobila. Italijanski vojak je ostal zame majhen, neumen in strahopeten.

Pozno popoldne se dvignem. Nič več ne mislim na Malo goro in Notranjsko. V načrtu imam taborišče blizu Grintavca, kjer sem nekoč zašel v veliko goščavo mladih smrek. Tamkaj bo bližje voda in krompir, ki so ga nasadili begunci spomladi.

Bos previdno stopam po najhujšem bodičevju. Nisem še napravil dvesto metrov, ko trčim na gručo preplašenih tovarišev. Eden od njih dvigne samokres. Tovarišice, od katerih sem takoj spoznal Lušo, kriknejo:

»Pelko!«

V trenutku jih umirim s prstom na ustih in prisedem. Komisarju iz grupe so živci čisto popustili. Gleda v samokres in šepetaje pripoveduje, da ima ravno dovolj nabojev za vse, če bi nas zalotili. Luša je edina raziskala okolico. Po strahopetstvu na Kraljevem kamnu se je čudovito znašla. Odkrila je dve poti. Povem ji svoj načrt, da je treba takoj naprej. Ona se je strinjala z menoj, drugi so nasprotovali. Čepeti hočejo še naprej v grmovju in buliti v edini samokres. Pregovorim jih:

»Vodil vas bom jaz. Pot za silo poznam. Tiho za menoj. Pet metrov razdalje, vsi bosi.«

Dvignejo se in gredo za menoj previdno sklonjeni kot sence. Stopinje ne čuješ. Včasih počí trhla vejica. Tedaj se ustavimo in spogledamo. Čutila imamo napeta. Jaz sem spočit, drugi preko mere utrujeni; preko obraza jim lije znoj. Zadovoljen sem, da lahko pazim in vodim. Zdajci me pocuka Luša. Obstanemo:

»Tamkaj je top!«

Gledamo in opazimo rdečo krpo, nekaj vojakov ter top. Fronta torej še vedno stoji. Plazimo se naprej še bolj previdno; samo da pridemo preko linije. Pred nami zmanjka gozda. V visoki travi je široka sled. Na uho nam udari italijanska govorica. Naše postave omahnejo nazaj.

»Ne bežite!« jim skoraj na glas ukažem. Pritisnemo se k tlom in mirujemo. Dva Italijana gresta po stezi navzdol. Komaj izgineta, smo tudi mi na stezi. Nekaj časa gremo za njima, potem pa stezo prečkamo in zavijemo v gosto grmovje. Ugnezdimo se v skoraj nedostopni kotanji, preraščeni s srebrotom in divjimi zelmi. Odberemo majhno goloto pod leskovino. Tovariši se od utrujenosti sesedejo.

»Dajmo jesti!« jim šepnem. Pogledajo me začudeno; jaz pa dokončam misel: »Imamo meso!«

Vsi vedo, da je meso surovo. Misel se jim zdi tuja in hladna, vendar vredna zanimanja. Da bi jedli kot nekoč praljudje?

»Poskusimo!«

Luša odviije iz papirja najmanj kilo težak kos in nareže za vsakega nekaj tankih kosov. Počasi žvečimo in se čudimo, da je tako dobro. Veseli smo, da se nam ne upira. Luša nam nareže še in še.

Žeja, ki nas je sušila že ves dan, prehaja po tej jedi v neznošnost. Puščavsko tišino še povečava utrujeno šumenje dreves, nič bolj glasno, kakor je naš šepet. Vležemo se vznok in gledamo mozaik iz listja in svinčenega neba. Prav nič ne vemo, da se tam gori kopičijo težki oblaki; edino hladen mrak postaja vse bolj gost in težek. Po grebenih Kočevskega Roga zapleše nena-doma nevihta v družbi vseh svojih furij.

»Skodelice! Brž!«

Nad seboj razpnemo šotorsko krilo v obliki žleba in predno smo s pripravami pri kraju, se vlije bogata ploha in nam da skoraj polno skodelico. Dar z neba si razdelimo po tri požirke. Še dolgo potem pobiramo z listja debele vodene jagode. Vendar si žeje nismo utešili.

*

Drugi dan sem na vse zgodaj šel iskat divjega sadja. Našel sem razbit stol in v travi komaj vidno sled. Šel sem po njej. Privodla me je na kolovoz. Rad bi odkril, kam pelje pot. Precej gosta megla je zastirala pogled. Prišel sem na križpotje. In tedaj sem ugotovil, da je to ono križpotje nad Starim bregom, ki se je meni prej zdelo vedno tako pravljico. Poti vodijo na Novi breg, Trnovec in Cesto.

Megla se je zdajci spustila čisto nad križpotje, tako da sem začel dvomiti, če prav vidim, ali je zraslo vse skupaj samo v domišljiji. Hotel sem se prepričati. Splazil sem se proti Staremu bregu. Ob poti se je res stiskal moj dobri znanec — studenček — z nekaj korci vode. Iz vasi sem slišal hrum Italijanov. Bal sem se, da bi prišla kakšna patrola. Stekel sem k svojim počutarem.

»Vem, kje smo! Vem za pot in za vodo!«

Obvzelo me je divje veselje, pomešano z neugnanostjo. Natočil bom dve polni čutari in še sam se bom natočil prav do vrha grla. In potem jih peljem v tisto taborišče zraven Grintavca.

Spet sem čepel ob studencu. Čutare se že tedaj, ko se nikamor ne mudi, polnijo precej počasi, zdaj pa še celo. Glasovi iz Starega brega so vedno bolj naraščali. Ali ni dovolj ena sama čutara? Ali ni malo preveč neumno misliti, da Italijani nimajo zunaj krožnih patrol in straž? Druga čutara je štela sekunde še bolj počasi:

»Bnk, bnk, bnk...«

Oh, da bi že utihnila, da bi bila že polna. Sicer pa bom lahko slišal njihove korake. Če bi prišli iz vasi, bo že šlo — edino če bi prihajali v vas, bi imel bolj težak izhod. Nazadnje sem z zavestjo prešernega bogataša stekel do svojih in jim dal največje bogastvo tistega dne — vodo.

Poslušali so me z nepopisno radostjo; voda je pričala, da govorim resnico. V naglici smo pospravili svoje stvari. Speljal sem jih na pot, ki pelje proti Cesti in jih prepričeval, da je najbolje, če gremo kar po nji. Šli smo vsi bosi, oprezujoč na desno in levo. Ob cesti so ležale na pol izžete limone, dolgi čiki cigaret in izpod grmovja ter dreves so se belili stegnjeni kameniti bunkerji, v katerih so dogorevala ognjišča. Sovražnik se je najbrž pomaknil naprej proti vrhovom. Najbrž.

Hodili smo v veliki razdalji. Vsi smo držali roke napol dvignjene in nekoliko naprej, kakor da bi bili slepi in gluhi, čeprav so naše oči iskale hitro in preudarno, čeprav smo napenjali ušesa, da je brnelo po njih. Čevlji so se pozibavali na rokah kakor neke tuje stvari, ki jih je obesil na nas hudomuš-

než. Nobena cesta še ni doživela tako mrtvaško tihe kolone, raztegnjene v karikaturni pohod.

Bil sem prvi. Tovariši so zaradi strahu tako zaostajali, da sem jih včasih izgubil iz vida. Tedaj sem jim pretel s pestjo, da morajo hitreje za menoj. Večkrat sem se moral vrniti do njih in jih ozmerjati. Gledali so me z odprtimi usti in niso ugovarjali. »Saj vendar hodimo v takem razmaku, da lahko zbežite v gozd in se skrijete, če bi kaj srečali!« Meni se je zdelo, da se celo zemlja boji za nas in da včasih pod nami malo zadrhti; če bi pretela nevarnost, mi bodo namignila drevesa, mi bo veter zašepetal na uho, da preži tamkaj nekje sovražnik.

Po eni uri hoje z živci na golih podplatih smo se približali vasici Cesti. Vse naokoli tišina. Tovariše sem skril v varno goščavo, sam pa sem se po mačje plazil v vas s posodo za vodo. Na drevju so dozorevale slive in jabolka.

Vodnjaki so bili čisto prazni; samo v enem se je svetila majhna luža. Spustil sem se po lestvi. Večje osamelosti in tesnobe kot v tem vodnjaku še nisem občutil. Vsak najmanjši ropot je bolešno odjeknil. Med raznimi odpadki je plavala crknjena miš. A tudi taka voda je imela tedaj visoko ceno. Nastregel sem jo kot suho zlato.

Videl sem, da je tudi Italijanom zmanjkalo vode. Dolgo se na Rogu ne bodo mogli držati — že zaradi vode. To je pravzaprav konec ofenzive, sem pomislil. Od razburjenja nad osrečujočim odkritjem sem odtrgal samo nekaj sliv in stekel iz mrtve vasi k svoji družini.

»Ofenzive je konec!«

Nejeverno so me pogledali.

»Ali razumete? Vodnjaki so prazni! Brez vode pa tudi oni ne morejo,« sem jih začel prepričevati. »Vodnjaki so prazni, samo v enem je na dnu še majhna luža — za nas! Ali razumete — brez vode?«

To je bil peti dan ofenzive, peti dan po odhodu iz Starega loga. Ugibali smo, kako bi javili glavnemu štabu, da je vas Cesta spet svobodna in da je Italijanom zmanjkalo vode.

ŠENTJURČANI IN NJIHOVA EKONOMIJA

VLADO HABJAN

Motna svetloba ščipa je oblivala polja. Kljub pozni nočni uri je preko njih vel soparen, vroč zrak. Razgreta in izsušena zemlja se zlepa ni mogla ohladiti. Šele proti jutru je postalo znosnejše, a kaj ko je bilo treba precej nato vstati. Jutranja ura je za kmeta sploh zlata ura, ob taki vročini pa še posebej. Če hočeš žetev ob času opraviti, moraš začeti z delom na moč rano, ali pa se opoldne cvreš na njivi.

Prenekateri Ojstrčan je zaman spraševal tiste dni:

»Zdaj pa res ne vem, so se tile ljudje sprli s pametjo, ali kaj jim je? Od treh, štirih se ti že ženejo in še zdaj ponoči ni miru! Soparno je in še ta mlatilnica venomer ropoče, kako neki boš zaspal?«

Ta ali oni se je celo dvignil iz postelje in stopil k oknu ali durim. Pravzaprav ne samo zaradi mlatičev na Razganovem podu, ampak tudi zavoljo dežja. Ni in ni ga hotelo biti. Le tam za Dobrovljami so se kazali redki oblački. Ti pa navadno Šentjurčanom ne pomenijo dežja. Bolj se zanešajo na oblake, ki pridejo izza šentmiklavških hribov ali Velike Planine.

Radovednež se je nejevoljno obrnil na zlizanem pragu in prav tako tiho, kakor je prej odprl duri, jih je zdaj priprl. Poparjeno je legel in zamahnil z roko:

»Vse bo vzel hudčič! Dežja ni in vse kaže, da ga tudi kmalu ne bo. In še tile združni trmoglavci; navsezadnje bodo pa res zdržali!«

Prav takrat je Pepi Žolnir metal zadnje pšenične snope na pod. Janko jih je še nejevoljno potiskal pod zobovje mlatilnice. V ustih in grlu ga je dražil nadležen žitni prah. Sploh pa je bil

od trenutka do trenutka bolj zbit. Enolično ropotanje mlatilnice mu je začelo presedati. Skraja mu je malone ugajalo. Tu in tam je utegnil razmisliti o delu ekonomije.

Ko je premozgal ekonomijo, ga je zaneslo še delj. Kar naenkrat je bil v svoji nekdani obmejni enoti. Tam je slišal marsikaj. Predvsem kako bi bilo treba zastaviti, da bodo naše dežele dobile čez leta drugačno lice. In to zadnje se ga je tudi najbolj prijelo. Dvakrat, trikrat je še starejši vodnik Janko Kobale ugal, bi ali ne bi ostal v vojski. Vojaška suknja mu je precej prirasla k srcu, morda pa so se mu prikupili tudi kraji in dekleta ob albanski meji. Kakor vsak veteran tudi on rad pripoveduje o svojih vojaških doživetjih. Janez — nekateri ga kličejo tudi tako — je še nekaj časa nihal, nazadnje je v njem zmagala kmečka narava nad vojaško. Kdo bi ga tudi ne razumel. Sin edinec je bil in posestvo je moral seveda moški prevzeti, da se rod na domačiji ohrani.

Lepega dne je odslužil svoj rok in odpeljal se je domov s polno glavo načrtov. Čudovito jasno jih je razvijal in skoraj da na moč preprosta se mu je zdela pot v socializem. Vlak je drvel nezadržno proti severu in z njim Jankove misli. Kar strpeti ni mogel kdaj bo zagledal domačo postajo. Nešteta gradbišča ob dolgi poti so še podžigala njegov sklep:

»V Št. Jurju ob Taboru bomo ustanovili delovno zadrugo in konec besedi!«

Delovne zadruge niso ustanovili, pač pa zadržno ekonomijo. Za zadrugo jih še ni bilo dovolj. Eni so se izgovarjali, da do zime še ne gredo, ker jim zavoljo letine in posevkov ne kaže.

»Počakali bomo še kak čas, da vidimo, kako bo vam šlo,« so preudarno menili in neodločno prestopicali, če jim je kdo zastavil vprašanje zastran vstopa v zadrugo.

Spet drugi, bolj odkriti in bolj predrzni so kar od kraja rekli:

»Pojdite se solit! Mi že ne gremo zraven! Mogoče kdaj kasneje, če boste res kaj prida pokazali.«

Manjkalo pa tudi ni takih, ki so iz cele reči brili norce, strašili s skupnimi kotli in drugimi socialističnimi strahotami. Polni upanja — ljudje najraje verjamejo tisto kar si žele — so dan za dnem škilili mimo cerkve farnega patrona sv. Jurija na zapad in vztrajno vlekli na ušesa, če je kjer koli padla beseda, da bo v kratkem vendarle že »drugače«.

Tistega »drugače« kljub vsem pobožnim željam ni in ni hotelo biti. K sreči niso bile besede zmeraj tako hudo mišljene kakor so bile rečene. Mimogrede te kaj razkači. No, in približno tako, kakor se menja človekova volja, tako se menjajo tudi njegove želje. Če k temu prištejemo bistrumnost kmečkih grč, ki takoj k prvi besedi pribijejo drugo: vsak ima k sebi roke obrnjene. Ali: počene pare ti ne bo nihče podaril na lepe oči. Torej: če bomo zlezli na zeleno vejo, bomo zlezli sami. Bližnji ali daljnji sosed ti jo bo iz zavisti prej našagal kakor pomagal nanjo.

Takih in podobnih misli so bili tudi šentjurski zadrugniki in zastavili so. Potem je prišla zima, prav za prav je šlo že skoraj na pomlad. Pol leta so že prebili v velikem skupnem gospodarstvu. Ekonomija se ni še nič kaj pomembno razvila. Nihče sicer ne bi mogel trditi, da so se prvi zadrugniki ravno slabo odrezali. Zasluzek za en delovni dan je pri obračunu znesel nekaj čez sto dinarjev.

Prepočasen razvoj, napol škodoželjna, napol pomilovalna kritika ekonomije pa je vzpodbudila zadrugnike, da so začeli pogostejše razmišljati, čemu stvar ne teče tako kot so rekli svoj čas.

Ugibali so in pretresali — največ sami zase. Če bi več zaupali odkritosrčnim sosedom — saj jih ne manjka — bi mogoče prej prišli do rešitve. Vzrok zastoja se jim je izmikal kakor rep mladi mački, ko se igrajoč počene za njim. Večkrat se jim je zdelo, da love rešitev ko lastno senco v sončni pripekli.

»Za vraga, tudi mi smo Šentjurčani,« so si mislili. »Vendar te brezbrčnosti, če že ne sovraštva do zadrugništva, ne razumemo. Med vojno so se domala vsi izkazali. Izdajalce bi lahko preštel na prste ene roke. In zdaj — proketo zamotano — kaj je vendar s temi ljudmi? Smo mar mi krivi — nekaj prav gotovo! To bo že držalo, da se nismo znali dovolj približati nezadrugnikom. Pa tudi to bo res, da nismo znali zatreti ne pri eni ne pri drugi strani starih strankarskih teženj — še sami smo nekajkrat zapadli vanje.«

Pod navidezno otopenostjo in nezanimanjem se te težnje vedno bolj kažejo — to vedo vsi, odkrito pa ne pride z njimi nihče na dan. »Smešno! Takšna očitanja. Potem še tiste naloge, saj kaj takega ne more nihče terjati od nas,« bo najbrž kdo zagodrnjal in pridejal:

»Premalo nas je! In tudi če nas bi bilo za celo brigado najboljših aktivistov, pri teh ljudeh ne bi nič opravili; preveč so sami svoji in starokopitni!«

Prehitra sodba, tovarišija — treba je pogledati še malo naprej. Zadrugniki, pa tudi nekateri Šentjurčani so se že na tistem pestili zastran organizacij. Hm, nerodna reč! Te spe spanje najkrepostnejšega pravičnika. Spi prav vse od prosvete do fizkulture; dva domova pa sta prazna. Prvi napol izropan, z vlomljenimi ključavnicami in ubitimi šipami žalostno sameva, drugi zaman razkazuje svoja rebra in čaka dokončne obnove.

Menda vendar ni to tisti Št. Jurij ob Taboru, kjer so pred leti igrali v obeh domovih po več iger, imeli nastope in se je kraj sploh prosvetno razvijal. Da, gre za prav tisti Št. Jurij. Letos so komaj »stisnili« nič kaj duhovito igro »Gospodski turist« in že smo v glavnem pri kraju. Ne prideš in ne prideš zlepa do pravega vzroka.

Vse krivde ne kaže pripisovati Šentjurčanom. Kar lepo število cvetk, ki delajo hudo kri in jemljejo ljudem veselje do dela, bi si lahko vtaknili za klobuk nekateri nerodneži z raznih uradov in ustanov. Za čuda radi se gredo po dolini in deželi aktiviste in gospodarske pismouke. Tebi nič meni nič stresajo iz rokava direktive in načrte — in ti pogosto niso njim samim v čast. Da bi govorili o koristnosti takih klavnih vzpodbud za skupnost, seveda še misliti ni.

Do vsega tega in še marsičesa je prišel Janko. Štrena njegovih misli pa navzlic temu ni bila nič manj zamotana. Povrhu je še mlatilnica venomer drdrala in ga neusmiljeno priganjala k mehaničnemu delu. Stroju je bilo treba streči. Prazen ne sme teči, preoduren in odvečen glas ima. Kdo bi ga tudi poslušal za zabavo. Nastojiš in nadelaš se pri njem kaj kmalu. Ura pa je bila že tudi taka, da je Janko do kraja sit ropota in prahu porinil zadnje snope med zobovje in ustavil stroj.

Ljudje so postavljali vile ob stene in zasopli obstali. Vagasta svetilka pod stropom je komaj prodrla gosto meglo prašine, kadeče se po podu.

Mira, Jankova sestra, je stopila prav pod svetilko in zaklicala:

»Ženske, da ne boste zaspale! Ob štirih gremo žet na Ojstriško polje!«

Čuti je bilo le pritrdilno mrmranje odhajajočih. Brigadir Ivan, Janko in Pepi so za trenutek stopili v krog, povlekli vsak svojo cigareto ter se pomenili zastran voženj in drugih del. Več jih je bilo treba zarana opraviti. Kmalu zatem je v zvoniku odbilo pol ene in njihovi koraki so se izgubili v mehki tišini mesečne noči. Bila je neznansko mirna; nebeški svod pa čist in obrisan ko šipe pred prazniki.

Mlatiči se niso utegnili obrniti in spočiti na obeh bokih — že je bilo treba vstati! Prgišče vode v obraz ni zadostovalo. Šele po poti do njive so se oči privadile na svetlobo. Utrujenost, ki je kratek spanec ni mogel pregnati, je v jutranjem hladu popuščala.

Brigadir Ivan je krepko oslinil roke in kosa je zaškrtala med žitnimi stebli, puščajoč za seboj široko red. Ivan še ni dolgo na ekonomiji. Prišel je pred meseci. Prej je bil v zadrugi šoli. Med Šentjurčani se je hitro udomačil. Bizeljčan je, zato pogreša med njimi vina. Šentjurčani ga ne premorejo — čeravno se kapljici takšne ali drugačne vrste ne odrekajo radi.

»Tudi s tolkovcem si človek priveže dušo,« večkrat navihano doda Ivan. Več preglavic mu delajo druge stvari — in nad temi največkrat toži. Na majhni ekonomiji ne more izkoristiti vsega znanja, ki si ga je pridobil v petmesečnem zadrugnem tečaju za brigadirje.

Kadar delata skupaj s Pepijem, mu razlaga, kaj vse človek sliši v taki šoli: »Glej, Pepi, tam smo se učili računati norme, najsi bo za delo pri živini ali na polju. Pri nas seveda vsega tega še ne moremo uvesti. Premalo nas je in preveč so raztresena naša polja. Strojev nam ne manjka. Zavoljo teh bi šlo. Teže je za ljudi. Premalo delavcev imamo. Treba bo pritegniti nove člane. Hm, ali kako?«

Pepi mu ni vedel pravega odgovora. Dosti delj tudi on ni v zadrugi kakor Ivan. Spomladi je vstopil. Dovolj mu je bilo hlapčevanja. »Kdo bi spal vse življenje, od spomladi do jeseni na svislih, pozimi pa v zatohlem hlevu!« Prav tako je rekel, pobral svoje stvari in se preselil na ekonomijo. Hitra odločitev je bila seveda sad dolgega razmišljanja za ali proti. Ko pa je bil nekaj tednov na ekonomiji, se je sam sebi čudil:

»Kako vraga sem mogel tako dolgo onegaviti in odlašati. Že davno bi moral iti.« Potem pa je še dodal sosedu, ki ga je vprašal, kako mu gre:

»Roke se ti ne smejo smiliti, pa se zasluži in nič hudega ti ni. Mirne duše lahko vzamem prvega tisoč dinarjev predujma. Prej se mi kaj takšnega še sanjalo ni.«

Čemu ne bi vzel predujma? Prav gotovo bodo tudi letos spravili dnevni zaslužek visoko nad sto dinarjev. Precej več

mernikov pšenice in hmelja bi pridelali, če ne bi bilo suše. In tudi tako bo šlo. Stradal in brez cvenka v žepu ne bo nihče.

Prav pa ni, da Pepi odslužuje hrano in stanovanje na ohišnicah. Če ne moreš sam obdelati ohišnice, potem ne imej tako velike. Za hrano in stanovanje svojih članov bi že morala poskrbeti ekonomija, sicer prideš samo do pol pota — toliko, da zamegliš pojme in ne veš več, kje se začne posestnik in kje hlapec.

Odpraviti bo treba še to in morda včasih le preveč samozavestno in zapovedovalno držo Janka. Zdaj so vsi zadružniki in to se mora poznati tudi v medsebojnem občevanju. Ljudje precej vse opazijo in vsak, naj bo še tako nenameren korak, hitro sproži zahrbtna namigavanja.

Marsikje se sosedje zgledujejo nad zadružnimi njivami. Šentjurskim zadružnikom se svojih njiv ni treba sramovati. Obdelane so kakor je treba in je navada v kraju. Radi ali neradi morajo sosedje priznati, da so jih zadružniki v poljedelstvu že marsikje posekali.

Najbrž so ga drugje malo polomili. Stiskalo jih bo za krmo. Spomladi so prodali krmo na oddaljenem Zakonjškovem posestvu. Ljudi za košnjo jim je res manjkalo. Po dolini je vse pokosil s strojem predsednik Janko. Nič kolikokrat ga je žgalo sonce, da je teklo od njega in od konj. A šlo je — letos so pokosili na ravnem vse in o pravem času. V hribu ne moreš kositi s strojem, so rekli in se pre naglili. Ko je pritisnila suša, je bilo že prekasno — kupčija je bila sklenjena. Naj bo že kakor koli. Preslabo so računali in šolo imajo za drugo leto, da se ne bodo več ušтели.

Zdaj nastane seveda vprašanje, kako doseči plan vzreje živine. Tisto, ki jo imajo, bodo že preživel. Toda po planu bi jo morali imeti precej več. In tisti več najbrž prav zategadelj ne bo dosežen. Razumljivo je, da so vmes tudi drugi vzroki. Največ sitnosti jim delajo hlevi. V kraju jih ne manjka. Nekaj let sem so že domala prazni štirje veliki hlevi. Nekako bi bilo treba pregovoriti lastnike, da bi jih odstopili, ali pa sami vstopili v zadrugo. Z majhnimi popravili bi jim ti hlevi imenitno služili. Brigadir Ivan bi prišel na svojo zamisel: živino bi dali skupaj in norme bi uvedli. Skoraj isto bi lahko rekli zastran prašičjereje in ovac. Takoj zatem ko pade beseda o živinoreji, smo precej pri silosih in za te šentjurski zadružniki niso dovolj skrbeli.

Našlo bi se še marsikaj, o čemer bi bilo vredno govoriti, morda celo grajati. Hkrati pa bi se tudi našel kdo, ki bi rekel: ni vredno, da premlevaš, če ti osnove manjkajo — mar ne vidiš, da manjka ljudi. Zemlje in dela je za zdajšnje število zadružnikov preveč.

Žensk je dosti več kot moških, ali odveč ni nobena. Vse se ženejo. Prikupna, četudi sem in tja malce huda Mira, je navzlic temu redko zares slabe volje. Dolžna ne ostane nikomur nič. Vsakomur pove brez oklevanja kar mu gre, pa naj bo z okraja ali z ministrstva. Jezi jo, da se okrajni aktivisti zadnje čase tako poredko oglašajo na ekonomiji. »Prej so ti stali ko krošnjar za petami, da so nas spravili v zadrugo. Zdaj jih vidiš komaj vsake kvatre, ko bi jih rad povprašal za kakšen svet.« Tako podkuri tistega, ki jih po čudnem naključju le spet obišče. Besedo ima tudi za omahljivca. Mevža se jih nalezje kakor oni, ki bi hotel samo za minuto in zavoljo lepšega vtakniti svoj visoki nos v njihovo ekonomijo. Vse te besede pa bi bile več ali manj prazno in klepetavo tvezenje, če ne bi bila Mira poleg tega tudi pravi garač. Na polju dela kot nihče in še za ščetinarje in krave skrbi. Za njo nič ne zaostaja vestna Rožanka. Dela ko dobra in natančna ura. In prav takšne so tudi druge zadružnice.

Sonce je prilezlo tisti dan že navpično nad glave žanjcev in neusmiljeno grelo po ostriškem polju. To je tam ob veliki cesti, ki vodi skozi dolino. Od tu vidiš šentjurski kot skoraj ko na dlani. Drzne in mehke črte venca hribov se strmo dvigajo za njim. Ubranost podobe te prevzame ko polna fantovska pesem, ki jo že davno poznaš, pa še vedno ni izpeta in si jo še venomer želiš.

Moškim do te krasote ni bilo. Mahali so neutrudno s kosami. Ženske so zvijale pereselne in prevezovale snope, stopajoč previdno po zbadljivem strnišču in razgreti zemlji.

»Malicat,« je nekdo zakričal. Menda je bila ena od Razganovih deklet. Posedli so v polkrogu in si izdatno osvežili usta s tolkovcem. Mira je povedala nekaj okroglih. Žanjci so bušili v smeh, kakor jata prepelice, ki se bliskovito dvigne, a takoj zatem skoraj neslišno utone v sosednjih njivah.

V pogovor sta se vmešala še Janko in preudarni Razganov oče. Prešli so na resnejši pomenek in se ustavili pri ekonomiji.

»Pšenica je suha ko poper. V kozolec je ne bomo zlagali. Bolje bo, če jo še danes omlatimo!«

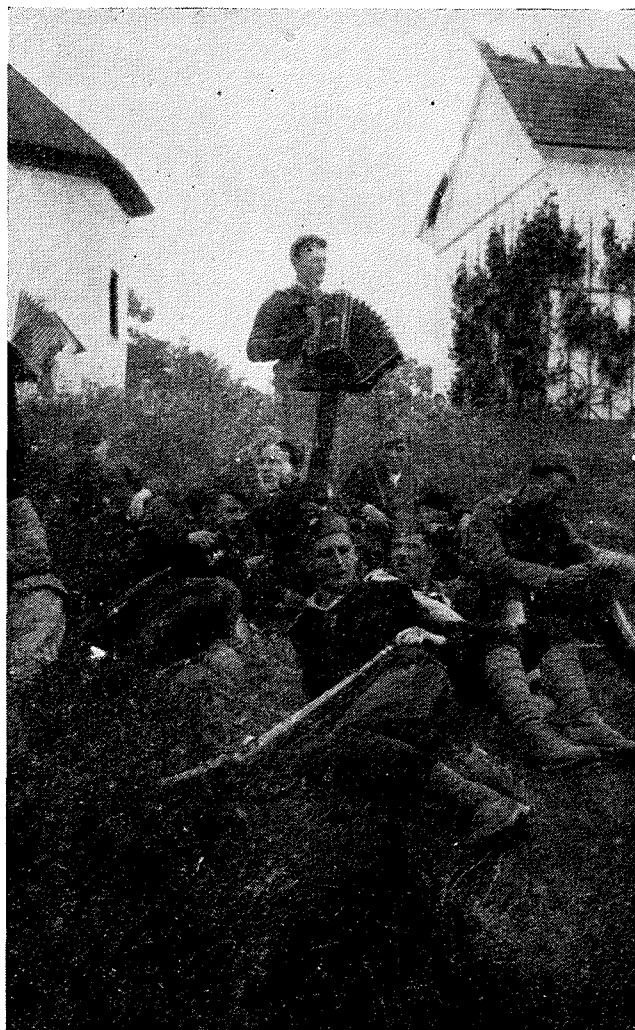
»Najpametneje bo,« je Janku pritrdil Razganov oče. Zatem se je razgledal po hribih in pristavil:

»Zdi se mi, da bo v kratkem dež. Če ga bo kaj prida padlo, bomo šli precej orat. S setvijo letos ne smemo zakasniti.«

Do poldneva je padla zadnja pšenična red. Mira in še nekaj žensk je skočilo v bližnji potok — prileže se človeku tako osvežilo, če se cvreš od jutra na soncu. Moški so odvažali žito domov. Po kosilu je vročina pritisnila še huje. Zemlja, zrak, prav vse je bilo razgreto. Polegli so do štirih popoldne. Ob štirih je Janko sprožil motor in mlatili so spet do polnoči.

Naslednje dni je res padal obilen dež. Komaj se je zvedrilo, so že zapregli. Zemlja se je ohladila in namočila. Oddahnili si je prav vse: narava, živina in ljudje. Letina je bila rešena, čeprav jo je suša hudo prizadela.

Hmelj se je začel popravljati. Navzlic temu ga je bilo precej manj kot ob normalnih letinah. Lepe tisočake je Šentjursčanom in sploh Savinječanom izmaknila suša iz rok. Zadružniki so spomladi sadili predpisane sadeže na novo. Vendar jim zlatozeleni storžki hmelja s svojim trpkim vonjem rumenega

Tomšičevci pri počitku

prahu niso vrgli toliko, kolikor so se v začetku leta nadejali. Ne pomaga nič. Narava in zemlja sta igravi. Kadar kmetovalca bogata poplačata, jima je hvaležen. Kadar pa mu odreče zemlja, čuti to kakor kazen in ji nato še zvesteje služi, da bi si spet pridobil njeno naklonjenost.

Že pred obiranjem hmelja in precej po njem so se lotili zadružniki jesenskega oranja. Pepi in Janko sta zastavila pluga. Rahljano zemljo sta branala brigadir Ivan in Rožanc, ki je prišel zadnji na ekonomijo. On je peti možki v gospodarstvu.

Oračem so polzele težke srage po obrazu — jesen še ni stopila z obema nogama v deželo. Za pomenek ni bilo časa. Kar je bilo važno za delo, so se pogovorili že zarana na Razganovem dvorišču, ko so pripravljali stroje, vprego in seme. Zdaj pa zdaj je po dolini močnejše potegnil veter. Prijetna svežina po skoraj celoletni suši in vročini jim je dajala nov pogum in znova so začeli pretresati ekonomijo in vsak zase delati načrte.

Razmišljali so o hlevu, ki ga bodo predelali, in o novih strojih, ki jih bo treba nabaviti. Janku in vsem drugim je bilo do kraja jasno, da pot v zadružništvo ni lahka. Morda bi celo popustili, ko jih ne bi grela zavest, da jih prav zaradi njihove pridnosti vedno bolj upoštevajo tudi nezadružniki. Šentjurčani tega seveda ne kažejo na zunaj. Toliko so že trmoglavili — te

lastnosti jim ne bi mogel nihče oporekati. Toda spričo vztrajnosti zadružnikov čutijo, da je načeta njihova trma in da celo večnost — precej dolgo se že vleče — tako ob strani ne bodo mogli več vzdržati.

»Hi, Miško, Rička,« je pognal Janko po potu zaudarjajoča, krepka konja. Zdelo se mu je, da je zdaj le prišel enkrat do kraja vzrokom, ki zavirajo razvoj njihove zadružne ekonomije. In tudi to je vedel, da bo odslej treba malce drugače iti okrog Šentjurčanov. »Kakršen si ti z njimi, taki so oni s teboj,« si je dejal in nato sam sebi pritrdil: »Da, drugače bo treba začeti, če hočemo, da bomo čimprej stopili čez visok prag pomislekov in nezaupanja.«

V mislih je preletel stanje in zdelo se mu je, da se mu ne odmika več ko lastna senca. Le kako se bo lotil vprašanja, da mu bo kos, še ni vedel.

»Do stržena vprašanja sem prišel,« si je dejal. Razvozljati ga je znal, izhoda iz zagate pa ni vedel, ne on ne kdo drugi od njegovih sooračev. Vsi so kmetje in zato živé z zemljo. Občutijo jo močnejše kakor drugi ljudje. Zdi se, da jo skoraj bolj spoštujejo ko ljubijo. In zato se pri oranju niso mogli, ne hoteli motiti s premlevanjem in vrtanjem za izhodom, kajti preveč jih je prevzelo delo in prsten duh težkih, obljubljenih grud, ki jih je obračal v soncu bleščeči se lemež.

VELIKO PRESENEČENJE

LOJZE AVSENAK

Tistega junijskega dne so že zarana hrumeli avtomobili skozi Rajhenburg in Senovo in prevažali nemške oddelke proti Bohorju. Ob vhodu v ozko dolino so se ustavljali. Izstopali so mrki, oholi vojaki in bahavo gobezdali, češ, s to svojatjo ne bo dela niti za en dan. Prihajal je voz za vozom. Sestavljali so bataljon.

Prav tako mrzlično so se pripravljali tudi na drugi strani Bohorja, na Planini. Prejšnje noči so se na več mestih iznenada pojavili partizani, ponekod posamič, drugje spet v večjih skupinah. Kakšna predrznost! — so vzkipevali Nemci —, da si upajo pokazati se v tej deželi, ki je bila že od nekdaj njihova in se je nedavno zopet »vrnila« v nemški rajh.

Gosta megla je tiščala v dolgo, ozko zaseko, ki vodi proti Bohorju, in ki je tesna tako, da se skozi njo jedva preriva Dolški potok, poln rdečepikastih postrvi. Danilo se je. Nad meglениmi plastmi se je porajala lahna svetloba. Zaseka sama je bila še mrka. Narava je molčala, da ni bilo slišati ničesar razen rahlega žuborenja potočka, ki je med vrhami in jelšami hitel po svoji vijugasti poti proti Savi. Po kamenitem kolovozu so votlo udarili okovani škornji, butali ob kamenje, ga premetavali, pri čemer so vojaki kleli, godrnjali in spet oholo grozili onim tam gori. Okorno so zadevali drug v drugega in rožljali z orožjem. Če pa je kdo postal preglasen, ga je urno ugnal rezek glas komandanta, ki je korakal za njimi, zavil v progasto ščitno odejo.

»Tiho! Kdo ne drži gobca? Tako jih ne bomo presenetili! Psssst!«

In spet se je čulo le klokanje škornjev.

Pričeli so spešiti korake. Sonce je vstajalo. Pot se je dvigala iz ozke zarez in se vzpenjala više in više. Še malo in prišli so iznad megle, ki je gosto zalivala ozke krivuljaste dolinice in zaseke, ki so se stekale proti Bohorju kakor razkrošeni prsti velike in dolge meglene roke — Savske doline.

Takrat je vstalo sonce in se v vsej milini razlilo v sveže junijsko jutro, objelo mogočen, košat hrbet Bohorja in božalo vasi pod njim, ki so spokojno dremale v tem čudovitem miru. Lošče, Stranje, Plešivec...

Bataljon se je vzpel na zadnjo planoto pod vrhom. Rezko povelje in vojaki so pričeli šariti po hostah. Vsak grm je bil sumljiv, za vsako skalo so slutili nevarnost. Listje jim je šumelo pod nogami, dračje je pokalo, glasu pa ni bilo. Hoteli so zalesti sovražnika.

Takrat je visoko pod vrhom počil puškin strel. Spogledali so se in ozrli navzgor. In so lezli za strelom. Spet je počilo, tokrat na desni, nekje nad Plešivcem. Obstali so. Hm! Kaj če bi del bataljona krenil tja. Odloženo, komandant jih je podelil. Že je hotel polovico napotiti v tisto smer, ko so se oglašili streli od Stranj, prav z nasprotne strani. Da bi povečala razdvojenost, je nekje zaregljala še strojnica. Ha-ha-ha-ha! Uganite, kje sem! Komandant je zmajal z glavo. Ne, bolje je, da ostanejo skupaj. A kakšen bo uspeh te hajke?

Spet so brodili po hostah, partizanske puške pa so izzivale od vseh strani, zdaj celo od vznožja, od koder so prilezli. Vojaki so se spogledovali vedno češče in postajali nemirni. Čudno! Ničesar ni, da bi zgrabili, a povsod ti nevarni streli.

Na Planini je že davno odzvonilo poldne, ko sta se na vrhu Javornika sestala bataljona. Tudi s planinske strani — so pravili — so slišali pokanje na vseh koncih in krajih, videli pa niso nikogar. Vse je kazalo, da hajka ne bo imela uspeha. Polegli so po voljni planinski travi in iz čutaric v hlastnih požirkih vlekli rum. Sonce se je že nagnilo k Skalici, ko so se dvignili k odhodu. Bataljon, ki je prišel s planinske strani, se je vračal po isti poti, naši znanci pa so se pričeli spuščati po južnem pobočju proti Loščam. Sedaj vojaki niso več molčali. Streljanje je potihnilo in prepričani so bili, da daleč okrog ni nevarnosti. Komandant je potihno klel. Grizlo ga je, da se je s širokoustenjem prenačil. Nad nekom se je moral znesti. Toda nad kom? Spet je jeknil osamljen strel. »Kdo, za vraga — je pomislil — jih zalaga z orožjem, municijo, hrano? S hrano! Kdo drug neki kakor ti potuhneni ljudje, ki nas prihuljeno gledajo, kadar stopamo mimo njihovih bajt. Kdo drug neki! A tajé, da jim niti s puškinim kopitom ne izbiješ besede iz ust.« Tako so mu mleli možgani. Polglasno je rentočil in prežal, nad kom bi iztresel jezo.

V tem je spet počil strel, topot prav na vrhu, kjer so počivali maloprej. Komandant je spričo izzivanja osramočen zardel. Kako je vendar to mogoče?! Da se ni nagibal dan proti večeru, bi ukazal preiskati ves gozd in iztaknil bandita, četudi bi tičal v krtini. No, le naj počakajo! Ne poznajo ga še. Po Poljskem je hodil in z drugačnimi imel opravka, pa bi tukaj ne krotil teh — — —! Noben izraz se mu ta trenutek ni zdel dovolj oslojen za psovko.

Spustili so se v Lošče. Med vrati neke hiše se je pokazal otrok in brž spet izginil, ko je zagledal trop vojakov, ki so robantili v tujem jeziku.

»He, ščene, kje so banditi?« je zarežal za njim komandant. Deček pa je že zaloputnil vrata.

»Kje je gospodar? Takoj naj pride sem!«

Z vseh oken v vasi so zvedavo kukale oči in strahoma čakale, kaj bo. A nič. Gospodar je prišel mirno okoli vogala, z motiko v rokah. Oči je uprl v nemškega častnika in nagloma ošinil ostale.

»Kje so banditi, sem dejal,« se je zadržal na kmeta, kot da mu je vprašanje zastavil že v drugič.

»Ne razumem,« se je izmikal kmet.

»Kako? Ne razumeš? Podporo jim pa znaš dajati, kruh, hrano — —, kaj — —?!« Nemec je že besnel in krožil s pestmi pred kmetovim obrazom.

»Jaz nisem videl nikogar. S svitom na njivo, z mrakom domov, tak je naš kmečki dan. Sirote smo — —.«

»Kaj mi kvasiš, robavs? Mar misliš, da ne poznamo takih ptičkov. Na desetine sem jih sam postrelil na Poljskem, razumeš? Glejte ga, kako je nedolžen in reven, reven, da bi človek segel v žep in mu iz usmiljenja dal miloščino. Drevi pa bo dalje gostil tiste postopače kot da sploh nismo bili tukaj mi, nemška vojska.« Častnik se je vedno bolj razburjal, kmet pa je mirno stal pred njim, naslonjen na motiko. Poznal je to stvar in vedno je zaleгло, če je tako vzdržal do konca.

»Kje so oni, te vprašam,« se je Nemec spet zadržal nanj, rdeč od jeze.

»Koga mislite?« je nedolžno vprašal kmet.

»Nesramnež! Zdaj sprašuje od začetka. Kje so banditi, lump?«

Gospodar pa je stal miren.

»Moja sta doma, za druge pa se ne brigam. Glejte ju!« Pokazal je dva majhna dečka, ki sta pravkar smuknili iz hiše preko dvorišča. Pri teh besedah je napravil tako neznansko nedolžen obraz, da je Nemec osupnil. Saj ni mogoče, da bi kdo pred njim ostal tako brezbrizno hladen.

»Ta ni pri pravi pameti,« se je obrnil k svojemu pomočniku.

»Vsaj kaže tako,« mu je pritrdil oni.

»Pazi se!« je zagrozil komandant kmetu in izlil v te besede ves svoj srd. Beba ni kazalo pobiti. Obrnili so se po vasi nazaj in okolaje odhajali. Vendar še niso storili dvajset korakov, ko se je komandant premislil.

»Nak, tako neumen pa tudi ni,« je dejal pomočniku, »da bi nam ne znal pokazati najbližje poti proti domu. Dovolj imam tega zastonskega tavanja po hostah.« Ročno se je zasukal in zaklical: »Halo, ti, lump! Sem pojdi, pa takoj!«

Kmeta je pogrelo in sto misli mu je preletelo možgane. Toda spet se je obvladal in mirno stopal proti komandantu.

»Pot nam pokaži, razumeš, in to najbližjo. Če ne pokažeš prave, te oderemo na meh, kadar se spet vrnemo.«

Mož je prikimal in vprašal:

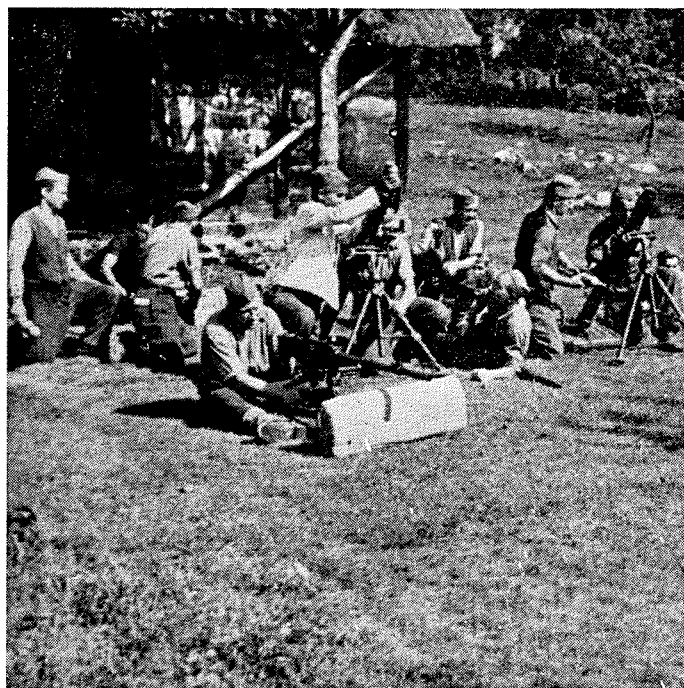
»A kam ste namenjeni?«

»Ne sprašuj, teslo! Proti Senovemu.«

Kmet je vdruživ prikimal in se preril na čelo bataljona. Komandant je stopal za njim. Ko so prišli iz vasi, si je čudak z rokavom obrisal znojno čelo, z dlanjo zasenčil oči in pogledal tja proti Plešivcu.

»Tod bo najbližje.«

»Glej ga lenuha!« je vzkliknil komandant. »Tako naglo se nas ne otreseš. Z nami pojdeš tako dolgo, da ne bomo več

Borci Gubčeve brigade se vadijo

mogli zgrešiti. Naprej!« Nemilo ga je dregnil v rebra. Kmet pa je le prikimal.

Zdrseli so v tesno globel in iz nje spet rili v hrib, strm in tóčen, da so se grizli v kolena. Komandant je rentočil.

»Nimaš lepše poti, tepec?«

»Je ena nekoliko lepša, a pelje v nasprotno stran.« Neumno je pogledal Nemca, da ta ni več vedel, če se mu roga ali je zares zmešan. Tedaj so pričeli robantiti tudi vojaki. Kleli so kmeta in slaba bi mu predla, če bi ne bil v bližini komandanta. Raje pobere kakšno od njega samega, zadaj bi jih bilo preveč.

»Tako, zdaj smo na vrhu,« je naposled dejal, ko so vsi potni prelezli strmo reber in obstali pod krivenčastim, zakrnelim gabrovjem.

»No, in — —?« ga je vprašujoče pogledal častnik.

»Od tu je en sam skok. Po tejle rebri navzdol do onele steze, potem še nekaj korakov in na pōti boste.«

Nerodno je pozdravil in se spustil nazaj po rebri, tako hitro, da mu nikdo ni utegnil reči ne dobre ne slabe.

»Neumen, a nagel,« se je nekdo pošalil, ko ga je požrla globel in se je globoko doli čulo le šumotanje vej in pokanje dračja.

Bataljon pa se je pričel spuščati po drugi strani, po goli rebri navzdol. Le skale so štrlele iz nje in redki zakrneli grmi. Tudi nasproten breg, ki je strmo padal v globel, je bil skoro popolnoma gol.

Nemci so prispeli v dno ozke zaseke in še čakali nekaterih zamudnikov na tesni pešpoti ob majhnem potočku.

Izenada je dolg rafal iz nasprotnega hriba pretresel tišino. Za njim je zasikal drugi mitraljez nekoliko više, baš z vrha, s katerega so maloprej sešli. Tretji se je koj za njim zarežal nad kotlino, streljaj niže. V bataljonu je v hipu nastala zmeda. Odkod? Kdo? In kar izzenada kot bi treščilo z jasnega! A že so se oglasila nervozna povelja, nastalo je brezglavo tekanje sem in tja. Eni so se umikali po globeli navzgor. Toda tam ni bilo izhoda; obračali so se in vračali nazaj. Drugi so begali na desno, kamor jim je prej pokazal kmet. Tudi tam ni bilo bolje; srdito jih je kosil mitraljez, nameščen med skalami vrh globeli. Spet so drveli nazaj, se zgoščevali v gručice, sukali v klopčiču, pa spet drobili v skupine in poedince. Vsak si je po svoje skušal rešiti življenje. Strojnice so besno delile smrt. Zaklona nobenega; gola globel, zaprta z vseh strani, jih je silila samo v smrt. Povelja niso več držala.

»Ne stiskajte se v gruče, krijte se!« se je drl komandant. A nič ni zaleгло. Gnetli so se v zaseki, padali pod krogami, rjuli in se drenjali. Le za trenutek se je posrečilo komandantu, da je pognal manjšo skupino v reber, da bi vrgla z nje sovražnika. Toda krogle so jih obsipale tako srdito, da so že pri prvem poskusu zdrčali nazaj v vznožje kotline. Še bolj zbegano so se pričeli zaganjati na vse strani. Brez preudarka so begali po globeli, butali v vse smeri, metali od sebe vse, kar jih je oviralo. Komandant jih je docela zgubil z vajeti.

»Juriš! Juriš! Juriš! so iznenada zaorili klici borcev z vseh robov nad njimi.

»Juriš! Drugi bataljon, na juriš!« so grmeli glasovi onih, ki so zapirali izhod iz kotline.

Zmeda je dosegla višek. Nemcem je splahnela še zadnja troha poguma. Prekopicevali so se drug preko drugega, omahovali preko mrtvih in ranjenih, ki so jih rotili, naj jih vzemo seboj. Nastal je pravcati pekel. Mitraljezi pa so se z vseh strani režali tej strašni zmedi.

»Ven, ven, za menoj!« je divje kriknil nemški komandant in jo ucvrl v smeri, ki jo je prej pokazal kmet. Vojaki so zdrveli

za njim, se podirali, mendlali in prerivali v smrtnem strahu. Mitraljezi pa so jih kosili, dokler ni poslednji našel poti iz te globeli smrti. Še dolgo se je čulo lomastenje in klokanje škornjev po kolovozu, koder so bežali. Po poti, kjer so v jutranji zori ošabno grozili z iztrebljenjem poslednjega partizana v Bohorju, so zdaj bežali v divjem strahu in edini želji, da si otmo življenje. Na mesto, kjer naj bi jih čakala vozila, so prispeli mnogo prehitro. Šele tam so spoznali, da se jih četrtna bataljona ne bo vrnila nikoli več.

Kmet, ki je do pike natančno vedel za mesto, kjer je tisto popoldne ena sama četa kozjanskega odreda postavila vračajočim se Nemcem zasedo, se je po prvih rafalih spet urno vzpel v reber in opazoval dogajanje do konca. Vzhičeno je zdirjal h komandirju in svoje odobravanje kar izsikal predenj:

»Preteto ste jih! In kako ste jih prevarili! Saj sem bil jaz sam trdno prepričan, da jurišajo na Švabe vsi kozjanski bataljoni. Tako je donelo, tako grmelo!« Šele potem, ko se je umiril popolnoma, je skromno priznal: »No, pa tudi jaz sem opravil svoje, čeprav so me imeli za bebca. Hoteli so vedeti, kje bodo najhitreje prišli v dolino in boljše jim res nisem mogel pokazati.«

BUNKERJI

FLANDER BOGO - KLUSOV JOŽA

Gremo skozi noč. Preko host so zaveli južni vetrovi in ozračje je toplo, vlažno. Sneg se globoko udara, ves moker in težak, noge čofotajo po lužah, ki vstajajo iz južnih tal. Bele halje tovarišev se močno odražajo med gostim lesovjem in se na čistinah spoje z belino snega.

Vse na okrog med bregovi prizvanja dih nove pomladi in po kopninah je zadišalo po zemlji. Pred menoj stopa mitraljezec Miha. Včasih cev njegovega mitraljeza, obešena preko ramena z rahlim zvenkom zadene ob veje, viseče preko poti. Počasi prelezemo s snegom prekrите zaseke in se vzpenjamo v breg. V tišino noči zasekajo ostri rafali. Raketa, vržena pod oblačno nebo, medlo razsvetli prostor. Polagoma umira luč. Obrisi Borončevega hriba in Sv. Roka znova tonejo v temo. Kolona je prišla pod razvaline na Pogancah. Mimo samotnega mlina klokota voda in nosi s seboj plasti ledu in talečega se snega. Pred nami v noč pa kot skrite pošasti preže v temo bunkerji...

Iz Gorjancev, skritih v temo, je zagrmelo. Z nizkim, votlim glasom je udaril grom s hribovja. Nato je preko nas zapel tresoč žvižg granate in se raztreščil nekje med bunkerji. Kakor ranjen pes so besno zalajale strojnice v odgovor. A grom v Gorjancih ne utihne.

Naša artilerija je začela uvodno pesem. Ob sikajočih žvižgih in bobnečem treskanju granat se plazi kolona naprej v napad. Postave mož se zdaj jasno očrtajo med snopi svetlečih krogel, ki jih bruhajo sovražne strojnice, za grebeni nekje pa toččejo bacači. Mine zaveslajo v črni prostor in kadar padajo v cilj, je njihov glas bobneč in votel kot bi padle pod močan obok.

V noč kriknejo povelja. Od vseh strani odgovarjajo glasovi nevidnih postav in onim v bunkerjih stiska grlo strah. Kakor blazni sipajo uničujoči ogenj v temo iz katere se sem in tja oglasi porogljiv klic:

— Hej, beli! Predaj se!

V kratkih premorih, ki jih izpolnjuje grobna tišina, premika desetar Anton svojo desetino. Pred njim se ne daleč v mračni belini rišejo obrisi bunkerja. Z očmi vrta to spako, ki se je razšopirila vrh griča in premišljuje kje bi ji prišel do živega.

Težka naloga je postavljena njegovi desetini. Bombe, ki jih nosijo s seboj, morajo razbiti ta zidani oklep, ki obdaja izda-

jalce, skrite v njem. Na desnem krilu njegove desetine je lesen pod. Drug za drugim se plazijo borci v belih haljah okoli njega in prihajajo vse bliže k žici, ki obdaja bunker. Anton se z roko rahlo dotakne bodeče ovire. Pomaje močnejše in se napol vzdigne ob kolu, ki je nanj pritrjena žica. Ovira zaječi kot zver. Iz bunkerja pa švigne v temo raketa in v trenutku je svetlo ko podnevi.

Postave v temi se skrečijo in zarijejo v sneg. Samo mirovati, dokler jih zopet ne zajame rešilna tema. Raketa na padalu pa pada tako peklenško počasi navzdol kot bi bila pripeta na nebo. Oči iz bunkerja iščejo po planjavi in se jim niti ne sanja, da je nevarnost tik pred njihovimi durmi. Magnezijjska luč že pojema, ko mitraljezec Lojze obrne glavo in pogleda navzgor. V bunkerju jim zastane sapa. Planejo in cev mitraljeza v odprtini se požrešno obrne naravnost navzdol. A tudi naši vedo, da zdaj ni čas za razmišljanje. Deset bomb tresne ob steno bunkerja, ki je v hipu zavrt v plamene in dim. In ko zadržda izdajalski rafal, se desetina že smeje v varnih zaklonih. Kot za šalo odgovarja Lojzetov mitraljez.

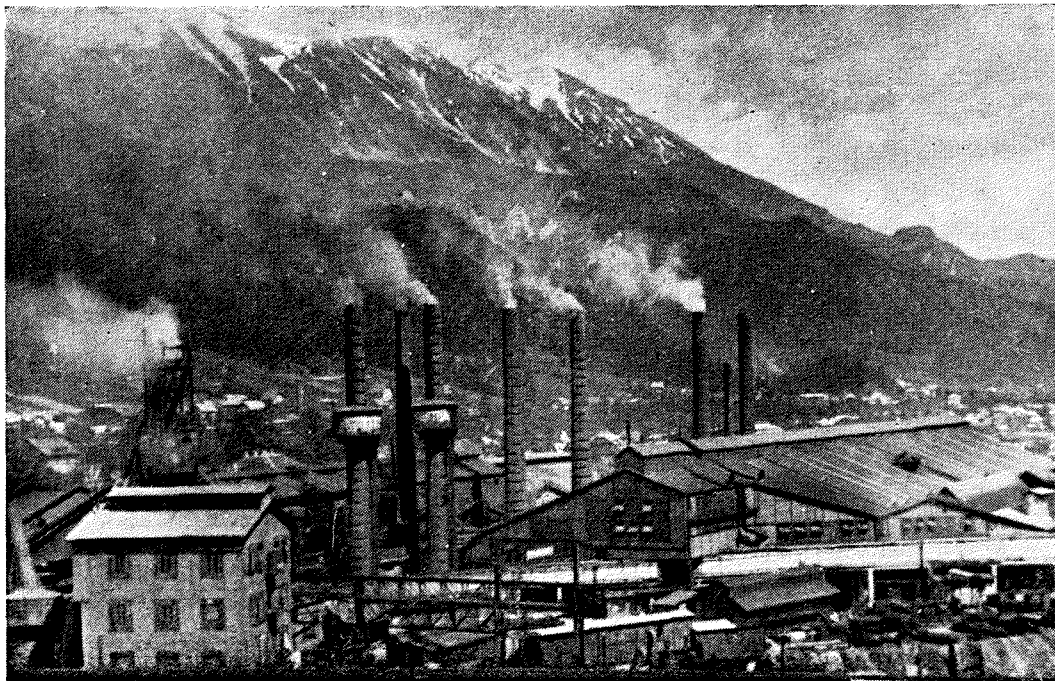
Poišče odprtino v bunkerju in iz njega se oglasi bolesten jek.

Verfluch — Banditen! kolnejo Nemci, naši pa jim v odgovor zapojej Hej brigade...

Top v Gorjancih se znova oglasi. Zdaj borci vidijo, kam padajo izstrelki. Kadar se razleti granata tik poleg bunkerja, se onim tam notri krivijo hrbti v smrtni grozi. A vendar trdovratno vztrajajo. Vedo, da ni druge pomoči. Če zbeže, jih tam zdaj čaka strel v zatilnik, ki jim je že itak namenjen v plačilo.

Noč je dolga in vse bolj mrzla. A borci ne čutijo mraza, ne mokrote, ki pronica skozi obleko. Kaj pa je njim ležati v snegu celo noč, ko vedo, da nekje na ruski fronti že poginja zver, ki jo napadajo. Pred njihovimi očmi vstaja pomlad, kot jo še niso videli nikoli. Iz Gorjancev smo začeli močan polet, če ne danes, pojdemo jutri naprej preko bunkerjev in Novega mesta, vse dalje preko Save v našo trpečo in skoraj osvobojeno Ljubljano, naš Maribor in Celovec...

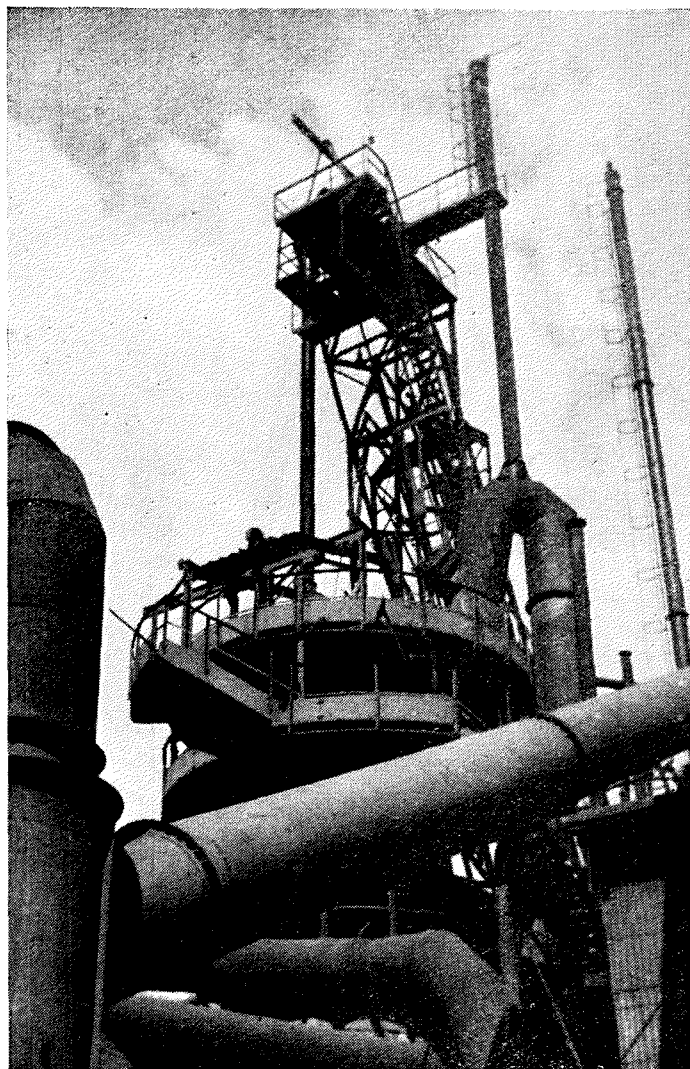
Iz bunkerjev se je Nemcem in belim strahotno zarežala smrt.

Pogled na Jesenice z Železarno v ospredju

Jeseniško Železarno, ki je poleg Zenice ena največjih v Jugoslaviji so prevzeli v svojo upravo jeseniški kovinarji. Nekdaj slabo plačani delavci so v novi socialistični Jugoslaviji postali lastniki svojih tovarn in stvarno uresničujo geslo marksizma »Tovarne delavcem«. Težka je borba za plan, vendar nenehno rušijo stare norme, vedno več je udarnikov, novatorjev in racionalizatorjev. Staro Železarno obnavljajo, gradijo nova poslopja in ustanavljajo še nove obrate. Na Javorniku je od novembra 1946 velika valjarna 2400, ponos petletke, Hkrati za obnovo in mo-

ŽELEZARNO JESENICE SO

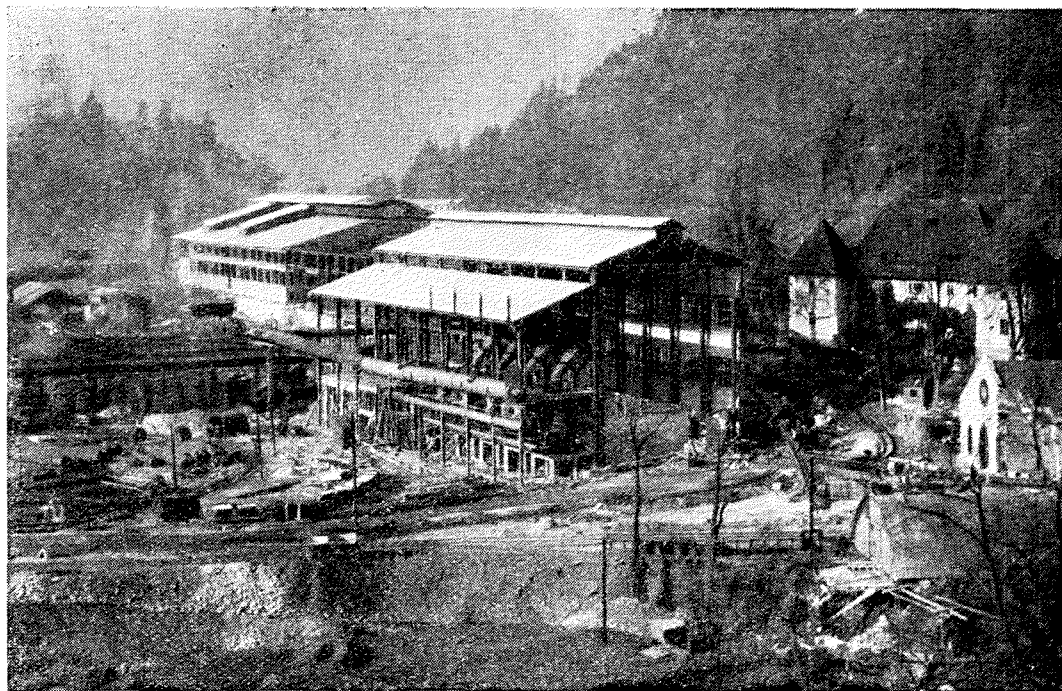

Vrh plavža, v katerem se dan in noč topi železna ruda

Električna peč je odprta, iz nje teče visokokvalitetno jeklo

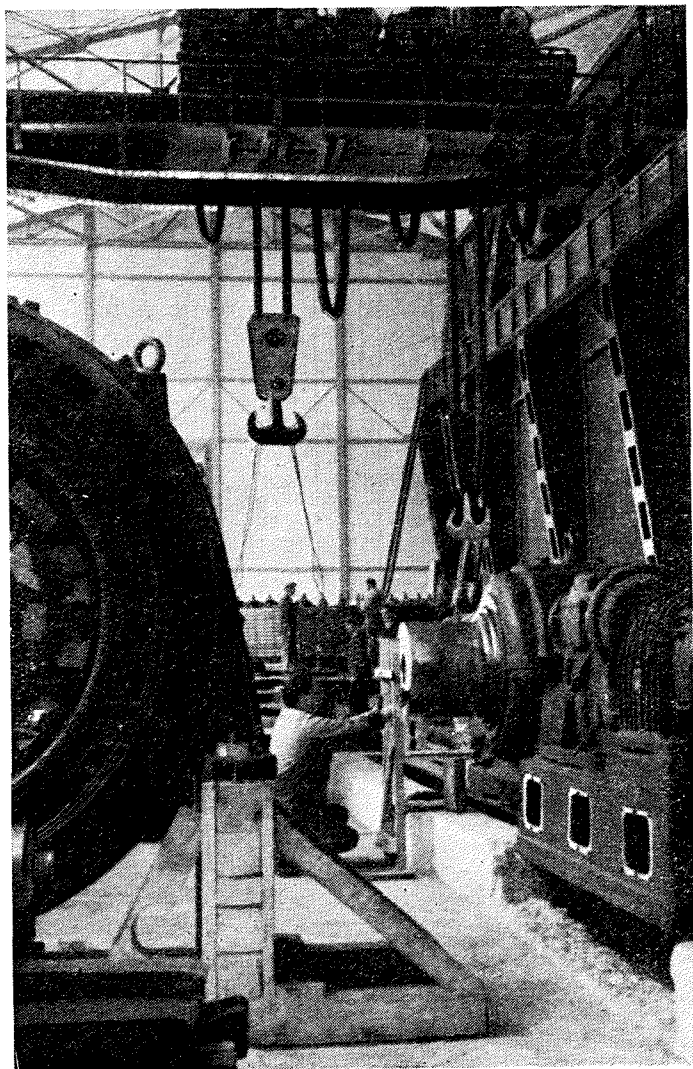
derniziranje Železarne skrbi vodstvo tudi za vzgojo mladih strokovnjakov, ki se šolajo v moderni industrijski šoli, kjer jih poučujejo naši priznani inženirji ter mojstri. Kapitalistična Jugoslavija se za dobrobit delavcev ni zanimala, stanovanjske prilike so bile na Jesenicah nezadovoljive in še danes je ogromno ljudi, ki se zaradi neurejenih stanovanjskih prilik vozijo z vlakom celo iz Bohinja, Rateč in drugod. Novo vodstvo Železarne gradi s pospešenim tempom nove hiše v namenu, da nudi svojemu delovnemu človeku vse, da mu težko borbo pri graditvi socializma čimbolj olajša.

Pogled na novo veliko valjarno debele pločevine na Javorniku. Desno fuži narski Zoisov gradič

PREVZELI JESENIŠKI DELAVCI

Foto S. Smolej

Notranjost motorne hale nove valjarne na Javorniku za časa gradnje

Trdost jekla je treba preizkusiti. Odvzem martinarskega jekla

SPOMINI NARODNEGA HEROJA

Piše STANKO SEMIČ - DAKI

(Nadaljevanje)

Ko smo zbirali ljudi za bombaše, ki bodo šli prvi v grad, so se javili vsi kot prostovoljci. Vsak je hotel biti prvi. Tako sta morala komandirja iz vsake čete sama določiti po tri, to pa je trajalo dolgo, ker je vsak hotel biti bombaš.

Okoli desete ali pol enajste smo bili pripravljeni za odhod proti gradu, do koder smo imeli še uro hoda. Ker pa je bilo že prepozno, smo akcijo preložili na drugi večer. Naslednji večer smo odšli že v mraku proti Soteski. Ta politični delavec, ki je bil prejšnji dan pri nas, je odšel nazaj na teren ter obljubil, da nas bo počakal ter odšel z nami na določeno mesto. Spuščali smo se v koloni eden za drugim, eni so nosili bombe, to je bila grupa bombašev, spremljal jih je mitraljezec s puškomitraljezom — predhodnica naših čet — ostali pa so nosili vsak svoje stvari, eni slamo, pripravljeno, če bi bilo potrebno zažgati grad. Drugi so nosili steklenice bencina pripravljene za zažiganje, če bi se Italijani preveč upirali, da bi mi lahko z bencinom začeli kuriti po sobah, zopet drugi so nosili vreče in butare izdelane iz lesa, katere bi metali pred seboj po hodnikih, nekateri so nosili lestve, da bi se lahko splazili skozi okna v grad, in nosila. Tako smo prišli v bližino gradu in politični aktivist nas je že čakal, kjer smo bili dogovorjeni. Kolona se je posedla ob cesti in nestrpno čakala povelja za napad na grad. Politični delavec pa nam je poročal, da se ne bo dalo izvršiti napada, ker so Italijani pripeljali veliko pojačanje iz Novega mesta, več kamijonov vojske in mule. Vprašali smo, če lahko prisodi, kolikšno pojačanje je prišlo. Povedal nam je, da je v gradu vse nabito vojaštva in tam okoli hlevov okoli 300 mul. Zato Soteske nismo napadli in smo čakali še en dan.

To je bilo 8. julija, odšli smo nazaj proti Dvoru, kamor smo prišli okoli 11. ure. Takoj smo se razdelili po raznih krajih, ter plegli, da bi se bolje spočili ter bili tako pripravljeni za naslednji dan. Okoli osme ure zvečer smo hoteli oditi proti Soteski. Tik pred odhodom pa je prišel kurir iz Zapadno-dolenjskega odreda s pismom čete tov. Efenke, ki nam je hotela pomagati pri napadu na Sotesko, in drugi kurir pa k našim četam z nalogo, da se mora vsa sila Zapadno-dolenjskega odreda in naši dve četi pomakniti proti Laščam in na Rdeči kamen in to z vso naglico. Pustiti moramo vse ter s seboj vzeti samo orožje in svojo spremeno tako, da bi bili bolj pokretni. V pismu je bilo rečeno, da se nahaja na Rdečem kamnu okoli 2000 Italijanov, ki so prišli preko gozda iz Soteske v jutranjih urah ter nameravajo izvršiti napad na Rog na naše bolnice.

Najprej je krenil s svojo četo tov. Efenka na Lašče in Smuko ter iz iz Smuke zastražil proti Topli rebri in Rdečemu Kamnu. Ko smo mi prišli v gozd pod Smuko, so nam njegove patrole že sporočile, da so Italijani na Topli rebri, ter da so se razmestili po hišah, kjer počivajo. Sklenili smo, da jih bomo napadli, čeprav se je že danilo. Marš iz Dvora do Tople rebri je bil zelo naporen in noč je bila zelo temna in naporna za kolono, toda borci so bili navdušeni, ker so vedeli, da gredo nad Italijane.

Ko smo prišli v bližino Tople rebri na grič, smo v jutranjih urah začeli opazovati z daljnogledi, kje so Italijani in ugotovili, da spijo. Imeli smo še nekako tri kilometre do vasi. Borci so bili res precej izmučeni, ali navdušenje jim je dajalo vedno večjih moči, posebno še, ko so zaslišali v vasi riganje italijanskih mul. Tako smo se spustili proti vasi v treh smereh — vsaka četa v svojo smer z nalogo, da obkolimo Toplo reber. Za število Italijanov nismo vedeli, toda spričo mul smo presodili, da jih je najmanj 1500.

Ko smo se približali gričkom okoli vasi, smo zagledali nekaj Italijanov, ki so se vrteli pod češnjami, nekaj pa jih je bilo na drevju. Počasi smo se začeli premetavati od grma do grma po čistini, da nas ne bi opazili. Ko smo zasedli prve robove vasi, smo videli privezane mule pod kozolci in stražarje pri hišah, kjer so spali oficirji. Tako smo se približali v največji konspiraciji še naprej, hoteč priti prav do samih italijanskih stražarjev ter do vojakov, ki so bili na češnjah. Topla reber leži v dolini, okoli nje pa je čistina, travniki z gostim leskovim grmovjem, od ene strani pa se dotika gozda. Uspelo nam je neopaženo obkoliti Italijane v vasi, kljub temu, da jih je bilo nad 2000. Borba se je pričela pred 6. uro in to najprvo pri stražarju in pri češnjah, na katerih so bili Italijani. Borci niso hoteli upaliti toliko časa, dokler Italijani niso sami opazili naših glav. Stražar, ki je stal poleg hiše, nas ni zapazil, pač pa Italijani, ki so bili na češnji. Začeli so rjoveti. »O porko dio, partigiani, partigiani.« Hoteli so poskakati s češnje,

a so naši borci s puškami sklatili vsakega na tla. Prvi trije Italijani so padli s češnje. Začelo se je vpitje med našimi borci, češ, ne boste žrli naših češenj, evo sedaj jih pa še dalje žrite, če jih morete, to so naše češnje, drugi pa so zopet rjovel, kako debele češnje padajo dol in da so te češnje posebne vrste na Topli rebri.

Ko pa so videli, da so vsi poskusi preboja zastoj, so nekoliko popustili in se držali le na položajih, pri tem pa stalno streljali iz mitraljezov. Tudi mi smo streljali z mitraljezi in puškami in poizkušali jurišati v vas. Pozneje pa so Italijani ugotovili, kje je blokiranje vasi najšibkejša, zato se je na tem delu izvil iz obroča kakih sto Italijanov in nam prišlo za hrbet. Napravili so izpad še na drugem mestu in je prav malo manjkalo, da nas niso obkolili. Tako smo prešli iz napada v obrambo in je za nas nastal kritičen položaj. No, branili smo se, toda kolikor hujši odpor smo dajali, toliko bolj so napadali na desnem krilu. Tu je bila četa tov. Efenke, ki je bila skoraj že popolnoma obkoljena in je le malo manjkalo, da ni prišla vsa med italijanske mitraljeze. Kmalu smo se morali s četo umakniti, a zapuščati položaj je bilo težko, ker so Italijani bili blizu nas in smo se zato morali plaziti po trebuhu. Kmalu so Italijani opazili, da streljamo iz večje daljave in da se umikamo. No, bili smo že kolikor toliko na varnem, zbrali smo se na nove položaje in skušali držati še naprej borbo. Italijani so sedaj postali pogumni in začeli so jurišati proti nam. Dobro smo videli, kako je bilo črno Italijanov in slišali njihovo rjojenje: »Avanti ragazzi!« Morali pa smo tudi te položaje zapustiti in se umikati dalje prek čistih gričev, da bi prišli do večjega gozda. Skakali smo od grma do grma, Italijani so nas močno obstreljevali, toda niso ničesar zadeli. Mi nismo imeli ob umiku nobenega ranjenca ali mrtvega, Italijani pa več ranjencev in tudi mrtvih. Naši mitraljezci so bili dobri in niso drugače streljali, dokler niso bili gotovi, da bodo v resnici zadeli. Naši borci so se zavedali, da morajo štediti z municijo, da nam je ne bi zmanjkalo še za težje borbe.

Ko smo dosegli robove gozda, smo se ustavili, ponovno zavzeli položaje in se začeli tolči z njimi. Italijani so začeli popuščati, le parkrat so se še oglasili: »Avanti ragazzi!« naši pa so se pomaknili nazaj proti vasi. Ko smo mi to videli, smo se začeli spuščati za njimi s patrolami, ostali pa smo ležali na položaju, tako, da smo ščitili patrole, ki so imele nalogo, da jih obstreljujejo, ter da jim ne dajo miru. Toda prve patrole so se spuščale zelo počasi za Italijani in ko so prišle do vasi, so opazile, da je prazna. Poslale so nazaj kurirja, da v vasi ni več Italijanov ter čakale na gričku, da bi jih kakšna italijanska patrola ne iznenadila. Ko smo prišli ostali do njih, smo se spustili počasi v vas. Ogledali smo si, kaj so naredili Italijani v vasi. Vas je bila prazna, ker je bila to kočevska vas, zato v njej ni bilo žive duše. Borci so začeli hoditi od hiše do hiše ter začeli premetavati, kjer so spali Italijani. V sredi vasi so imeli v hiši ambulanto, kjer so prevažovali ranjence. Tam je bilo vse krvavo od njihovih ranjencev, tako, da je bilo kar težko pogledati. Na tleh so bile cele mlake krvi.

Četa, ki je napadala z leve strani in streljala po mulah, je tekla gledat pod kozolec. Tam je bilo veliko pobitih mul, našli smo jih 60. Ljudje iz okoliških vasi so nam povedali, da so videli, kako so nesli Italijani proti Straži do 200 mrtvih in skoro prav toliko ranjenih. Ljudje so nam tudi povedali, da so iz mul, ki so jim še ostale, pobrali opremo in municijo ter mrtvece metali čez mule in jih pokrili z dekami, da se ne bi videlo. Tako so doživeli Italijani ponoven poraz. Poizkušali so se po gozdu neopaženo na partizanski način približati preko Smuke do Glavnega štaba in štaba Zapadno-dolenjskega odreda, ker so imeli precej točne podatke od svojih špijonov. Ko smo si dobro ogledali vas, pobite mule in ostalo, smo se počasi spustili proti Smuki. Ura je bila 11 predpoldne, tako da smo prišli okoli 12. ure na Smuko, kjer so nam že kuharji pripravili kosilo. Bili smo precej izmučeni, ko smo prispeli na Smuko in vsi smo popadali na tla od velikega napora in borbe, — tu smo se počutili varne, saj smo Italijane pognali. Med seboj smo se menili, da je bila borba sicer težka, a sedaj pa lahko počivamo, ker Italijani so že dobili to, kar so prišli iskat. Hrano je pripeljal kuhar z avtomobilom iz bataljona, a to se ni več imenoval Tomšičev bataljon, temveč je bila to že Tomšičeva brigada. Sestavljen je bil že štab brigade in v brigado vključenih na novo 150 borcev, ki so prišli iz raznih drugih edinic ter nas čakali na Smuki. Po počitku smo pristopili takoj k reorganizaciji. V brigadi smo organizirali dva bataljona. Brigada je štela

okoli 300 ljudi, tako, da smo zvečer po borbi imeli dva bataljona po 150 ljudi in že svoj štab brigade. Komandant brigade je bil tovariš Jerina, komisar tovariš Nikič, pomočnik komisarja pa Mica Šlandrova. Posamezni člani štaba brigade so odšli med borce v bataljone in se z njimi razgovarjali, kako je bilo v zadnji borbi in če so zelo izmučeni.

To noč smo prespali na Smuki, drugega dne pa krenili od tu z nalogo, da se povežemo z bataljoni in posameznimi četami in da se med seboj spoznamo. Tomšičeva brigada je ostala kakih 10 dni v vasi Stara cesta, kjer se je politično in vojaško usposabljala in čakala novih direktiv. Glavni štab se je pomaknil na Novi breg in tam ostal. V našo brigado je prišel večkrat kdo od Glavnega štaba. Ker so člani štaba videli, da je brigada precej šibka in da ima premalo ljudi, so ji odredili še nekaj borcev iz Zapadno-dolenjskega odreda. Tako se je brigada pomnožila in štela zdaj okrog 450 ljudi.

Na Krimu se je začela prva faza velike italijanske ofenzive. Na področju Suhe krajine, katere se ofenziva še ni dotaknila, je še naprej držal položaje Zapadno-dolenjski odred. Dan na dan so bobneli topovi in mitraljezi od Krima, Mokrcra in Notranjske. Poedine grupe partizanov, ki so se prebile iz ofenzive, so začele prihajati na osvobojeno ozemlje. Te grupe partizanov so se na novo zbirale pri Zapadno-dolenjskem odredu ter čakale, kdaj bodo Italijani prenehali z ofenzivo na Notranjskem, da bi se nato vrnile na svoj sektor. Ti partizani so nam pripovedovali, s kakšno silo nastopajo Italijani, da pa partizanom niso povzročili skoraj nobene škode. Povedali so nam tudi, da so se nekateri omahljivci in že poprej plašljivi partizani predali Italijanom.

Ko je konec julija prenehala ofenziva na Notranjskem, so prišli kurirji s poročili, da tam ni več Italijanov in takoj so odšli notranjski partizani nazaaj. Vedeli smo, da bodo Italijani začeli z ofenzivo na naš sektor. Tako je tudi bilo. Opazili smo veliko premikanje italijanskih motoriziranih kolon na glavni cesti od Ljubljane proti Novemu mestu ter velik promet na tej železnici, obenem pa kontrolo avijacije nad glavno cesto in železnico proti Novemu mestu. Začeli so kontrolirati z avijoni tudi proti Rogu, hoteli so videti premike naših sil in našo koncentracijo. Italijani so koncentrirali svoje sile proti Novemu mestu, Kočevju in Ribnici in tako hoteli zapreti pot med »čistim« terenom na Notranjskem in Suho krajino ter Rogom. Zaradi koncentracij okrog Novega mesta je dobila Tomšičeva brigada nalogo, da se povleče v bližino Glavnega štaba in čaka nadaljnjih navodil. Tako je ostala nekaj dni brigada pri Glavnemu štabu. Ko pa so se začeli Italijani s svojimi silami pomikati proti Rogu, je dobila brigada nalogo, da mora zasesti glavne poti, če bi pa začeli prodirati v sam Rog, da izvrši napad. Ena četa brigade je bila poslana proti Kočevju — komandir čete je bil tov. Albin — kasneje padel v borbi — komisar Janez. Ta četa je zasedla svet med Kočevjem in Starim Logom, glavne točke, in tako opazovala vse italijanske premike iz Kočevja proti Staremu Logu. Italijani so že pošiljali manjše patrle proti Staremu Logu, poskušali zvedeti za naše položaje in kje so naše sile. Tako je imela naša četa večkrat manjše borbe in

Italijanom ni dovolila priti daleč od Kočevja. Na področju proti Suhi krajini je bil bataljon Zapadno-dolenjskega odreda.

Po teh začetnih italijanskih izpadih se ni moglo reči, da bi nameravali izvesti kako večjo ofenzivo. Glavne sile pa so imeli Italijani bolj skrite in zato si nismo bili takoj na jasnem, kaj hočejo. Kmalu pa so začeli pošiljati večje sile proti Staremu Logu in to na prav drzen način, na kamionih. Tako sta morala naša četa in Zapadno-dolenjski odred prav do Starega Loga, kjer sta počakala italijanske kamione. Pred vasjo so sprejeli naši borbo, ter uničili en kamion in nekaj Italijanov. Bili so prisiljeni se umakniti. Naši so kamion zažgali in v njem sta zgorela tudi dva italijanska vojaka. Italijani so potem nekako mirovali do prave ofenzive, ker so sprevideli, da z manjšimi silami nič ne opravijo. No, ta tišina je trajala le tri ali štiri dni. Tako smo tudi mi potegnili čete v sestav svoje brigade. Italijani so ponovno skušali z napadom iz Novega mesta proti Podturnu preko Dolenjskih Toplic. Na tem sektorju je operirala močnejša kolona, mislili smo, da imajo namen prodirati v sam Rog. Dobili smo od Glavnega štaba nalogo, da mora brigada napraviti ob cesti, ki pelje v Rog, močno zasedo. Tako smo napravili ob cesti, ki pelje iz Podturna na Rog po serpentinah, zasedo, dolgo okoli dva kilometra. Imeli smo namen zgrabiti celo italijansko kolono. V zasedo je poleg Tomšičeve brigade Glavni štab odredil vso ostalo vojsko na tem sektorju. Priključili smo vse partizane ter napravili zasedo. Zaseda je bila močna in kar težko smo pričakovali Italijane. Med nami je bilo dobro razporeženje, ker smo se počutili močne. V zasedi je bil tudi štab brigade. Med seboj smo se pogovarjali, da bi vsaj Italijani hoteli priti, slišali bodo, kako bo ropotalo po gozdu. Zasedo smo dobro zamaskirali in ni bilo opaziti nobenega bora. Vsak borec si je napravil bunker ter ga zamaskiral z zelenimi vejami. Italijanska kolona, katero smo čakali, se je ves čas vrtila v Podturnu, potem pa nadaljevala pot po cesti proti Starim žagam. Ko smo videli, da so Italijani spremenili smer, smo nezadovoljni proti večeru zapustili položaje. Tako smo ves dan zastoj čakali v zasedi.

Ko smo videli, da na tem sektorju ne bo nič in ko je štab brigade podal poročilo Glavnemu štabu, smo dobili nove naloge. Nova poročila, katera je dobil Glavni štab po kurirjih, so povedala, da so se Italijani povlekli v gozdove proti Rogu. Začeli smo zasledovati italijansko kolono po gozdu, ki je šla preko 2000 ljudi. Našli smo sledove, da so prišli na Štale nad Črmošnjicami, torej precej visoko v Rog. Začeli smo se hitreje spuščati proti Štalam. Bilo je zvečer okoli 10. ure. Bila je precej močna tema in težko smo se premikali.

V prvih jutranjih urah smo prišli v bližino Štal in začeli takoj napad na Italijane. Napad je bil težak, ker so imeli Italijani zunaj močne zasede, s katerimi so se zavarovali preko noči. Ko smo začeli okoli 6. ure zjutraj napadati, nam je uspelo razporediti se v strelce po čistini in med grmičevje proti Štalam. Prišli smo precej blizu Italijanov, do 50 m. Ko so nas Italijani opazili, so njihove zasede, katere so bile obrnjene proti gozdu, začele z močnim ognjem. Položaje so zavzele tudi ostale italijanske sile in začeli so streljati s težkimi in lahкими minometi na naše položaje. V za-

četku smo se smejali, češ, kako zastoj trošijo municijo in streljajo preko naših položajev. Borci, posebno mitraljezci, so začeli vpiti nad Italijani naj spremenijo smer, ker streljajo predaleč. Pregnali smo Italijane iz njihovih položajev in tako prišli na dobre položaje.

V borbi je bilo nekaj Italijanov ranjenih in mrtvih. Videli smo, kako vlečejo s položajev mrtve ter ranjence. Zato smo dobili še večje veselje ter začeli z močnejšim pritiskom. S kričanjem na juriš smo se veselili, kako jih bomo spet razžgali, čutili smo se močne, saj je bila na položaju vsa brigada. Ko so Italijani opazili, da jim teče voda v grlo, ter, da jih bomo stisnili v vas, so začeli točneje streljati z minometi in zdaj res po naših položajih. Postalo je teže in v kratkem času smo imeli osem ranjencev in enega mrtvega. Če ne bi bil tu mehak svet, bi bilo še več ranjenih, tako pa so se mine zarile v zemljo. Po tem napadu z minami so začeli jurišati in mi smo le s težavo rešili ranjence s položajev proti njim. Tako smo jih zaustavili, da niso šli več v vrhu Roga. Ko smo spravili ranjence na varno, smo zasedli nove položaje, kajti Italijani so šli kar naprej za nami.

(Dalje prihodnjič)

Partizani gradijo most čez Kolpo

PISMA ŠPANSKEGA BORCA

Napisal VIKTOR JAZBINŠEK

Kot sem že omenil, nas Marokanci niso opazili in so mirno nadaljevali svojo pot. Mravljinici pa so mi šele potem zagomazeli pa hrbtu, ko je nevarnost že minila. Prej zato ni bilo časa.

Ravno tiste dni je v Madridu pričelo primanjkovati živil. Bilo je to zadnje dni oktobra 1936. Vlada je izdala zakon, da se vsem veleposestnikom, ki pomagajo generalu Franku, zapleni vse premoženje. Ko je naš komandant bral ta zakon, nam je dejal: »Pa še mi malo pomagajmo madridskemu ljudstvu.« Takrat smo že dobro poznali vso Extramaduro in smo natančno vedeli, kje leže na fašističnem ozemlju veleposestva, katerih lastniki so bili navdušeni pristaši Frankovi. Preiti fronto je bilo za nas igranja, naš komandant je bil posebej hladnokrvnost, mi (dva Slovenca in dva Hrvata) tudi nismo bili več mevže, zato so se tudi Španci, ki so šli z nami (kakih 25 mož), dobro držali. Nikoli ne bom pozabil obrazov, ki so jih napravili člani neke vesele družbe, ki je kramljala na verandi neke podeželske vile in razpravljala o bližnji »zmagi« svojega furerja Franka, ko smo razjahali pred vilo. Prvi trenutek so nas imeli za Frankovce, strašno neumno so pogledali, ko jim je Španec, ki je bil prvi pri nas za tolmača, izjavil, da smo republikanski vojaki in da smo prišli rekvirirat njihovo živino, okrog 120 glav govedi in nekaj konj, po nalogu vlade. Precej časa jim ni šlo v glavo, da bi si upali tako daleč (35 km) v njihovo zaledje. Mi, ki smo medtem izpustili živino iz hlevov in porezali telefonske žice, smo šele pozneje stopili v hišo in ko so ti ljudje opazili, da smo tujci, so strašno prebledeli. »Los rusos, los rusos!« je šlo od ust do ust (imeli so nas za Ruse). Naš komandant je prišel v zadrego, kaj naj napravi z njimi? Če jih pusti doma, nam pošljejo Marokance za vrat. Da bi jih postrelili, to tudi ne gre. Vzeli smo jih s seboj in jih izpustili šele, ko smo bili tako blizu fronte, da nam niso bili več nevarni. Ko smo jim povedali, da so zopet prosti, sprva niti verjeti niso hoteli. Mislili so, da smo jih vlekli samo zato s seboj, da bi jih potem doma postrelili. Nismo utegnili, da bi se še brigali za nje, ker smo bili še na fašistični strani, ko se je začelo že daniti. Ko so se prepričali, da smo jih res izpustili, so začeli skakati od veselja. Srečno smo prignali živino na našo stran. Tak špas smo imeli še dvakrat. Enkrat smo prignali 150 svinj, drugič pa celo okrog 1000 ovac. Nato so začeli fašisti bolj paziti in so odpeljali vso živino daleč v notranjost. Mi pa smo v očeh Špancev postali junaki. Dobili smo pohvalo od komandanta extramadurske fronte.

Isti dan je prišlo tudi povelje, da za vsako ceno porušimo železniško zvezo med Azuago in Fenera Yo, ker so fašisti tam pripravljali večji napad na ta sektor naše fronte. Dne 31. oktobra 1936 smo ves dan pripravljali pakete dinamita. Za most ga je bilo premalo, zato so naši »dinamiteros« pripravili kakih 60 manjših min, ki so zadostovale za uničenje 1,5 km železniške proge. Popoldne je bila v Peraledi veselica, na katero smo bili povabljeni tudi mi. Nisem kaj prida plesalec, pa sem se kljub temu večkrat zavrtel. Tudi vina ni manjkalo, pijan pa ni bil nobeden. V Španiji pijejo vino tudi žene in otroci, toda vsi vedo, kdaj je dovolj, zato redko kdaj vidiš tam pijanega človeka. Hvalevredna navada, ki sem ji tudi jaz ostal zvest.

Po večerji smo se odpravili na pot. Tokrat sem imel smolo. Kavalerijskih konj ni bilo za vse (bilo nas je okrog 40) in tako sem dobil staro kmečko kljuse, slepo na eno oko. Namesto sedla sem od nekega kmeta dobil blazino. Na drugega konja nisem mogel računati, ker je bilo precej še slabših jahačev od mene. Ne vem, kdo je to noč več trpel, jaz ali kljuse. Mislim, da obadva enako. Jahati je bilo treba 30 km daleč med železniško postajo Granjo de Torrhermosa in Azuado. Dokler je šlo preko hribov, še ni bilo nič hudega, ker smo jahali počasi in sem zato kar po turško sedel na konju. Slamnjača je bila namreč za sedlo preširoka in če sem hotel, da mi noge vise navzdol, sem jih moral tako razkoračiti, da so me začele kosti strašno boleti. Vsakdo od nas je imel pred seboj precej velik omot dinamita, okoli pasu ročne granate, jaz pa poleg tega še puško v rokah, da bi mi zopet ne padla na tla, stremen nisem imel, namesto uzde pa navadno vrvico.

Eden izmed dinamiterjev, neki 55-letni rudar, simpatičen plečat možakar, ni bil nič na boljšem od mene. Jahal je namreč na trmasti mladi muli, ki mu je ves čas nagajala in ga končno tudi vrgla raz sebe. Kar zabobnelo je, ko je priletel na trda tla. Jasno je, da se je pri tem močno udaril. Rekli so mu naj se vrne peš z mulo, ker še nismo bili daleč od naše linije. Poti tudi ne bi mogel zgrešiti, ker so po tedanji navadi na postojankah vso noč kurili tako naši kakor fašisti in bi še slepec moral najti poziciji. Stari pa ni hotel

o tem nič slišati in je hotel za vsako ceno z nami. Končno mu je res eden od vojakov moral prepustiti svojega konja, sam pa se vrniti z mulo.

Ko smo prišli na ravnino, je bilo treba pognati v galop in zame se je pričela prava peklenska muka. Po vrhu tega je moj konjič hitro opešal in začel zaostajati. Smilil se mi je, pa ni bilo druge pomoči, moral sem ga neprestano priganjati, da ne bi preveč zaostal ter ne izgubil ostalih iz vidika. Dobro, da je bila svetla mesečna noč. Okrog polnoči smo slednjič bili na cilju.

Konje smo pustili pod varstvom vojakov kaka dva kilometra zadaj, da se ne bi preveč plašili eksplozij. Mi in dinamiterji pa smo odšli peš na železniško progo. Prostor ni bil nič kaj pripraven. Cesta je tekla vzporedno z železnico komaj kakih 100 m od nje. Avtomobili pa so kljub pozni uri pogosto švigali sem ter tja. Neštetokrat se je bilo treba vreči na tla, da nas ne bi opazili. Mesto Azuaga pa je bilo tako blizu, da smo slišali lajati pse in razložili avtomobile, ki so trobili po mestu. No, za oklevanje ni bilo časa in vsak se je takoj lotil dela, ki mu je bilo že vnaprej odrejeno. Komandant (Srb) je vodil vso stvar, vmes pa je z majhno ročno žago žagal telefonske stebre, da bi prekinil telefonsko in telegrafsko zvezo. Jaz sem moral nadzirati delo na desni polovici proge, drugi Slovenec je nadziral levo polovico, oba Hrvata pa sta dinamiterjem pomagala polagati mine. Vsak od teh naj bi zažgal pet min, kadar bi komandant dal signal. Ker pa so bile mine precej narazen druga od druge, je imela tista, ki naj bi jo prvo prižgali, najdaljšo zažigalno vrvico, druge pa vsaka malo krajšo. To pa zato, da bi mine zažgane v presledkih, eksplodirale vse približno ob istem času, mi pa bi imeli še dovolj časa, da bi se lahko oddaljili od proge. Na vsaki zažigalni vrvici je bila privezana bela krpa, da bi tisti, ki prižiga, takoj našel vrvico. Vse je bilo lepo organizirano in okoli 1.30 ure je bilo vse pripravljeno. Ravno sem pregledal, če je vseh 30 min na moji polovici pravilno nameščenih, ko se nadenadoma pokaže na levem krilu proge kakih 50 m visok stebel modrikastega plamena in skoraj istočasno je bilo slišati močno detonacijo. V presledkih nekaj minut so se pojavili novi plameni, nočno tišino pa so drugo za drugo pretresale močne eksplozije. V Granji in Azuagi so takoj ugasnile vse luči.

Kaj se je zgodilo? Dinamiter na skrajnem levem krilu je postal nestrpen. Zazdelo se mu je, da je slišal dogovorjeni signal, pa je zažgal mine, njegov sosed je sledil njegovemu vzgledu in tako so nas eksplozije presenetile že na progi. Vsakdo od nas je seveda takoj uganil, kaj se je zgodilo, pa smo vsi planili, da čimprej zažgemo naše mine in se nato umaknemo s proge. Šlo je za sekunde, kajti vedno bližje so se razletavale mine. Po zraku pa je žvižgalo kamenje, železniški pragi in tirnice. Vseh min na naši strani, niti nismo utegnili zažgati. Nekateri od nezažganih so vkljub temu eksplodirale »iz simpatije«, tak je bil naš tehnični izraz, če se mina užge od streljanja druge, ki se je razletela v bližini. To dejstvo smo šele kasneje ugotovili, ko so nam vojaki povedali, koliko je bilo eksplozij. Mi jih seveda nismo štel, pač pa smo natančno vedeli, koliko smo jih zažgali.

Ucvrli smo jo s proge. Tekel sem naravnost čez njive, kar ni bilo ravno lahko, ker so bile brazde na njih zelo globoke. Čudno in srečno naključje, da ni zadel noben kamen, ki so kot toča padali po njivah. Ko sem se končno ves upehan ustavil ter pogledal okoli sebe, sem se znašel sam sredi njiv. O ljudeh in konjih ne duha ne sluha. Prisluškujem nekaj časa. Vse je tiho, le nekajkrat je še detonacija kake zapoznele eksplozije pretrgala tišino. Zaskrbelo me je. Vsak čas se lahko pojavijo fašistične patrulje, jaz pa sam in brez konja. Lepa omaka to. S silo sem se malo umiril in začel še dokaj mirno presojati nastali položaj. Da bi me pustili na cedilu, se mi je zdelo takoj neverjetno. Aha! Sem se že spomnil. Na progo smo prišli poševno, ne naravnost, jaz pa sem vrhu tega odšel kakih 800 m po progi navzdol. Ko sem tekel, sem jo cvrl kar naravnost, moral pa bi teči poševno v levo smer. Tako sem naravno zašel precej daleč v stran. Precej mi je odleglo. Spustil sem se v tek in čez nekaj minut sem zagledal jezdeca, ki je vodil za seboj še enega konja. Spoznal sem moža po postavi. Bil je to Izmael, eden naših vojakov, ki me je iskal in vodil mojega konja s seboj. Tisti trenutek sem mu v duhu odpustil vse neumnosti, ki jih je kdaj zagrešil. Bil je namreč pogumen in nam je nekajkrat skuhal vročo kašo.

Drugi so bili že v skrbeh zame. A sem bil jaz tudi, vsi hudirji! Seveda zase, ne zanje. Čudno se mi je zdelo, da nas je tako malo, komaj kakih dvajset. »Kje pa so še drugi?« sem vprašal Srba. »Po bližnici bi radi prišli v nebesa,« je zagodrnjal nejevoljno.

(Dalje prihodnjič)

PRIPOMBE H KNJIGI

»DOKUMENTI O RAZVOJU LJUDSKE OBLASTI V SLOVENIJI«

(Zbral in uredil dr. Makso Šnuderl, univ. prof., Ljubljana 1949, strani 240)

METOD MIKUŽ

Po 16. V. Štab III. grupe, Naredba 9. A. Politično upravni ukrepi: odstavitev vseh civilnih političnih funkcionarjev prejšnjih režimov na osvobojenem ozemlju; čl. 2. »V vseh osvobojenih krajih naj se vrše javna zborovanja, kjer naj se volijo krajevni odbori OF ter delegati za občinsko konferenco OF tudi tam, kjer že obstojajo odbori OF. Na teh konferencah naj se volijo občinski odbori OF in delegati za okrožne konference OF, kjer pa naj se izvolijo okrožni odbori OF.« Člen 3: »Odbori OF na vseh stopnjah naj prevzamejo civilno oblast, to je one funkcije, ki so jih vršili poprej občinski odbori, organi okrajnih glavarstev in davčne uprave. Zatorej naj upravljajo občinsko premoženje, organizirajo manjša javna dela gospodarskega pomena, pobirajo narodni davek. Posebno skrb naj posvete vprašanju aprovizacije;« člen 4. Delo odborov OF po prevzemu oblasti naj se usmeri odločno na vojne potrebe in sicer: oskrbo čet s hrano in obleko, organizacijo pribežališč za prebivalce v gozdovih, kontrolo nad zalogami manufakture, ki je važna za čete in preprečitev prodaje teh predmetov civilom; člen 5. Nova vojaška in civilna oblast naj pristopi takoj k dodeljevanju zemlje ter živega in mrtvega materiala razlaščenecv prebivalstvu (Emona, tuji veleposestniki in sodelavci okupatorjev); člen 6. Uvede naj se redno in splošno pobiranje narodnega davka, ki je po zakonodaji OF določen na 1–10 odstotkov dohodkov z ozirom na imovinsko stanje obdavčenca. Za poravnavo davka naj se sprejemajo tudi živila in »boni, glaseči se na okrogle vsote, ki jih nekatere naše čete v denarni zadregi izdajajo«. Od davka so oproščeni pogorelci, obubožanci zaradi fašističnega terorja in rodbine padlih partizanov in zaščitnikov; člen 8. Na osvobojenem ozemlju naj se sprejemajo begunci iz zasedenega ozemlja, zanje naj se organizirajo javne kuhinje, sami begunci pa zaposle pri javnih delih ali pri obdelavi zapuščenih zemljišč; člen 9. Preženejo naj se na Kočevskem preostali Kočevarji in končno, ciganske skupine naj se zavračajo v svoje domovne občine. — B. Gospodarski ukrepi: organizacija obdelovanja zapuščene kočevske zemlje, pregled in ocena vseh zalog živil, živine, načrtno spravlanje zalog dobrohranljivih živil in organizacija fabrikacije suhe hrane (salam, prepečenca in konzerv). — C. Vojaški ukrepi: obramba osvobojenega ozemlja, uvedba konjeniških in kolesarskih čet po bataljonih, organizacija bolnišnic, koordinacija med vojaško in civilno oblastjo.

17. V. Razglas I. bataljona Ljube Šerčerja. »Edino oblast v kraju (to je na Igu in okolici) predstavlja odslej OF, to je terenski odbor OF in partizanska komanda.«

19. V. Glavno poveljstvo, Naredba 2/III, Štabu III. grupe: člen 2. »... Glede uvajanja in organiziranja politične oblasti vas opozarjamo, da ne postopate tako sektaško, kakor ste to pokazali v navodilih štabu Notranjskega odreda. V krajevne odbore je treba voliti tudi zaveznike, ki doslej niso morda pripadali nobeni stranki ali skupini. Organizirajte povsod krajevne in okrajne odbore, za izvajanje oblasti pa naj se izvoli ali postavi izvršni odbor za osvobojeno ozemlje, v katerem naj bo tudi zastopnik vojaške oblasti III. grupe in ki bo pod direktnim vodstvom centralnega IOOF.«

25. V. Štab II. grupe, Odredba 15/1, O začasni mobilizaciji delovne sile in delovnega orodja. Na področju Stične, Krke in Žužemberka se mobilizirajo vsi moški od 16. do 50. leta z delovnim orodjem. Začasna mobilizacija traja samo današnjo noč.

26. V. Glavno poveljstvo, Naredba 27/1, Štabu II. grupe: vsa II. grupa naj takoj krene na progo Postojna–Rakek in od tam med Vrhniko in Logatcem na Gorenjsko, »vaš cilj pa mora biti na vsak način Štajerska.«

27. V. Štab II. grupe, Odlok 16/1, O prepovedi popravljanja naprav porušanih po partizanskih četah: člen 2. Naše čete imajo nalogo obstreljevati vse delavce in uslužbence pri popravljanju porušanih naprav.

27. V. Glavno poveljstvo, Naredba O/I, Štabu II. grupe, Sprememba načrta o pohodu na Štajersko (izvede naj se stari načrt, prehod preko Save).

27. V. IOOF (sekretariat Kalan, Hribar, Jeraj), Navodila za izvrševanje Odloka o postavitvi narodne oblasti. 1. Kjer ni terenskih odborov OF, se takoj postavi po organih OF ali političnih komisarijih partizanskih čet novi terenski odbori OF, ki naj imajo tako področje, da je za neposredno poslovanje terenskih kot oblastvenih odborov odnosno izvoljenih NOO primerno. Kjer sta v kraju dva ali več terenskih odborov OF, izdajo odlok o postavitvi narodne oblasti skupaj, izvoli pa se za tak kraj en sam NOO.

2. Zborovanja za volitve NOO odredi s sklepom pristojni terenski odbor OF in določi najspodbudnejšega izmed članov, da vodi organiziranje zborovanja in mu predseduje. Z živahno agitacijo naj se doseže kar najštevilnejša udeležba volilcev in volilk. Zborovanje naj se začne z nagovorom in izčrpnim navodilom o ljudskem značaju oblasti... in naj se zlasti stremi za tem, da se zbudi zavest o potrebi ljudske samouprave kot osnovne politične pravice, ki najučinkoviteje varuje svobodo in oblast ljudstva. Predlogi za kandidate v NOO naj ob pobudi terenskih odborov OF pridejo predvsem na zborovanju volilcev samih. Člani terenskih odborov OF naj s prepričljivo agitacijo dosegaajo, da bodo kandidirane in izvoljene zavedne, zanesljive, sposobne, poštene osebe, predvsem preizkušeni borci za osvoboditev slovenskega naroda, za njegovo združitev in samoodločbo.

27. V. IOOF (sekretariat), Naloge terenskih kot oblastnih odborov odnosno NOO sedaj in v bodočnosti. 1. Terenski odbori OF na sedežih občinskih uprav prevzemajo od občinskih odborov, ki s postavitvijo nove civilne oblasti seveda prenehajo obstojati, vso občinsko imovino. S to imovino razpolagajo v korist prebivalcev na dosedanem občinskem okolišu v soglasju z drugimi terenskimi odbori OF na dosedanem občinskem področju. V spornih primerih odločajo nadrejeni organi OF (rajonski, okrožni odbori, odnosno IOOF). 2. Prvenstvena skrb oblastnih odborov je storiti na zahtevo organov OF in poveljstev partizanskih čet na svojem področju nemudoma vse, da se izvedejo vsi ukrepi poveljstev partizanskih čet na svojem področju glede obrambe osvobojenega ozemlja, zlasti, da mobilizirajo vse sile, ljudi in sredstva za izvršitev obrambenih del. 3. Posebno skrb je posvetiti vprašanju oskrbe partizanskih čet. Treba je izvesti popis zalog, živil, manufakture, čevljev pri trgovcih in obrtnikih kakor tudi pri zasebnikih in voditi nadzor nad prometom s popisanim blagom. Moško perilo, blago za moške obleke in čevlje se prepove prodajati civilnim osebam. Izvesti je popis živine in drobnice in preceniti potrebe prebivalstva po svežem mesu. Oceniti naj se bodoči pridelek in mesečna potreba prebivalstva po lastnem pridelku. Organizira naj se načrtno shranjevanje zalog dobrohranljivih živil na primernih mestih v gozdovih... (dalje isto kot v Naredbi 9, štaba III. grupe: o suhi hrani, pomoč beguncem in o ciganih). 4. Narodni davek pobirajo za naprej NOO, ki naj uvedejo redno in splošno pobiranje tega davka, odločenega po odloku OF na 1–10% od dohodkov z ozirom na imovinsko stanje obdavčenca. Za poravnavo davka se sprejemajo tudi živila in boni, glaseči se na okrogle vsote, ki jih izdajajo organi OF in partizanska vojska. 5. V smislu razlastitvenega odloka IOOF naj se takoj pristopi k dodeljevanju razlaščene zemlje... Zemlja in inventar naj se dajeta slovenskim bajtarjem in delavcem, ki žele obdelovati zemljo. 6. Izgon Kočevarjev, s seboj smejo vzeti po 25 kg prtljage in 200 lir na osebo.

30. V. Štab III. grupe, Naredba 10, O knjigovodstvu in o arhivu, ki »ima tudi svoj zgodovinski pomen kot arhiv partizanskega pokreta«. Knjigovodstvo, oziroma arhiv pod nobenim pogojem ne sme pasti v roke sovražnika in zato osebno odgovarjata komandant in komisar.

30. V. Štab III. grupe, Naredba 12, Prepoved uživanja alkoholnih pijač in uvedba šifer (1 = število moštva, 2 = število starih partizanov itd.).

1. VI. Glavno poveljstvo, operacijski štab, Naredba 1: grupni in odredni štabi morajo postati dejanska operativna vodstva svojih čet in ne samo instruktorji, člen 6: K organizaciji Prvega proletarskega bataljona naj se pristopi na ta način, da se iz IV. bataljona Notranjskega odreda izloči najboljše četa, dalje iz I. bataljona NO in 2. četa iz Udarnega bataljona.

9. VI. Glavno poveljstvo, Naredba štabu III. grupe, da »z vsemi silami sodelujete v akciji, ki jo je podvzel IOOF in Glavno poveljstvo za obdelavo zapuščene kočevske zemlje s pomočjo Delavskih čet.«

14. VI. Glavno poveljstvo, Izjava, da so »specialni oddelki partizanov v zadnjih dneh pobili precejšnje število vojaških in civilnih italijanskih okupatorjev« in to kot odgovor na ukrep o streljanju talcev (orig. kot priloga akta Cdo XI. C. d. A. štev. 2/5535 od 19. VI. 1942, arhiv Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani).

14. VI. Glavno poveljstvo, Naredba štabu II. grupe, ki naj takoj odide na progo Rakek–Postojna in od tam preko Dolomitov na Gorenjsko.

18. VI. Štab II. grupe, Naredba o prepovedi kupovanja stvari, ukradenih ob priliki pustošenja Italijanov: razveljavljajo se vse kupčije s tako ukra-

denim blagom in vse stvari, kupljene od Italijanov, se morajo brez odškodnine vrniti lastnikom.

Pred 22. VI. Glavno poveljstvo, operacijski štab, Naredba 4: borba proti napakam (tatvine, ropanje, surovost, neupravičena zaplemba, vojvodstvo, ki je »na žalost zelo razširjeno«, brezvestno zapravljanje narodnih dobrin, slabo gospodarjenje itd.).

22. VI. Glavno poveljstvo, operacijski štab. Naredba 5: ustanovitev sanitetnih postaj številke 3, 4, 5, 7, 8, 11.

26. VI. Okrožni odbor OF Stična-Struge (Tone Gorjanc, Primož Krčan, Tomaž Slivnik, Janez Korl, Ilija Bukovec, Nace Fabjan), Davčni razrez okrožja: 1. Vsi prebivalci osvobojenega ozemlja, ki imajo dohodke bodisi od svojega imetja ali od svojega dela, so dolžni vsak mesec plačati davek. 2. Kmetje plačajo: a) veliki kmetje 10% od čistih dohodkov, b) srednji 7%, c) mali 4%, d) kajžarji 1% in še to prostovoljno. 3. Poklicni delavci, delavci in nameščenci ter vsi ostali, ki živijo od dohodkov svojega dela plačajo od 500 lir po 1%, za vsakih nadaljnjih 500 lir pa se davek zvišuje od 10–50%. 6. Davek se plačuje v denarju ali naravi, in to do 10. vsakega meseca. 8. Davek v naravi se računa po ceniku, ki ga je izdal Okrožni odbor. 9. Krajevni NOO naj se pri določanju davka poslužujejo plačilnih nalogov bivših občin (ital. prevod pri aktu divizije Granatieri di Sardegna, številka 5126/I in v TMG 1942, fasc. 2831–2863, arhiv Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani).

26. VI. Glavno poveljstvo, Naredba 0/4, Štabu III. in V. grupe: 1. razdelitev ozemlja med III. in V. grupo (področje V. grupe sega od ločne črte obeh grup [Novi Lazi pri Kolpi–Škofljica], od Save na Ljubljanskem polju do hrvaške meje pri Dobovi, dočim III. grupa seže tudi na Primorsko). 2. Strateške naloge obeh grup in razna taktična vprašanja. 6. Uničevanje bele garde,

30. VI. Glavno poveljstvo, Naredba 1/III, O proletarski brigadi.

5.–8. VII. Partijska konferenca na Rogu, Sklepi (orig. arhiv CK KPS).

10. VII. Narodno osvobodilni svet (NOS), Poverjenik za prehrano, Maksimalni cenik.

10. VII. Glavno poveljstvo, Naredba 5/III, Imenovanje komandanta in komisarja I. Proletarske brigade Toneta Tomšiča.

12. VII. Štab I. in II. grupe, Odlok »veljaven za vse slovensko ozemlje okupirano od nemških čet«, denunciantstvo se kaznuje s smrtjo, prepoved nošnje orožja v okupatorjevi službi (narodna izdaja), prepoved popravljanja naprav porušenih od partizanov, prepoved biti v železniški, šoferski itd. službi okupatorjev.

17. VII. Glavno poveljstvo, Ukaz številka 18, Razdelitev vsega bojišča v več operativnih zon. Ena od teh je Kočevski sektor.

23. VII. NOS, Poverjenik za finance, O pobiranju davka, posojila in prostovoljnih prispevkov. Vsi terenski OF odbori in NOO morajo takoj oceniti vse davkoplačevalce kot je to IOOF že zahteval. »Za višino odmere so merodajne samo osebne potrebe in število družinskih članov, ki jih mora davkoplačevalec oskrbovati.« Okrepiti propagando za vplačevanje posojila svobode, glede prostovoljnih prispevkov pa okrepiti propagando predvsem pri »imovitejših Slovencih«.

25. VII. Glavno poveljstvo, Ukaz 30/V o prehodu v protiofenzivo, za kar je potrebno: ovirati okupatorjeve koncentracije, preprečiti, da bi okupator naših čet ne prisilil koncentrirati se na enem kraju in jih potem uničil, ovirati in onemogočiti sovražnikove dovoze in napasti okupatorja preden se ukopje in utrdi (ital. prevod pri aktu divizije Cacciatori d. Alpi številka 2507/I od 18. VIII. 1942, arhiv Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani).

25. VII. Glavno poveljstvo, Ukaz štaboma III. in V. grupe o »prehodu v ofenzivo na vseh področjih«. Pri tem težiti, da ostane vsaka četa na svojem lastnem področju in da na njem spretno manevrira ter na licu mesta streljati vse raznašalce neresničnih in paničnih vesti.

26. VII. Glavno poveljstvo, Dnevno povelje številka 8. Zmanjšanje štabov grup, odredov in bataljonov samo na komandanta, komisarja in namestnika komisarja, kot pomočnika pa se dodelita obveščevalci in intendant (ital. prevod pri aktu div. Cacciatori, kot zgoraj).

29. VII. NOS, Poverjenik za občo upravo. V slučaju, da okupator ponovno zasede predele osvobojenega ozemlja, so »funkcionarji in aktivisti OF« dolžni ostati na zasedenem ozemlju in nadaljevati delo na stari ilegalni način, vsako okrožje mora pripraviti nekaj dobro zakonspiriranih tehnik, napovedati boj kakršnim koli pojavom demoralizacije ali udinjanja okupatorjem.

31. VII. Glavno poveljstvo, Naredba. Člen 1. Četam in bataljonom je najstrožje prepovedano »streljati ali sploh obsojati prebivalce, in sicer v kakršnem koli primeru«. Člen 2. Čete in bataljoni smejo izvesti samo aretacijo. Člen 5. Čete in bataljoni smejo tudi s mrtjo kaznovati »samo pripadnike vojske« in to za zločine vojaške narave. Člen 7. Dokler se ne vpostavi »redni sodni organi OF«, ki bodo sodili za zločine civilnemu prebivalstvu, je

»odrednim in grupnim štabom poverjeno, da sodijo tudi civilnim osebama«. Člen 8. Obveščevalci zbere ves obtežilni material in ga predloži komandantu in komisarju odreda. Člen 9. O kazni določajo kolektivno komandant, komisar in obveščevalec. V posebno težkih primerih pa morajo odredi aretiranca odvesti v grupo (orig. arhiv CK KPS; v Dokumentih citirana odredba na strani 58 je torej napačna).

30. VII. Štab V. grupe odredov, Naredba številka 6. (Naredba se v bistvu sklada z naredbo Glavnega poveljstva o sodstvu, ima pa nekatere podrobnosti, zato jo objavljamo po vsebini v celoti. Ital. prevod pri aktu div. Cacciatori, številka 2507 od 18. VIII. 1942, arhiv Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani.) Člen 1. Četam je prepovedano aretirati civile, izvzemši v vojaško važnih zadevah; člen 2. Aretacijo sme redno izvesti komanda bataljona sporazumno s terensko politično oblastjo in po obtožbi bataljonskega obveščevalca; člen 3. Obveščevalec mora poročati štabu bataljona o kaznivem dejanju osumljenca, štab bataljona pa ni dolžan verjeti temu poročilu in mora še sam vršiti poizvedbe; člen 4. Predhodna aretacija je dovoljena le tedaj, če je oseba kriva zločina, za katerega zahtevajo odloki IOOF, NOS ali naredbe Glavnega poveljstva smrtno kazen; člen 5. Preiskavo vodi bataljonski obveščevalec in ne komandant ali komisar bataljona; člen 6. Pri preiskavi je brezpogojno prepovedano vsako mučenje, sicer komanda grupe ne bo poznala nobenega usmiljenja; člen 7. Aretiranca je treba zaslišati takoj; člen 8. Če preiskava dožene, da gre za »poštenega slovenskega človeka«, je treba aretiranca takoj izpustiti; člen 9. Sicer pa se aretiranec takoj odvede k obveščevalcu odreda; člen 10. Dokler ne začne poslovati vojaška sodišča, vrši vse njegove posle štab odreda. Odredni obveščevalec mora pregledati resničnost obtožbe bataljonskega obveščevalca, osumljenca znova zaslišati in vso zadevo potem predložiti štabu odreda. Kazen izreče štab odreda; člen 11. V izredno važnih primerih mora štab odreda pred izvršitvijo smrtni kazni vso zadevo izročiti še v presojo štabu grupe.

8. VIII. NOS, Poverjenik za kmetijstvo, O uvozu vina iz novomeškega okrožja v Suho Krajino, kjer ga smejo, če ni gostiln, točiti tudi NOO (ital. prevod pri aktu div. Cacciatori, številka 2598/I od 23. VIII. 1942).

9. VIII. Glavno poveljstvo, Proglas o poteku italijanske ofenzive. Osnovni cilj ofenzive je uničiti živo partizansko silo in povrniti za Italijane izgubljeno ozemlje. Partizanske izgube so malenkostne (ital. prevod pri aktu div. Cacciatori, številka 2983/I od 19. IX. 1942, arhiv Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani).

10. VIII. Sklepi seje CK KPS: Proletarska brigada Toneta Tomšiča se spremeni v Udarno partizansko brigado T. Tomšiča, CK se v organizacijskem pogledu oddeli od IOOF in Glavnega poveljstva, analiza vojske, izdati takoj novo številko »Dela«, organizirati partijske tečaje, pripraviti kadre za Štajersko, Gorenjsko in Primorsko (ital. prevod pri aktu divizije Cacciatori, številka 2983/I od 19. IX. 1942).

10. VIII. Glavno poveljstvo, Dnevno povelje o preimenovanju Tomšičeve brigade. Da bi sovražnik (domači in tuji) ne gledal samo na njene znake (srp in kladivo) in jo klevetal, da se bori za svobodo slovenskega naroda, temveč za »komunistično Slovenijo«. Treba pa je pojasniti partizanom, da »ta sprememba imena ne spreminja pravega bistva naše brigade. Treba je pojasniti, da ima sprememba le tale namen: brigado še bolj tesno približati slovenskemu narodu in približati jo še tistim vrstam, ki so doslej gledale z nezaupanjem na ime in oznake brigade« (ital. prevod pri aktu divizije Cacciatori, kot zgoraj).

10. VIII. NOS, Poverjenik za občo upravo, Ureditev sodstva. »Glavno poveljstvo je vsem partizanskim četam in bataljonom prepovedalo izvrševati sodno oblast nad civilnimi osebami. V primeru aretacije morajo partizani oddati aretiranca in material odrednemu štabu. Doslej je po tej novi odredbi odredni štab vršil sodno oblast nad civilnimi osebami, sedaj pa je tudi odrednim štabom odvzeta sodna oblast nad civilnim prebivalstvom in jo vrši Izredna sodna komisija pri IOOF (podčrtal jaz). Aretacije potemtakem še smejo izvrševati tudi partizanske oblasti, vendar morajo o vsaki aretaciji takoj obvestiti ustrezajoče civilne oblasti na terenu, hkrati pa aretiranca z materialom vred oddati odrednemu štabu, ki je dolžan o zadevi obvestiti center Varnostne in Obveščevalne pri IOOF.«

11. VIII. Glavno poveljstvo, Naredba o preimenovanju Tomšičeve brigade, ki se odslej naziva I. Udarna partizanska brigada T. Tomšiča, odstranijo se znaki srp in kladivo, na rokavih pa se odslej nosi oznaka UB (ital. prevod kot zgoraj).

20. VIII. Glavno poveljstvo, Reorganizacija vojske za čas ofenzive,

24. VIII. Glavno poveljstvo, Naredba šte. 9, O izboljšanju dela politkomisarjev.

26. VIII. Glavno poveljstvo, Naredba šte. 10, Reorganizacija partizanske vojske in ustanovitev »manevskih brigad«. Imenovanje Doreta Trdine kot komandanta in Jureta Novljana kot komisarja »I. manevske brigade« (poznajša brigada Matije Gubca).

27. VIII. IOOF, Proglas slovenskemu narodu, da se »brezobzirno iztrebi iz narodnega telesa belogardistična golazen, ki hoče enotnost slovenskega naroda zrušiti.«

1. IX. Glavno poveljstvo, Dnevno povelje, Analiza ofenzive, uvedba razdobja reorganizacije ter vojaške in politične izgraditve slovenskih partizanskih čet v takojmenovani Ljubljanski pokrajini.

5. IX. IOOF in Glavno poveljstvo, Navodila politkomisarjem in teren-skim delavcem, ki se udeležujejo očiščevalne akcije v X (Suha Krajina), Prebivalstvo se mora prepričati o naši oboroženi sili, na sestankih in mitingih pobijati belogardistično demagogijo. »Kar se tiče pravih belogardistov in grobih izdajalcev, ki so partizane pobijali in jih izročali Italijanom, jih bodo še tekom akcije sodile Izredne sodne komisije, sestavljene iz komandanta in komisarja ustrežajočega štaba ter po enega političnega aktivista OF.«

5. IX. IOOF in Glavno poveljstvo, Odredba, da mora vsak, ki je sprejel kakršno koli orožje in municijo od okupatorja ali bele garde vse to izročiti partizanski vojski, sicer bo vsak »na temelju odloka O zaščiti naroda (iz jeseni 1941) ustreljen kot narodni izdajalec.«

10. IX. Glavno poveljstvo, Dnevno povelje: »To pot so vaše akcije na-perjene tudi proti notranjemu sovražniku slovenskega naroda in ljudstva — proti belogardističnim izdajalcem in pomočnikom fašističnih okupatorjev.« Treba pa je seveda ločiti med pravimi izdajalci in zapeljanci.

10. IX. Glavno poveljstvo, Naredba o uvedbi političnih tečajev za parti-zane.

11. IX. Gl. poveljstvo, Naredba o likvidaciji belogardističnih »gibljivih tolpe« in pojava »vaških straž«. Prve je treba z zadostno silo uničiti, druge, pa tako, da se obkoli vas, nato priredi miting in pobere orožje. Aretirati in kaznovati s smrtjo le tiste vaše stražarje, če je izdajstvo nad narodom po-polnoma dokazano. »Vsaka eksekucija mora biti sklenjena skupno z Okrož-nim odborom OF.«

12. IX. Glavno poveljstvo, Naredba »čimprej likvidirati negativne po-sledice italijanske ofenzive in ustvariti potrebne pogoje za prehod v ofen-zivo večje obsega«. Zato je potrebno: boj razpršenim partizanom, okrepiti politično delo v edinicah, neusmiljeno uničevati belo gardo, ojačati propa-gando med ljudskimi množicami in očistiti komandni kader (arhiv CK KPS).

11. IX. Glavno poveljstvo, Naredba o reorganizaciji partizanske vojske. Člen 2. Na teritoriju bivše V. Grupe se organizirata še dve Udarne brigadi in to UB Matije Gubca in UB Ivana Cankarja. Štab Gubčeve brigade: ko-mandant Jure Novljan, namestnik Janko Nedeljko, komisar Rudi Hrast, na-mestnik Zoran Smrekar, agitrop Veljko Kočevar, obveščevalec Marko Belin, intendant Tine Železnik, zdravnik Marjan Jesenovec. — Štab Cankarjeve bri-gade: komandant Urban Velikonja, namestnik Daki, komisar Gregor Javor, namestnik Anton Gabrovčan, agitprop Tine Dolgan, obveščevalec Janez Pod-hostnik, intendant Mara Gorenjc, zdravnik Luka Hostnik. — Štab Tomšičeve brigade: komandant Čiro Zasavec, namestnik Jerin, komisar Boris Nikič, na-mestnik Lado Dolenjc, agitprop Silvo Marjanovič, obveščevalec Ivanov, in-tendant Braškar, zdravnik Niko Kraševce. — Člen 4. Formirata se dva odreda, Vzhodnodolenjski (štab: komandant Kajtimir, komisar Križevski, namestnik komisarja Marko Dolinc, obveščevalec Karlo, intendant Lojze) in Za-hodnodolenjski (štab: komandant Slobodan, komisar Taras, namestnik komi-sarja Jovan Gorjanc, obveščevalec Čoban, intendant Tone).

16. IX. Glavno poveljstvo, Naredba o ustanovitvi Udarne brigade Ljube Šercerja (arhiv CK KPS).

16. IX. Glavno poveljstvo, Naredba štabu brigade T. Tomšiča, M. Gubca in I. Cankarja. Pričeti je treba z »velikopotezno akcijo, pri kateri naj sode-lujejo vse brigade z vsem svojim moštvom«. Neposredni cilj akcije: raz-orožitev civilnega prebivalstva (vaške straže) in izvedba agitacijske kampanje proti državljanski vojni na področju cele Suhe Krajine. Nato sledi natančen vojaški in politični postopek pri vsej akciji, ki naj se začne 18. IX. (arhiv CK KPS).

18. IX. Glavno poveljstvo, Naredba 2/III, Štabu III. grupe: »Čas ločenih akcij posameznih čet je minil. Sedaj bomo nekaj napravili izključno le z velikimi enotami in masovnimi udarci po sovražniku. To nam bo toliko lažje, ker smo »osvobojeni« osvobojenega področja.« — Če hočemo belo gardo res temeljito razbiti, je treba »kombinirati največjo ostrost s primernim popu-šanjem tam, kjer lahko to politično koristi.«

19. IX. Glavno poveljstvo. Dnevno povelje: »Reorganizacija partizanskih enot je končana« — zato Glavno poveljstvo odreja: pričetek ofenzive proti okupatorju in beli gardi, veliko koncentracijo vojaških sil in smrtno kazen za vse partizanske dezerterje.

19. IX. IOOF, Ukaz o prehodu naše vojske v »vojaško in politično ofenzivo proti okupatorjem in beli gardi.« Poglavitno trenutno sredstvo agi-tacije in propagande je »obkolitev vasi s pomočjo čet in izvedba v teh vaseh množičnih mitingov«. Graditi povsod tehnike.

22. IX. Glavno poveljstvo, Naredba štabu III. grupe: glavni cilj akcij na belo gardo je »dobiti orožje in uničiti voditelje«. Zato bijte belo gardo sek-tor za sektorjem, kajti njena največja slabost je pač v tem, da ne more zdru-žiti vseh kmetov v enotno vojsko, ki bi frontalno nastopila proti nam.«

24. IX. Glavno poveljstvo, Naredba o določitvi mej odredov. Zapadno-dolenjski odred ima področje med železnico Ljubljana—Kočevje do Velikih Lašč—greben Male gore—Kleč—Smuka—Dvor—reka Krka do Novega mesta—proga Novo mesto—Trebnje—proga Trebnje—Mirna—Šentrupert—nemška meja v smeri do Ljubljane. Področje Vzhodnodolenjskega odreda: vzhodno od ZDO in vsa Bela Krajina. Naloge odredov: borba proti okupatorju in beli gardi, pomoč terenskim delavcem, agitacijsko in propagandno delo med ci-vilnim prebivalstvom.

1. X. IOOF, Odlok o reorganizaciji Glavnega poveljstva. Komandant Jernej Posavec, politkomisar Peter Kalan, pomočnik komandanta Branko Hrast, pomočniki politkomisarja: Bolko (iz KP), Jurij Dobravec (iz kršč. soc.) in Slavko Grum (iz Sokola), član Glavnega poveljstva Dore Trdina (podpisan ves IOOF, tov. Kardelj in Kidrič prvič z legalnimi imeni; orig. pri aktu div. Isonzo, šte. 8/6946 od 3. XI. 1942, arhiv Muzej narodne osvoboditve v Ljubljani).

1. X. IOOF, Odlok o imenovanju Petra Strugarja za člana IOOF in vojaškega referenta pri IOOF (isto kot zgoraj).

1. X. IOOF, Smernice novoimenovanemu Glavnemu poveljstvu: 1. Ni mogoče uničiti okupatorjeve vojske, da se prej ne iztrebi bela garda, zato vso napadalno silo vreči proti beli gardi. 2. Predvsem treba očistiti okolico Ljubljane, njena prvotna središča in najbolj zagrizena gnezda. 3. Kontrolirati odnose partizanov do civilnega prebivalstva. 4. Organizirati intenzivno po-litično delo med partizani (orig. v TMG 1943, fasc. 652).

2. X. Glavno poveljstvo, Naredba prisiliti okupatorja, da bo začel za-puščati manjše postojanke. »Na ta način bomo mi dobili več svobodnega razmaha, kar je za nas zelo važno v času zime« (arhiv CK KPS).

(Konec prihodnjič)

FIZKULTURA PREVZEMA VAŽNE NALOGE V IZVENARMIJSKI VZGOJI

VLADO JURANČIČ

Predvojaška vzgoja mladine se je v zadnjem času znatno razmaknila. Dokaz zato nam je množičen odziv mladine na ure predvojaške vzgoje, ki se zadnji dve leti, na podlagi uredbe Zvezne vlade, z uspehom izvaja. Dalje, vršijo se večje akcije (pohodi, napadi itd.) predvojaškega značaja, ki se povezuje s tradicijami naše slavne narodnoosvobodilne borbe; vedno bolj se širijo organizacije Ljudske tehnike in strelstva, ki ga veliko vlogo v neposredni predvojaški vzgoji.

Brez velikega dokazovanja lahko ugotovimo, da igrajo pri krepitvi naše državnoobrambne sposobnosti veliko vlogo tudi fizikturne organizacije (telovadne, strelske, planinske in sport-ne). Ta vloga se še toliko bolj poveča, kolikor bolj so fizkulturne organizacije številčne, vsebina njihovega dela pa pravi-lnejša.

Poglejmo samo nekaj primerov. V fizikturnih organiza-cijah si predvsem mladina telesno utrjuje in krepí zdravje, pri

rednem udejstvovanju v športnih panogah in igrah se vzgaja v kolektivnemu duhu, poleg tega prihajajo vedno bolj do izraza volja za zmago, borbenost, vztrajnost, iznajdljivost itd. Vse te neštete lastnosti so tudi najlepše odlike dobrega vojaka. K temu moramo dodati še fizikalne panoge, ki imajo neposredno zvezo s predvojaško vzgojo. V strelskih organizacijah se njeni člani praktično izpopolnjujejo v streljanju in ostalem vojaškem znanju; v planinskih se vzgaja lepa vrsta alpinistov in ljudi, ki so sposobni obvladati naše gore; tudi smučanje, plavanje, jahanje in kolesarstvo so panoge, ki vojaku ne smejo biti tuje. Zato ima redno delo v omenjenih organizacijah, poleg fizikalnega in športnega, tudi velik pomen za obrambo domovine.

Če hočemo, da bo fizikalna organizacija v bodoče zavzela svoje dostojno mesto na področju razvijanja predvojaške vzgoje, bo morala delati predvsem v naslednjih dveh smereh:

Prvič, v svoje vrste in s tem v redno fizikalno delo mora zajeti čimveč naših delovnih ljudi, predvsem mladine in pionirjev. Doseči čimprej množičnost je splošen problem, s katerim se bavi fizikalna organizacija (posebno razgibati vas, obdelovalne zadruge, v znatni meri pa še industrijske centre).

Drugič, v dosedanje vsebino dela (strokovno), ki je bila usmerjena predvsem v športna stremjenja, je treba uvesti veliko več elementov predvojaškega dela. V tem pogledu je bilo zadnji čas precej storjenega, saj so se posamezne fizikalne organizacije lotile problemov, kako svoje delo obogatiti z oblikami predvojaške vzgoje. Toda to je problem, ki ga bo treba v prvi vrsti reševati v osnovnih organizacijah. Mislim, da je prav pri teh stremljenjih najmočnejše stikašče dela fizikalnih organizacij z delom Zveze borcev, predvsem osnovnih (terenskih). Zato bi bilo potrebno, da temu problemu posvetimo v naši razpravi največjo pozornost.

Kako si zamišljamo sodelovanje in pomoč organizacij ZB pri izpopolnjevanju vsebine dela fizikalnih organizacij z oblikami predvojaške vzgoje? V prvi vrsti se bodo lahko skupno organizirale večje fizikalne prireditve, ki bodo prav s sodelovanjem ZB dobivale vse večji predvojaški značaj. Kaj je lažjega kot izpopolniti obseg množičnih prireditev kot so spomladanski in jesenski kros, »dnevi plavanja in smučanja«, planinski izleti, kolesarski kros, partizanski marš itd. s sredstvi, kjer bo poudarjen tudi njihov predvojaški značaj.

Še večjega pomena za poživitev predvojaške vzgoje v fizikalnih organizacijah pa bi bilo, da se člani ZB množično vključujejo v naša fizikalna društva ter kot aktivni fizikalniki postanejo v njih tudi pobudniki, da se v stalne vadbene programe in prireditve na zanimiv in neprisiljen način vnese čimveč elementov predvojaške vzgoje. V tem pogledu bi lahko člani ZB uspešno posredovali svoje vojaške izkušnje, ki so si jih pridobili v narodnoosvobodilni borbi.

Ne bo odveč, če v kratkem pogledamo nekatere uspehe in napake, predvsem pa možnosti posameznih fizikalnih organizacij, da se poživijo njihovo delo v predvojaški vzgoji.

Strelska zveza je letos poleg splošne vadbe v streljanju in strelskih tekmovanjih, organizirala po okrajih tudi množična tekmovanja v patrolnih tekih. Najboljše so to prireditve izvedli v kranjskem okraju, kjer se je okrajnega prvenstva udeležilo 16 patrol. Zmagovalne patrole se bodo pomerile še na republiškem prvenstvu, ki bo v čast proslave Dneva JA. Aktivnejše strelske družine prirejajo partizanske marše, predvsem v krajih partizanskih borb; tak partizanski marš je bil z uspehom izveden v Rečici pri Šoštanju. Tudi pionirje uvajajo v streljanju s puškami na zračni pritisk; vršijo se teoretične ure (spoznavanje puške, čitanje kart itd.), družine sodelujejo na partizanskih taborih; uspehi so doseženi tudi pri gradnji strelšč itd.

Seveda še z vsem naštetim obilo možnosti ni izčrpano, posebno še, ko vemo, da tako delajo le najboljše strelske družine. Strelske družine lahko formirajo vojaške edinice in prirejajo improvizirane napade, množične pohode s predhodnicami, zaščitnicami, pobočnicami; se orientirajo po karti s kompasom, bodisi peš, bodisi na smučkah itd. Skratka, za strelske družine je treba na osnovi konkretnih pogojev iskati vedno nove oblike dela, posebno zato, da bo njihova aktivnost postala čim stalnejša.

Nikakor ne smemo dopustiti, da bi začasno pomanjkanje municije imelo za posledico tudi popolno neaktivnost strelskih družin.

Tudi v delo planinskih društev in alpinističnih odsekov bo treba vključiti v veliko večji meri prireditve s predvojaškim značajem. Take prireditve, ki se lahko združijo z množičnimi pohodi, spoznavanjem prirode, skupnim nastopom alpinistov itd., bodo morale dobivati tudi poseben planinski značaj. Zelo pohvalno bi bilo, če bi planinska društva in organizacije ZB na Gorenjskem (mogoče še ob sodelovanju edinic JA) priredili skupen planinski pohod, ki bi vseboval tudi gotove vojaške veščine.

Velik pomen za predvojaško vzgojo lahko dobijo »dnevi plavanja in smučanja«. V tem so nam dali lep vzgled fizikalniki iz Novega mesta, ki so poleg dobro izvedenega plavalnega programa, priredili še bojno streljanje iz čolnov in plavanje v popolni opremi; v sodelovanju z edinicami JA pa so izvedli prehod čez reko Krko pod stalnim »sovražnim ognjem«. Ob priliki »dneva smučanja« pa smo prejšnje leto že večkrat nameravali prirediti množičen pohod na smučkah v Cerkljo, središče partizanskih borb na Primorskem. Toda, ko je bil razpored sedmih kolon smučarjev že določen, postavljena komanda, izdelana vsa navodila in ostalo, je moral pohod zaradi pomanjkanja snega odpasti. Upajmo, da bodo prihodnje zime kaj bolj ugodne za čim množičnejšo izvedbo sličnih pohodov na smučeh, patrolnih tekih z vmesnim streljanjem itd.

Ne bilo bi prav, če v tej naši razpravi o predvojaški vzgoji pozabimo poudariti velik pomen telovadne organizacije, ki je osnovna, množična fizikalna organizacija. V tej organizaciji se s splošnim fizikalnim programom udejstvuje predvsem množica naših pionirjev in mladine. Vsekakor bi se lahko v program telovadnih ur z uspehom vključilo veliko elementov predvojaške vzgoje, kakor so vaje v stroju, borbene igre in podobno, ob priliki pa organiziralo tudi večje nastope predvojaškega značaja. Na teh problemih sedaj dela pri Telovadni zvezi posebna tehnična komisija, ki bo v kratkem izdelala tudi primerne strokovne programe, s katerimi se bodo okoriščala društva pri izvajanju svoje vadbe. Že ob samem začetku lahko ugotovimo, da bodo društva oblike dela predvojaške vzgoje z zadovoljstvom vključila v svoje redno delo. Tako je n. pr. TD Železničar v Mariboru razpravljal s svojim tehničnim kadrom o razširitvi svojega programa z oblikami predvojaške vzgoje, obenem pa sprejel sklep, da še letošnjo jesen priredi s svojim članstvom množičen pohod, z raznimi, naprej predvidenimi vojaško pomembnimi cilji. Poudariti je treba, da je to v telovadni organizaciji šele začetek, zato še tudi nimamo večjih izkušenj. Eno pa pri vsem tem drži: telovadni organizaciji je treba, z ozirom na njeno množičnost in velike možnosti dela na področju predvojaške vzgoje, posvetiti vso pozornost, saj je naš cilj, da gremo s predvojaško vzgojo v čimvečjo širino.

Mnogo je še načinov in oblik, s katerimi bomo lahko dali večji ali manjši poudarek na predvojaško vzgojo v naših fizikalnih organizacijah. K vsemu bo pa še največ pripomogla iniciativa našega osnovnega kadra, ki bo v danih možnostih znal poiskati tudi najuspešnejše oblike predvojaške vzgoje, bodisi v okviru redne vadbe ali treninga, bodisi ob priliki večjih fizikalnih prireditev. Fizikalna organizacija pričakuje pri uresničevanju teh svojih stremljenj tudi izdatno pomoč Zveze borcev, kakor tudi njenega članstva.

Ne bo odveč, če ob tej priliki naglasimo, da s tem novim načinom ne gre zato, da bi sedanji značaj fizikalne organizacije v osnovi spremenili ali celo militarizirali. Ne, temveč da sedanjo obliko dela, ki ima splošno telesnovzgojni ali športni značaj, izpopolnimo in obogatimo z raznimi prijemi predvojaške vzgoje. Vse to pa mora biti podano na zanimiv način, tako, da bomo z uvedbo elementov predvojaške vzgoje dosegli še večjo pestrost pri vsakdanjem delu fizikalnih organizacij.

Storiti moramo vse, da bo fizikalna organizacija zavzela dostojno mesto v predvojaški vzgoji našega ljudstva, in s tem prispevala svoj delež k splošni obrambni sposobnosti naše domovine — Titove Jugoslavije.

B O R E C

ORGAN REPUBLIŠKEGA ODBORA ZVEZE BORCEV
NARODNOOSVOBODILNE BORBE SLOVENIJE

LETNIK II * OKTOBER 1950 * ŠTEV. 10

KOROŠKI SLOVENCİ — ŽRTVE IMPERIALISTIČNIH VELESIL IN ŠOVINIZMA

METOD MIKUŽ

Od vseh slovenskih dežel pripada le koroški deželi časten in vzvišen naziv zibel slovenstva. V tej zemlji je nastala naša prva slovenska pisana beseda, le v tej deželi si je slovenski kmet dolga stoletja obdržal izključno pravico ustoličevanja deželnega gospoda in končno, v tej deželi žive Slovenci, ki jih ni mogla vkljub vsem poizkusom potujčiti ne Avstroogrski, ne dve Avstriji, republikanska in hitlerijanska in ne, kar je samo po sebi razumevno, tudi sedanja »demokratska«, Avstrija. Vkljub vsemu temu je bila ta zibel slovenstva, sveta koroška slovenska zemlja in njeni slovenski ljudje že dvakrat kruto prevarani in ji krivično odvzeta osnovna in človečanska pravica združitve z matičnim slovenskim narodom. Prvič se je to zgodilo po prvi in drugič po drugi svetovni vojni, obakrat pa je postala žrtev imperialističnih velesil in šovinizma. Bolj kot sonce je torej jasno, da so tudi koroški Slovenci del naše slovenske in jugoslovanske družine in da so svoje slovenstvo izpričevali pred vsem svetom ne samo s svojim obstojem vkljub vsem ponemčevalnim poizkusom, temveč tudi z dejavnostjo na vseh področjih slovenske kulture. Najlepši dokaz in najlepši cvet ljubezni koroških Slovencev do naše skupne domovine pa je brez dvoma njihova vsestranska udeležba v narodnoosvobodilni borbi, v kateri so svojo ljubezen in zvestobo do skupne slovenske domovine zapečatili z nešteti grobovi, raztresenimi vsepovsod po koroški zemlji in s smrtjo in trpljenjem po nacističnih taboriščih.

Dogodke po prvi svetovni vojni, ki zadenejo tudi našo slovensko Koroško in prvič oddvoje koroške Slovence s tujo državno mejo od ostalih Slovencev, je treba prvenstveno motriti v tedanjem svetovnem merilu. Zmagovita, a imperialistična antanta (Anglija, Francija, Združene države Amerike in mrhovinarski prirepek Italija) je po prvi svetovni vojni planila po imperialističnih premagancih, predvsem po Nemčiji in Avstroogrski ter po njunih pajdaših Bolgariji in Turčiji. Vselej pa, kadar se spravijo volkovi k pojedini, se ta nikdar ne konča tako, da bi bilo vsem prav. Poprej združeni v preganjanju plena, se pri požrtiji besni in renčeč spopadejo s pajdašem, ki ima velik tek in če se le da, se najrajši združijo tudi proti temu in ga uničijo. To medsebojno uničevanje traja pač tako dolgo, dokler ne ostane en sam, in to najmočnejši volk. Imejmo to primero pred očmi in zelo jasen nam postane položaj po prvi svetovni vojni. Največji tek in apetit je nad truplom poražene Nemčije in njenih pajdašev pokazala Francija, največja sila v takratni povojni Evropi. Požreti je hotela vse kar je videla, a se ni dalo, ker so grdo zarenčali njeni sojedci, Anglija in ZDA in kot hijena tulila tudi Italija, a se na njo niso dosti ozirali. Ker si imperialistični diplomati za zeleno mizo še ne grizejo vratov za enkrat in znajo svojo volčjo naravo spretno skriti pod frak, lepe besede o demokraciji in človečanstvu, zato tudi tedaj Francije zaradi njenega prevelikega teka nad mrtvo Nemčijo in njenimi pajdaši sicer niso po volčje napadli, dali pa so ji zelo dobro vedeti, da nobenega grižljaja več kot drugi, sicer... Pa še nekaj je bilo tedaj, kar je imperialistične diplomate vezalo

k skupnosti in složnosti, čeprav so se grdo gledali med seboj, kar se je le dalo: smrtni strah in groza pred revolucionarnimi gibanji takratnih ljudskih množic vse Evrope. Bil je namreč to čas, ko v sicer premagani Nemčiji vihrajo od Hamburga do Münchena rdeče zastave, čas ko se oklicujejo nove evropske države delavskih in vojaških sovjetov, ko evropske ljudske množice dovolj zgovorno pokažejo, da se je prebudil edini in resnični smrtni sovražnik vsega imperialističnega nasilja. Ta velikanski strah je ljudi za zeleno mizo na mirovni konferenci v Parizu zbogal. Francija je sicer od Nemčije odbila bogat kos, na ozemlju nekdanjih sovražnih držav pa sporazumno z ostalimi diplomati vpoklicala v življenje celo vrsto novih držav kot »obrambo pred boljševiško nevarnostjo«. Tako je takrat nastala med drugimi takimi državami tudi Jugoslavija. Na tej mirovni konferenci, ali če hočete, volčji pojedini, so se diplomati zedinili nekako takole: Francija je storila vse, da bi se Nemčija nikdar več ne dvignila in da bi sama ostala v Evropi kot edina velesila, za njeno varnost pred rdečo nevarnostjo — kot nekdaj proti Turkom — pa so osnovane Poljska, ČSR, Madžarska (ko je prav s francosko intervencijo uničena sovjetska Madžarska), Jugoslavija in Romunija. To sicer ni šlo v račune Angliji in ZDA, kajti obe, kar se le da imperialistični deželi, je ob tem zaskrbelo dvoje, da Francija potemtakem res ostane edina velesila v Evropi (kaj bo s tržišči in angleškim vplivom na Balkanu in Bližnjim Vzhodom!) in drugič, kako naj Nemčija, popolnoma oropana najbogatejših predelov, razcepljena in razdeljena, postane kdaj plačnik vseh vojnih dolgov, stroškov in reparacij. Čeprav je bil torej v Parizu sklenjen pod takimi okolnostmi »mir« po prvi svetovni vojni, je nujno ostalo veliko nesoglasje v taboru zmagovitih antantnih držav. Francija zahteva, da se Nemčija ne sme nikdar več gospodarsko in politično dvigniti, Anglija in ZDA pa želita in hočeta Nemčijo, ki naj se gospodarsko le toliko dvigne, da bo zmogla plačevanja in reparacij. A zopet ne toliko, da bi pomenila novo svetovno nevarnost, pač pa toliko, da bo uspešno služila kot protiutež prevelikim imperialističnim težnjam Francije. Ker je imel en volk, imperialistična Francija, prevelik tek, druga dva pa sicer enakega, vendar nista bila tako močna, da bi prvega odgnala, ker pa je pretila vsem trem skupna nevarnost, ustvarijo »mir«, budno pa ostanejo na straži drug pred drugim.

V takem demokratskem vzdušju in volčji pravičnosti, je zmagovita antanta krojila tudi usodo naše Koroške. Ker je novo nastala Jugoslavija prvenstveno dete imperialistične Francije, ki velikosrbski buržoaziji popolnoma zaupa, da bo znala z ognjem in mečem uničiti vsak revolucionarni poizkus jugoslovanskih ljudskih množic in ker Francija zahteva razkosanje in uničenje Nemčije, — zato ta na mirovni konferenci dosledno zagovarja stališče, da se Koroška priključi Jugoslaviji (torej ne iz ljubezni in prijateljstva do Slovencev, kot je to prepevala takratna slovenska in jugoslovanska buržoazija!) Wilson (ZDA) pa in Lloyd George (Anglija) nista za delitev Nemčije (takrat je prevladovalo, da se bo takojimenovala Nemška Avstrija priključila k

Nemčiji) in odločno zahtevala mejo med Avstrijo (Nemčijo in Jugoslavijo na Karavankah. Wilson sam izrecno pravi, da ne gre razbijati »gospodarske celote« Celovške kotline. S tem je usoda naše Koroške že zapečaten, kar je potem sledilo, uvedba plebiscita, je samo »demokratsko« zavlačenje zadeve, ki je že odločena. Italija, ki je pričakovala največ od ZDA in Anglije (prav Wilson ji je določil mejo na Primorskem!) je bila jasno da v koroškem vprašanju na strani Anglije in ZDA.

Kar nas je v tistem času že hodilo v šolo, se še spominjamo, kako so takrat po šolah visele poleg kraljeve slike tudi slike Wilsona, čeprav je prav ta tako dosledno zahteval mejo na Karavankah. Prav te slike so bile lep dokaz politične nezrelosti in lahkovernosti slovenske buržoazije, češ, Wilson ja ne bo snedel besede, tako slovesno izražene v proslulih 14. točkah dne 18. januarja 1918 pred ameriškim kongresom. Te točke so bile res lepe (tudi novejša Atlantska karta je zelo lepa!) in med drugim obljubljajo tudi avtonomni razvoj avstroogrskih narodov, pravične, narodnostne meje z Italijo itd. Eno so seveda besede, tudi teh poznamo danes veliko, n. pr. sovjetske besede o miru, a drugo so dejanja! Lahkoverna slovenska buržoazija je bila seveda zelo opeharjena in Wilson je romal s sten na podstrešje ali v peč.

Zaradi »demokracije« in kot pesek v oči demokratičnim zahtevam slovenskih in avstrijskih ljudskih množic, ki so bile takrat brez vsakega pravega vodstva, so omenjeni veliki »priatelji« določili in pristali na plebiscit. Plebiscit ni samoodločba narodov in pomeni, da prebivalci, ki živijo na določenem ozemlju narodnostno pomešani, izrazijo v svobodnem glasovanju voljo, kateri od obmejnih držav naj to ozemlje pripade. Plebiscit torej nekdo določi — ne narodi sami! —, dovoli, v našem koroškem primeru je to bila antanta, dočim je samoodločba narodov ljudstvu tako prirejena pravica kot na primer, da žive pod soncem. Te samoodločbe se poslužuje delovno ljudstvo samo, neprisiljeno in od nikoder zahtevano in po svojem resničnem vodstvu izrazi željo, da se hoče pridružiti k temu ali drugemu narodu (če je delovno ljudstvo tega naroda tudi zato) ali pa da se od njega odcepi. Ker je vsak plebiscit ukaz, diktiran, dovoljen od zunaj, je že v tem nemoralen, kajti nihče nima pravice posegati v notranje razmere narodov. V našem koroškem primeru pa gre nemoralnost še dalje, ker je ukaz za ozemlje, o katerem ni prav nobenega dvoma, da je slovensko (90 % Slovencev in le 10 % Nemcev!) in je bilo »mešano ozemlje« le zaradi načrtne germanizacije, socialnega in gospodarskega nemškega pritiska. Zato so velesile tudi pristale na ta plebiscit, saj so jim dajali skoraj popolno poročstvo, da bo plebiscit neugodno izpadel za Slovence, uspehi nemške germanizacije, socialnega in gospodarskega pritiska na koroške Slovence. Kako se v taki deželi potem izvede svobodni plebiscit, mislim, da ni potreba posebej poudarjati! Le samoodločba narodov, to je slovenskega in avstrijskega delovnega ljudstva more pravilno rešiti koroško vprašanje. Da je možna samo ta rešitev in da se je to vprašanje že tako reševalo, imamo celo dokaze. V Slovenskem poročevalcu od 1. novembra 1941 beremo, da se je že pred drugo svetovno vojno vršila na pobudo Dimitrova konferenca Komunistične partije Jugoslavije, Avstrije in Italije, na kateri so se vse tri Partije izrekle za osvoboditev in združitev vseh Slovencev. Partiji Italije in Avstrije sta se izrekli brez pridržka za pravice zatiranih Slovencev in da se s svojim narodom in gospodarskim prostorom vred odcepijo od Avstrije in Italije. — Če sta torej Partiji Avstrije in Italije snedli dano besedo in nista izpolnili tega, za kar ju je poverilo delovno ljudstvo Avstrije in Italije, je to pač dokaz, da ne prva ne druga ne predstavljata pravega ljudskega vodstva in da sta obe, kot navadni buržoazni stranki, polni nestrpnosti in golega šovinizma. Zato je naša slovenska Koroška poleg velesil še žrtev šovinizma, lažnjivega vodstva delovnega ljudstva Avstrije. Vkljub temu pa ni nobenega dvoma, da bo koroško vprašanje enkrat le rešeno, toda rešeno edino tako, da ga bo rešilo samo delovno ljudstvo obeh narodov po svojem resničnem in pravem vodstvu, to je po Partijah, zvestih marksizmu-leninizmu. Ker mi že imamo tako res-

nično vodstvo, in ker je delovno slovensko ljudstvo po svoji Partiji že izreklo svojo dokončno besedo o slovenski Koroški, pade breme in teža, zahteva človečnosti in prave moralnosti pri reševanju tega vprašanja samo še na rame delovnega ljudstva Avstrije. Res je to, da bodo vse imperialistične sile, tudi Sovjetska zveza, ki je že nasprotovala taki pravilni rešitvi, skušale na vse načine tako rešitev preprečiti, imamo pa trdne dokaze, da je pravilno vodeno delovno ljudstvo v svojih pravičnih zahtevah vselej ne samo nezlomljivo, temveč tudi zmagovito. Kaj hočete lepšega dokaza za vse to, kot je zmagovita narodno-osvobodilna borba jugoslovanskih narodov!

Posebna plat nemoralnosti plebiscita na Koroškem je tudi dejstvo, da k plebiscitnemu ozemlju ni spadala Kanalska dolina in Trbiž z okolico, slovenski del Ziljske doline, Jezersko in Mežiška dolina in se je plebiscit, ki naj bi odločil o usodi vseh slovenskih Korošcev, omejil le na okraj Rožek, Borovlje, Pliberk in Velikovec, na okraje torej, v katerih so prebivalci po statistiki iz leta 1910 navedli kot svoj občevalni jezik (nikakor torej ne narodnost, ki se meri izključno le po jeziku) takole: slovenski jezik 50.837 (69,18 %), nemški jezik 22.651 (30,82 %). Rekli smo že, da je vkljub vsem tem številkam treba vzeti tudi v teh krajih do 90 % Slovencev in da tudi to ozemlje ni »mešano«, temveč slovensko, z 10 % nemško manjšino. Kdo vse je 1910, ki je bil sicer Slovenec, nujno moral navesti kot svoj občevalni jezik nemščino, od žandarja do graščinskih uslužbenec, od sodnika do kondukterja, banmaistra itd! Upoštevati moramo tudi to, da so se glasovalci znašli poleg raznih pritiskov in podobnega še pred drugim, zelo težkim vprašanjem, izbirati namreč med napredno avstrijsko republiko, ki le nekaj dni pred plebiscitom (1. 10. 1920) sprejme v parlamentu pod vplivom močnega revolucionarnega gibanja v tedanji Avstriji, zelo moderno zvezno ustavo, ki v 1. členu pravi, da v republici Avstriji vsa oblast izhaja iz ljudstva — in izbirati med nazadnjaško vojaščine obvezujočo monarhijo Jugoslavijo. ZDA in Anglija je torej prav dobro preračunala vse okoliščine, v katerih se naj vrši plebiscit in ko sta bili gotovi, da bo izpadel v korist Avstrije, plebiscit tudi dovolili! Vkljub vsem tem okoliščinam in tudi goljufijam, ki so nujno zvezane z vsakim plebiscitom — na plebiscitu mora namreč zmagati tista buržoazija, ne delovno ljudstvo, ki je po volji velesile, ki je plebiscit dovolila — je plebiscitno ozemlje volilo častno in s tem in vkljub vsem oviram dokazalo, da slovenski delovni človek je in ostane Slovenec. Po statistiki, vzeti iz stoodstotne nacionalsocialistične zgodovine (Gerd Rühle, Das Grossdeutsche Reich 1918—1938, str. 85) je plebiscit izpadel takole: za Avstrijo 22.025 glasov (59,04 %), za Jugoslavijo 15.279 glasov (40,96 %). K tem številkam moramo dodati priznanje znanega avstrijskega zgodovinarja in hkrati velikega nacističnega glasnika dr. Martina Wutteja, da je glasovalo za Avstrijo tudi 10.000 Slovencev, hoteč se s tem odločiti za socialistično državo, v kateri ne bo narodnega zatiranja in sovraštva. Prištejmo torej danes teh desetstot h glasovom za združitev z matičnim slovenskim narodom in k Jugoslaviji, v kateri ne samo na papirju, kot v prvi avstrijski zvezni ustavi, temveč dejansko »izhaja vsa oblast iz ljudstva in pripada ljudstvu« (6. člen ustave FLRJ) in prepričani bodimo, da vkljub vsem germanizacijam vseh mogočih Avstrij na slovenskem Koroškem živi in bije zvesto in pošteno slovensko srce.

Oglejmo si še na kratko potek glavnih dogodkov v zvezi z usodo naše Koroške. Stara avstroogrska država je propadla in na Dunaju je bila pod vplivom revolucionarnega, močno boljševiškega gibanja proglašena 30. 10. 1918 republika Nemška Avstrija z namenom se čimprej priključiti k Nemčiji. Ta avstrijska »boljševiška nevarnost« močno vpliva na vrhove slovenske buržoazije (škof Jeglič, dr. Brejc i. dr.) in na takratne socialdemokrate in sproži se vprašanje, kako rešiti Koroško. Značilno za slovensko buržoazijo postavi ta po svojem Narodnem svetu zahtevo, da naj pripade k Sloveniji vsa pokrajina. (Točno tako, kot je v dobi narodnoosvobodilne borbe, mesto da bi se boril skupno s slovenskim narodom, postavljaj meje slovenski Koroški prosluli Nagode-Dihur na visoke Ture!) Tem neupra-

vičenim zahtevam slovenske buržoazije sledi takoj protiudarec, ko 5. 12. 1918 koroški deželni zbor kot ponovitev predloga avstrijske skupščine od 30. 10. 1918 predlaga Wilsonu, naj se prebivalstvo tega spornega ozemlja pozove, da s plebiscitom odloči, kateri državi hoče pripasti. Posledica tega je, da Slovenski narodni svet januarja 1919 postavi milejše zahteve (po načelu: pri kupčijah je treba popuščati), katere 18. II. predloži antanti. Po tem predlogu naj bi k Jugoslaviji pripadla vsa Celovška kotlina in slovenski del Ziljske doline. (Črta: Rosskoffel pri Pontablju—Vzhodno mimo Šmohorja—gorovje med Dravo in Ziljsko dolino od Šmohorja do Gummern — preko Osojskega jezera na Osojske Ture—Šenturška gora—Štalen—Svinška planina—Dreieckkogel na štajersko koroški meji.) Črta torej vključuje Kanalsko dolino zahodno od Pontablja, slovenski del sodnih okrajev Šmohor in Beljak, sodne okraje Podkloster, Celovec, Gospo sveto in Borovlje, politični okraj Velikovec brez občine Pustrica, Slovenski del občine Št. Janž na Mostišču in občine Labot, Ojstrica in Dravograd. Ker pa so velesile takrat »v načelu« že odločile usodo naše Koroške, ta predlog pred antanto sploh ni prišel v poštev, v razmejitveni komisiji pa je bilo 6. aprila že rečeno, da bo črta med Avstrijo in Jugoslavijo tekla po Karavankah od Železne Kaplje do Ljubelja, prebivalcem Celovške kotline pa bo dana možnost izreči se za priključitev k Jugoslaviji ali k Avstriji. Tako je izgledalo prvo dejanje te igre, v kateri so glavni igralci velesile, postranski pa slovenska in jugoslovanska buržuazija. Notranje življenje Avstrije in njenih sosedov pa gre med tem svojo revolucionarno pot dalje. 22. II. 1919 vzplamti močno revolucionarno boljševisko, žal seveda s socialdemokrati pomešano gibanje v Gradcu, marca je oklicana Bavarska republika sovjetov in na Madžarskem, svoj višek pa doseže v Avstriji, ko revolucionarji 17. aprila zasedejo dunajski parlament. Po izdaji socialdemokratov je vstaja zadušena in začne se snovati kontrarevolucionarni Heimwehr, katerega naloga je tudi obramba Koroške, proti kateri začne Slovenski na-

rodni svet 29. aprila z vojaško ofenzivo. Avstrijska buržoazija in vodstvo socialdemokratov (avstromarksistov) je tako z ustanovitvijo Heimwehra zadela dve muhi na en udarec. Vsa ta dogajanja sprožijo v Parizu znova vprašanje o usodi Koroške in 12. maja določi Vrhovni mirovni svet plebiscit za Celovško kotlino, sicer pa mejo na Karavankah. Jugoslovanska delegacija na plebiscit ne pristane (pristala bi le v slučaju, če bi bil plebiscit določen tudi za Primorje, za katero je Wilson že določil mejo!), predloži pa nov, kompromisni predlog, naj se Celovška kotlina po črti od Vrha Maloško Poldne v Karavankah proti severu do zahodno od Baškega jezera—Drava—Rožek—Vrbsko jezero—Glinica—Glina—Krka do meje plebiscitnega ozemlja razdeli v dva dela: v južni del, ki naj pripade k Jugoslaviji brez plebiscita in na severnega, ki naj pripade k Avstriji. Po tem kompromisnem predlogu — boljše nekaj kot nič — jugoslovanski delegaciji torej ne gre prvenstveno za slovenske Korošce, temveč za rešitev teritorija. Severno od te črte, ki nosi v zgodovini ime zelena črta, namreč prav tako prebivajo Slovenci, vendar naj ti le pridejo pod Avstrijo, da le dobimo južni del! Dan na to, ko jugoslovanska armada začne z ofenzivo na Koroško in 6. junija zasede Celovec, določi 30. maja Svet štirih, da pripade Avstriji vsa Celovška kotlina, 6 mesecev po podpisu mirovne pogodbe pa se mora izvesti plebiscit. Na to odločitev jugoslovanska delegacija zagrozi, da ob izročitvi mirovnih Predlogov Avstriji 2. junija ne bo navzoča. Wilson ji to odsvetuje, češ da bi bila to prevelika žalitev antante, zato vloži samo pismeno izjavo, da se s sklepi Sveta štirih ne strinja. 2. junija so Avstriji izročeni mirovni pogoji in zanimivo je, da brez določbe o usodi Celovške kotline. Na Svetu štirih Wilson 4. junija pristane v toliko, da se Celovška kotlina razdeli po že omenjeni zeleni črti v dve plebiscitni coni, A in B. V coni A, v južnem delu od črte se vrši plebiscit šest mesecev po podpisu mirovne pogodbe in če zmaga Jugoslavija, se vrši plebiscit še v severnem delu, v coni B. Tako je 21. junija Svet štirih določil

Dalmatinska udarna brigada na Strmcu na Korenski cesti na pohodu na Koroško maja 1945

Skupina koroških aktivistov

med drugim, da se morajo avstrijske čete (Heimwehr pač) v coni B in jugoslovanska vojska v coni A zmanjšati le na število, ki je potrebno za vzdrževanje reda, da se plebiscit v coni A vrši tri mesece po začetku veljavnosti mirovne pogodbe z Avstrijo in če bo rezultat ugoden za Jugoslavijo, se vrši tri tedne za tem še plebiscit v coni B. 24. junija je ukazano avstrijskim in jugoslovanskim četam umakniti se severno, odnosno južno od zelene črte, 25. junija je določena dokončna črta med obema conama, kar po drugi strani pomeni, da je pripadlo k Jugoslaviji brez plebiscita Jezersko in Mežiška dolina, Jugoslavija dobi pravico vojaške zasedbe cone A in lastne uprave, toda pod mednarodnim nadzorstvom (ZDA, Anglija, Francija in Italija). Avstrija je mirovno pogodbo podpisala 10. 9. 1919, pogodba pa je stopila v veljavo 16. 7. 1920, zato plebiscitna komisija določi 10. oktober 1920 kot plebiscitni dan v coni A.

Iz povedanega ni težko uganiti ne poteka in ne rezultatov plebiscita. Vedeti je namreč treba, da je bila usoda Koroške določena že naprej in plebiscit samo »demokratična« gesta velesil, to je, pilatovsko umivanje rok, češ ljudstvo, plebs, naj odloči. V kakšnih okoliščinah in kako se je slovensko koroško ljudstvo odločilo, tudi vemo. Vemo tudi, kako je koroški deželni zbor tik pred plebiscitom, 28. 9. 1920, slovesno obljubil, da hoče »varovati narodno in jezikovno posebnost slovenskih državljanov in skrbeti za njih duševni in gospodarski razvoj v isti meri kot za nemške prebivalce«. Znano je, kako je avstrijska in kako sploh zna vsaka buržoazija držati take besede. Plebiscit so koroški Slovenci izgubili, ker so ga pač morali izgubiti, odtod sledi, da ta plebiscit tako slovensko kot avstrijsko delovno ljudstvo ni nikdar priznalo. Najlepši dokaz neveljavnosti plebiscita

pa je seveda v tem, da so koroški Slovenci ostali Slovenci in to vkljub germanizaciji in vsem mogočim pritiskom republikanske kot hitlenijanske Avstrije. Odlično spričevalo je tej slovenski zvestobi koroških Slovencev zapisal sam Maier-Kaibitsch, eden glavnih nacističnih germanizatorjev v svojem govoru 10. julija 1942, torej v dobi narodnoosvobodilne borbe: »... Kdor še naprej govori slovensko, se pač zavestno priznava k slovenskemu narodu in s tem k slovenstvu. Ta sodba je popolnoma pravilna, ker smo mogli ob priključitvi Gorenjske h Koroški ugotoviti zavest skupnosti med slovenskimi krogi tostran in onstran Karavank... Uporabljanju slovenskega občevalnega jezika je treba narediti konec in sicer tudi v zasebnem občevanju. Na ozemlju severno od Karavank je treba govoriti nemško, to je treba izpeljati z vsemi sredstvi... Za Slovence na Koroškem ni več prostora«...

To je veliko priznanje. Še lepše in zgovornejše je seveda NOB slovenskih Korošcev in več kot smešno je, če so letos ob proslavljanju plebiscita iz leta 1920 govorili najvišji avstrijski funkcionarji, da je meja na Karavankah dokončna. To mejo je 1919 postavil Wilson, Lloyd George, šovinizem avstrijske buržoazije in avstromarksistov, danes jo postavlja Sovjetska zveza, iste velesile in isti šovinisti, ne pa delovno slovensko ljudstvo. Zato Karavanke niso dokončna meja. Wilson in drugi so pomrli, izginil bo tudi šovinizem in ostali bodo le delovni ljudje in ti bodo enkrat — prej ali slej — svobodni in neodvisni dokončno odločali in odločili. In ne drugače, kot sta to določili že pred drugo svetovno vojno KP Slovenije in Avstrije. In takrat bo Koroška dokončno svobodna in slovenski del sestavni del naše jugoslovanske domovine.

katerega je poslal Glavni odbor Sekcije koroških borcev pri Zvezi borcev NOV Slovenije Zvezi koroških partizanov o priliki Koroškega festivala v Guštanju

Dragi tovariši!

Te dni, ko na Koroškem zopet razpihujejo šovinizem s proslavljanjem zgodovinske krivice nad koroškimi Slovenci, nas tovarštvo, ki je zrastle in se utrdilo v letih protifašistične in osvobodilne vojne še bolj tesno druži.

Nikdar ne bomo mogli pozabiti naporov in trpljenja slovenskih ljudi v Podjuni, Rožu, Zilji, na Gurah in Svinški planini. Nikdar ne bomo mogli pozabiti dragih tovarišev, ki počivajo na Slovenskem Koroškem. Osvobodilni boj v drugi svetovni vojni je bil nadaljevanje žilave in neizprosne borbe proti tujemu tlačitelju, boj, ki ga koroški Slovenci bijejo že stoletja od časov turških vpadov do puntov in Malgajevih in Maistrovih borcev iz prve svetovne vojne.

Koroški partizani so zvesto in s pripravljenostjo na najtežje žrtve uresničevali izročilo najboljših sinov slovenskega ljudstva na Koroškem od prvih puntarjev do Drabosnjaka, ki je s pisano besedo junaško branil pravice slovenskega ljudstva, do Grafenauerja in drugih, ki so vse svoje življenjske sile posvetili osvoboditvi svojega zatiranega ljudstva. V najtežjih dneh je vstala vojska Kralja Matjaža — najzvestejši sinovi in hčere koroških Slovencev — in v stoterih oblikah je slovensko ljudstvo na Koroškem znova doživljalo usode Miklovih Zal. Na udarce je odločno odgovarjalo z udarci ter pokazalo, da noče živeti večno v mračnem suženjstvu. Toda neskončnega trpljenja in težkih žrtev zopet niso priznali. Zopet so tuji mogočniki onemogočili, da bi slovenski človek na Koroškem po stoletjih trpljenja končno svobodno zadihal, da bi se otrok slovenskih staršev v miru učil v materinem jeziku, da bi tudi koroški Slovenci v miru zaživeli s svojim matičnim narodom v svobodi.

Pred tridesetimi leti so tuje imperialistične sile sklenile zločinsko kupčijo z delom slovenskega ljudstva in uprizorile plebiscit, da bi ta kupčija dobila »demokracijejši« videz. Lani smo doživeli ponovitev, le da je bilo izdajstvo to pot še hujše. Bojni tovariši, s katerimi smo se skupaj pod znamenjem rdeče zvezde borili za uničenje fašizma in svobodo vseh demokratičnih narodov, so načela svobode in demokracije zamenjali za mošnjo dolarjev in Zistersdorfsko nafto. Voditelji Sovjetske zveze so pod lažno informbirojevsko zastavo kockali z zahodnimi imperialisti za življenje malega, zatiranega naroda. Imperialistični pohlep, ki jim je stopil v glavo, je izpodrinil tiste svetle cilje, za katere so pogumni in odločni borci demokratičnih narodov v svetu dajali življenja.

Boj slovenskega ljudstva in svobodoljubnih narodov v svetu pa je močnejši kot sočasne kupčije. Ta boj se bje za resnico in pravico. Resnice in pravice pa nikoli ni bilo mogoče uničiti. Zmagovala je in bo zmagala tudi za vas.

Osvobodilni boj je z elementarno silo podrl umetne in krivične pregrade. Bil je najvišji izraz borbenosti koroških Slovencev v zgodovini. V tem boju je rastle tudi nov odločnejši rod, ki je brezobzirno pometal s suženjstvom, ki se je ves združil v eno samo močno osvobodilno akcijo in preko tega pokazal tudi sosednemu narodu, demokratičnim Avstrijcem, kakšna je pot k svobodi.

Šovinistična reakcija se niti z besedico ne upa omeniti te protifašistične borbe. Ob moči in pravičnosti tega boja se zaveda, da so prigoljufani volilni listki in spletke za zeleno mizo še bolj bedne in lažnjive. V letih 1941—1945 ni bilo treba nobenih tujih komisij kot pred tridesetimi leti.

Vsi tisti, ki so pred tridesetimi leti krojili usodo izmučenemu slovenskemu ljudstvu na Koroškem, so bili tisoče kilometrov oddaljeni, ko so koroški Slovenci pod terorjem SS-ovskih bajonetov začeli z orožjem v roki in težkimi žrtvami glasovati nov plebiscit. Glasovali so ga borci v koroških gozdovih in mučeniki v gesta-

povskih zaporih in v trpljenju so koroški Slovenci s svojo obo- roženo pestjo — partizansko vojsko našli sredi hitlerjeve trdnjave pravo pot, po kateri so neustrašeno hodili in jo kazali s svojim zgledom tudi avstrijskemu demokratičnemu ljudstvu. Zato danes s ponosom lahko postavijo nasproti vsem šovinističnim razpih- valcem in prekupčevalcem za zelenimi mizami svoj velik prispevek za stvar demokracije in bratstvo med narodi.

Nerazrušljivo bojno tovarštvo preko vseh umetnih pregrad se je skovalo med vami in nami v zadnji vojni. To bojno tova- rištvo bo tudi za vedno ostalo. Neizčrpen zaklad tradicij osvobo- dilnih bojev koroških Slovencev ob strani svojega matičnega na- roda bo vedno tista moralna sila, ki bo kazala jasno pot h končni svobodi.

Glavni odbor Sekcije koroških borcev
pri Zvezi borcev NOV Slovenije

Ismet Mujezinović: Prenos ranjenca

NEZNANI GROB V GLAŽUTI

OB SPOMINU NA PADLE BORCE

METOD MIKUŽ

Glažuta in Jelenov žleb, oba v območju mogočne ribniške Velike gore, sta nerazdružljivo povezana z narodnoosvobodilno borbo in ju gotovo pozna vsak borec. Morda je samo na hitro moral prepotovati te obširne kraje, morda se je v letih 1942 in 1943 tod udeleževal borb, morda je utrujen po celodnevni marših tod samo počival in poslušal mogočne smreke in jelke, ki pojo, če jih zamaje sleherni vetrič.

Te dni sem imel veliko opravka s špecialko cerkniškega odseka in ko mi je prvokrat zdrsel prst preko Jelenovega žleba in Glažute, se je takoj ustavil pri drobno zarisanem križčku, ki sem ga vrtal lansko leto slabega pol centimetra pod Lepo gorico (876) ob cesti, ki se dviguje iz Glažute proti Medvedjeku. Tu je namreč grob našega borca, katerega so zaklale posvečene roke ujetega belogardičnega kaplana, da je tako lahko pobegnil že tako zasluženi kazni. Ko sem prvič videl ta grob, je bil star samo en dan in borec je bil le zasilno pokopan, pravzaprav bolj samo pokrit s smrekovimi vejami. Takrat se nam je zelo mudilo iz tega kotla. Bilo je mislim da dva dni po Vseh svetih 1943, velika ofenziva je bila v polnem teku in nemški obroč le dobrih dvesto metrov od nas. Potem sem na ta grob že čisto pozabil, čeprav se mi je tisto jutro zelo dobro utisnil v spomin in prepričan sem, da v tem zasilnem grobu pokopani borec počiva še danes.

Pozno v jeseni lanskega leta sem bil po osvoboditvi prvič spet v teh krajih. Do Grčaric je še nekako šlo, potem pa je začelo mestiti in sneg v teh krajih ne pozna nobene šale. Vsi pal se je s tako hito, da je kmalu pobelil vse. Poprej slaba in blatna cesta je postala voljna preproga, smreke so se začele globoko priklanjati kot duhovščina pri veliki maši, grmovje pa, na katerem je bil srebrot še zelen, je postajalo tako zasneženo in se je sprijelo skupaj, da je izgledalo kot neprodorni in mogočni zidovi. Zima pač in pripraven čas za divjega prašiča, če je dovolj gonjačev in če se jim zljubi goniti po tej zasneženi divjini, pa tudi za lovca, če že nima preveč mokro v čevljih. Ker me je vodila še pot iz Glažute v breg, kjer so na vrhu na desno roko znane Tri luže, sem se takrat takoj spomnil groba zaklanega partizana. Cestni ovinek, ob katerem leži, je tako značilen, da sem se ga spomnil še po šestih letih in s pomočjo gozdarja sem bil kmalu pri grobu. Na mestu, kot mi je ostalo v spominu, sva začela razgrinjati sneg in bodeča robida, katero je sneg že pripeljal h grobu, se je sprostila in usekala po rokah. Kakšen bi v tem iskal morda nekaj simboličnega, midva pa se zato nisva zmenila in ko sva razbrskala nekoliko listja, sva že prišla do kosti. Najprej se je pokazala medenica, katere se je držalo še nekaj obleke, potem pa sem z roko potipal še nekoliko višje in izkopal dobro ohranjeno lobanjo. Ker je bila dobro zavita v suho listje, je ostala lepo bela, zato sva jo hitro dela nazaj, da se ne bi zmočila od snega, ki se je na vso moč usipal. Kolikor se je dalo v zmrzli zemlji sva s palicama in še več z rokami grob le nekoliko poglobila, vseh kosti pa nisva več našla, ker so preplitvo zakopanega tovariša raznesle lisice. Kolikor se je le dalo spodobno sva grob zasula, ob glavi pa postavila s precepom narejen križ. Gotovo je, da so bili še istega dne »storjeni potrebni koraki«, gotovo pa je tudi, da je pod Lepo gorico ta grob še danes in da na njem stoji verjetno že polomljen, vendar še zaznaven križec iz dveh leskovih palic. Gozdarjem, logarjem in gozdnim delavcem, ki imajo v teh krajih skotraj vsakodnevni opravke pomeni ta grob, v kolikor vedo zanj, svet kraj, ki te vselej in dovolj glasno opomini, s kakšnimi žrtvami je rasla in zrasla naša svoboda. Dvomim, če se je že ugotovilo, kdo leži pokopan v tem grobu, čeprav so mi lansko jesen povedali, da menda nekdo nekje od Loškega potoka. Nočem in ne smem delati krivice, morda je danes že vse

ugotovljeno, morda grob že celo prekopan — kar bi bilo seveda le postranskega pomena — treba pa bo vsekakor ta grob urediti tako, kot se spodobi grobu našega padlega borca.

V teh dneh, ko se svet spominja svojih mrtvih in jim krasi in kar se le da olepšuje grobove, se človek nehote spomni tudi naših partizanskih grobov in vsega, kar je v zvezi s počastitvijo spomina padlih junakov in junakinj. Mnogo padlih borcev in bork je že zapustilo svoja prvotna bivališča in sedaj počivajo bližje ljudem, na pokopališčih ali na posebej za to določenih častnih in lepih krajih. Tem ob prazniku mrtvih ne bo težko okrasiti grobov in dostojno počastiti njihovega svetlega spomina. Ponekod so na teh krajih zrastle že veliki spomeniki. Eni so lepi in govore poleg ljubezni tudi o velikem umetniškem okusu tistih, ki so jih postavljali, drugi pa zopet ne, vendar je treba tudi pri teh pripomniti, da je tudi postavjalce teh vodila lepa in plemenita misel, čim dostojnejše se oddolžiti tistim, ki so padli za našo svobodo. Res pa je tudi, da so še kraji, kjer ni še nobenega spomenika, grobove padlih pa loči včasih od ostalega travnika le lesena ograja, ki vsaj za silo brani pasočti se živini, da ne zaide med grobove, kjer poskušajo ali pa rastejo redke in pritlikave rože. Kako se bodo v teh krajih oddolžili spominu padlih borcev? Glejte, vsak berač ima vsaj za vse svete na še tako zanemarjenem vaškem pokopališču kolikor toliko urejen grob, grobovi padlih borcev pa so na te praznike lansko leto izgledali marsikje tako, da jih je bilo človeka sram pogledati. Če ne bomo dostojno častili spomina naših mrtvih in padlih tovarišev, se prav lahko zgodi, da tudi tovarštvo med še živimi tovariši ne bo pomenilo že dosti več od prazne besede.

Zal takrat, ko se je pričelo s prekopavanji padlih borcev ni mogla zmagati misel, naj se borci sploh ne prekopavajo, pač pa naj se dostojno in lepo uredi njihovi prvotni grobovi, kraji, kjer so bili pokopani med borbo. Če bi zmagala ta misel, bi ob vsakem koraku na naši sveti slovenski zemlji zadevali na te grobove, ki bi nam neprestano govorili in tudi povedali veliko več, vsak dan in uro kot sicer sedaj, ko leže v skupnih grobovih na domačem pokopališču. Seveda je bilo treba upoštevati upravičeno željo in zahtevo svojcev, da njihovi otroci, in matere leže vsaj v njihovi neposredni bližini. Vendar bi mogli še veliko storiti. Še in še so v naših gozdovih in po naših gorah grobovi borcev, za katerih imena ne ve nihče. In te okrasimo in jih preuredimo tam kjer so. Vsak človek, ki bo srečal te grobove, se bo ob njih odkril poln globokega spoštovanja in obenem hote ali nehote pomislil na vso veličino naše borbe in krvavo pot do zmage. Če bi bilo po mojem, bi borca v Glažuti nikdar ne prekopavali, uredil in pripravil pa bi mu dostojen grob in vsak, katerega bi zanesla pot v te kraje, bi se ob grobu ustavil in pomislil svojo, nevsakdanjo misel. Še nekaj bi bilo potrebno: na krajih, kjer smo borce že izkopali, je treba na vsak način postaviti vsaj neka znamenja kot dostojne, čeprav skromne spomenike. Če stoje ob cestah še danes znamenja v spomin ponesrečenim in napadenim potnikom in voznikom, zasluži znamenje tudi kraj, ki je vsekakor svet in posvečen, saj je namočen s krvjo in posvečen s smrtjo človeka, ki je za našo svobodo žrtvoval največ kar je sploh mogel, življenje. Vsa ta znamenja in spomeniki bodo nam in zanamcem vsak dan in nadvse zgovorno izpričali, kako silno in globoko ljubezen je v stanu izkazati tudi slovenski človek do svoje domovine. Daleč in kje vse so včasih trohnela trupla naših mož in fantov, ki so padli za koristi tujih in osvajaških držav. Grob padlega borca nad domačo vasjo, ob slovenskih cestah in poteh, v naših vinogradih in gozdovih pa bo povedal, da je padel slovenski človek zato, ker je branil svoj dom, svojo domačo zemljo.

POSLEDNJA BORBA SKOJEVCA JOŽETA KRAMARJA - JUŠA

STEFAN KU HAR

Po aprilu leta 1941 je bistra Mura še otožneje šepetala kakor prej. To šepetanje je bilo močno podobno enemu iz prve svetovne vojne, čeprav je že tedaj Tkalec sanjaril o svobodni »Prekmurski republiki«. V njegovem sanjarenju sicer ni bilo tiste nacionalne zavesti, ki bi bila prekmurskemu ljudstvu po tisočletnem tujem gospodstvu in nacionalnem zatiranju tako potrebna. Po prvi svetovni vojni, pa najsi je Prekmurje nosilo še takšen pečat »Sibirije« v stari Jugoslaviji, so se našli med temi »sibirjaki« številni buditelji narodne proletarske zavesti med prekmurskim delovnim ljudstvom, ki mu je že stoletja sem, posebno pa v stari Jugoslaviji, bil domovina širni svet od madžarskih ravnin preko Westfalije in francoske »kampanje« do ameriških pristanišč. Prekmurje pa dom, v katerega je prihajal na zimo po končanem sezonskem delu. Prav žalostna doba »svobodne, demokratične in kraljevske Jugoslavije« je bila dovolj, da je prekmurski sezonec uvidel, da je edino Partija zaščitnik njegovih interesov in neutrujen borec za njegovo boljše življenje.

Prekmurski delovni ljudje ob aprilskih dogodkih niti malo niso sprejeli Madžarov tako, kakor so le-ti pričakovali. Kljub vsemu slabemu se je v dobrih dvajsetih letih marsikaj spremenilo v teh ljudeh. Madžari niti malo niso mogli biti zadovoljni s sprejemom, ki jim ga je priredila soboška buržoazija. Sprejem, ki so ga pripravili Madžarom prekmurski delovni ljudje pod vodstvom Partije je bil vse drugačen od onega, ki ga je pripravila buržoazija: Partija v Prekmurju pod vodstvom Štefana Kovača je napovedala borbo okupatorju; madžarski napisi so zginjali čez noč z okupatorskih poslopij; čez noč so odstranjevali prometne znake na cestah; grofje s svojimi bogatimi veleposestvi, ki so po prihodu okupatorja ponosneje in samozavestneje dvignili svoje glave, ker so čutili v njem zaščitnika svojega fevdalnega reda, so končno morali tudi začutiti, da je borba Partije, dninarjev in pastirjev naperjena tudi proti njim: zagorele so oslice in škednji grofovekih marofov...

Kakor pa so bili različni sprejemi okupatorja, tako je bilo tudi njegovo zločinsko plačilo: naprtaeval je z viteškimi redi svoje hlapce na eni strani, na drugi pa je prelil kri borcev za svobodo delovnih ljudi Prekmurja. Padel je Štefan Kovač, ta svetli vzor neustrašenega borca za svobodo in pravico delovnih ljudi, ki vedo o njem povsod, tako na Dolinskem, kjer je bil doma, kakor na Goričkem, povedati samo dobre reči: Cvetka, Kardoša in Cigita je postavil okupator pod vešala, čeže pa je napolnil s številnimi borci, ki so se odzvali pozivu Partije in Fronte: večina jih je ostala na minskih poljih, kamor so jih odvedli pozneje, mnogo jih je padlo v ukrajinskih partizanskih odredih, le redki so se vrnili z Rdečo armado.

Ti veliki julijsko-avgustovski dogodki enainštiridesetega v revolucionarni zgodovini prekmurskih delovnih ljudi resda po krivici še niso prišli na pisane strani zgodovine naše narodno-osvobodilne vojne, čeprav sovpadajo časovno s prvimi takimi akcijami za svobodo slovenskega naroda na Gorenjskem in v okolici Trbovelj. Koliko so te prve posamezne in nepovezane akcije pomenile, se vidi iz tega, da niso ostale osamljene. »Upor je boj rodil...«, na skušnjah, krvi in trpljenju prvoborcev pa je ponovno moralo razraščati vse do osvoboditve tudi med Prekmurci tisto veliko osvobodilno gibanje, ki je pomenilo Fronto pod vodstvom Partije, pa četudi so skupine za skupino vedno razmašale bikovnice madžarskih detektivov, Komarom ali pozneje tudi Dachau, ljudstvo je rodilo zopet nove upornike...

Žalosten šepet Mure je bil dvakrat bolj žalosten, ker je nisi mogel na lepem prebresti s čolnom, ker so si ob njej novi gospodarji ponovno omislili starodavno mejo med nemškim in madžarskim gospodstvom pa tudi zato, ker je — po komaj nekaj desetletnem presledku — ponovno postala, poleg svoje naravne ovire, umetna zagozda med Slovenci to in onstran nje. Za-

gozda je bila Mura, težko prehodna in nevarna, toda ne nepremagljiva. Njenemu šepetu so sledili borci Prekmurja in preko njenih valov prehajali »na onstran Mure«. Nekateri so se spet vračali v čednih partizanskih uniformah in oboroženi s strojnimi. Mnoge pa so pogoltnili tudi njeni valovi.

Akcije enainštiridesetega leta so se sicer žalostno končale, toda bile so navodilo in skušnja za nadaljnje delo. Dvainštirideseto leto je rodilo nove perspektive in tudi taki, ki so si sicer od Madžarov kaj obetali, so ugotavljali, da »ti Madžari niso več nekdanji Madžari iz Franc Jožefovih časov«! V tem letu je bilo začeto delo na organizaciji propagandistov OF. Leto pozneje je ilegalce R. prišel iz partizanskih področij preko Pešte z nekoliko jasnejšo, vendar premalo konkretno predstavo o organizaciji odpora »onstran Mure«. V Prekmurju za ostro akcijo še niso bili dani pogoji, zato je vsa aktivnost obstajala v vztrajnem propagandističnem delu, katerega uspeh je bil brezdvomno to, da so delovne množice Prekmurja bile večje informirane o uspehih NOV, dalje v organiziranju bojkota »madžarske kulture«, ki se je odražal predvsem v tem, da mladina ni hotela sodelovati pri madžarskih igrah in podobno, ki so jih organizirali madžarski učitelji, in v tem, da je ljudstvo bolj glasno izražalo zahtevo po »našoj slovenskoj reči in špili«; delo v tej dobi pa je bilo usmerjeno tudi k iskanju zdravih elementov med prekmurskim ljudstvom, ki bi bili toliko trdni in borbeni, da ne bi omahovali niti pred najtežjimi nalogami, s katerimi je bilo povezano delo OF. Leta štirinštiridesetega v začetku so ti propagandisti, aktivisti in vključeni simpatizerji tvorili precej močno skupino, ki pa ni bila niti oborožena, niti povezana z osvobodilnim gibanjem onstran Mure. Kakor hitro pa je to skupino obiskal partizan Bojan, ki ga je poslal štab s Pohorja, jo je povezal v prvo večjo skupino Bubo-Bojan-Peter, ki je zajela vse Prekmurje in Medžimurje, ki je bilo pod madžarsko okupacijo. Isto pomlad je bil prvi oboroženi sporad delo te skupine v okolici Črenšovcev, kjer je padel en mož, zajeti na sta bili Mara in Majda, ki je bila ranjena. Bojanu se je posrečilo umakniti se — po krašnem času — čez Muro. Posledica te borbe, pa tudi prejšnjih opazovanj in odkritij je bila, da se je večina članov posameznih skupin znašla nepričakovano po zaporih v Soboti, Lendavi in Čakovcu. Šele pozneje, ko so pripornike koncentrirali v čakoveškem gradu, je bilo očitno, da so Madžari odkrili povezavo med temi skupinami. Začeti je bilo treba z delom na novo: zbrati je bilo treba tiste tovariše, ki so ostali — takrat je bilo zaprtih okrog 90 ljudi, katerih večina je ostala po koncentracijskih taboriščih Nemčije — misliti pa je bilo treba na drugačno taktiko, pa tudi na orožje, kajti Madžari so ga odkrili za en kamion. Odkrili so tudi ogromno propagandnega materiala. Za nadaljnje delo je ostalo le nekaj dragocenega materiala (Okrožnica IO OF slovenskega naroda št. 98/44-K. Odlek o razpisu volitev v narodno osvobodilne odbore 19. II. 1944, ter par okrožnic Oblastnega komiteja KPS za Štajersko z lastnoročnimi podpisi Aleša Beblerja-Primoža). Ta material je bil podlaga za ustanovitev OOOF za Prekmurje, ki se je formiral v avgustu 1944. Hitro zbrati nove sile organiziranega odpora in najti čimprej ponovno zvezo z »onstran Mure«, ti dve nalogi sta zahtevali čimprejšnjo ustanovitev takega odbora. OOOF za Prekmurje ni ostal dolgo sam, kajti konec avgusta je pripeljal v Prekmurje novo skupino tov. Juš-Jože Kramar, domačin iz Lipe, ki ga je poslal Oblastni komitej KPS za Štajersko, katerega je Bojan informiral o situaciji v Prekmurju. Tudi Bojan je prišel s to skupino z novim partizanskim imenom — Sergej. Nastala je nova povezana skupina Juš-Peter. Delo te skupine pa je bilo kratko, toda živahno in borbeno in je s svojo borbenostjo razgibalo vse Prekmurje. O tem dovolj zgovorno priča zgodba o poslednji borbi skojevca Juša-Jožeta Kramarja:

Jože Kramar-Juš je bil doma iz male dolinske vasi Lipa v Prekmurju. Bil je član okrožnega komiteja SKOJ. Koncem avgusta štirinajstiridesetega je pripeljal v Prekmurje skupino samih skojevcev, ki jih je nekaj padlo na poti in ob prehodu čez Muro. Kako je ta mala skupina borbenih skojevcev razgibala Prekmurje! Na mah so ljudje pogumneje govorili o partizanih, o tem, da je v Prekmurju mnogo partizanov, pa tudi o tem, da so v Prekmurju povsod partizani. Ni čudno. Skupina je bila zdaj tu, zdaj tam: zdaj je bila v Bistrici, potem v Filovcih, pognala je strah v hlače puconskemu notarju Mike Davidu, potem pa je bila spet v Strehovcih ali v Brezovcih; skratka po vsem Prekmurju.

Na predvečer Juševe poslednje borbe je bilo treba še razpravljati o mnogih važnih rečeh: fantje so se, vračajoč se iz radgonskega kota, zaustavili pri Hartnerjevem šoferju, ki je to hitro razbobnal in precej je završalo po vsem Prekmurju: partizani so v sami Soboti! V Soboti so fantje napisali ultimatum in ga poslali po nekem otroku komandantu mesta. Toda komandantu čemesto mož oborožene vojske ne bi bilo v čast, da bi se predal kar tako na lepem nekaj partizanom; označenega znaka s sireno, ki naj bi ga dal komandant mesta, če se hoče pogajati, ni in ni hotelo biti; tu so fantje pozabili določiti rok, v katerem jim naj komandant z znakom sirene sporoči, da je pripravljen dogovarjati se o predaji mesta; prav to mu je prišlo prav, da je hitro zaprosil za ojačanje iz Szombathelya, proglasil obsedno stanje, določil »horo ligalis« na deveto uro zvečer in od te ure naprej so po vseh ulicah krožile samo oborožene patrulje honvedov, domačih nemzetorov in smrkvih leventov. Stanje je bilo torej dovolj kritično in bilo je treba najti pametnega in odločnega izhoda. Hortyjev proglas o kapitulaciji je treba na vsak način izkoristiti.

Že v poznih popoldanskih urah smo posamezno prihajali v Brumnovo hišo prav nasproti jetnišnice okrajnega sodišča, sredi okupiranega mesta, v katerem so pravkar proglasili obsedno stanje. Tu so že bili Juš, France-medžimurec, ki so ga na poti v Prekmurje rešili iz kaznilnice v Lepoglavu —, Sergej, znan že iz borb pri Ribičevem mlinu in na črensovskih njivah pod imenom Bojan, ter legalec Junij — Ludvik Rogan. Ko sem prišel, je bilo treba še počakati na Cirila in Rastka. Le-ta sta bila kurirja Daneta Šumenjaka-Mirana, ki je sodeloval pri pravih Hortyjeve kapitulaciji. Ciril in Rastko sta kmalu prinesla vest, ki nas je vse vzradostila: tudi Miran se je vrnil iz Budimpešte! Kmalu je prišel res tudi Miran, naglih in sigurnih korakov, v civilni suknji, preko vojaških hlač pa je imel oblečene ohlapne civilne hlače. Ko je vstopil, je položil veliko pištolo na mizo, kot da bi mu bila v napotje, in se z vsemi tovariškimi pristrčno pozdravil.

»No, donca, fantje kako je?« je kratko vprašal.

Potem smo se pogovarjali o rečeh, ki smo jih doživeli, odkar se nismo videli. Horthy je že prebral proglas o kapitulaciji, to je bilo za nas najvažnejše, zato Miran ni mnogo pripovedoval o tem. Povedal je le, da je bil »stari« pa tudi vodstvo generalštaba za kapitulacijo, upirali so se pa temu fašistično nastrojeni člani štaba, potem pa je z nasmeškom vzkliknil:

»Pa nas je vendarle — ta lisjak stari! (Misli je tu Horthyja.) Namesto, da bi prebral proglas o kapitulaciji opolnoči, ga je komaj opoldne naslednji dan!«

»Tudi to ni bila tako huda reč«, smo vsi naenkrat ugovorili. Kljub temu jo je preko 300 naših ljudi pobrisalo iz madžarskih vojašnic, še preden ga je prečital! Smejali smo se na račun puconskega notarja, ki se je v svoji strahopetnosti tresel ko šiba na vodi in s sklenjenimi rokami prosil, naj mu pustijo vsaj golo življenje. Partizani so napadli 13. oktobra 1944 notariat in uničili pisarniško opremo in arhiv.

O tem je dva dni po napadu povedal Ciril tole. Šli smo najprej mimo notariata proti središču vasi. Srečali smo nekega moškega. Vprašali smo ga, če naj teh nekaj vagonov vojaškega sena sežgemo. »To bi bilo škoda« je dejal. »Rajši pojdite pa pokažite notarju, kakšni so partizani!« Res smo šli na notariat,

od tam pa na pošto in železniško postajo, kjer smo uničili telefonske naprave.

Sedaj je Ciril, navdušeno sicer, vendar tudi kot da bi se hotel opravičevati, kratko povedal:

»Notar je imel kup otrok. Ko smo opravili svoje, sem po vrsti poljubil male Madžarčke, ki so prosile za svojega »apuko«, segel notarju v roko, potem pa smo odšli. Brko-Feri Flisar, ki se nam je pridružil, je streljal — puško smo vzeli postajenačelniku — po vsej poti na Goričko, kamor smo ga poslali. Tako so nas iskali na Goričkem, mi pa smo šli v radgonski kot in smo zdaj tu, kakor vidiš.«

Potem smo se jezili na Hartnerjevega šoferja, Juš pa je začel pripovedovati o svojem ultimatu, ki ga je poslal komandantu garnizona.

»Toda ta vrag še dozda ni dal nikakega znaka s sireno!« je vzkliknil razburljivo Juš.

Miran je poslušal in ne da bi dolgo razmišljal, je dejal, da je pač treba nekaj hitro ukreniti; da bomo z akcijo drugače zamudili in še dobič nas prej, kakor pa bi kaj pametnega ukrenili. Toda kaj in kako? Nekaj časa smo se pogovarjali o raznih predlogih, ki jih je ta ali oni podal, potem pa je Miran nenadoma zamahnil z roko, kot da bi hotel reči, da preveč govorimo, in dejal:

»Takole bo, tovariši: zjutraj bo komandant mesta prišel enkrat okrog osme v kavarno. Potem ga bo klical telefon. Jaz bom v mali pisarni, kjer je telefon. Pištolo bom dal na mizo, komandant bo vstopil in potem se bova »pogovarjala o predaji!« Z nacističnimi generali smo se že tako »pogovarjali«, kaj da se ne bi s tem madžarskim skezadošom!«

Predrzna se nam je zdela vsem ta misel, toda Miran je nadaljeval:

»Jurij, ti boš govoril z Jožo. Poskrbeti mora, da bo komandant ob določenem času v kavarni! Peter, ti boš v kavarni, in boš skrbel, da bo komandant prišel k telefonu!«

Odločno so udarjale Miranove besede in mi smo vsi vedeli, da je tu škoda ugovarjati. Toda kako drzne so bile, smo lahko sklepali iz Jušovih besed:

»Sklep sprejet. Jaz ga sprejemam. Toda tako je na niti kakor naše življenje.«

In Juš je bil vendar tudi drzen skojevec!? Pomolčali smo za trenutek in ta molk je bil potrdilo, da smo si edini v tem, da bo tako moralo biti. S tem trdnim sklepom smo se razšli.

Bila je temna jesenska noč med šestnajstim in sedemnajstim oktobrom. Ljudje od devetih zvečer niso smeli na ulico. Slišati je bilo le korake patrulj, ki so na gosto krožile po ulicah. Pravkar je odbila ena po polnoči. Stražam sva se morala z Jurijem neopazno izmuzniti, kajti še ponoči in zgodaj zjutraj bo treba urediti važne priprave: . . .

Ob tem smo pričakovali jutra. Navsezgodaj naju je z Jurijem presenetila pionirka Silva s sporočilom, da po mestu gornjo vojakov z njilaškimi (puščicastimi) križem na rokavih Slovence v sinagogo. Cimpermanova mamica se je vznemirila. Vest naju je vrgla polkonci:

»Pa koga?«

Počasi in premišljeno je Silva naštevvala. Videla sva, da so med žrtvami »prišleki« ali »slavi«, kakor so jim rekli Madžari. Prevzela naju je skrb za Cimpermanovo mamico.

Kmalu za tem se je pred Brumnovo hišo ustavila skupina honvedov z njilaškimi križi na rokavih. Bili so to bolj priletni možje, poslednje rezerve propadajočega svetoš Stefanskega kraljestva. Eden med njimi se je podal na Brumnovo dvorišče. Šel je po Brumna, ker je bil tudi on eden od »slavov«.

Juš, Miran, France in Sergej, ki so gledali vojake skozi okno, seveda tega niso vedeli. Bili so prepričani, da honvedi iščejo njih in da se bo treba pač boriti. Juš je stopil k oknu ob dvoriščni strani. Videl je vojaka, kako prihaja proti hišnemu vhodu.

Ta hip mu je šinila drzna misel. Zadel je vrv, ki jo je imel pri sebi, za okenski okvir, in vzkliknil polglasno:

»Prišel ga bom. Vi pa za mano!«.

In že se je spustil po prvi in lopnil tik pred preplašenega honveda na tla. Honvedu se najbrž ni dalo boriti se z mladim partizanom, če bi to sploh zmogel od velikega strahu. Pomahal je partizanu z roko v znak, da naj tu počaka, se obrnil in odšel. Vsi ostali skojevci so izrabili ta trenutek in se spustili za Jušem. Iz hiše so bili, toda sedaj se bo treba brez izgub umakniti.

»Proti Muri!«.

V vrstah honvedov, ki so stali na oglu Brumnove hiše, je nastal preplah. Alarmirali so komando. Padli so strelji. V kasarnah so v naglici nalagali vojaštvo na kamione. Nekaj kamionov je bilo treba za to, da bodo zasledovali te štiri partizane, te štiri drzne skojevce! Začela se je hajka in streljanje kot v kaki veliki bitki. Juš, Miran, France in Sergej — Ciril in Rastko sta bila drugje — so dolgo bili kos mnogoštevilnim honvedom. Hitro so se umikali v smer proti Bakovcem. Toda Juš je bil

težko ranjen v nogo. Ostali tovariši so ga hoteli zanesti, toda ni dovolil:

»Saj bom že sam... Z vami bom... vi le pojdite naprej!«

Juš se je zaustavil... noga mu je klecnila. Naravnal je brzostrelko proti honvedom. Streljal je v kratkih gostih rafalih, da je kar zvalil preko dvajset honvedov proti sebi. Oddal je zadnji strel iz svoje brzostrelke. Pograbil je za pištolo. Z obžalovanjem je še vzdiknil:

»To je moja poslednja borba... toda živega me ne boste dobili... hudičevi fašisti!«

Honved pred njim se je zvrnil... In potem je Juš oddal svoj poslednji strel. Živ ni hotel priti v roke njilašem!

Miran, France in Sergej so prebili obroč proti Tišini. Zvrnili so štiri orožnike, sedli na njihova kolosa in se umaknili na novo postojanko. To pa jim je omogočil Juš s svojo poslednjo junaško borbo, v kateri je žrtvoval svoje življenje.

KURIRJA TINETA ZADNJA POT

KLJUSOV JOŽA

Na Butanjevi se je kurir Tine ustavil. Previdno je z roba gozda krenil proti vasi, ki se je v mraku belila spodaj pod njim. Po goličavah Velikega vrha so dolge sence prilezle čez greben in tkale neprodorne pajčolane v globino gozdov.

Na vasi je zalajal pes. Tine je poznal glas, bil je njihov domači. Toplo ga je spreletelo pri duši in skoraj bi zaukal v jasni večer.

»Nak, ne bom,« si je premislil, »lahko bi beli kaj vohali tod okoli in potem bi bile sitnosti.«

Krenil je med sencami drevja in plotov med hiše in stopil kakor z neba skozi nizke dveri.

»Za božjo voljo Tine,« se je ustrašila in razveselila mati, »prideš kakor duh, da te nihče ne sliši.«

Tine se je tiho smehljaj, oči so mu božale materino obličje, vse v drobnih gubah, ki so pričale o delu in trpljenju kmečke matere.

Z neprikritim ponosom in večjo skrbjo, ki jo pač ni pokazala nikoli, je mati spremljala pot svojega sina-kurirja. In kadarkoli se je oglasil doma, je v sosednji hiši, kjer so za malimi okenci cveteli v poletju rdeči nageljni, prav — tako vzdrljevalo mlado dekliško srce. Vzdrhtelo pa je tudi takrat, kadar so v nočeh, polnih skrite nevarnosti grmeli rafali mitraljezov z meje, odkoder je vodila kurirja Tineta pot.

Za Mačkovim mlinom, kjer je breg najstrmejši, je obstal. Nekje nad njim v bregu, skrita v noči, je zapirala pot meja. Široki prepleti bodeče žice so zapirali pot in varno med mah in travo položene mine so čakale, da izbruhnejo v peklenski grohot.

Kurir Tine se tega ni bal. Prevečkrat ga je že vodila pot preko te bodeče nevarnosti. Vedel je, da je lahko nekje v grmovju skrita nemška zaseda, da ga preseneti, ko se bo izmikal grabežljivim prijemom žic.

Previdno se plazeč, je dospel tik do prvih ovir. Pridržaval je sapo in napeto prisluhnil. Nič! Samo kovanje krvi v sencih je slišal. Nato je poiskal skrivna vratca in se plazil preko. Kakor senca je švignil preko poseke in vtonil v temini gozda. Globoko se je oddahnil. Stara, a vedno nova dogodivščina. Kolikokrat jo bom še unesel? je premišljeval.

Ko se je bližal taborišču, je vedno znova postal. Še podnevi je bilo težko najti gosto poraščeni breg. Z nogo je tipaje iskal komaj zaznavne steze v grapi. Ko se mu je zdelo, da je že dovolj blizu je polglasno zasikal:

Ssssst! Straža!

Odgovora nič. Pa ne da bi stražar zaspal? Še enkrat poziv, a zopet nič. Tipaje je našel smreko, pri kateri je bila kuhinja. V višini prsi je utipal listič. Aha, to je torej vzrok tišine. Izvlekel je baterijo iz žepa in preko glave ogrnil suknjič.

Bral je. — Premaknili smo se pod D. C. K. Onstran ceste poišči Boštjana, ki ve za taborišče. Dobiš ga na starem mestu, komandir Janez.

Za hip je posedel v temi. Premišljeval je kaj bi. Danes bi še počakal tu, utrujen sem, je prebijal pri sebi. A nad srcem je čutil omot, svojo kurirsko pošto. Odločno se je dvignil.

»Nič. Priti moram še nocoj, pa naj bo kar hoče!« Poiskal je stezo in našel pot iz goščave. Nad njim so na jasnem nebu svetile zvezde...

Na Polhovcu je prisluhnil, spodaj v dolini so brneli topovi. Stopil je na jaso, odkoder je podnevi videti poljansko cesto. Uzrl je luč iz žarometov. Naštel je dvajset kamionov in dva oklopnika.

»Hudiča, hajka bo«, je hitro uganil, »treba bo takoj obvestiti naše, da bodo pripravljeni. Dobro, da nisem ostal na Kremeniku,« je hvalil sam sebe.

Pol ure kasneje je tekel proti mostu na Visokem. Poslušal je dolgo, ne bodo li še enkrat pribrenčali avtomobili po cesti proti mostu. A vsepovsod je vladala tišina, ki jo je večalo mrmrajoče šumenje vode. Zato se je odločil. Trideset korakov po mostu, nato malo v breg, šest korakov čez cesto in varen bo. S silo je vdušil skrit nemir, ki se ga je polasčal in oprezno, kot še nikoli stopil na škripajoče deske mosta. Hitri in poslušni koraki po sredini, kjer se deske najmanj vdajajo. Še malo in prekoračen bo.

»Haaaalt!« oster, skoro porogljiv klic iz teme. Ta trenutek je v Tinetu vse zamrlo. Noge so kakor prikovane obstale na mestu. Srca ni bilo več čuti. Roka je zagrabila za pas.

»Wer da?« je čul, a na srcu je čutil omot in pred očmi je zažarelo dvanajst žarometov v temi. Planil je desno in se pognal v breg.

Za njim je zbesnelo peklo in toča žarečih izstrelkov ga je pribila, da je omahnil v noč...

V visokem, s skalami obdanem taborišču je komandir Janez budil svoje tovariše.

»Spodaj na cesti so Nemci. Tovariši pospravite, torej, gremo naprej!«

PRED ZMAGO

JANEZ PEROVŠEK-PELKO

Že dvainštiridesetega leta smo govorili: Letos bo konec! Vsako naslednjo pomlad: Letos bo konec! Kadar so nas spravevali zmerom bolj nestrpni kmetje, smo odgovarjali: Letos bo konec! Končno je prišla četrta pomlad v partizanih, govorili pa smo: Zdaj, zdaj bo konec!

Eno leto ni večnost in vendar se lahko v njem nabere toliko gorja, toliko hrepenenja, da postaja podobno večnim peklenskimi mukam. Prvi dan smo že hoteli zmage, domačega in lepšega življenja. Govorili smo, da bo konec, zato da smo krepili svojo vero in zaupanje, govorili tako, zato da smo se siloma približali odmaknjeni bodočnosti. To bodočnost smo morali imeti tik pred očmi, na dosegu svojih rok. Predobro smo razumeli široko povest treh besed — letos bo konec. Še ta korak napravimo, še letos, in konec bo trpljenja na svetu za zmeraj, za vse čase; konec nasilnega prelivanja krvi, konec nasilnih smrti! Zakaj bi nam onemoglost šibila korak, zakaj bi omahovale roke, ko smo že pri dozorelem sadju našega boja? Trgatev je tukaj! V sladkih sokovih je raztopljenih na milijone sončnih žarkov. Vino bo opajalo po prvem požirku!

Da, vojna je bila res že tako pri kraju, da so se celo kmetje pogovarjali, kako bodo zavalili iz kleti vse sode vina in mošta. Tako so se zaobljubili kakor včasih bogovom, ali na božjo pot, samo da bi zares doživeli tisto veselje. Takrat se bo najbrž pokazalo na nebu znamenje tako visoko, da ga bodo lahko gledali ljudje vsega sveta naenkrat:

Vojne je konec!

Partizani smo si domišljali Ljubljano, Celovec in Trst v velikem zmagoslavju. Videli smo svoje matere in rojstne kraje, ki nas že toliko let pričakujejo; svoje najljubše, ki jih bomo zdaj zdaj objeli.

Pomlad je.

Zdaj, zdaj bo konec vojne!

Ruska fronta se je približala na nekaj sto kilometrov, naši so si utirali pot preko Slavonije in Bosne. Nemcev je bilo na Štajerskem vedno več. Naglo so gradili svoje poslednje obrambne linije, obenem pa s celimi divizijami skoraj vsak mesec znova obirali planine, da bi uničili nas vse, še preden bodo doživeli tudi oni svoj poslednji poraz na naši zemlji. Zato so bili tisti zadnji meseci posebno težki, smrt v naših vrstah čisto domača. In morali so padati vsak dan, kajti vojna brez krvi ne more živeti. Umiralo se je sicer na isti način kakor prej, kakor se pač umira v vojni, vendar je bila smrt pred zmago zmerom bolj grenka in trpka.

— Pomislite! Padel je en mesec pred koncem. Poznam celo tovariše, ki so padli zadnjo uro. Saj se spomnite tistih okroglih kurirjev pri štabu cone, ki so ustavljali pred Šoštanjem nemško južno armado pod komando Leera. Takrat so padli. Petdeset jih je napadlo kolono stotisočev in Leer je čez eno uro podpisal kapitulacijo.

Tako se je moralo zgoditi. Vojna sicer ne bi bila več vojna. Od prve ure začetka do zadnje minute na koncu je morala ubijati.

*

Vse doline je zasedel sovražnik. Zdelo se nam je, da ni prišel samo obirat planine, ampak kot stalni neprijetni gost. Samo najbolj drzni kurirji so si še upali preko Tuhinjske doline na Moravsko, ali preko Savinje na Mozirске planine. Čez Savo niso mogli več. Vezi na Dolenjsko so bile pretrgane.

Ne daleč nad vasjo Okroglo, v slabo zaraščeni jarugi, se nas je zbralo osemnajst partizanov. Radi bi proti severu. Enajst je bilo Avstrijcev, ki so se namenili na Koroško in najbrž tudi naprej v notranjost Avstrije. Oboroženi so bili dobro s puškami in brzostrelkami — celo mitraljez so imeli.

Nekočiko vstran od gruč je sedel sam in precej zamišljen tovariš Heli. Seznanil sem se z njim prvičkrat na Pohorju

prejšnje poletje. V zadnji zimski ofenzivi se sredi najhujšega mraza in naporov ni branil nositi intendantskih bremen. Kolona je rada izkoriščala njegovo potrpežljivost. Zmeraj je dajal videz prijaznega in tihega človečka. Povedal mi je, da gre v štab cone. Imela sva torej skupno pot.

Kurirji so morali imeti svoj brlog nekje prav blizu. Kar naprej so izginjali v grmovje po jarugi navzor in se spet vračali na sonce kakor martinčki. Dobro so vedeli, da so postale poti zelo tesne in nevarne, zato so se med pogovorom nasmihali kakor v zadregi. Pripravljali so se že, da se skrijejo morda za cel teden. Niso se pa upirali, da nas odpeljejo na javko vrh Menine. Ta del poti ni bil nevaren.

Gledali smo po Tuhinjski dolini in gozdovih na oni strani, ki so bili od začetka smrekovi, potem pa so se razgubljali v hribovite oaze rdečega bukovega vejevja. V sencah odsojnih leg se je belil sneg in združeval svoje krakaste pege ob vznožju doline. Odzvonilo je poldne in potem smo čakali menda več kot eno uro.

Končno je vodič le prišel. Na prvi pogled je bil nekoliko okoren, vendar si lahko zaslutil, da se skriva v njem izredna gibčnost in bistrina. Noge je imel močno zakrivljene na o, kar je še bolj bodlo v oči zaradi povijač. Nosil je široke jahalne hlače, ki so pri kolenih skoraj pravokotno prehajale pod ovijače. To modo so prinesli v partizane kmečki fantje od podeželskih krojačev. Njegov suknjič se ni razlikoval od tistih, ki so jih nosili naši oficirji, predelan je bil iz debelega angleškega zimskega plašča. Kurir je imel drobno hojo, ki se je prav dobro ujemala z njegovo postavo in dobrodušnim obrazom. Star je moral biti blizu trideset let.

Takoj za vodičem so se uvrstili Avstrijci. Dezerterji iz nemške vojske so bili pri nas redek pojav, če ne upoštevamo domačih Štajercev, ki so že prejšnje leto prihajali v tisočih. To je bila prva večja skupina pravih Avstrijcev, ki smo jo srečali. Večinoma so bili starejši možje. Mogoče se je prebudila v njih zakopana in strta zavest še iz časov njihovega delavskega gibanja, ali pa samo domotožje, ki si je hotelo z orožjem utreti pot v bližino svojih krajev. Vsi so bili še v nemških uniformah. Celotni partizanski čepic niso imeli, pač pa rdeče zvezde. Te zvezde in naša družba, v katero so pred kratkim stopili, jim je dajala legitimacijo borcev proti fašizmu. Skupna jim je bila samo govornica, po postavah in obrazih pa bi jih lahko nekaj prištel Italijanom ali Madžarom, nekaj pa svetli mešanici. Izrazitega Nemca ni bilo med njimi, ali pa smo pogrešali tiste posebne drže, ki je zahtevala po-

Đorđe Andrejević-Kun: Politična ura

korščino in spoštovanje. Večina je bila avstrijska in vendar je bila naša kolona po hoji čisto partizanska. Avstrijci so stopali po naših stezah, kakor da so že oddavna na njih. Vodili so jih naši kurirji in pripeljali jih bodo prav do njihove zemlje, kjer bodo začeli z bojem kot najbolj oddaljene predstraže rdečih zvezd. Naj bi imeli srečo! Naj bi zažgali velik ogenj! A težko, če bodo še utegnili. Prekasno so se odločili.

Vzpenjali smo se lagodno. Menina je na Kranjsko stran položna, na Štajersko pa dokaj strma. Pod nogami nam je šumelo rumeno in rdeče listje, ki ga je veter vsak dan nactiljal na stezo. Nahrbtnike smo vse bolj pogosto podpirali z rokami, da niso tako tesno viseli na hrbtih, ki so bili že vsi znojni. Preko čela so nam drsele znojne kapljice; neprijetne so postajale šele tedaj, ko so se začele usipati preko obrvi v oči. Pot je postajala bolj položna; zavila je v prijazne dolinice, ki se od grebena navzdol izlivajo kakor latvica v latvico. Obstali smo pod prelazom, v široko odprti goli dolini, ki sta jo na vsaki strani stražila srednje velika hribočka. Levi je bil obrasčen s smrekami, desni z bukvami. Kurirja z mozirske strani še ni bilo, čeprav bi že moral priti. Tovariši so začeli sedati. Meni gola kotla ni bila všeč. Svetoval sem jim, naj bi se utaborili prav na grebenu ob robu gozda. Z menoj pa sta odšla samo kurir in Heli.

Sončenje spomladi je bilo v partizanih posebno velik užitek. Srajc in suknjičev nismo slačili skoraj cele mesece ne podnevi ne ponoči. Kako je zdaj zadihala koža! Kako prijeten je bil valček vetra, ki se je uspel prevaliti preko zaklona in razpršiti čez gola prsa! Kako nas je znalo sonce orositi z drobnim znojem! In noge, ki so se kar naprej dušile v smradljivih nogavicah, ali cunjah, so kar srkale čisti zrak. Hlače smo si zavihali, kar se je dalo visoko pod koleno, za pasom pa smo jih porinili preko popka na boke, da že nismo mogli loviti žarkov na večjih površinah. Tako smo ležali goli na hrbtu velikanskega meninskega konja; globoko pod nami, okoli kopit, pa se je vlačila nemška golazen, ki je nismo videli in je tudi ni bilo vredno opazovati. Vdajali smo se dobremu občutku, edino kurir je kazal vedno več nestrpnosti, ko je zveza tako zamujala.

»Koliko je ura?« me je vprašal. Izkazalo se je, da ure nima nobeden. Sicer pa je v partizanih nismo rabili drugače kot pri časovno točno določenih akcijah ali sestankih, in še tedaj bolj komandanti. Ostali smo se navadili na sonce, svetlobo dneva, nekateri celo na zvezde. Heli je izvlekel kompas v obliki majhne črne podkve. Potresel ga je v reki in dejal:

»S temle se tudi lahko določi, koliko je ura. A ne vesta?«
Začudila sva se oba hkrati:

»Kako, hudiča?«

Heli si je oblekel suknjič, potem smo pa polegli na trebuhe z glavami skupaj. Odprl je kompas. Trepetajočo iglo je vleklo proti severu. S kurirjem sva si težko zamišljala, kako bi mogla igla zamenjati kazalce na uri. Heli pa je začel z razlago:

»Vedeti moramo za sever in kje stoji sonce. Razumeta?«

»To žel!«

»Da.«

Heli je vnovič pogledal na kompas in dodal s komaj slišnim naglasom strokovnjaka:

»Zdajle je, vidita, točno štiri.«

»Ne razumem. Pokaži, kako si iz...«

...drrr, drrr, drrr... Strojnica mi je presekala besedo. Suha trava poleg nas je zaživela pod kroglami. Besen sem pogledal v dolino. Mislim sem, da so si tovariši privoščili šalo na naš račun. Slika, ki sem jo dojel v majhnem delu trenutka, mi je povedala vse. Tam doli so bežali in padali — padali, kakor da jim je nekdo lomil noge. Na naše tovariše sredi planjave je sikalo najmanj troje strojnic. V drugem delu trenutka sem vedel, da imam čas pograbit sam eno stvar, kajti oni Nemec nas je imel že čisto na muhi. Misel je bila hitrejša od svetlobe. Pred menoj so ležali čevlji, suknjič, srajca, torbica z vsemi partizanskimi spomini: pismi mojih najdražjih, fotografijami in spisi — malo bolj na stran brzo-

strelka. Pograbil sem samo njo in zbežal v gozd, ki se mi je zdel vse preveč redek. Tekel sem bos in brez srajce. Krogle so sikale grozile, da bodo zdaj zdaj pičile. Zavil sem po štajerski strani navzdol, ker sem mislil, da bomo vsekakor nadaivali pot proti Mozirju. Ustavil sem se ob bukvi, od koder sem še lahko videl prelaz. Strojnice so še zmerom jekleno rezgetale. Brzostrelko sem obesil na rame in stisnil k prsim. Železo je bilo ob dotiku ledeno mrzlo in zdelo se mi je tedaj, da so postala ledena tudi tla pod bosimi nogami in da se je ves zrak napolnil z ledenimi iglicami. Zaman sem napenjal oči, kaj počnejo tamkaj Nemci. Nekakšen podzavestni nagib me je silil, da sem se začel previdno premikati proti prelazu v velikem loku, kakor da bi ga obkoljeval. Mrtvaško hohotanje pijanih strojnic je končno utihnilo, pač pa se je slišal krohot ljudi, nič manj mrtvaški, nič manj grozen. Nemci so se veselili uspeha. Njihov smeh in vpitje, ki so ga spremljali z redkimi strelji — vse to je zraslo pred menoj v visokega demona smrti, ki se je razkoračil nad prelazom v vsej svoji moči. Jedka bolečina se mi je razlila v prsih, ko sem ga gledal. Bilo mi je, da bi mu tako gol in bos, kakor sem bil, zaklical v koščeni obraz:

»Tukaj sem! Jaz sem še tukaj!«

Misel mi je obstala med tovariši, ki so obležali sredi doline. Kako blazno je umirati pred očmi sovražnikov! Kako sta se preklala za njih sonce in svet hipoma na dvojje in se v groznem krču raztreščila v noč in nič.

»Danes ne morem. Jutri bom prišel k vam,« sem se jim opravičil.

Spustil sem se v dolino. Snega sem se izogibal, če se je le dalo. Vedel sem, da moram najti dobre ljudi, ki me bodo oblekli in obuli še pred nočjo. Hosta se je gostila, breg je postajal položnejši. Moj korak je bil tišji in opreznější od divjih živali. Pred tisočletji se je plazil tako pračlovek, pa je imel vsaj brlog.

Tedaj sem naletel na zapuščeno partizansko taborišče, kar sem sodil po cunjah, ki so ležale tu in tam na tleh. Vsako sem dvignil in dobro pregledal. Bile so vlažne, preperete in prevlečene s sivo plesnobo. Če bi bilo še kaj sonca, bi jih posušil, vsaj gasilski suknjič. Na večer pa je bilo vse to čisto brez vrednosti, ker bi mokrota še bolj pila toploto iz telesa kakor zrak.

Odpravil sem se praznih rok naprej. Saj se bo odprl gozd. Travnikov in lazov bo samo toliko, kolikor jih potrebuje ena kmetija. Težko mi bodo odstopili stvari, posebno čevlje. Srajco moram dobiti — vsaj to!

Spomnil sem se lakote v ofenzivi na Mokrcu in Krimu. Takrat sem premišljeval, kaj bi mi kmet lahko ponudil, potem ko so ga Nemci do kraja oropali. Zaželel sem si repo in vse marše brez jedi sem mislil, da bom za repo lahko prosil in da jo bo kmet lahko dal. In potem se je res zgodilo, da sem prišel do repe in se popolnoma potolažil, drugi pa so si poiskali kruha in žganja. Zdaj bi bil zadovoljen s srajco, četudi čisto tanko in raztrgano; samo da bi imel občutek, da imam nekaj na sebi, in pa, da so mi to dali dobri ljudje. Saj nikoli nismo bolj želeli kmečke hiše, ki bi nas prijazno sprejela, kakor v ofenzivah. Dostikrat nam je bilo tedaj več do prijazne besede, kakor do kosa kruha.

Priti sem hotel čimprej iz gozda, poti pa so vodile lepo po strani nekam daleč — morda prav do Savinje. Zato sem jih prečkal in se spuščal naravnost po pobočju. Sledil sem prividu, da me čaka na dnu dolina s poljem in osamelimi kmetijo. Včasih se je spreminjal gozd v neprehodno grmovje, ki sem se ga moral izogibati, da me vejevje ni šibalo in praskalo po goloti. Ko sem spet postal, da prisluhnem glasovom, se je iz daljave pod menoj oglasila sekira. Kaj sem mogel slišati lepšega! Dobil bom človeka, kar tukaj — v gozdu. Malo čudno me bo pogledal, jaz pa mu povem z očmi in s celo pojavo, da mi lahko zaupa. V mislih sem že sedel pri njem in govoril z

njim. Včasih je prenehal z delom in mi kaj malega rekel. Sekira je vabila. Začel sem teči. Nisem bil več sam.

Končno sem oprezno obstal pri vznožju. Nikjer nobenega travnika ali njive, samo nizka, zgrbljena koča na robu posekovja. Tamkaj je cepil drva. Še sem oprezoval na desno in levo za Nemci, a nikjer znakov o njih. Približal sem se koči. Fantu je obvisela sekira v rokah.

»A so bili Nemci kaj tukaj?«

V njegovih očeh se je lesketala nezaupljivost, kakor pri divjačini:

»Ne vem...« Spet je začel klati.

»Ste slišali ob štirih streljanje na vrhu Menine?« Oni me je poslušal samo z enim ušesom. »Iznenadili so nas Nemci, ko smo čakali na zvezo. Bili smo sezuti in brez srajc — sončili smo se. Komaj sem ubežal. Precej jih je padlo. Ste slišali?«

V koči so zaštokljale cokle. Na pragu se je prikazala mati.

Fant me je gledal še zmerom čisto tuje ter zamrmral:

»Slišal! Ob štirih...«

»No, jaz sem od tistih!« sem vzkliknil. To je bil moj edini dokaz, da sem partizan in ne raztrganec — a še ta dokaz je bil dvomljive vrednosti.

»Rad bi dobil vsaj srajco, noč bo mrzla.«

Fant je pogledal na mater in jaz tudi:

»Lahko je že stara, raztrgana in zavržena!«

Mati je zaprla pred mojo prošnjo oči in si z utrujeno roko popravila ruto. Imela je bogate črne lase, ozke dolge obrvi, ustnice polne in razpokane. Obraz je bil lep in skladen, edino nos je bil moško širok. Starost je s težavo začrtavala gubice okoli oči in ust.

»Kako ti jo bom dala, ti revež, pri nas smo sami vsi raztrgani. Nimamo. Kar poglej ga, kako je oblečen!«

Res je imel na sebi tako razdejavno srajco, da mi ne bi nič koristila, četudi bi mi jo dal. Skozi razpoke so se kazala močna prsa, temne polti, poraščene v obliki kril, ki so segale s kraji proti bradavicam.

Postalo mi je domače sredi te revščine. Nisem jih mislil več prositi. Sedel sem na drva in vprašal fanta, zakaj ni v partizanih. Odgovorila je mati:

»Saj je bil. Na Dolenjskem je bil. Nazaj so prišli pozimi. O, koliko je pretrpel. Na Menini so jih razbili — zdaj se skriva doma. Kadar pridejo Nemci, pa jo potegne.«

Videl sem, da mi zaupajo. Fanta je preganjal strah pred Nemci in slaba vest pred nami. Molčal je. Namesto njega je govorila mati: kako se je vrnil v razdejanih čevljih v snegu do pasu in koliko so potem še prebili strahu. Saj so šli Nemci danes že dvakrat mimo. Srajco in suknjič bom lahko dobil kje niže v grapi, kjer so bolj bogati. Pazim pa se naj Nemcev, v dolini jih je vse polno, v cerkvi pri sv. Miklavžu imajo opazovalnico.

»Koliko imam do prvih hiš?«

»Še četrte ure ne.«

Pozdravil sem ju in odšel. Bil sem že na kolovozu, ko sem zaslišal, da za menoj nekdo teče. Bil je fant iz koč. Počakal sem ga. Ponudil mi je v pest stlačeno blago.

»Na!«

Bila je srajca — tanka in izprana, s kratkimi rokavi, čisto sveža.

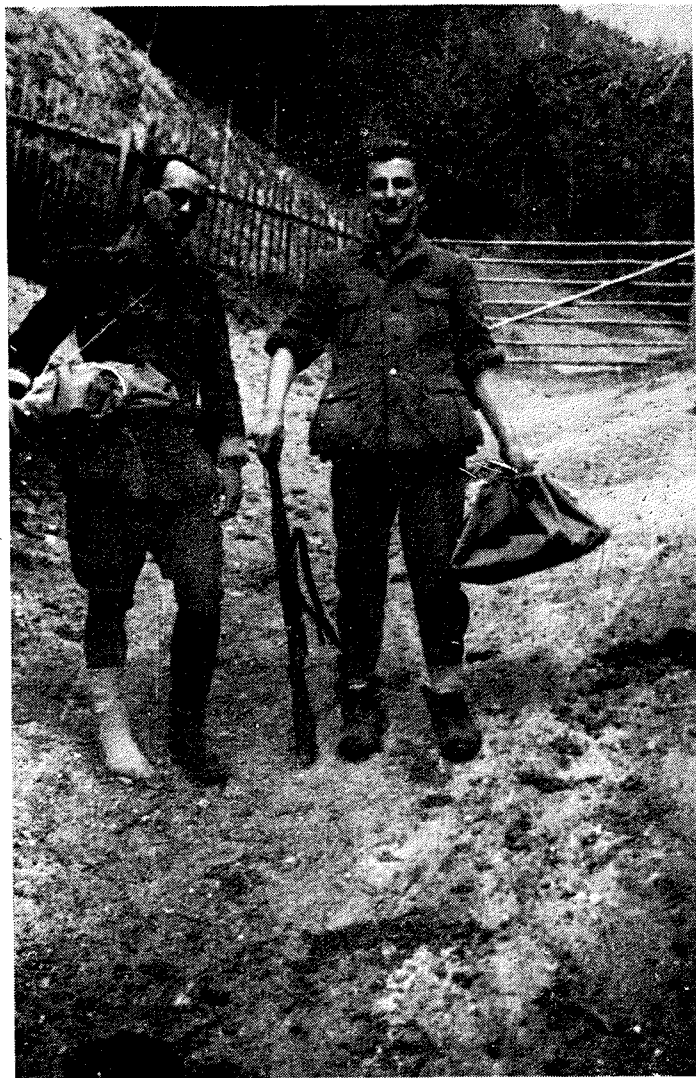
»Vrnil ti je ne bom nikoli. Ne vem, če se bova še kdaj videla!« Tako me je obdaril, da mi je hvaležnost dušila besedo.

»Kar obleci!« Obstal je s pogledom na brzostrelki. »Italijanska?«

»Da!«

To je bilo vse. Rekel mi ni ne zdravo ne zbogom ne srečno. Obrnil se je in hitro odšel. Ko bi se bil vsaj enkrat ozrl, da bi mu pomahal. Gluha gozdna tišina je upila glas odhajajočega koraka, drevje je skrilo njegovo postavo; moj človek iz pravljice je izginil.

Pohitel sem v dolino. Prišel sem do hiše, ki je čepela pod potjo kot zgrbljena in potuhnjena starka. Nikjer človeka, okna

Helij in Pelko z usnjem, ki sta ga dobila v XIV. diviziji

zagrnjena, bil pa je še dan. Zaropotal sem na vratih, potrkal na okno na levi in desni strani. Nisem popustil. Končno se je odgrnila bleda rožasta zavesa in izza zaprtega okna je vprašal oprezujoč obraz:

»Kaj bi rad?«

»Kdaj so bili Nemci zadnjikrat tu?«

Obraz je izginil, zavesa je prekrila okno. Še sem trkal in jim prigovarjal. Hiša je ostala gluha, kakršno sem ujel s prvim pogledom. Zakleli so se, da ne bodo odpirali. Bali so se nesreče.

Šel sem naprej.

Naslednja hiša je bila precej velika in še bolj hladna od prve. Okna, kakor votle oči v lobanji. Do vrat sem moral po stopnicah. Pokljukal sem, v veži je votlo zalajal pes. Obstal sem neodločno in pogledoval po črnih oknih. Pes je renčal vse huje, tako da je odmevala cela hiša, odprl pa ni nobeden.

Stopil sem do bajte, ki je stala nekaj korakov proč. V njej so živeli najbrž dninarji za to veliko hišo. Potrkal sem na okno in ukazal, kot bi bil domačin:

»Odprite!«

Odprla je starka. Ruta ji je segala iznad čela kakor širok nadstrešek. Zob ni imela več, zato ji je spodnja čeljust zlezla v zgornjo. Iz drobnega in skremženega obraza ji je štrlel velik in povešen nos. Naslonila se je na ozki podboj in poslušala.

»Ne hodi naprej, saj vidiš, da je še dan, mi pa vsi zaklenjeni v hišah. Nemci hodijo kar naprej okoli. Malo nižje se držijo že tri dni ponoči in podnevi. Vsak čas lahko pridejo.«

Če bi šel dalje, bi našel gotovo povsod zaklenjena vrata, povsod zagrnjena okna, povsod tišino, ki je brnela kot tisoč

majcenih žuželk in grozila, da se bo nenadoma razklala v strašnem poku.

»V hosto se skrij, morda jih jutri ne bo več. Le pojdi brž, vsak čas lahko pridejo!« Zaprla je okno in potegnila zaveso. Tudi ona se je bala.

Vrnil sem se v gozd.

Takoj za menoj se je plazil med drevje mrak. Dolgo ga nisem niti opazil. Na prostoru, ki ni bil preveč nagnjen, sem poiskal bolj suh prostor. Sedel sem na brzostrelko. Tla so bila na debelo posuta z rdečkastorjavimi smrekovimi iglicami. Le kako bi se nekako pokrili, saj srajca je bila le za oči, ne pa za toploto. Iskal sem okoli sebe in pogledal celo na nebo. Nikjer nisem ničesar odkril, edino po nebu sem lahko sodil, da se mrači in da bo noč vsak čas tukaj. Planil sem na noge in si ogledal mesto, kjer je ležala brzostrelka, da bi se vedel vrniti. Skočil sem par korakov naprej čisto brez cilja. Nekaj bi moral ukreniti. Tedaj sem se spomnil, da bi lahko nalomil smrekovih vej in se z njimi zaklonil. Začel sem jih nabirati. Malo je bilo mladega in košatega drevja. Ko sem se vračal z drugim naročjem vej, brzostrelke nisem mogel najti. Tako se je že stemnilo, da nisem videl tal pod nogami. Moral sem tipati stopinje pod seboj, iskati na levo in desno. Dolgo sem slepičil v temi in ko sem slednjič le dosegel okovani rob kopita, mi je bilo, kot da sem se dotaknil roba domače peči.

»Zdaj se ugnezdimo!« Sedel sem po turško. Te umetnosti sem se naučil do popolnosti na domači peči, tako da so se prekrizane noge pokorno stiskale pod telo in podpirale ravnotežje. Začel sem se oblagati z bodečimi vejicami, ki se nikakor niso hotele oprijeti telesa. Najprej sem obložil levo stran, in ko sem hotel z levico zadelat drugo polovico, je vse skupaj zdrčalo na tla. Tako sem dolgo poskušal napraviti kar najboljše, končno pa sem jalovo prizadevanje opustil in si našulil na obe rami in na noge nekaj vej. To naj ogreje moje misli in predstave, da nekaj le imam na sebi, kar je najbrž precej ušivo, ker me pika in bode. No, da — iglice!

Maló me je začelo stresati. Spomnil sem se očetove pri-povedke o ciganu, ki nam jo je pravil nekoč pozimi:

Bila je taka zima, da je vse škripalo, cigan pa je zašel. Nikjer nobene hiše, povsod samo zasneženo polje. Otroci so civilili, žena pa je samo še z zobmi šklepetala. Cigan se je ustavil, vrgel bisago v sneg, se vlegel nanjo in zaklical:

»Otroci, jaz sem peč!«

Žena in otroci so plegli čezenj. Ciganu je bilo celo noč toplo, otroci in žena pa so zmrznili.

Lezel sem vse bolj v dve gube. Najbolj me je zeblo v noge. Pokrival sem jih z rokami, ali pa zdaj eno zdaj drugo porinil čisto podse. Napeti sklepi so me začeli boleti, a toplota, ki sem jo tako zadrževal je bila važnejša od bolečin. Saj takole ne morem zmrzniti. Bilo bo prav lepo, ko bi mogel en del te zoprne noči predremati. Le zakaj ne bi malo zadremal, ko sem tako izmučen in ko mi je skoraj toplo? Zakaj ne bi zaprl oči in pobesil vrat do mile volje. Saj že dremujem! Prav dobro dremujem. Tako si bom skrajšal noč skoraj za polovico, če bo dremež trajal kake štiri ure. Kajti ko človek spi in ne pazi na kazalce, se ti počasneži iz hudomušnosti jadrno zavrtijo naokrog, da malo razveselijo čas, ki sedi na koncu velikega kazalca, in da presenetijo človeka, ko ga vržejo iz sna. Oh, ko ne bi samo dremal, ampak trdno zaspal. Ko bi se zbudil šele zjutraj. To bi preslepil noč in mraz in čas. Dremal sem in čakal spanca. Na vse načine sem se trafil, kako že spim in kako se čas hitro vrti. A spanec je najbolj trdovraten takrat, ko ga že ves obupan kličeš. Noče in noče priti. Tudi k meni ni prišel. Še tista rahla dremavost se je v mrazu čisto razgubila in nazadnje ni ostalo drugega (kot zaprte oči, ki jih je stiskala moja volja).

Sove so skevikale in tulile v svoji osamelosti kot nočne straže gozdnih strahov, razpostavljene po vrhovih naokoli. Noč za nje — z drobnimi zvezdicami brez meseca. Vsak krik

je našel odmev v mojih prsih in polagoma osvojil vso dušo. Sove so klicale mesto mene. Njihov glas mi je sproščal žalost. Le skovikajte glasno! Le tulite celo noč! Naj vedo, da nas je nekaj, ki v gozdu bdimo. Jaz in sove — in morda še kdo?

Nasproti mene je ležal črn greben. Tam, kjer se ga je dotikalo nebo, je medlel rahel pas temačne svetlobe, ki je zakrknjeno molčala in ni hotela začenjati razgovora o jutranji zarji. Zarja! Kako nespametno bi bilo že sedaj čakati zarjo in razmišljati o njej. Morda je ura šele polnoči, ali dve — morda celo deset? Najbrž bo res šele deset.

In vendar sem poslej gledal samo v tisto mračno obzorje in mislil samo na to, kdaj bo dan začel dvigati temni pokrov.

V otroških letih je bila zame strašna že nočna pot mimo pokopališča, pot skozi gozd prav tako. Vsaka pravljica, ki sem jo kdaj slišal, je puščala svoje grozljive osebe okoli domače vasi: ob križih na razpotjih, za turškim stolpom zraven farovža in celo doma na podstrešju, kjer so uprizarjale podgane vsako noč igro o strahovih. Kam so izginili v partizanih vsi ti strahovi, da jih nisem čutil, kako mi stojijo za hrbtom in se režijo vame izza vsakega debela? Kdaj sem se sprijaznil z gozdom in nočjo tako do kraja, da je zrasla zavest preko vseh strahov? Ali nismo prav mi postali strahovi za sovražnika v gozdovih in nočeh? Mar si nekdanji strahovi s pokopališč, križpotij in farovžev vse naše domovine zapustili skrivališča, prešli k sovražniku in se združili z njim?

Strahu ni bilo nobenega — samo mraz, mraz. Tudi pred sovražnikom nobenega strahu. Šel bom po poti skupaj z dnem do hiš in gospodarjev. Ne bom trkal na okna, ne kljukal na vrata. Stopil bom čez prag pred gospodarja in rekel:

»Dajte mi kruha! Dajte mi toplega mleka!«

Glej, tam za črnim grebenom! Ali ne dviga bledega obraza jutranja zarja? Kdaj so utihnile sove? Čisto drugi glasovi so vzklili iz gozdov. Gledal sem pas obzorja in verjel zmeraj bolj, da noč zares odhaja. Skočil sem na noge in se opotekel. Udje so zaspali, ko glava ni mogla. Spustil sem se do poti in zakoračil po njej. Zarja je dvigala roke visoko proti nebu. Od vsega srca sem jo pozdravil:

»Dobro jutro! Dober dan!«

Kmetija, ki sem se ji bližal je še dremala. Ograja je slabo zapirala sadovnjak in dvorišče, polomljene in strohnele late so se komaj še držale kolov. Petelin se je oglašil samo enkrat in se potem odločil, da bo še malo podremal. Na sredi dvorišča sem zagledal gospodarja, ki je scal in zaspano bulil predse. Počakal sem, da je opravil do konca, potem pa sem položil brzostrelko malo bolj trdno na ograjo, da sem ga opozoril nase. Ohlačal se je in me gledal prav tako z dolgočasno in zaspano, kakor v prihajajoči dan.

»Dober dan!« Prekobalil sem ograjo in šel prav do njega. Ogledala sva se molče in zdi se mi, da mu je hotel smeh prej čez usta kakor zadrega. Povedal sem mu, kako sem prišel ob čevlje, in da bi se rad pogrel. Šla sva v izbo, kjer je žena pravkar vstajala.

Mleka skuhaj!« je rekel in prisedel. Poslušal je verno ves čas ter me tehtal.

»Poglejte, če imate kakšne čevlje. Šel bom pogledat, koliko je mrtvih,« sem zaključil povest. Pustil me je samega sredi jutranje razvlake čevljev, cunj in ostankov večerje. Na mizi je čepel precejšen kos potice. Spomnil sem se, da smo v tednu po veliki noči. Gospodar se je kmalu vrnil z nekakšnimi škarpetami in jih spustil predme.

»V grmovju sem jih dobil.«

Nataknil sem jih, in čeprav so vsi šivi zijali, sem bil vsekakor zadovoljen. Podplat je pa le usnjen in se ne bo treba izogibati kamenja; pa tudi topleje bo. Žena mi je prinesla mleka, on pa je porinil predme kruh in nož ter ostal molčec kot prej. Ko je šel zajtrk h koncu, sem pogledal po mizi, obvisel za

trenutek na potici, potem pa namignil gospodarju, kakor da sem jo šele jaz odkril:

»Tamle imate pa potico!«

Malo se je nagnil in ostal tiho. Požiral sem zadnje grižljaje kruha in zaman čakal, da bi se oni odločil.

»Vzel jo bom,« sem končno glasno sklenil in spravil kos za srajco. Gospodar spet ni nič rekel. Ko sem ga po tej očitni kraji pogledal, ni bilo na njegovem obrazu ne jeze in zamere. Nekaj toplega mu je bolščalo iz oči. Zahvalil sem se glasno in napravil nekaj korakov do praga.

»Še špage mi dajte,« sem zaprosil in pogledal na čevlje, ki so se mi sezuvali. Povezal sem jih dobro, in ko sem odhajal, so me spremljale do ograje mirne gospodarjeve oči.

- Čevlji so bili trdi kot rog. Zajedali so se v kožo na vseh pregibih. Napravil sem nekaj sto korakov in že dobil krvave žulje na petah in členkih. Sezul sem se in jih vrgel preko rame.

Nemci so najbrž odšli, kajti ljudje so me poslej sprejemali brez strahu. Zaklical sem kar s poti:

»Kruha mi prinesite!« in še povedati mi ni bilo treba, kaj se je pripetilo. Nabral sem precejšnjo zalogo, da je bila srajca okoli in okoli polna. Morda bom na vrhu našel katerega od naših lačnega, morda bom potreboval sam, če ne bi našel zveze.

Pot proti vrhu mi ni minevala v pogovorih s samim seboj. Vse misli so se raztopile v občutju moči in lepote novega dne. Čim višje sem se vzpenjal, lepša je bila Savinjska dolina. Obstal sem večkrat ter iskal vasi in ceste, po katerih sem hodil še jeseni. Planine so se dvigale v sveži obleki čistih barv, kakor da so bile pravkar oprane in pomaknjene bliže očem. Nebo in zrak sta se prelivala iz smaragdno zelenega obzorja v sinjo kupolo. To je nebo pozne jeseni, ali zgodnje pomladi. Trava in grmovje se je še lesketalo v tenčici slane, ki se je topila v roso. Pod žarki je rastlinje padalo iz bele brsti v poparjeno rjavo ovenelost.

Steza je postajala vse slabotnejša in nazadnje usahnila pod strmino. Dvigal sem se skoraj navpično in lovil oporo na debelih in vejah. Čisto pod vrhom se je divjina gozda približala tisti, ki sem jo spoznal v Kočevskem Rogu, samo da je bilo drevje manj mogočno. Slednjič sem stopil na vrh in se zdrznil. Zdelo se mi je, da me je spustila nevidna roka, ki me je bila pripeljala na prelaz, kamor sem bil namenjen. Oba griča, ki sta stražarila prehod, sta molčala in tudi v meni je za trenutek vse umolknilo. Zaželel sem si, da bi bila planjava prazna. Pohitel sem naprej, in ko se mi je odprl pogled, sem se razveselil:

»Saj ni nobenega.«

Še sem iskal in zagledal na spodnjem robu razmetane kupe vojaških cap. Zaslutil sem, da ležijo pod njimi včerajšnji tovariši. Kako tesnobna je postala kratka pot do njih preko sončne doline.

Prvega sem našel že sredi poti. Ležal je na obrazu z razširjenimi rokami. Suknjič je bil prepojen od strnjene krvi preko čelga hrbta. Noge so počivale mirno, edino prsti na rokah so še mrtvemu krčevito grabili po življenju.

Potem sem srečal Avstrijca, ki je imel nataknjen samo en rokav suknjiča. Roko mu je zdrobila v zapestju dumdumarica. Koščice so se s krvjo lepile po obleki. Suknjič sem mu potegnil z roke in otrsels drobec.

»Ni lepo, da ti ga jemljem, in vendar moram.«

Če bi mrtev mogel spregovoriti, bi mi najbrž rekel:

»Vzemi, kaj boš govoril!«

Poraščeni obraz je bil iznakažen in krvav; eno oko izlito. Telo upadlo in sploščeno.

Nekaj korakov stran sta ležala dva avstrijska in naš partizan. V zbeganosti so bežali v gruči. Tako je imel nemški mitraljezec velik cilj in je lahko še bolj pobijal.

Streljaj naprej so ležali štirje, vsi obrnjeni v dolino, kamor so bežali. Obleke in telesa so bila podolž razparana od rafalov. Gotovo so se znašali še nad mrtvimi, da se življenje res pri nikomer ne bi potajilo in da obleka ne bi mogla služiti drugemu kot njim, ki so padli. Bili so bos, sezuli so jih Nemci.

Dva sta strmela iz brezčutnega sveta vame. V teh očeh se je zrcalil obraz sovražnika, pretekla noč, nebo in jaz, ki sem se sklanjal nad njima. Nisem jima zaprl oči, njihovih rok nisem položil ob telesu, da bi ležale spokojno. Saj bi moral dvigniti vsakega posebej in ga nesti na višjo goro kot je Menina planina, da bi jih videli vsi ljudje prav takšne, kakršni so. Ostali pa bodo tukaj, dokler jih ne bodo pokopali partizani ali kmetje z Okroglega.

Dolina se je pred mojimi očmi spreminjala v vzvišen in prostran mrtvaški oder naših žrtev. Nad mrtveci so lebdeli njihovi spomini v togih haljah. Tako sklonjeni preko teles bodo še dva, tri dni, potem pa bodo odhiteli k svojcem in jim naznanili, da je njihov oče, njihov brat, njihov otrok — padel.

Tako se je moralo zgoditi. Vojna sicer ne bi bila več vojna. Od prve ure začetka do zadnje minute na koncu je morala ubijati.

*

Vnovič smo se zbrali na Okroglem. Neki hlapec mi je dal čevlje, kurir iz Tomšičeve pa nogavice. Spet smo stopili v kolono. Od Avstrijcev so nadaljevali pot samo štirje. Heli je hodil samo v enem škornju, enega pa je izgubil včeraj na begu. Ognili smo se prelaza smrti in prečkali Menino bolj proti vzhodu.

Mlada partizana jeseniško-bohinjskega odreda

SPOMINI NARODNEGA HEROJA

Piše STANKO SEMIČ - DAKI

(Nadaljevanje)

Ko smo videli, da se bliža noč in da izgleda, da bodo ostali Italijani preko noči v vasi, smo še kar naprej napadali, obenem pa se pripravljali, da bomo izvršili ponoči napad na vas.

To nam ni uspelo, ker so Italijani čutili naš stalni pritisk, so se zvečer odpravili nazaj v dolino, še prej pa so požgali vas. Zveza med Rogom in Gorjanci je bila že zaprta. Opazili smo, da Italijani obkoljujejo Rog. Kurirji, ki so prihajali iz raznih krajev, so pravili, kako se je moral vsak prebijati, ali pa se plaziti po trebuhu mimo Italijanov. Tako nismo imeli več zveze z Gorjanci, kjer je bil Dolenjski odred, bili smo od njega popolnoma odrezani. Od Glavnega štaba smo dobili nalogo, da se mora brigada pomakniti iz Roga na Gorjance in od tam napadati italijanske postojanke v okolici Novega mesta. Odšli smo preko Črmošnjic in preko železniškega predora med Ložnim dolom in Semičem na belokranjsko stran proti Gorjancem. Italijani so nas morda opazili po izhojeni poti, a so nas pustili pri miru in tako smo se izvili iz njihovega obročja brez streljanja. Njihove patrole iz zasede so se potuhnile in naredile kot da nas ne vidijo. Mi smo bili sicer s tem zadovoljni, vendar jih je naša zadnja četa le pričela napadati in kričati, zakaj so se potuhnili in če se nas boje. Italijani niso dali glasu od sebe. Tako smo se počasi pomikali naprej proti Gorjancem.

To je bilo okoli 3. avgusta. Proti Rogu se je pripravljala tudi večja italijanska kolona od Straže in Novega mesta. Ko smo videli, da vse to pomeni ofenzivo na Rog, smo se jim smejali. Vse sile so skoncentrirale proti Rogu, mi pa smo bili že na Gorjancih. Tu smo nekaj dni počivali, dobili zvezo z Dolenjskim odredom v Gorjancih in čakali nadaljnjih nalog. Z daljnogledom smo opazovali, kako se kolona za kolono pomika cela dva dni proti Rogu.

K nam je prišel tov. Urban Velikonja, komandant Grupe odredov z namenom, da organizira skupen napad na Ratež pri Novem mestu, kjer se je nahajala italijanska postojanka. Vodstvo akcije je prepustil štabu Tomšičeve brigade in ta je res izvedel vse priprave za napad. Komisar brigade je bil tedaj tovariš Nande Kavčič, ki je bil v tej akciji ranjen. Pred odhodom na Ratež smo imeli tri bataljone v Tomšičevi brigadi, vsak bataljon je štel okoli 150 do 160 ljudi, bili smo precej dobro oboroženi s puškami, mitraljezi in municijo. Okoli 6. ure popoldne smo krenili iz Gorjancev po skritih poteh proti Tolstemu vrhu. Ko smo šli po gozdu mimo Tolstega vrha se je nagnilo že na večer, bilo je okoli osme ure, do Brusnic smo prišli že v trdem mraku in šli kar po cesti proti Ratežu.

Okoli Rateža je bil položaj zelo pripraven za borbo, večinoma sami gozdi tako, da se nam je posrečilo priti čisto blizu italijanskih bunkerjev. Ko smo pregledali položaj okoli vasi, smo razporedili bataljone. Dva bataljona sta bila odredena za napad in to eden iz leve in drugi z desne strani, III. bataljon pa je imel nalogo narediti zasedo med Ratežem in Novim mestom. Napadati je bilo precej težko, ker je bila vas okoli in okoli obdana z bodečo žico in to v višini enega metra ter dva metra v širino. Imeli smo izbrane bombaše-prostovoljce z nalogo, da se prebijajo izpod žice do bunkerjev in začno napadati skozi okna Italijane, ki so bili v hišah. Tako je tudi bilo.

Italijane smo iznenadili, ali ko so bombaši prišli do oken, jih niso takoj napadli. Takoj za bombaši so se začeli bataljoni prebijati preko žice in to tako, da so nametali na žico deske in skakali preko. Ko so bombaši videli, da je že del bataljonov preskočil žico, so začeli z napadom. Zagnali so prvo bombo skozi okno med Italijane, težko okoli ene kile, ki je eksplodirala in pobila večino Italijanov v sobi. Med tem časom pa je drugi bombaš streljal s pištolo na stražarja in ga ubil. Italijani so se hitro znašli ter začeli zasedati bunkerje. Borba se je začela okoli enajstih. Ko so Italijani zasedli bunkerje, so začeli z zelo močnim ognjem obstreljevati naše položaje. Italijani so bili zviti. Bunkerje niso imeli samo okoli hiš, temveč tudi na kozolcu, ki je stal kakih 30 metrov od hiš. Ta se ni videl in od te strani ni padel še noben strel. Kljub njihovemu močnemu ognju, se mi nismo oglasili, pustili smo jih, da se nekoliko unesejo. Borcev je bilo že nad polovico preko žice, ostali del pa se je moral še prebijati preko žice. Plegli smo po travi in čakali, da Italijani nekoliko ponehajo s streljanjem, med tem časom pa smo opazovali, kje imajo glavne bunkerje in kje jih bo najlažje napadati.

Ko so Italijani čez kake četrte ure prenehali z ognjem, smo začeli z močnejšim napadom. Odpili smo ogenj iz vseh pušk in mitraljezov in se prebijali naprej preko žice. Do polnoči smo bili vsi preko žice. Borba je bila precej ostra. Italijani so že pričeli ponekod popuščati in pričakovali smo njihove predaje. Toda začela se je borba na cesti iz Novega mesta proti Ratežu. Že prej se je slišalo bobnenje kamionov, s katerimi se je pripeljala italijanska vojska na pomoč postojanki Ratež. Ali bataljon, ki se je nahajal na cesti, jih je hitro odbil in jim prizadel veliko izgub v prav kratkem času. Borba je trajala okrog 15 minut, nakar so se morali Italijani, ki so šli na pomoč postojanki, vrniti v Novo mesto. Ko so fašisti opazili, da se bije borba tudi zunaj vasi, so dobili več poguma in začeli so se točiti naprej. Mi smo imeli že deset ranjencev in tri mrtve. Trije smo bili ranjeni od puškinih streliv iz neznane smeri, šele ko smo se približali kozolcu, smo ugotovili, da imajo Italijani bunker na njem, od koder so streljali na nas. Pri kozolcu sva bila ranjena jaz in komisar brigade Kavčič Nande in to precej težko v roko. Jaz sem bil tudi težje ranjen in sem moral zapustiti položaj. Ambulanto smo imeli precej blizu položajev, brigadni zdravnik je bil tovariš Stanko Pirc-Lojze. Imel je ogromno dela. Ranjence so takoj spravili proti Gorjancem. Kmalu se je umaknila tudi brigada. V tej akciji nas je bilo le nekaj ranjenih in 4 mrtvi. Za italijanske izgube nismo mogli ugotoviti točnega števila.

Brigada je krenila z ranjenci proti Pleterjem preko Hrušice. V vasi je organizirala vozove za ranjence in padle. Težka je bila pot od Rateža do Pleterjev. Ko je brigada odložila ranjence v gozdu pri Pleterjih, je krenila nazaj proti Gorjancem v bližino ceste Novo mesto—Metlika. Za bolnico, kjer smo bili ranjenci, so vedeli kmetje, zato ni bila tako varna in je bilo možno, da nas Italijani napadejo. Za zaščito bolnice je bila le ena četa Dolenjskega odreda. To pa je bilo vse premalo.

Po treh dneh so začeli Italijani napadati od Št. Jerneja proti bolnici, kjer so nameravali zajeti ranjence. Mi smo takoj zapustili bolnico. Morali smo se sami počasi premikati proti gozdu. Med nami sta bila tudi dva ranjenca, ki sta bila ranjena v noge, ta dva so bolničarji in bolničarke prenesli v gozd. V gozd nismo odšli daleč, ker nismo mogli, umaknili smo se le en kilometer od hiše in čakali, kdaj bodo prišli do bolnice Italijani. V hiši je ostal ves sanitetni material in hrana. Toda četa je odbila Italijane nazaj proti Št. Jerneju in mi smo se vrnili nazaj v našo bolnico in ostali tam. Zdravnik je bil tov. Šumski, Medvešček Dolfe, a se ni dolgo časa zadržal v naši bolnici, ker je odšel nazaj v operativno edinico.

Za hrano tukaj ni bilo težko, ker smo je dobivali ogromno iz samostana Pleterjev. Tam so bili zelo prijazni z nami. V tej bolnici smo ostali še nekako 10 dni. Ofenziva v Rogu je ponehaval in so se Italijani pripravljali na nov del ofenzive, ker so mislili, da bo zajela sektor Trebnje—Trebelno je Gubčeva brigada prenesla svojo bolnico, v kateri je bilo okrog štiri-deset ranjencev. Ranjence je bataljon ZDO skoncentriral pod Gorjanci v bližini Pleterjev in to nas in one iz Trebelnega. Bilo nas je okrog 50 ranjencev, od tega je bilo 20 nepokretnih, ki jih je bilo treba nositi. Prišel je tudi zdravnik dr. Ivan in je imel z nami dosti dela. Ker smo rabili vsi zdravnika, da pregleda naše rane in nas preveže, nismo mogli takoj na pot. Skupina ranjencev, ki je prišla od Trebelnega, ni bila že po tri ali štiri dni pregledana in to največ zaradi premika. V gozdu smo ostali en dan in eno noč. Vse so nas prevezali in pregledali. Med tem časom je bataljon organiziral za prevoz vozove iz bližnjih vasi. Zdravnik je imel ogromno dela. Ko je vse ranjence obvezal, smo naslednji dan zjutraj odšli na pot. Zdravniku so bile velika pomoč bolničarke. Bilo jih je 8 in so mu pridno pomagale pri delu. Tovarišice so bile zelo požrtvovalne. Na premiku so za nas organizirale po vaseh mleko in druge potreščine za bolnike. Odšli smo proti Žužemberku, v vas Novo selo na osvobodeno ozemlje na hrvaški strani. Tam je bila v bližini 13. brigada, ki je kontrolirala ta sektor. Naselili so nas v bližini Novih sel v tri hiše. V vasi smo imeli dovolj hrane in vsega potrebnega za ranjence. V tej vasi smo ostali kakih 20 dni ter se večinoma vsi pozdravili. Bilo je samo še 9 nepokretnih ranjencev, ki so ležali posebej v sobi, ostali pa smo bili že vsi pokretni.

Bolnica v tej vasi ni imela zaščite, ker je za ta čas ni bilo treba, saj je bilo osvobojeno ozemlje, imeli smo samo dve stražarski mesti z 10 borci in enim puškomitraljezom. Tu smo se počutili varne ter zelo brezskrbno živeli. Toda nepričakovano so udrili ustaši in 13. brigado iznenadili. V naši bolnici je ostalo le 9 nepokretnih ranjencev in trije, ki smo že lahko hodili okoli hiš. Med nami je bil tudi tov. Kavčič Nande, komisar Tomšičeve brigade.

Nekega jutra koncem avgusta sta bolnico zapustila zdravnik in tov. Nande ter odšla v vas iskati zvezo s hrvaško 13. brigado, ki je bila v borbi kakih 13 km od nas. Komaj sta dobro odšla, prihiti povedat bolničar, da se pomikajo neki partizani proti naši bolnici v dveh kolonah. Ena kolona je šla po cesti, druga pa preko hriba. Bili sta že čisto blizu nas. Meni se je zdelo to sumljivo, zakaj naj bi se premikali partizani v dveh kolonah. Naročil sem bolničarki, ki je bila v sobi, ime ji je bilo Nada, da naj gre hitro pogledat, kakšne kolone so to. Prišla je nazaj povedat, da so že zelo blizu in da so medicincev, ki je bil v pomoč zdravniku, nekaj stražarjev in dva ranjenca odšli z navdušenjem pričakovat kolono. Ko se je vrnila v hišo, je samo še spregovorila dve besedi kako pričakujejo tovariši koloni in jima mahajo, je že začelo pokati.

Ustaši so nosili pod pretvezo ustaše kot ranjence. Ko so se že pomešali med naše stražarje, so začeli streljati in kričati, naj se udamo. Iznenadili in zajeli so tri stražarje, pet pa jih pobili, ker se niso hoteli predati. Ko je začelo pokati, je skočila bolničarka skozi glavna vrata in začela bežati, a so jo ubili na begu. Padla je na vogalu hiše, dobila je rafal v hrbet. Bolničar in jaz sva skočila skozi okno in začela bežati. Tudi za nami so streljali z mitraljezom prav na blizu, kakih 30 metrov razdalje. Jaz sem se hitro obrnil in ustrelil s puško mitraljezca. Bežala sva proti gozdu na bližnji hrib. Tam sva opazovala, če se vidijo ustaši. Stala in poslušala sva kake pol ure, slišala sva jokanje in rjojenje. Nisva vedela, kaj se dogaja, vendar sva si lahko predstavljala, da ustaši mučijo ranjence. Od devetih ranjencev je eden z zlomljeno nogo pobegnil v seno in ga niso našli, zakopal se je v seno in poslušal, kaj delajo ustaši. Med ranjenci je bil tudi partizan z amputirano nogo. Tega so najbolj mučili. Vpili so nad njim: »Baraba slovenska, ti si pa zelo predan partizan, ker si dal nogo za nje. Počasi so ga začeli klati. Poklali so osem ranjencev.

V tej bolnici smo imeli ogromno materiala, puške od ranjencev, hrane ter zdravil. Enote 13. brigade so slišale pokanje in ugotovile, da se vrše okoli bolnice borbe. Del brigade se je hitro spustil proti Novim Selom. Ustaši so naložili ves material na vozove in odpeljali proti Selam. Ko so prišli že naprej od Sel, se je zaslišalo najprej manjše streljanje. Čez kakih 10–15 minut pa se je slišala ostra borba. Del 13. brigade je napadal ustaško kolono, ki je šela okoli 1500 ustašev. Borba je trajala nekako pol ure. 13. hrvaška brigada je zaplenila ves naš material ustašem, katerega so nam pokradli v bolnici in padlo je preko 200 ustašev. Ko smo to zvedeli, smo bili zelo veseli. Borci od 13. brigade so nam dali ves material od bolnice nazaj. Našli so veliko reči pri ubitih ustaših, razne zdravniške instrumente, katere so si nabasali po žepih. Tudi te so nam vrnili. Z zdravnikom Ivanom in Nandetom nismo dobili več zveze in smo bili v skrbeh, kje sta. Mislili smo, da so jih dobili v roke ustaši. Po nekaj dneh pa sta se oglasila na Gorjancih pri enem od bataljonov Dolenjskega odreda.

Ves napad je trajal od 9. ure zjutraj do 1. ure popoldne. Ko sva z bolničarjem srečno zbežala izpred ustaških mitraljezov, sva začela misliti, kam naj se sedaj obrneva. Meni je bilo nerodno, ker sem moral hoditi skozi vasi v samih spodnjih hlačah ter v srajci in s puško na rami. Ko sem prišel do ljudi, ki so delali na polju — moški in tri ženske — so me vprašali kam da tak potujem. Odgovoril sem jim, da iščem zvezo s partizani in jih obenem vprašal, če so videli kakšno partizansko patrolo. Povedali so mi, da tu ni bilo nobenega partizana tisti dan. Tako sem potoval dalje pod Gorjanci proti Tolstemu vrhu. Ko sem prišel do prve vasi, sem šel k nekemu kmetu v hišo, ki je stala na samem, da bi ga prosil na posodo hlače. Ko pridem v hišo, ni bilo nobenega človeka, zato sem čakal na vežnih vratih, če bo kdo prišel. Ker ni hotelo biti nobenega sem vzel delovne hlače, ki so bile v veži. napisal listek, da je hlače vzel partizan na posodo in da jih bo v krajšem času vrnil. Oblekel sem se v te hlače in šel naprej. Šel sem proti Mihovem in Tolstem vrhu v grad, ki je bil v sredi gozda. V tem gradu je bilo precej partizanov. Imeli so mesnico, kjer so delali salame in klobase za partizane, v jarku ob vodi pa so imeli usnjarsko delavnico. Šel sem v grad, da se vsem in dobim kaj jesti. V gradu sem dobil tov. Beblerja Aleša in še nekaj funkcionarjev. Začeli so me spraševati, kako to, da sem prišel in če morda nisem pobegnil iz bolnice. Začel sem jim pripovedovati kaj se je zgodilo v bolnici in kako sem pobegnil. Rekli so mi, da imam prav posebno srečo.

Odšel sem takoj spat, da bi se odpočil. Ko sem se naspal, so me vprašali, če sem že zdrav in sposoben, da bi odšel nazaj v edinico. Povedal sem jim, da hodim sicer še počasi, ker sem bil še močno izčrpan od hrane in pljučnice. Povedali so mi, da sem odrejen na novo mesto v Cankarjevo brigado za pomočnika komandanta brigade.

Glavni štab je bil takrat blizu Planine. Tam sem se srečal z dr. Ivanom in tov. Nandetom. Tov. Nande je ostal v Glavnem štabu, dr. Ivan pa je bil odrejen v neko bolnico v Suho krajino. Odšla sva skupaj in nadaljevala pot preko Roga. Ko sva prišla v roške gozdove, se je vreme poslabšalo, začel je padati močan dež. Na pot sva odšla zjutraj okoli osme ure. Dež ves dan ni prenehal niti za pet minut. Tu in tam sva vedrila pod smrekami in gostimi bukvami, vendar ni to nama prav nič koristilo, ker je deževalo tako močno, da je bilo vseeno, ali si bil na čistini ali pa pod smrekami. Ugibala sva, kaj bi naredila, ali nama ni kazalo nič drugega, da greva čim hitreje naprej. Zložila sva koce enega vrh drugega, da ne bi prehitro premočili, prišla sva se pod roke in pregnila koc preko glave ter šla naprej. Bilo je precej težko, ker je bil Ivan precej večji od mene in sva malo nerodno hodila. S seboj sva imela tudi nekaj cigaret in vžigalic. Na vsake toliko časa sva se ustavila in si prižgala cigareto. Med potjo je začel Ivan tarnati, da je precej izmučen in nekaj bolan. Drug drugemu sva si dajala pogum in šla naprej. Preko večera sva prišla čez Rog do Smuke in nato prespala v Suhi krajini pri enem izmed naših bataljonov. Tu sva se razšla. Tovariš Ivan je zgodaj zjutraj odpotoval v svojo smer, jaz pa sem odšel preko Suhe krajine na Notranjsko proti Krimu. Povedali so mi, da je Cankarjeva brigada nekje na Mokrcu ali na Krimu. Pot mi je bila precej dobro znana, zato sem hitro potoval preko Suhe krajine. Potoval sem kar podnevi, proti večeru pa sem šel preko ceste in proge pri Kompoljah in nadaljeval pot proti Turjaku. Na Mokrc sem prišel okoli polnoči. Mislil sem, da bom v taborišču dobil partizane, vsaj kakšno patrolo, a ni bilo nikogar. Prespal sem na Mokrcu in šel naslednji dan proti Krimu.

Ko sem prišel preko Lške na krmsko stran, sem naletel na partizansko patrolo, katero sem vprašal kje imajo logor. Vprašal sem jih tudi za Cankarjevo brigado, pa niso vedeli, rekli so, da je bila tu pred 14 dnevi. Odšel sem proti odredu in prišel v taborišče okrog ene ure, tako, da so že vse pojedli in niso imeli ničesar več. Tu sem se srečal s starimi partizani in začel sem se z njimi razgovarjati. V odredu sem ostal dva dni, da sem se nekoliko odpočil in čakal, če bodo morda prišli kurirji iz Glavnega štaba ali drugih edinic, ki bi vedeli kje je Cankarjeva brigada. To je bilo okrog 15. oktobra. V nekaj dneh še nisem ničesar zvedel o brigadi. Nekateri so trdili, da je brigada v okolici Prezida, drugi pa, da je v Loški dolini.

Ko sem po nekaj dneh zapustil taborišče, sem se obrnil proti Loški dolini, upal sem, da dobim Cankarjevo brigado. Prišel sem v gozd pod Snežnikom, a tu sem našel le Notranjski odred, ki je vzdrževal vezo med Notranjsko in Primorsko. To je bilo 18. oktobra. Istega dne je odšel en bataljon na Primorsko k Ilirski Bistrici, kjer je tudi ostal. Tudi tu mi niso vedeli ničesar povedati o Cankarjevi brigadi. Pri odredu sem tudi prespal. Taborišče je bilo lepo urejeno, kurili so velike ognje okrog njih pa so bile klopi, tako, da je lahko sedelo 30 ljudi. Sedeli smo do polnoči in se razgovarjali, nato pa smo kar okoli ognja pospali. S smrečjem smo si postlali, da nismo spali na goli zemlji. Kurirji so kurili ogenj do jutra, mi pa smo spali in se obračali, ker je bilo od ognja toplo, z druge strani pa hladno. Zjutraj so dali zajtrk, imeli so krompir in prežganko. Po zajtrku sem se odpravil zopet na pot, in to proti Travnji gori, ker so mi rekli, da se brigada nahaja najbrže okoli Ribnice. Potoval nisem več sam. Z menoj sta šla tudi dva kurirja, ki sta bila namenjena v Glavni štab.

Na Travnji gori sem našel zopet partizansko patrolo, katera je bila iz Cankarjeve brigade ter je bila namenjena v Loško dolino. Zvedel sem od njih, da je brigada na Štalah nad Črmošnjicami. To je kočevska vas, kjer zdaj ni bilo žive duše. Kočevski Nemci so jo zapustili. Ker podnevi nisem mogel preko proge in mimo Ribnice, smo s kurirji odšli do gozdnega čuvaja na Travnji gori, katerega sem že poznal. Pri njem smo se najedli, nato smo odšli v gozd in spali do večera. Zvečer pa smo odšli mimo Kočevja na Štale pri Črmošnjicah.

V roške gozdove smo prišli 25. oktobra ob pol devetih zjutraj, v brigado pa sem prišel popoldne okoli tretje ure. Takoj sem se javil v štabu brigade. Dobil sem komandanta brigade tov. Urbana. V brigadi je bil tudi tov. Jaka Avšič, ki je prišel iz Glavnega štaba na inšpekcijo. V Cankarjevi brigadi sem ostal en mesec.

(Dalje prihodnjič)

PISMA ŠPANSKEGA BORCA

Napisal VIKTOR JAZBINŠEK

(Dalje)

Le malo je manjkalo, pa bi nas res pustili brez konj. Alezatreceni!

Moj konjič se je medtem malo spočil, pa smo se spustili v galop. »Bajar de cabalos, preparad los fusiles! (Dol s konj, pripravite puške!) je kriknil Srb. Od Granje sem je drvela gruča konjenikov naravnost nad nas. »Če ima hudič mlade...«, sem hotel reči, »pa saj so to naši dezertjerji, tepci so zgrešili pot in bi prijahali skoraj naravnost fašistom v roke.« Zdaj smo bili spet vsi skupaj in šlo je spet v galop. Vse je šlo po sreči in nekako ob 6. uri zjutraj je moj konjič z zadnjim naporom sil privlekel svoje in moje zrahljane kosti spet v republiško Španijo.

* * *

Gurs, 11. VIII. 1939

Zadnjič sem opisal kako bi kmalu ostal sam in brez konja v sovražni-kovem zaledju. Na naših pozicijah je bil velik halo, ko smo se vrnili. Vojaki so razločno slišali eksplozije in so bili že v skrbeh za nas. Odšli smo takoj v vas. Ko smo razjahali konje, sem šele pošteno začutil posledice nočne ježe s slamarico, namesto sedla. Noge so me strašno bolele in lotila se me je najhujša mrzlica, kar sem jih kdaj imel. Jesti nisem mogel nič, tudi spati mi ni kazalo, ker smo bili gotovi, da bomo kmalu imeli opravka s fašistično aviacijo kot odgovor na našo akcijo.

Odšli smo na postojanke na hribu in plegli med grmovje. Pa nismo dolgo ležali. Že okrog 8. ure zjutraj smo zaslišali brnenje motorjev in kmalu smo zagledali tri velike trimotornike tipa »Savoia S-15«, ki so leteli v smeri od Madrida nad nas. Vojaki, ki so sedeli poprej v gručah, so se takoj razpršili ter posamič plegli za skale ali med grmovje. Mi pa tudi seveda. Letala so se spustila na višino 1500 m in ... miu-u-u, fiu-u-u, buuum, bum, bum, so začele deževati bombe. Ker so bile majhne po 25 kg je bilo jasno, da jih imajo s seboj precejšnje število. Zato se nam je takoj čudno zdelo, zakaj mečejo hkrati samo po 5–6 bomb in zato napravijo zopet drugi krog nad nami in nad vasjo. Jasno je namreč, da bi imeli mi mnogo več žrtev, če bi spustili na nas »plohe«, t. j. vse bombe na mah, kot pa tako, ko so delali kroge nad hribom in vrgli vsakokrat samo po nekaj bomb, čeprav gre drugi način bolj na živce, ker ti neprestano »brenči« nad glavo. Hoteli so namreč nas zamotiti, da ne bi pazili kaj se godi pred nami. Naš komandant pa je bil star lisjak in je takoj uganil, za kaj gre. Plazil se je od enega do drugega in zabičeval vsakemu, naj se ne briga za avione, marveč naj pazi na pozicijo. In res smo hitro opazili, da se nam s fašistične strani bližajo Marokanci in Tercio (španska tujska legija iz Maroka). Hoteli so nas prese-netiti. Medtem ko bi nas njihovi aeroplani po malem bombardirali in bi po njihovem računu tiščali glave k tlom, bi se njihova pehota neopaženo približala našim postojankam in bi bilo po nas.

Pa kdor drugim jamo koplje... Spustili smo jih na 100 m v bližino. Avioni so med tem časom bombardirali vas za nami, da ne bi zadeli svojih vojakov, potem pa smo jim mi dali »varde«. Marokanci, ki so bili do tedaj vajeni, da republikanci zbežijo pred njimi, ker so v resnici dobri vojaki, samo če jih zagledajo, so sedaj doživeli tako nepričakovan sprejem, da so v paniki začeli bežati. Ves obronek hriba je bil posejan z njihovimi trupli, tudi ujeli smo jih nekaj. Ti so z dvignjenimi rokami trepetaje stali pred nami in venomer žlabudrali nekaj v svojem arabsko-španskem žargonu: »Milost gospod, sem republikanec.« Njihova sreča, da smo bili mi zraven. Pregovorili smo španskega komandanta, da jih je dal odpeljati v štab v Castuero. Španci bi jih najrajši raztrgali na koščke, ker so Marokanci zelo krvoločni in so povzročili mnogo grozodejstev, kamor so prišli. Posebno so jim bile všeč Španke. Reva tista, ki jim je padla v roke. »Slovenec« seveda o tem ni nikoli pisal, jaz pa sem sam videl grozodejstva, ki so jih napravili.

Ker smo v tem sektorju opravili naše delo, smo bili še tisti večer telefonično poklicani v Don Benitto, ker je bil komandant fronte. Prispeli smo tja še istega dne pozno zvečer.

Mene je vedno bolj tresla mrzlica in nisem mogel niti jesti niti spati. Toda vsaj noge sem si zopet spočil. Ves drugi dan sem ležal in pil vodo, pomešano z vinom. Zvečer smo dobili povelje, da moramo takoj v Villanueva de la Serena, vzeti dinamit in nato z avtom do vasice Vilar de Rena na drugi strani reke Guadiane, kjer so bile naše prednje straže. Tam naj bi vzeli konje in se takoj odpravili čez fronto na cesto, ki vodi iz Miajades na Talavere de la Reina, kjer naj bi porušili most in se takoj vrnili.

Meni so sicer svetovali, naj ostanem v postelji, pa me je bilo sram ostati doma zaradi male vročine. Razen nas in Špancev sta bila to pot z nami tudi neki Nemec in Mehikanec. Ker je bilo že pozno, ko smo odšli iz Villanueve, naš vodnik dolgo ni mogel najti prave poti zaradi teme in tako smo prišli v Vilar de Rena šele po polnoči. Tu je bila naša prednja postojanka. Na drugi strani smo lahko videli luči v Miadesu, ki je bil v fašističnih rokah. V vasi je bilo vsega skupaj kakih 40 republikanskih vojakov, ki jim je zapovedoval neki Hrvat in nekaj kmetov. Napravili so nam dobro večerjo, ki mi ni dišala, pač pa sem si privoščil konjaka.

Takoj po večerji smo odjahali. To pot nismo imeli daleč. Do omenjenega mostu je bilo samo kakih 15 km, t. j. eno uro s konjem. Imel sem zopet kavalerijskega konja s sedlom, pa je bila igrača prejahati to razdaljo. Vendar pa me je vso pot tako tresla mrzlica, da sem šklepetal z zobmi. Delo samo — na mostu je bilo pod obokom napraviti luknje, v katere se položi dinamit — je šlo precej počasi naprej, ker je bil cement trd. Zato smo bili gotovi precej pozno, že se je začelo daniti ko smo mogli končno zažgati mine. Ko je most zletel v zrak, smo bili že kilometer in pol proč od njega. Že smo mislili, da bomo v dobre pol ure galopa na varnem, pa smo se uštel. Čisto nepričakovano se izza nekega holma na desni od nas usuje cela toča krogel. Neki starejši Španec, ki nam je služil za tolmača, je zakričal. Krogla mu je prebila kost nad kolenom. Kot bi mignil smo bili na tleh, konji so se porazbežali. Z vseh strani je začelo pokati po nas, pred nami je celo zaregljala strojnica. Bili smo obkoljeni od vseh strani. Bili smo vrh tega na rav-nem, kar je bilo najslabše. Nismo mogli takoj uganiti odkod streljajo na nas. Streljati v prazno ni imelo smisla, pa tudi streliva smo imeli malo s seboj.

Vse skupaj je bila presneto košljiva zadeva. Tovariš Roman, ki je ležal ne daleč od mene, mi pravi: »Antonio, od tu pa ne bomo prišli živi.« Tudi naš komandant je bil ranjen v nogo, še preden smo razjahali. Krogla mu je šla skozi sklep na stegnu in skozi zadnjico ven.

* * *

Argeles sur Mer (Pyrenees Orientales), 21. XI. 1940

Naš položaj je bil resen, od vseh strani smo bili obkroženi, in nekateri že ranjeni. Ker smo bili že precej daleč od naših pozicij, je izgledala stvar, da se sedaj ne bomo izvekleli iz zagate. Zavedali pa smo se, kaj nas čaka, če pademo Marokancem v roke. Zato smo bili pripravljeni na vse, samo ne na udajo. Streljali smo redko, ker nam je manjkalo patronov, toda zaleglo je tudi to, ker smo bili vsi dobri strelci in je skoraj vsaka naša krogla zadevala. Naš komandant, Srb, ki je bil že ranjen v nogo, pa še vedel nisem, mislil sem, da je krvav od Španca, ki ga je nosil na sebi — je odredil, da naj ostanem s strojnico drugih na mestu in nadaljujem s streljanjem, da bi tako zadržal Marokance. On pa je napadel z ostalimi na mestu, ker smo mislili prebiti obroč, ki nas je stiskal. Marokanci našega manevra niso opazili in obroč je bil razbit. Pri streljanju me je spekle v roko, toda v vročem boju nisem pomislil nato. Šele ko mi je otrpnila leva roka, sem pogledal kaj je.

GURS (B.P.) — Vue Générale du Camp

Taborišče španskih borcev v Gursu (Francija)

Drugi dan so nas zopet prišli obiskat. Pokzali so nam farme, na kateri so redili bike za bikoborbo. So dokaj manjši kakor naši, zato pa tudi bolj gibčni in nevarni. Bikoborbo pa ti bom pozneje opisal. Ogledali smo si mesto Ciudad Real, ki razen prijaznega parka nima nič posebnega. Je pa tipično špansko mesto s 40.000 prebivalci. Opoldne smo bili zopet povabljeni na kosilo v Comandacio Militar, kjer so nam povedali, da nas bodo poslali v Valencijo in da bo tam boljša oskrba. Sploh so nam šli v vsem zelo na roko. Zvečer so poslali avto po nas, prinesli so nam raznih jedil, kakor da bi šli v Ameriko. S seboj so nam dali celo spremljevalca, ki naj bi se briga za nas na poti, ker še nismo znali špansko.

Opotovali smo pozno zvečer in zgodaj zjutraj smo se pripeljali na postajo Alcazar de San Juan. Tu smo morali presesti, ker se na tem mestu extremadurska železnica spaja s progo Valencia—Madrid. V kolodvorski restavraciji smo srečali nekega španskega oficirja, ki smo ga poznali še iz Extremadure in ki je bil namenjen v Madrid. Povabil nas je, naj se peljemo z njim in si ogledamo madridsko fronto. Ker se nam ni nikamor mudilo, sva s Srbom sprejela ponudbo. Hrvat in naš spremljevalec Portugalec pa sta se rajši odpeljala v Valencijo. V Madrid smo se morali peljati z avtomobilom, ker so fašisti blizu Madrida zasedli del proge in je vlak iz Valencije vozil samo do Alcazarja. Pozneje so od Madrida do sem speljali novo progo, sedaj pa se je ves promet od Madrida do sem moral vršiti z avtomobili, kar ni bila majhna stvar, kajti mesto je milijonsko in je bilo treba vrhu tega še dovažati vojni material za fronto. In vendar je republika vse to vzdržala.

V Madrid smo prispeli popoldne in takoj nam je bila očita velika sprememba zadnjih dveh mesecev. Skoraj na vsaki ulici so bile ruševine razbitih hiš, mnogo več vojaštva in predvsem pa mračno bobnenje topov, zakaj fronta je sedaj šla tik ob robu mesta in ravno tiste dni so divjali srditi boji za mesto. Bilo je 16. novembra 1936. Položaj Madrida je bil posebno težak 6., 7. in 8. novembra, ko so Frankove čete pridrle do mesta in je bila fronta razbita. Utrdb ni bilo nobenih in fašisti so že mislili, da je Madrid njihov, pa so se urezali. Prikorakali so v četnih uniformah čez most Puente de los Franceses (Francoski most) in so imeli namen še isti dan z godbo na čelu vkorakati vanj. Tu pa jih je doletelo neprijetno iznenadenje. Ravno tisti dan je prišla iz Albacete prva (XI.) Internacionalna brigada in ta je, čeprav slabo oborožena (s puškami, nekaj strojnimi in ročnimi granatami) vzdržala prvi pritisk. Te dni je bil ves Madrid na nogah. Moški so trumoma vstopali v prostovoljske čete, žene in dekleta pa so pomagale kopati strelske järke. Medtem se je formirala (XII.) Interbrigada in fronta je bila vzpostavljena od San Martina dela Vega čez Carabanchel, potok Manzanares. ki teče ob Madridu, Cara del Campo (madridski park), Majedehenda, Escorial, gorovje Guardarrama, in ostalo je tako brez velikih sprememb do konca vojne. Fašisti, ki so za vsako ceno hoteli zavzeti Madrid, so navalili z maso tankov, artilerije, konjenice in aviacije, toda internacionalne brigade so trdno držale svoje pozicije. Te so postale slavne in brž, ko se je zvedelo na neki fronti, da prihajajo internacionalci, so se tudi španske čete borile po levje. Naši pa so tako postali zelo priljubljeni, posebno v Madridu. Sam sem videl, kako so Madridčani, ko je neki bataljon internacionalcev marširal ves blaten s fronte v mesto na počitek, kar noreli od navdušenja, objemali so jih, obsipali s cvetjem, jim dajali cigarete in drugo. Ulice, skozi katere so korakali, so se kar tresle od vzklikov: »Vivan nuestros hermanos internacionales«. (Živeli naši bratje internacionalci.) In še nekaj je te dni navdušilo Madrid. Nad mestom, ki ga je strašno bombardirala fašistična aviacija, se je pojavila ruska lovska aviacija.

Pa da nadaljujem po vrsti. V Madridu sva dobila takoj sobo v hotelu. Ker sva bila utrjena, sva odložila obisk na fronti za drugi dan. Večerjala sva v jedilnici štaba in tu sva imela priliko videti vse večje glave republikanske armade: Modesta, Lištra, Campesina in Kleberja. Bila sva predstavljena generalu Miaju, ki je bil tedaj komandant Madrida (pozneje je postal izdajalec). Takoj nama je dal dovoljenje, da smeva na fronti obiskati jugoslovanske prostovoljce, ki so bili na sektorju Casa del Campo in Ciudad Universitaria. Takoj po večerji sva šla spat, in noč, ki je bila oblačna, je minula precej mirno, če ne računam grmenja topov zunaj mesta.

Zjutraj pa me je zbudilo tuljenje siren. Letalski alarm. Začel sem buditi komandanta Srba: »Vstani! Aviacija je tu.« Pa ni hotel vstati. »Naj bo, jaz ne grem nikamor.« Medtem se je že razločno zaslišal šum motorjev. Stopil sem k oknu in pogledal na nebo. Evo jih! Eden... pet... sedem... trideset trimotornih nemških Junkersov leti precej nizko nad mestom. Tisti, ki je to doživel, ve, da je to prekleto neprijazen prizor. Oglasile so se naše protiaviationske baterije in okoli aeroplanov so se pojavili beli in črni oblački eksplozivajočih granat in šrapnelov, oni pa so medtem začeli metati bombe

po sto, dvesto, petdeset in petsto kilogramov. Ni bilo niti pokanje, niti grmenje, marveč pravi pekel. Zemlja se je tresla od eksplozij, črni oblaki so se dvigali nad strehami hiš, tu pa tam je izbruhnil požar, vmes pa se je slišal hrušč hiš, ki so se rušile.

Bilo je to tudi zame nekaj strašnega, kajti vse, kar sem doživel pred tem je bila prava igrača proti temu, kar se je dogajalo tu v Madridu. Srb je ves čas mirno ležal v postelji in kadil cigareto, kot da bi mu to ne bilo nič mar. Nenadoma pa so protiaviationski topovi utihnili, kakor bi odrezal. Fašistični aeroplani še niso dokončali svojega smrtonosnega posla, ko so se na severovzhodni strani Madrida, kjer leži mesto Aleala de Hanares, na nebu pojavile majhne črne pike, ki so se hitro večale. »Naši lovci!« Srba, ki je doslej ves čas mirno ležal, je kar vrglo iz postelje. »Brž na streho!« je zakričal. Strehe so v Španiji večinoma ravne. Pozabil je, da je ranjen v nogo, tako je planil po stopnicah, jaz pa za njim.

Po vseh strehah in oknih je na mah mrgolelo ljudi. To je sicer zelo nevarno, kajti kadar je zračni boj, strelja v zraku na desetine mitraljezov in krogle žvižgajo na vse strani. Toda vsak je hotel videti, kako se bodo naši »chatos« (topoglavčki, to je ljudski izraz za dvokrilne republikanske lovske avione) spoprijeli z Junkersi. In bilo je res vredno pogledati. Bilo jih je devet. Ko strela z višine so planili na težke bombnike. Njihovi motorji so pri letu navzdol tulili kot volkovi, slišati je bilo kratke salve njihovih mitraljezov: traak... traak in iz prvega Junkersa je švignil plamen, drugi se je vrtel v zraku z glavo navzdol in nato še štirje za drugim. V nekaj minutah je bilo šest bombnikov sestreljenih, ostali so zbežali. Naši lovci so jih preganjali do njihovih linij, potem pa so se vrnili, leteči tako nizko, da so se skoraj dotikali streh. Z vseh hiš so jim mahali z robci, vzklikanje pa je bilo tolikšno, da je skoraj zaglušilo grmenje topov na fronti. Od vseh strani je bilo slišati: »Viva nustra gloriosa!« (Živela naša slavna aviacija.)

Vse to se je izvršilo zelo naglo. Od začetka alarma do konca boja je minilo komaj 15 minut. Bilo je to ob tričetrt na sedem zjutraj. Žrtev je bilo mnogo, okoli 200 mrtvih in štirikrat toliko ranjenih. Najbolj je trpelo delavsko predmestje Barrio Tetuan, nekaj težkih bomb je padlo tudi v center na grad Gran Via, kjer je bomba težka petsto kilogramov padla na ulico, razbila pet metrov plast debele zemlje in meter debel beton ter eksplozirala v tunelu metroja (podzemeljske železnice).

Takih napadov je doživel Madrid mnogo, enako Valencia, Barcelona in druga mesta. Pozneje je bilo še mnogo huje, ko se je fašistom posrečilo zavzeti hrib Monte Garibatas, kamor so potem postavili težke topove in z njimi obstreljevali mesto. Kak dan so izstrelili tudi po tisoč granat. Pri aeroplanu, če ni približno nad glavo se ti ni ne more nič zgoditi, pri artileriji pa nikdar ne več, kdaj bo začela streljati in kam bo padalo. In vendar Madrid ni izumrl. Ves čas so tovarne delale, vozili so tramvaji in bili odprti kinematografi, kavarne in gledališča. Nekoč je v tak kino padla bomba med predstavo in še tri dni potem so med ruševinami pobirali ostanke človeških teles. Strašno je bilo tiste dni v Madridu, pa vendar ljudje mesta niso hoteli zapustiti, ko je vlada imela namero, da evakuira prebivalstvo.

Tudi ta dan je mesto dobilo normalno lice, brž ko je minul alarm. Seveda v kolikor je to bilo mogoče, kajti videti je bilo nove ruševine, po cestah pa mnogo sanitetnih avtomobilov in v marsikateri družini je vladala žalost, ker jim je letalska bomba uničila enega ali več članov. Poč oknom naše sobe je prikorakala gruča otrok od 6—7 let s pesmijo: »Si veamos en Madrid los chatitos en le ciele...« (Kadar vidimo v Madridu naše lovce na nebu). To je bila pesem, ki so jo zložili te dni na čast naše aviacije.

Na spanje ni bilo več misliti, kajti tudi za mestom so na vso moč začeli grmeti topovi. Po zajtrku nas je že čakal avto in odpeljali smo se naprej v Ciudad Universitaria, kjer smo mislili, da bomo našli naše fante. Tramvaj je vozil skoraj do samih strelskih jarkov, kjer se ustavi in obrne, ker so ulice zabarikadirane z vrečami peska in straža pusti skozi samo tiste, ki imajo dovoljenje. Pokazala sva tako dovoljenje generala Miaje in neki oficir se nama je ponudil za spremljevalca. Bili smo prav na robu mesta, to je že na fronti. Artilerijskega ognja se nam ni bilo treba bati na tem sektorju, pač pa močnega »tirotea« (to je puškarjenja in streljanja z mitraljezom). Razločno je bilo slišati žvižganje krogel po zraku.

Po rovu za zvezo smo varno prispeli v prvo linijo. Kakih 20 metrov spredaj je stalo ogromno poslopje »Hospital clinico«, tam so bili že fašisti. Španci so nas zvedavo gledali, ne da bi prenehali s streljanjem. To streljanje ni posebno nevarno, mnogo bolj se je bati minometov, ki mečejo mine naravnost v strelske järke. Če pade vanj taka mina, je takoj precej mrtvih in ranjenih.

(Dalje prihodnjič)

PROTILETALSKA ZAŠČITA

KUTIN FRANCE

Izkušnje zadnje vojne so pokazale, kako važen faktor v obrambnem sistemu zaledja je organizacija protiletalske zaščite — PAZ (protiavijska zaščita), kot organizator zaščite poedinca, skupnosti, industrije in ljudske imovine sploh, pred sovražnimi napadi iz zraka. Njen delokrog zajema vsa sredstva, najrazličnejše oblike propagandnega in operativnega dela in domala vse prebivalstvo. Namen organizacije PAZ je vzgoja in priprava širokih ljudskih množic za obrambo domovine pred napadi iz zraka, saj je v Ustavi sankcionirana častna dolžnost vsakega državljanu FLRJ obramba socialistične domovine.

Na tej osnovi se je leta 1948 z Uredbo osnovala organizacija protiletalske zaščite (PAZ), ki je do današnjega dne že dobila svoje trdne osnove in organizacijske oblike, ki ji omogočajo uspešen nadaljnji razvoj. Važno je pri tem poudariti, da se o vsebini njenega dela in njenih nalogah vse premalo piše, da se premalo povdarja njena nujnost za obrambno moč države, zaradi česar se večkrat zanemarjajo naloge, ki jih postavlja organizacija pred poedince in kolektive. Premalo se ljudje zavedajo, da organizacije tako širokega obsega in pomena ni mogoče pravilno utrjevati, jačati in dalje razvijati brez zavestnega, borbenega in vztrajnega sodelovanja vseh državljanov. Pri tem imajo prvenstveno važno nalogo vse naše masovne organizacije z »Zvezo borcev« na čelu.

Smoter organizacije PAZ je razvijanje vdanosti do svoje socialistične domovine Federativne ljudske republike Jugoslavije, jačanje njene vojaške moči ter čuvanje prebivalstva in narodnega gospodarstva pred napadi iz zraka. Katera izmed ostalih masovnih organizacij ne bi vršila iste naloge v primeru neposredne nevarnosti? Prav vsaka in vse! Da bi v primeru neposredne nevarnosti lahko zadostili tem zahtevam, moramo že sedaj najti oblike pravičnega in uspešnega, organizacijskega dela, ki bodo utrjevale zavest kolektivne moči in izgradile obrambno silo naših ljudskih množic do najvišje stopnje. Potrebno je za to dolgotrajno in naporno delo, polno požrtvovalnosti in študija načinov in sistema dela.

Ljudske množice se morajo seznaniti z vsebino in obliko dela PAZ. Poznati morajo vse osnovne organizacijske oblike protiletalske zaščite in zlasti njene naloge.

Propagandna sredstva in metode dela, s katerimi posredujemo ljudskim množicam poznavanje smotrov in nalog protiletalske zaščite, so najrazličnejše. Predvsem moramo graditi v ljudeh zavest moči in zaupanja v lastne sile, ki razvijata med množicami revolucionarne sile, katere jih navdušujejo za požrtvovalno, nesebično delo in žrtve. Tako bomo ustvarili moralno osnovo, ki je pogoj vsake uspešne borbe. Obramba mora biti borba proti napadalcu. Organizirati moramo pravočasno in sistematično poučevanje prebivalstva, s predavanji, strokovnimi in političnimi razlagami posledic slabe protiletalske obrambe, o nujnosti obrambe, ki mora biti masovna in mora temeljiti na načelu medsebojne pomoči in samopomoči. Tako podajanje ljudem naj ne bo suhoparno niti naj ne vzbuja v njih nepotrebnega strahu, ali občutka prehitvevanja potreb časa, ki navadno tak strah povzroča. Prav sistematičnost propagande utrjuje zavest ravnovesja in moči ter razvija najširšo samoiniciativnost. Predavanja naj bodo živa in zanimiva, povezana s pravilno politično razlago dogodkov doma in v svetu. Popularizacija naših uspehov v izgradnji socializma, združena s tolmačenjem dolžnosti obrambe naših uspehov in pridobitev, kot pogoja za nadaljnjo graditev in obrambo miru v svetu, je najmočnejše in najuspešnejše propagandno sredstvo.

»Poučen človek velja za dva« — tega načela ne smemo zanemarjati prav posebno v protiletalski zaščiti! Borec, ki dobro pozna borbena sredstva, svoje lastno orožje, taktiko in moč sovražnika, teren na katerem se bori in predvsem, ki ve zakaj se bori in je zato tudi prepričan v nujnost borbe, ki je obenem njegova obramba, — tak borec ne more biti nikdar premagan. Pravilnost tega načela nam je v celoti potrdila naša narodnoosvobodilna borba.

Naš tisk, kinematografi, radiofonija, ankete, masovni sestanki vseh množičnih organizacij in druge masovne prireditve ter vse masovno delo z ljudskimi množicami — vse to vzbuja, goji in razvija v ljudeh tiste vrline, ki so nam potrebne za izgradnjo in obrambo doseženih uspehov. Zakaj bi v okviru vsega tega dela ne govorili ljudem o naši Armadi in protiletalski zaščiti, ki čuvata pridobitve narodnoosvobodilne vojne in ljudstvo pred na-

padalcem? Vsakdo bo razumel in z veseljem dalje vpraševal, delal in se vključeval med aktivne borce za mir in socializem, ter tako spoznaval nujnost poznavanja sredstev in načina lastne zaščite in zaščite skupnosti. Takrat šele bo strokovna literatura dosegla svoj smoter. Še več, nastala bo potreba praktičnih vaj, kot preizkušnje lastnih sil in praktične preizkušnje sredstev in metod organizacijskega dela. Tako pripravljene ljudske množice ne bodo oklevale aktivno sodelovati v praktičnih vajah, niti ne bodo imele občutka malodušja, ali celo strahu, da gre že za neposredno nevarnost. Masovna udeležba vsega prebivalstva pri takih vajah nam bo nakazovala organizacijske pomanjkljivosti, na osnovi katerih bomo izboljšali svoje delo, na drugi strani pa bo najboljša propagandno sredstva za pritegovanje vseh onih, ki bi morda še poizkušali ostati neaktivni ob strani.

Izgovori odgovornih funkcionarjev naših masovnih organizacij, da bi radi popularizirali PAZ in jo povezali s svojim delom med množicami, da pa nimajo za to potrebnih pripomočkov, danes niso več upravičeni. Revija PAZ »Obramba« je v svojih lanskih in letošnjih številkah prinesla toliko strokovnih in propagandnih razprav in člankov, da samo to čtivo zadostuje za živo razvijanje propagandnega dela. Potrebno je le to snov obdelati in jo posredovati najširšemu krogu ljudi na način, ki je najprimernejši in najrazumljivejši določenemu kolektivu. Vse to velja prav posebno za vso našo mladino. Učni programi v naših šolah morajo sprejeti v svoj sestav poučevanje šolske mladine o vsebini, namenu in sredstvih protiletalske zaščite. Izvenšolski mladini mora to znanje posredovati mladinska organizacija v okviru politične vzgoje. Upravno-operativni voditelji naših podjetij, tovarnih in vodstva ustanov so močno zainteresirani na pravilni obrambi svojih zgradb, imetja in ljudstva pred zračnimi napadi. Vedeti morajo, da bodo to važno nalogo tem popolneje in lažje izvršili, čim boljše bodo poznali njihovi delavci organizacijo protiletalske zaščite. Morajo jih pa že sedaj navajati k znanju in spoznavanju in krepiti v njih zavest obrambe družbene lastnine, svojih strojev in naprav. Ko se obravnavajo v delovnih svetih, kolegijih, na sindikalnih in partijskih sestankih vprašanja izvršitve plana, skrbi za delovnega človeka, izboljšanja dela, delovnih pogojev, zaščite delavca in imovine pred neželjenimi in druga podobna vprašanja načelne važnosti, naj se posveti redno nekaj besedi tudi vprašanju protiletalske zaščite podjetja, usposobljenosti delovnega kolektiva za tako zaščito in vprašanju primernih materialnih sredstev.

Vsa ta propagandna sredstva, ki naj bi se jih posluževali za omasovljenje organizacije protiletalske zaščite rastejo iz dnevnega praktičnega dela in nam razkrivajo vedno novih možnosti in oblik dela z množicami.

Na temelju pravilno zasnovanega propagandnega dela med množicami bo organizacija PAZ postala dovolj široka, da bo v stanju dosledno in pravilno vršiti vse svoje osnovne naloge: osnivanje in izvedba zaščite mest, vasi, državnih ustanov, uradov, podjetij, industrije in vse ljudske imovine pred napadi iz zraka — vse seveda s pomočjo najširšega kroga obveznikov PAZ in vsega prebivalstva. V okviru teh nalog ni nič manj važna naloga organizacije vseljenske pomoči borbenim edinicam na fronti, ki je tudi ena osnovnih nalog protiletalske zaščite.

Uredba o protiletalski zaščiti predpisuje obvezno usposabljanje vseh sposobnih državljanov v uporabi sredstev zaščite pred napadi iz zraka in obveznost aktivnega sodelovanja pri odpravljanju posledic takega napada. Enaka obveznost je postavljena vsem državnim uradom, ustanovam, podjetjem in družbenim organizacijam za zaščito svojih objektov, ljudi in materialnih sredstev. Ustvaritev enotnosti ljudske borbene volje in akcije ni težka, če se pri organizaciji službe poslužujemo vseh danih možnosti strokovnega šolanja, utrjevanja politične zavesti in borbenosti med množicami.

Naloga mobilizacije kolektivne dejavnosti, je predvsem dolžnost organov državne uprave, resora ministrstva za notranje zadeve, ki naj bi pri tem delu našli močno oporo vseh družbenih organizacij, katere so važen faktor za aktivizacijo ljudskih množic. Državnim organom PAZ so v pomoč na terenu, ustanovah in tovarnah izvršni odbori PAZ, ki naj bodo izbrani iz ljudi zdrave, borbene preteklosti, ki so se v narodnoosvobodilni borbi ali v borbi za obnovo in socializacijo v času po osvoboditvi, s svojim delom izkazali vredni in sposobni zaupanja obrambe ljudi in ljudskega premoženja pred sovražnimi napadi. To morajo biti ljudje, ki jim naše množice zaupajo svoje osebno in ljudsko premoženje, ki jim zaupajo končno svoja življenja,

ker so dokazali, da so pripravljeni v najtežjih pogojih dosledno izvrševati sprejete naloge in navodila. Utrditev izvršnih odborov PAZ v organizacijskem, kadrovskem in strokovnem pomenu, je trenutno naša osnovna naloga.

Poleg sredstev prepričevanja na osnovi državlanske zavesti nam daje Uredba pri tem odgovornem delu tudi prisilna sredstva. Določba o dolžnosti obveznega služenja v protiletalski zaščiti za vse sposobne državljane obeh spolov od 16. do 55. leta starosti, daje organom PAZ možnost uporabe sankcij napram poedincem, ki ne bi hoteli prostovoljno razumeti svoje dolžnosti napram socialistični domovini. Takih primerov potrebe uporabe sankcij doslej skoraj ni bilo, kar kaže na visoko moralno-politično stopnjo našega človeka in njegovo borbena svežino. Dokazuje nam, da je volja po svobodi in neodvisnosti ter mržnja do agresije med našimi ljudmi, po zaslugi političnega dela naše Komunistične partije Jugoslavije že tako globoko vкорeninjena v zavesti ljudstva, da kljub obstoječim težavam, s katerimi se borimo v mednarodnih odnosih, predvsem z državami Informbiroja, naša obrambna moč neprestano raste in jekleni v nepremagljivo homogeno celoto. Spričo takih objektivnih pogojev, v katerih dela organizacija PAZ, se moramo tembolj varovati napak.

O propagandi pravimo, da mora biti realna, resnična in sistematična. To je mogoče takrat, če se organizacija na terenu čuti, če občutijo vsi ljudje njeno dejavnost, njeno moč in ji zato zaupajo. Pri izbiranju organizacijskih oblik ne smemo biti šablonski in togi, ne smemo se tudi na račun tega merila oddaljevati od osnovnih izkušenj in že utrjenih pravil. Temelj vsake organizacije je gotovo prostovoljna in zavestna disciplina. V protiletalski zaščiti tega jedra ne smemo pogrešati, še posebej zato, ker je naša organizacija po svojem bistvu vojaško-obrambnega značaja.

Važna je vloga ljudskih odborov in masovnih organizacij. Naša ljudska oblast, ki po voljenih predstavnikih in s svojimi predstavniškimi organi vodi vse gospodarsko in družbeno življenje, je globoko zainteresirana na obrambi izgradnje socializma in že pridobljenih dobrin ljudske revolucije. Tako je tudi v organizaciji protiletalske zaščite prevzela nase težke in odgovorne organizatorične in s tem tudi materialne naloge. Šolanje strokovnih kadrov, nabava in produkcija potrebnih materialnih sredstev, socialno zavarovanje aktivnih borcev organizacije, možnost brezplačne prehrane in stanovanja za obveznike vpoklicane na šolanje ali vežbe, vse to daje organizaciji široko možnost utrditve in uspešnega razvoja. Praksa je pokazala, da so ljudski odbori izpolnjevali prevzete obveze napram organizaciji predvsem tam, kjer so odgovorni organi državne uprave znali konkretizirati potrebe organizacije in jih pravilno obrazložiti, niso pa našli razumevanja takrat, ko so opustili to važno nalogo. Iz tega lahko zaključimo, da je delovni stik s pristojnimi ljudskimi odbori po teh vprašanih osnovno jamstvo polnega uspeha.

Nič manjše važnosti je vloga naših masovnih organizacij pri delu organizacije PAZ. Zveza borcev, Osvobodilna fronta, Rdeči križ, Ljudska tehnika, Antifašistična fronta žena, športne in telovadne ter vse ostale organizacije imajo dolžnost in možnost najširše vzgoje in usmerjanja svojega članstva v delo protiletalske zaščite. Ne samo to. Svoje delo morajo te organizacije tako povezati s potrebami protiletalske zaščite, da bodo usposabljele članstvo predvsem v tistih panogah družbenega dela, ki ga operativnost zaščite pred letalskimi napadi najbolj potrebuje.

Tehnična izobrazba ljudstva, ki je osnovna naloga Ljudske tehnike, daje našim oboroženim silam in organizaciji protiletalske zaščite, kot njenemu pomočniku, številne tehnično izvežbane kadre kot operativne delavce, predavatelje, novatorje in graditelje. Mnogo prepotrebnih sredstev veze, alarmnih naprav, signalnih in drugih tehničnih sredstev, bi mogli že danes izdelati na najcenejši način člani Ljudske tehnike. S takim delom bi izvrševali častno dolžnost napram organizaciji PAZ v svojem začetnem razvoju.

Organizacija »Osvobodilne fronte« — nosilec političnega dela iz najtežjih časov naše revolucije, ko je pod vodstvom vodnika, naše slavne borbene preteklosti, Komunistične partije Jugoslavije, znala mobilizirati v obo-rožen odpor ljudske množice in ki tudi danes v borbi za ohranitev pridobitev naše revolucije trdno stoji ob strani naši Partiji in njenemu vodstvu — mora biti najmočnejša opora organizaciji protiletalske zaščite. Z vzgojo patriotskega duha in borbene zavesti mora utrditi temelje za razvoj PAZ, jo popularizirati in ji dati močno politično vsebino. Članstvo OF mora prevzeti vodilno vlogo v naših izvršnih odborih PAZ, jih spolitizirati in preganjati iz njih vsako apolitičnost, ki bi se pojavila v kakršnikoli obliki. Pojasnjevati mora pomen protiletalske zaščite ljudskim množicam v okviru notranjih in zunanjih političnih pregledov, borbe za mir, borbe proti vojnim hujskačem kateregakoli imperialističnega tabora.

»Zveza borcev« — v ognju narodnoosvobodilne borbe skovana in z večnim bratstvom borcev za socializem ovenčana, — ki danes bedi na straži mirne graditve socializma — ta organizacija, ki podaja mladini in vsemu ljudstvu svetle borbene tradicije iz let 1941—1945 ter na njihovi osnovi krepi in osvežuje današnjo borbo proti revizionizmu marksizma-leninizma, političnemu in gospodarskemu podjarmljenju malih narodov, ki vzgaja v teoriji in praksi preko izvenarmijske vzgoje duha borbenosti in predanosti, ona mora s čvrstim skupnim političnim in operativnim delom ustvariti trdne borbene osnove protiletalski zaščiti. Organizacije skupnih vaj s sodelovanjem vsega prebivalstva, kombinacija teoretične predvojaške in PAZ vzgoje in vse podobne vrste medsebojnega sodelovanja bodo razvile potrebno zanimanje in vnesle nujno pestrost v naše skupno delo.

»Antifašistična fronta žena« — mobilizator naših žena, neprecenljiv vir kadrov za najtežje naloge, zlasti pa za svrhe prve pomoči, hišne zaščite, mobilizacijske in druge naloge, naj že danes poglobi vzgojo žena za potrebe PAZ. Ni dovolj, da vsestransko podpre organizacijo naših sanitetnih in drugih tečajev, potrebno je več, prevzeti mora široko iniciativo za notranjo organizacijsko pomoč PAZ. Ugotavljati in iskati mora takih organizacijskih oblik in možnosti, da bi v primeru izredne potrebe mogla dati protiletalska zaščita naši Armiji največji del moške borbene sile, ne da bi sama (PAZ) občutila v svojem delu posebnih težav ali vrzeli. Skoraj za vse vrste službe PAZ se morajo sčasoma usposobiti naše žene. AFŽ jim mora v tem pogledu nuditi že danes najširših možnosti in vsestransko podporo. Mora jih za to misijo navduševati in gojiti večni plamen tihe požrtvovalnosti in ljubezni do svobode in pravice — kar je našim ženam svojstveno še iz časov revolucije.

Športne in telovadne organizacije, ki z zavirljivim poletom dvigajo visoko prapor zdravja, sile in nepremagljivosti, naj se pri svojem delu zavedajo, da se telesna vzgoja ne sme nikdar približati vrhuncu sumljive vrednosti, to je, da bi postala sama sebi namen. Telesno silo mora izpopolnjevati vedrina duha in široke razgledanosti. Telesno krepak, discipliniran, vztrajen, borben, široko razgledan državljani je v stanju izpolniti vsako nalogo, znal in mogel bo braniti, v obrambi napadati in uničevati napadalca. Postal bo dober vojak ali član ekipe PAZ, zalegel bo za dva povsod, kjer ga bo skupnost potrebovala za obrambo pravične stvari. Naj ne bo fizkulturnika, ki ne bi poznal vsebine in nalog organizacije PAZ, ki ne bi v njej aktivno delal in o njej govoril vsem, ki jo slabo poznajo. Vsak član PAZ naj bo fizkulturnik. Sama vodstva se morajo večkrat o tem pogovoriti, si medsebojno izmenjavati predavatelje, vaditelje in strokovne kadre sploh, navajati svoje članstvo k skupnemu delu in tako članstvo in organizacije po določenih vprašanih združevati.

Podobne naloge imajo tudi vse ostale organizacije, ki vseh zaradi njihove pestrosti zaenkrat ne moremo podrobneje obdelati. Same bodo morale najti oblike sodelovanja s PAZ. Zaradi širine našega dela to ni težko. Posebej pa moramo vsekakor omeniti organizacijo »Rdečega križa«, ki s svojim nesebičnim delom že danes beleži največje uspehe v službi PAZ. Naše zdravniško in bolničarsko osebje je doslej izvežbalo tisoče mož in žena v bolničarski službi, službi prve pomoči in drugih poslih iz svojega delokroga. Svojo nalogo izvršuje »Rdeči križ« sistematično po predvidenem planu in ima zato tudi zadovoljive uspehe. Potrebno pa je posebej opozoriti, da moramo stremeti k izpolnitvi sanitetne vzgoje članov PAZ in vsega prebivalstva na tako stopnjo, da bomo v bližnji bodočnosti razpolagali z zadostnim številom visoko strokovno usposobljenega kadra v naših sanitetnih ekipah. Temu kadru je treba dati možnost praktičnega vežbanja v okviru enot PAZ. Nujno bo tudi razširiti vzgojo prve pomoči, ob nezgodah na vse prebivalstvo, tudi izven naše organizacije. To nalogo bo moral prevzeti »Rdeči križ« v okviru izvenarmijske vzgoje, kjer ga čakajo velike naloge, ki se jih še ni lotil. Tako razširjena vsesplošna zdravstvena izobrazba prebivalstva je neobdelana osnova samopomoči v vojnem času, v normalnih prilikah pa mnogo pripomore k ureditvi higienskih prilik in zdravstvenega nadzorstva, kar vse neposredno koristi naši redni zdravstveni službi.

Te naloge in težave morajo imeti neprestano pred očmi naši izvršni odbori protiletalske zaščite in drugi odgovorni faktorji PAZ, ki so dolžni skrbeti za pravilno razvijanje organizacije PAZ, za njeno borbena pripravljenost, množičnost in operativnost. Upošteva naj jih prebivalstvo, ki bo z razumevanjem in pravilnim sodelovanjem mnogo pripomoglo k uspešnemu razvoju protiletalske zaščite.

PRIPOMBE H KNJIGI

»DOKUMENTI O RAZVOJU LJUDSKE OBLASTI V SLOVENIJI«

(Zbral in uredil dr. Makso Šnuderl, univ. prof., Ljubljana 1949, strani 240)

METOD MIKUŽ

(Konec)

8. X. IOOF, Odlok o ustanovitvi Poverjenišтва IOOF za Notranjsko (arhiv CK KPS).

28. X. Glavno poveljstvo, Naredba o nabiranju prostovoljcev za Gorénjsko in Štajersko. »Kdo gre na Štajersko, odloča le Glavno poveljstvo.«

30. X. IOOF in Glavno poveljstvo, Odlok o nabiranju hrane za zimo. »Od problema prehrane je odvisen obstoj partizanske vojske in nadaljevanje osvobodilne borbe slovenskega naroda.« 1. Odredni intendant naj sporoče intendantu pri Glavnem pov. svoje zaloge in koliko in kakšne hrane lahko zbero na svojem teritoriju ter koliko denarja, bonov in obveznic bodo rabili. 2. Dovoljena je rekvizicija pri belogardističnih družinah, pa tudi pri bogatih kmetih, če nočejo prodati. 3. Hrana se plačuje v bonih in obveznicah ter v denarju. Vso hrano dobro vskladiščiti.

1. XI. Glavno poveljstvo, O slabostih dosedanjih akcij proti beli gardi (»naše čete ne zavzemajo utrjenih postojank, ne uničujejo belogardistične žive sile in izvajajo svoje napade zgolj polovičarsko«). Kaj je brigada? »Partizanska vojna sila višje stopnje..., formacija, ki smo jo ustvarili predvsem z namenom, da juriša, zavzema, uničuje sovražne pozicije.« (Arhiv CK KPS.)

14. XI. Glavno poveljstvo, Naredba o uvedbi ostrostrelcev v partizanske edinice.

15. XI. IOOF in Glavno poveljstvo, Zavednim in prisilno mobiliziranim! »IOOF kot slovensko narodno vodstvo in predstavnik slovenske narodne oblasti ter Glavni štab... odreja in izjavlja: Sleherni Slovenec, ki ni član slovenske partizanske vojske ali Narodne zaščite, pa ima orožje, je dolžan orožje takoj izročiti partizanskim četam ali Narodni zaščiti. Tistim pripadnikom oboroženih belogardističnih oddelkov, ki bodo odložili svoje orožje... se ne bo zgodilo ničesar, dana jim bo celo možnost, da popravijo, kar so zagrešili nad narodom. Tisti pa, ki se temu poslednjemu pozivu ne bodo odzvali, bodo brez usmiljenja in z vso doslednostjo ter strogoostjo uničeni!«

15. XI. IOOF in Glavno poveljstvo, Poziv »vsem Slovencem, ki so sposobni nositi orožje!« Nastopil je čas, da se »slovenski narodni vojski priključi sleherni Slovenec, ki je sposoben nositi orožje.«

15. XI. IOOF in Glavno poveljstvo, Brigadam in odrednim štabom ter OOOF. Takoj preiti na čiščenje, to je dejansko osvobajanje ozemlja. Zavzetne belogardistične postojanke z jurišem napadati in jih osvajati. »Na osvobojenem teritoriju za enkrat ne volimo NOO. Oblast prevzema vojska in odbori OF.« (Arhiv CK KPS.)

Sredi XI. Bilten štev. 1. Političnega komisariata slov. partizanske vojske.

16. XI. CK KPS, Pokrajinskemu odboru OF za Primorsko. Da se osvobodilni polet na Primorskem dovede do narodne vstaje je potrebno: OF še razširiti, pritegovati zlasti sredino, pobijati sektaštvo terencev, zlasti pa pravilno razložiti program KP primorskemu kmetu. (Arhiv CK KPS.)

7. XI. Glavno poveljstvo, Naredba o postopanju z belogardisti. Belogardističnim oddelkom ali posameznikom, ki odlože orožje, je »treba odslej prizanesti, vodilne pa aretirati in jih izročiti brigadnim ali odrednim štabom«. Oddelke ali posameznike, ki tega ne store, oziroma se upirajo, brezpogojno uničiti. »Belogardistične organizatorje, ki niso bili zaloteni z orožjem v rokah, sme odslej soditi samo odredni ali brigadni štab.«

18. XI. Glavno poveljstvo, Naredba, da se podari življenje vsem belogardistom, ki se predajo brez borbe, če zagotovijo, da se ne bodo nikdar več in z nobenimi sredstvi borili proti OF in partizanski vojski.

21. XI. IOOF, Vsem politkomisarjem brigad in odredov, O sklicanju »kmečke konference, ki naj bi sprejela kmečki program OF, izdala proglas slovenskim kmetom in pomenila v vsakem pogledu mejnik v delu OF med kmeti.« Konference se bodo udeležili: kmetje, delegati okrožnih organizacij OF, kmetje zastopniki raznih skupin v OF in kmečki delegati iz partizanskih čet.

21. XI. IOOF, Okrožnim odborom OF, Odgovoriti na sledeče: o ljudskem razpoloženju v okrožju, o organizaciji OF in njenih postojankah, o beli gardi, o odnosih partizanov do civilnega prebivalstva, o odnosih med

partizanskimi četami in terenskimi delavci, o odnosih med posameznimi skupinami OF in njihovimi aktivisti, o duhovščini (arhiv CK KPS).

25. XI. Glavno poveljstvo, Dnevno povelje: »Velika borba stopa v novo razdobje... Sedaj moramo do kraja in dokončno razbiti okupatorje in njihove belogardistične-mihajlovičevske pomagače na naših tleh, osvoboditi moramo Slovenijo njihovega krvavega nasilja, zavarovati moramo na tej naši zemlji edino zakonito oblast, oblast slovenskega naroda, oblast slovenskega ljudstva, to se pravi oblast OF.« Zato je potrebno: okrepiti borbo proti okupatorju in beli gardi, povečati udarnost naših napadov, začeti z osvobajanjem slovenske zemlje itd.

25. XI. Bilten štev. 2 Politkomisariata slov. part. vojske.

28. XI. Glavno poveljstvo, Naredba o postavitvi posebne komande na sektorju Ljubljana—dolenjska železnica—Metnaja—Zalog pri Ljubljani, kateri so podrejene vse edinice, ki se nahajajo na tem ozemlju stalno ali začasno.

XI. IOOF, Poziv Koroškim Slovencem! »Prišla je ura, ko naj se dvigne tudi Koroška in pridruži narodni vstaji... OF je postala zakonita oblast za vse Slovence od Gosposvetskega polja do Kolpe, od Monoštra do Čedad!« (Arhiv CK KPS.)

1. XII. Glavno poveljstvo, Dnevno povelje I. grupi ob smrti Jožeta Gregorčiča in Lojzeta Kabeta. »Padla sta kot slovenska narodna heroja« in imenovanje novega štaba grupe: komandant Stane Starc, namestnik Stane Jelovčan, komisar Vinko Hafner, nam. komisarja Kosta Dobravc in obveščevalec Marko Borštnik (arhiv CK KPS).

2. XII. IOOF, Okrožnim odborom OF, »Organizacija denarnih in drugih gmotnih sredstev je vsled ofenzive znatno popustila« — zato naj se začne takoj pobiranje davka in nabiranje posojila »po že izdanih predpisih, navodilih in po prejšnji že uvedeni praksi.«

Med 3. in 10. XII. Sklepi I. Pokrajinske konference KPS za Primorsko (arhiv CK KPS).

12. XII. IOOF, Okrožnica o Avnoju, ki je »edino pravo, zares nacionalno in ljudsko politično vodstvo jugoslovanskih narodov in predstavlja za rodek suverene oblasti nove... Jugoslavije.« IOOF bo v kratkem izdelal osnutek o bodočih pravicah in svoboščinah slovenskega naroda, na osnovi katerih se bo, upoštevajoč pravico do samoodločbe, odločil slovenski narod za novo svobodno Jugoslavijo. Ta osnutek bo dan v pretres slovenskim ljudskim množicam.

12. XII. IOOF, Odlok o zbiranju podatkov okupatorskih in belogardističnih nasilj in krivic, kateri naj se zbirajo v »vsakem odboru in forumu OF.«

17. XII. Glavno poveljstvo, Ukaz o rednem pošiljanju 14-dnevnih poročil in analiz položaja. (Orig. pri aktu Cdo Rgpt CCNN d'Assalto »XXI. Aprile«, Sez. I, štev. 7149/1/6-1 od 28. II. 1943, arhiv Muzeja nar. osv. v Ljubljani.)

18. XII. Glavno poveljstvo, Naredba o likvidaciji narodnih izdajalcev. Smrtna kazen se izreče, če je obdolženec dal okupatorju ali beli gardi pomoč, ki je imela za posledico smrt posameznega Slovenca, konfinacijo, streljanje talcev ali požig vasi.

Sredi XII. Bilten štev. 3. Politkomisariata slov. part. vojske.

18. XII. IOOF, Odlok o ustanovitvi Poverjenišтва IOOF za Dolenjsko (arhiv CK KPS).

26. XII. Glavno poveljstvo, Začasna naredba o ustanovitvi operativnih con in o imenovanju komandnega kadra v conah, brigadah in odredih (»do objave v Slovenskem poročevalcu«). Ustanavljajo se: I. Dolenjska operativna cona (komandant Milovan Šaranovič, namestnik Jure Novljan, komisar Rudi Hrast); II. Notranjska operativna cona (komandant Nande Kavčič, komisar Jokl Petrov, nač. štaba Zdravko Jovanovič); III. Alpska operativna cona (komandant Mirko Bračič, komisar Vitez, nam. komandanta Starc-Fazan); IV. Štajerska operativna cona (komandant Mlinar, komisar Tomaž Poljanc, nam. komandanta Peter Skala, nam. komisarja Dušan Jug). — Štab I. udarne brigade Toneta Tomšiča: komandant Nedeljko, komisar »dosedanji komisar ZDO«, nam. komandanta Daki, nam. komisarja Boštjan, nač. štaba Pero Pipovoda; štab II. udarne brigade Matije Gubca: komandant Jovo, komisar Taras, nam. komandanta Jeftič, nam. komisarja Veljko; štab III.

udarne brigade Ivana Cankarja: komandant Vandek, komisar Gabrovčan, nam. komandanta Danilo Šorovič, nam. komisarja Tine Dolgan, nač. štaba Rajko Tanaskovič; IV. udarna brigada Ljube Šerčerja: komandant Stjenka Knap, komisar Tone Pogačnik, nam. komandanta Vasja Ižanc, nam. komisarja Krt, nač. štaba Mile Kilibarda. — Vzhodno dolenski odred: komandant Slobodan, komisar Jovo, nam. komisarja Nikola; Zapadno dolenski odred: komandant Mitja Štajerc, komisar Marko Dolinc, nam. komisarja Djuro; Notranjski odred: komandant Gregor, komisar Hace, nam. komisarja Jerin; Soški odred: komandant Kajtimir, komisar Ahac, nam. komandanta Stjenka, nam. komisarja Florijan; Gorenjski odred: komandant Starc, komisar Ravnik, nam. komandanta Jelovčan, nam. komisarja Kosta; Dolomitski odred: komandant Franc Radovan, komisar Metod Cestnik, nam. komandanta Štefan, nam. komisarja Lado Krčan.

Leto 1943.

1. I. IOOF, Proglas junaški Ljubljani! »Prebivalci slovenske prestolice Ljubljane! Vztrajajte v svojem težkem, toda junaškem in zmagovitem osvobodilnem boju! Še krepkeje naj se razlega širom svobodoljubnega sveta sloves o nepremagljivi Ljubljani, ki je vse doslej nudila edinstven odpor tujim zatiralcem in domačim izdajalcem!« (Arhiv CK KPS.)

2. I. IOOF, Okrožnemu odboru OF za Vrhnjsko okrožje. Treba je preiti iz zaupniškega sistema znova na sistem terenskih odborov, nadaljuje naj se s prirejanjem vaških kmečkih konferenc, na katerih naj se razvija »čimveč kmečke iniciative glede predlogov za kmečki program OF, kmetje morajo čutiti, da si sami ustvarjajo svoj program.« (Arhiv CK KPS.)

3. I. Pokrajinski odbor OF za Primorsko, Okrožnim odborom OF na Primorskem, Namerava se sklicati kmečka konferenca OF, zato določiti kmečki program OF za Primorsko, to je »tiste kmečke zadeve, ki naj jih OF takoj po zmagi nad okupatorjem uresniči.«

Zač. I. Bilten štev. 4. Politkomisarja slov. part. vojske.

12. I. Glavni štab NOV in POS, Štabu Štajerske operativne cone: ... Potrebno je, da ne bo Štajerska samo rezervoar za naše nove sile, temveč tudi odskočna deska za Koroško. Pripraviti vse pogoje za dviganje splošne vstaje na Štajerskem »pri tem imejte najtesnejši kontakt s Koroško in glejte, da boste vse politične procese z vašega sektorja prenesli tudi na Koroško.«

12. I. Glavni štab NOV in POS, Štabu Dolenjske operativne cone, Operativne naloge: likvidacija doline Mirne, Primskovega in Temenice ter Police, za tem »z vsemi silami očistiti bazen Gornje Krke« in za tem z vsemi silami se vreči na rušenje proge Ljubljana—Kočevje (arhiv CK KPS).

12. I. Glavni štab NOV in POS, Štabu Notranjske operativne cone, Operativne naloge: zapustiti Mokrc, preiti v ofenzivo v splošni smeri Sveti Vid—Lužarji—Sv. Gregor—Kompolje—Žužemberk; zavzeti bazen Gornje Krke in očistiti Suho Krajino (arhiv CK KPS).

14. I. Konstituiranje IOOF: predsednik Josip Vidmar, sekretar Boris Kidrič.

20. I. IOOF, Obvestilo Poverjeništvom IOOF in okrožnim odborom OF o slovenski delegaciji za Protifašistični svet narodnega osvobodjenja: na eno izmed podpredsedniških mest delegira IOOF tov. Edvarda Kocbeka, v Izvršni odbor Avnoja Jožeta Rusa in Edvarda Kardelja, v Avnoj pa Josipa Vidmarja, Borisa Kidriča, Franca Leskoška, Toneta Fajfarja in Franja Lubeja. »Pričujoče obvestilo je internega značaja ter namenjeno zgolj Poverjeništvom IOOF okrožnim odborom OF in štabom operativnih con. Javnosti ga bo IOOF objavil v primerem času.«

20. I. IOOF, Vsem Poverjeništvom, okrožnim in rajonskim odborom OF, Navodila o mobilizaciji za slovensko narodnoosvobodilno vojsko in partizanske odrede: 1. Dopušča in odreja se »neka oblika prisilne mobilizacije« toda le pod naslednjimi pogoji: v rajonih, ki so neposredno ogroženi od bele garde in kjer bela garda lahko direktno izvaja mobilizacijo, mobilizirajo se izključno le tisti, ki so »znani pripadniki OF«, mobilizacija se vrši obenem z mitingom, na katerem je treba pojasniti, zakaj je taka mobilizacija potrebna.

20. I. IOOF, Poverjeništvom IOOF in okrožnim odborom OF, Modifikacija Narodne zaščite po posameznih pokrajinah: na Primorskem in deloma tudi na Gorenjskem in Štajerskem organizirati NZ povsod, vanjo pritegniti tudi ženske, jih aktivizirati in hkrati razvijati »kot predstopnjo partizanske mobilizacije« ter pritegovati posamezne člane in cele čete čimprej v partizane. V Ljubljani ostane NZ tako kot doslej. V Ljubljanski pokrajini pa zaradi belogardistične mobilizacije vse hitro pritegovati v partizane. Na osvobojenem ozemlju NZ vrši vlogo »stalnih partizanskih straž«.

20. I. IOOF, Okrožnica o »preosnovanju Mladinske organizacije OF«, ki se razširi »na vso slovensko mladino in zato preimenuje v Zvezo slovenske mladine«.

20. I. IOOF Odlok naj se pri Poverjeništvih, okrožnih in rajonskih odbori OF »ustanovi poseben referat za delo v belogardističnih formacijah z nalogo voditi evidenco nad razvojem in gibanjem belogardističnih postojank v pokrajini, okrožju oziroma rajonu, zasledovati politično razpoloženje in voditi evidenco nad pripadniki OF, ki so bili prisilno mobilizirani v belo gardo«.

20. I. IOOF, Odlok, da se organizacija »Ljudske pomoči« razširi v »Slovensko narodno pomoč«, ki je širša od OF in v njo zajeti vse tiste Slovence, ki so iz humanitarnih razlogov pripravljeni podpirati žrtve okupatorjevega in belogardističnega terorja.

20. I. Glavni štab NOV in POS, Štabu Gorenjskega odreda, Nemcem se na Gorenjskem ni posrečila mobilizacija letnikov 1923-24, zato je treba pričeti takoj z intenzivnimi ofenzivnimi akcijami.

21. I. IOOF, Odlok o ustanovitvi »Slovenske protifašistične ženske zveze« kot samostojne organizacije slovenske žene v OF.

1. II. IOOF, Okrožnica, Ker skupna kmečka konferenca ne bo mogoča, naj se te vrše po Poverjeništvih OOOOF. Treba je »pritegniti kmete v narodnoosvobodilno delo kot odgovorne sodelavce in soustvarjalce bodočega novega slovenskega življenja« (arhiv CK KPS).

9. II. Pokrajinski komite KPS za Primorsko, Okrožnica, da se mobilizirajo »vsi ljudje, ki so pripravljeni iti v partizane, ne glede na to ali so sposobni nositi orožje in se bojevati«.

13. II. Štab Alpske operativne cone, Odredba štev. 3, Formiranje Južno-primorskega in Severnoprimskega odreda ter brigade Andreja Laharnarja (arhiv CK KPS).

15. II. Glavni štab NOV in POS, Naloge obeh dolenskih odredov. Sredi II. Bilten štev. 5. Politkomisariata slov. part. vojske.

21. II. Glavno poveljstvo, Naredba o ustanovitvi Primorske operativne cone. Komandant Mirko Bračič, komisar Dušan Pirjevec.

24. II. Poverjeništvu IOOF za Primorsko, Sklepi I. Pokrajinske konference OF za Primorsko: ostra obsodba politike starih primorskih »voditeljev« (Wilfana, Besednjaka, Čoka in Golouha), kooptacija zastopnika italijanske manjšine, s čemer je vodstvo OF na Primorskem »odločno krenilo po poti nove narodne politike k pravilnim odnošajem do naših zaveznikov med Italijani«.

1. III. Glavni štab NOV in POS, Naredba o imenovanju štaba Gorenjskega odreda. Komandant Biček, komisar Bemc, nam. komandanta Stane Jelovčan nam. komisarja Kosta.

20. III. Štab IV. operativne cone, Naredba o takojšnji ustavitvi vsakega dela po gozdovih kakor tudi kretanje brez »dovoljenja partizanske vojske«. Konc. IV. Bilten štev. 6 Politkomisariata slov. part. vojske.

8. IV. IOOF, Poverjeništvu IOOF za Ljubljano, Okrožnica (11-43-K) »Nujno je dobiti stike z jugoslovanskimi oficirji, ki so se vrnili iz internacije. Okupatorji in belogardisti jih menijo uporabiti za svoje smotre«.

10. V. IOOF, Okrožnica (22-43) o poživitvi finančne akcije. Poleg pobiranja narodnega davka in prostovoljnih prispevkov obrniti posebno pažnjo na podpisovanje Posojila svobode.

12. V. Konferenca Okrožnega komiteta KPS za Koroško (sklepi): »S to konferenco se tudi formalno priključuje vsa Slovenska Koroška ne glede na nasilne meje... borbi slovenskega naroda za osvoboditev in združitve v svobodni in zedinjeni Sloveniji. Koroško ljudstvo daje danes kakor tudi v bodoče polna zagotovila, da bo vestno sledilo še naprej borbi OF, ki ji načeljuje KPS vse do končne zmage in popolne svobode slovenskega naroda.«

29. V. IOOF, Okrožnica o ustanovitvi »Propagandnega odseka IOOF«.

30. V. IOOF, Okrožnica (24-43), O organizaciji materialne pomoči naši vojski. ... »Treba bo pristopiti k prav sistematični organizaciji, ki bo omogočila znatnejši dotok materialnih sredstev, tako hrane, denarja, obleke, obutve, sanitetnega materiala itd.«

1. VI. IOOF Okrožnica, O okrepitevi in razširitvi organizacije, ... Sedenje stanje upravičeno označujemo »za nov polet OF«, treba pa je ostro razlikovati »sredino kot politični faktor... od sredinsko razpoloženih ljudi«.

10. VI. IOOF, Sklep o reorganizaciji Narodne zaščite v Ljubljani: 1. OOOOF v Ljubljani mora postaviti v vseh rajonih vojaške referente, ki odgovarjajo neposredno vojaškemu referentu pri OOOOF. 2. Da se omogoči pravilna izvedba vojaške organizacije, se dosedanja NZ razpušča, obvezniki

pa pridele delno VOS-u, delno pa zaposle na političnem organizacijskem delu OF.

14. VI. IOOF, Okrožnica (158-43-K), Poverjeništvu IOOF za Ljubljano, ... Sistem organizacije OF v Ljubljani je v zadnjem času zgrešen. OF se je izrodila v nekakšno federacijo NZ, Delavske enotnosti, AFŽ in ZSM. Prav zaradi tega je organizacija OF na terenu do malega izginila, oziroma je ohranila zgolj odbore funkcionarjev. »Razume se, da ob takem organizacijskem sistemu OF ne more znova razviti elementov narodne oblasti, kar je v danih razmerah najvažnejše.«

14. VI. IOOF, Okrožnica, Bistvene važnosti je, da »razvijemo odbore OF — od terenskih pa do okrožnih — znova v organe narodne oblasti, ne glede na vprašanje, ali gre za osvobojeno ali pa za okupirano ozemlje. Če tega ne bomo izvedli, si niti zamisliti ne moremo, da bi OF v sedanjih oddelčnih časih izpolnila svojo nalogo.«

14. VI. IOOF, Slovenskemu narodu! ... »Zapeljani bratje, v imenu borečega se slovenskega naroda vam postavljamo en sam pogoj: Vse svoje sile dajte nemudoma na razpolago narodnoosvobodilnim odborom OF, ki so danes edini predstavniki slovenske narodne oblasti.«

15. VI. IOOF, »Našim zapeljanim bratom v vrstah bratomorske bele garde«, Streznite se in pridite k nam kot bratje!

Po 15. VI. IOOF, »Vsem, ko si bili zapeljani ali pa nasilno tirani v plavo in belo gardo!« ... »Še je čas, da spregledate! Zapustite vrste plave in bele garde in prehajajte z orožjem v roki v partizanske vrste! Vodstvo slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja vam jamči, da se vam ne bo zgodilo nič in da boste v tem primeru uživali vso zaščito NOV in POS. Tudi tistim iz vodstva plave in bele garde, ki bodo v tem zadnjem trenutku spregledali svojo zablodo in zares prenehali z borbo proti NOV in OF, jamči vodstvo OF slovenskega naroda življenje in se zavezuje, da bo o njihovem delovanju proti slovenskemu narodu šele po osvobojenju razpravljalo redno sodišče.«

24. VI. Glavni štab NOV in POS, Naredba o ustanovitvi II. operativne cone na teritoriji Gorenjske in Zapadne Koroške.

1. VII. IOOF, Okrožnica o zbiranju obleke, perila in čevljev za partizansko vojsko (arhiv CK KPS).

10. VII. IOOF, Okrožnica (32-43), O organizaciji Gospodarskih komisij ... »Da se smotrno organizira gospodarska pomoč naši NOV kakor tudi civilnemu prebivalstvu, se morajo ustanoviti pri vseh političnih predstavništvih OF Gospodarske komisije. V ta namen je ustanovljena pri IOOF Osrednja Gospodarska komisija z nalogo, da organizira in izvede na vsem slovenskem ozemlju to gospodarsko pomoč.« Okrožni odbori ustanove Okrožne gospodarske komisije, na čelu katere je gospodarski referent, Rajonski odbori ustanove Rajonske gospodarske komisije, dočim je terenski odbor v celoti Terenska gospodarska komisija, izbere pa iz svoje srede človeka, ki bo imel skrb za potrebna tehnična dela. Prihajamo v dobo, ko »mora OF v vedno večji meri tudi v praktičnem življenju pokazati, da je nosilka nove narodne oblasti.« (Popraviti torej v Dokumentih na str. 75!)

12. VII. Štab II. operativne cone NOV in POS, Naredba o ustanovitvi VII. udarne partizanske brigade, o reorganizaciji Gorenjskega odreda in o ustanovitvi samostojnega Koroškega bataljona.

13. VII. IOOF, Odlok štev. 1 (181-43): 1. IOOF je sklenil predlagati Vrhovnemu komandantu NOV in POJ naslednje spremembe v Glavnem štabu za Slovenijo: a) v funkciji komandanta NOV in POS naj tov. Ivana Mačka zamenja tov. France Rozman, b) v funkciji politkomisarja naj tov. B. Kidriča zamenja tov. B. Kraigher, c) za namestnika politkomisarja Ivana Kavčiča, č) za načelnika Glav. štaba Milovana Šaranoviča. 2. Tovariši nastopijo svojo funkcijo takoj kot vršilci dolžnosti. 3. Ta odlok je internega značaja.

14. VII. IOOF, Okrožnica (21-43): o okrepitvi mobilizacije in akcij, borba proti beli gardi in razkrinkavanju plave garde ... »Okrepiti je treba borbo za ponoven razvoj OF v narodno oblast ... hkrati naglašajte, da je OF obče skupinsko predstavništvo slovenskega naroda, predstavništvo torej, ki obsega vse resnične patriotske slovenske skupine in sile.«

14. VII. Glavni štab NOV in POS, Naredba štabu IV. operativne cone, o ustanovitvi VI. (Štajerske) brigade in o reorganizaciji Štajerskega odreda, v sestav katerega pridejo Kamniška, Zasavska, Pohorska, Kozjanska in Koroška četa ter trije terenski minerski vodi ob železnicah. Komandant brigade Simon, komisar Ciril, nam. komandanta Tugo, nam. komisarja Mišelj.

18. VII. IOOF, Okrožnica (34-43), O splošni gospodarski kampanji ... »Očuvati pridelke letošnje žetve naši vojski in našemu slovenskemu človeku, preprečiti okupatorju uničevanje našega narodnega bogastva.«

21. VII. IOOF, Povabilo plenumašem v Ljubljani, da »zapustite Ljubljano in se preselite v bivališče IOOF«.

21. VII. IOOF, Poročilo (III.) Vrhovnemu plenumu ... O politični platformi IOOF: osvoboditev in združitev slovenskega naroda, nova, demokratična, na narodni enakopravnosti temelječa Jugoslavija, zavezništvo s skupnim anglo-sovjetsko-ameriškim taborom, borba proti državljanski vojni, borba za omahljive sredinske elemente, omogočanje zavedenim belogardistom popraviti svoj greh, borba proti tistim zakrknjencem, ki »bi radi na modrogardističnih in sredinskih pozicijah reševali zavoženi belogardistični voz«.

29. VII. IOOF, Okrožnica (35-43), »Stojimo pred neposrednim zlomom Italije«, zato mobilizirati vse narodne sile, dvigniti moramo dejansko narodno vstajo. »Naša NOV bo morala izvajati splošno mobilizacijo in treba je, da naši aktivisti politično pripravijo teren za to.« Vsa politična predstavništva OF, vsi naši odbori od okrožnih do terenskih morajo v tem času »jasno pokazati, da so nosilci naše narodne oblasti in morajo to oblast dejansko tudi izvajati«.

31. VII. IOOF, Poziv »Zaslepljenim Slovincem!«, da je »prestop v naše vrste za vas edini izhod in rešitev«.

31. VII. IOOF, Okrožnica (40-43), »Dogodki se razpletajo s silovito naglico«, zato naj vsi naši odbori »dejansko prevzamejo oblast in jo pričnejo dejansko izvajati, in sicer predvsem v pogledu mobilizacije vseh narodnih sil«.

31. VII. IOOF, Poverjeništvu IOOF za Ljubljano (234 a-43-K): preiti takoj k množičnim demonstracijam, pripraviti in izvesti generalni štrajk, povezovati se z vsemi sredinci in jim znova ponuditi roko zlasti spricho nemške nevarnosti, povezati se z italijanskim vojaštvom.

5. VIII. Glavni štab NOV in POS, oddelek za sodstvo, Pravilnik za organizacijo in postopek brigadnih in odrednih vojaških sodišč. »Sodno oblast za vse zločine vojaškega in nevojaškega značaja, ki jih izvrše civilne osebe ali pripadniki slovenske narodne vojske, izvršujejo vojaška sodišča,«

8. VIII. Glavni štab NOV in POS, Izjava: 1. Nikomur, ki bo izročil orožje predstavnikom NOV in POS se ne bo zgodilo ničesar in bo lahko svobodno odšel na svoj dom, 2. odprta so vrata za vstop v našo vojsko vsem, ki so uvideli prevaro in hočejo popraviti greh, ki so ga zakrivali nad slovenskim narodom. (Arhiv CCRR Borovnica, arhiv Muzeja nar. osv. voj. v Ljubljani.)

18. VIII. IOOF, Okrožnica (40-43): na vseh področjih in v vseh krajih, ki jih zapuste Italijani, proglasiti in vpostaviti oblast OF, na vseh področjih in v vseh krajih takoj vpostaviti Narodno zaščito, narod takoj pripraviti na aktiven odpor proti eventualnemu vdoru Nemcev, izvajati splošno mobilizacijo za NOV in POS, poskriti vse žito in pridelke.

25. VIII. IOOF, Okrožnica (41-43): če pride na teren vojaška edinica, stopi z njo takoj v stik gospodarski referent Gospodarske komisije ali za to odrejeni član rajonskega oziroma terenskega odbora OF, če ta komisija že ima zaloge, izroči potrebno količino intendantu, če zalog ni, izroči intendantu naslove, pri katerih je mogoče izvršiti »bodisi prostovoljni, bodisi prisilni odkup«. Temu odkupu mora prisostvovati član Gospodarske komisije, oziroma član pristojnega političnega odbora OF.

25. VIII. Osrednja Gospodarska komisija pri IOOF, Cenik štev. 2.

30. VIII. Osrednja Gospodarska komisija pri IOOF, Navodila (4-43): Vaške Gospodarske komisije sestavljajo kmetje sami (»naj že danes ustvarimo tiste zemetke vaške gospodarske skupnosti, ki se bo pokazala za potrebno in nujno v najbližji bodočnosti«).

6. IX. IOOF, Pojasnilo k Okrožnici 41-43. »Prisilni odkup« je prisilni nakup blaga (hrane, obleke, vozne in vprežne živine itd.), ki ga potrebuje naša vojska za kritje svojih potreb, proti takojšnjemu plačilu v gotovini. Ako ni na razpolago denarja ali vsaj ne v zadostni količini, se vzame blago proti bonom, obveznicam ali rekvizicijskim potrdilom. V tem slučaju je to rekvizicija, ki se izvede le pri bogatih ljudeh in pri previšku njihovega blaga ne glede na to, ali so naši pristaši ali ne. Prisilni odvzem (konfiskacija) pa je zaplemba imovine na temelju sodbe vojaškega sodišča. To je kazenska mera, ki jo uporabljajo vojaška sodišča proti narodnim sovražnikom kot so okupator in njegovi pomagači, narodni izdajalci iz vrst bele in plave garde, špijoni, dezertjerji itd.

* * *

Kot že rečeno, namen tega sestavka ni v tem, da bi pokazal popolno podobo rasti in razvoja ljudske oblasti v NOB za razdobje od 1941 do kapitulacije Italije, temveč, da poudari, kako in v kateri smeri bo treba Dokumente izpopolniti. Pot do popolnosti Dokumentov pa bo še dolga in

odvisna prvenstveno od dokončnega pregleda vsega zgodovinskega gradiva NOB. V Dokumentih se predvsem pogrešajo odločbe naših vrhovnih vojaških organov, dasi avtor na str. 231 ugotavlja, da je vojaška oblast »oblast oboroženega ljudstva, torej ljudska oblast«.

Popraviti, oziroma dopolniti je treba v knjigi zlasti sledeča mesta: na str. 39. Prvo osvobojeno ozemlje nastane pri nas koncem aprila 1942 (ne začetkom aprila); na isti strani: po odloku IOOF od 17. V. 1942 postanejo terenski odbori OF oblastni organi in kot taki potem izvedejo volitve v NOO; na isti strani: 16. VII. 1942 se začne italijanska ofenziva kot nadaljevanje III. ofenzive proti NOV Jugoslavije. Načrt za to ofenzivo se imenuje Ciclo operativo Slovenia Italiana, načrt Primavera, ki je nadaljevanje načrta A in B, pa so Robottičeve lastne ofenzivne pobude, ki jih začne po 15. I. 1942 do 6. VII. 1942, ko z Roattino pomočjo in na zahtevo generalnega štaba izdela prvi načrt za nadaljevanje III. ofenzive. V tej ofenzivi pomagajo Nemci Italijanom le pri zapori nemško-italijanske meje, proti II. grupi odredov pa, ki začetkom julija preide na Gorenjsko, začno z večjo hajko s policijskimi enotami; str. 40: do konca te ofenzive so bile ustanovljene tri slovenske brigade (Gubec, Cankar in Šerčer), Tomšičeva pa je bila ustanovljena že pred začetkom ofenzive; na isti strani: MVAC se pojavi kot sestavni del italijanske armade že na začetku avgusta 1942, kot Legija smrti (tkzv. Štajerski bataljon) pa nekako prav na začetku ofenzive v okolici Novega mesta; str. 50: poverjenik za propagando v NOS je bil Pavle Tratar, poverjenik za kmetijstvo pa Vojko Goričan; str. 93: ves čas NOB je hegemon delavski razred s Partijo na čelu. V okviru NOB se bije socialna in demokratična revolucija, katerih elementi se med seboj prepletajo; na str. 94: drugo osvobojeno ozemlje je posledica kontraofenzive NOV in POS; na isti strani: v Jajce odpotuje na Kočevskem zboru izvoljena slovenska delegacija; str. 130: ločitev politične organizacije od državnega vodstva v vrhu OF je izrazito izvedena že na Kočevskem zboru (Vrhovni plenum OF—IOOF in SNOO—Predsedstvo SNOO), deloma pa tudi še na prvem osvobojenem ozemlju (IOOF—NOS); str. 189: čeprav je podpis na

aktu morda res nečitljiv, je vendar splošno znano, da je bil organizacijski sekretar OF ves čas Miha B. (M. Breclj); str. 223: op. 11. vojaški pozdrav je bil 28. I. 1944 uveden samo za operativne edinice v sestavu brigad in divizij, dočim so odredi ostali še pri starem pozdravu; str. 223: op. 13. uvedba praznikov in prepoved biti od 7.—8. ure zvečer na ulicah in javnih lokalih je bila prilika, da slovenski narod — predvsem pa Ljubljana — na nekak plebiscitarni način demonstira enotnost slovenskega naroda v borbi proti okupatorju; str. 225: op. 29. objava stika slovenskih partizanov s hrvatskimi, pomeni prvenstveno poudarek bratstva in edinstva med slovenskim in hrvatskim narodom; str. 228: op. 37. »NOS je zaplodek razvojne kontinuitete slovenske vlade«. Zgodovinar razume ta stavek, kot da je slovenski narod že kdaj poprej imel svojo resnično demokratično vlado; str. 229: op. 56. Avnoj do II. zasedanja ni imel oblastnih funkcij; str. 230: op. 61 obe amnestiji, IOOF in Glavnega štaba, so pravi pravni akti in opremljeni s podpisi, čeprav nista izšli v Poročevalcu; str. 231: op. 65. Ljudske množice v OF se bore in prevzemajo oblast ves čas NOB. To je ravno bistvo NOB, da iz nje izidejo jugoslovanski narodi ne samo kot zmagovalci nad okupatorji in domačimi izdajalci, temveč tudi s trdno ljudsko oblastjo v rokah.

Izšla je knjiga

ZAPISI

o borbama iz narodnog oslobodilačkog rata

Knjiga obsega 48 dokumentarnih, v obliki spominov napisanih sestavkov nekdanjih partizanov vseh narodnosti Jugoslavije. Knjiga je opremljena z lepim številom ilustracij partizanskih grafik. Njen obseg je 274 strani.

Knjigo je izdal Glavni odbor Zveze borcev v Beogradu. Dobi se v knjigarnah, lahko jo tudi naročite na Upravi Borca. Cena 45 din.

VAŽNO OPOZORILO!

Ker bo skoraj konec leta, zato je pač že skrajni čas za tiste zamudnike, ki so še sedaj v zaostanku z naročnino, da poravnajo svojo obveznost do lista. Vsako odlašanje napravlja samo nove stroške naročniku, upravi pa nepotrebno delo.

Naročnina za vse zaostankarje znaša za leto 1950 180 dinarjev.

Če nimate položnice, pišite na upravo Borca po njo!

Dogajajo se primeri, da posamezni naročniki plačajo naročnino Krajevnim zvezam ali okrajnemu oziroma rajonskemu odboru, kateri pa včasih pozabijo odvesti naročnino upravi lista. Zato je dolžnost Krajevnih in ostalih odborov Zveze borcev, da naročnino takoj nakažejo na upravo lista.

Ne pozabite navesti točen naslov naročnika!

KRAJEVNI IN TERENSKI ODBORI ZVEZE BORCEV!

Tudi med vami so nekateri, ki še niso izpolnili svoje dolžnosti do Borca. Kljub večkratnim opominom še do danes niso poslali točnega seznama naročnikov Borca v svojem področju.

Storite to čimprej!

Uprava

B O R E C

ORGAN REPUBLIŠKEGA ODBORA ZVEZE BORCEV
NARODNO OSVOBODILNE BORBE SLOVENIJE

LETNIK II * NOVEMBER — DECEMBER 1950 * ŠTEV. 11. — 12.

PRIPRAVIMO SE NA KONGRES

MARJAN BERTONCELI

Naša organizacija, osnovana na pobudo maršala Tita, je pridobitev naše ljudske revolucije v kateri je sodelovala velika večina našega prebivalstva. Jasno je, da aktivni borci NOV ne bi mogli voditi borbe z nadmočnim sovražnikom brez vsestranskega sodelovanja zaledja, t. j. brez pomoči ljudstva, da je ravno to dalo tej borbi karakter ljudske revolucije in tako vse to združeno lahko rodilo poleg uspešnega zaključka osvobodilnega boja tudi našo novo socialistično Jugoslavijo. Zato je bila tudi ena izmed osnovnih nalog naše organizacije, da vključimo v svoje vrste vse te ljudi, kateri so aktivno prinašali svoj delež v tem osvobodilnem boju.

Naše organizacije so tako poleg drugih nalog od ustanovitve delale na tem in tako zbrale v svojih vrstah 126.000 članov. Največji pritok v organizacijo v zadnjem času je bil ob popisu žrtev NOB, ko je bilo samo v mestu Ljubljani vključenih 4.500 novih članov, v okrajih ljubljanske oblasti okoli 4.000, v mariborski oblasti nad 3.000 in v goriški oblasti okoli 1.000 članov. V tej kratki dobi dveh mesecev, ko so organizacije sistematično povezale to nalogo s popisom žrtev, je organizacija narasla za preko 12.000 članov. Delu naših organizacij je tako že uspelo vključiti večino onih, ki imajo pogoje da postanejo člani Zveze borcev. Tako organizacije goriškega okraja zajemajo že nad 12.000 članov, postojnskega, nad 7.000 članov, krškega okoli 4.000 članov, poljčanskega nad 6.000 članov itd.

Vendar pa, če primerjamo članstvo po okrajih, upoštevajoč razsežnost okraja, njegove borbene tradicije in aktivnost prebivalstva v narodnoosvobodilnem pokretu, pridemo do zaključka, da je v naši organizaciji zajetih komaj polovico onih, kateri so z aktivnim delom v naši borbi dobili pravico postati njeni člani. To se pravi, da kljub doseženim uspehom v posameznih organizacijah, ki tudi še niso zaključile z vpisom, vključevanje na splošno zelo počasi napreduje ter da te naloge nismo dokončno in uspešno rešili.

Ko tako iščemo vzroke, zakaj nismo še zaključili s sprejemom v organizacijo, pridemo do ugotovitve, da ne smemo iskati vzrokov pri borcih, aktivistih in ostalih sodelavcih NOB, ki ne bi hoteli stopiti v organizacijo. Nizko stanje članov v okrajih Črnomelj 3.700, Celje okolica 2.900, Novo mesto 2.700, Šoštanj 1.800, Maribor-okolica 2.870, Slovenj Gradec 3.500, Idrija 2.500, Trebnje 1.500 itd. dokazuje samo nerazumevanje značaja te naloge. Te in ostale organizacije, ki s številom članstva stojijo nizko, niso razumele, da je moč in aktivnost organizacije odvisna od njene širine, od tiste, katero je ona imela praktično že v NOB. Ne zavedajo se tega, da je od vključitve vseh borcev v organizacijo odvisna tudi njena politična moč in borbena enotnost borcev, ter da je na koncu to tudi najboljša potrdilo o množičnosti naše borbe in v odgovor vsem onim kateri se hočejo danes legitimirati kot naši »osvoboditelji«.

Vzroki za slabo napredovanje vključevanja članstva pa so tudi v kampanjskem načinu reševanja te naloge, kar dokazujejo naslednji primeri. Od maja do oktobra letošnjega leta organi-

zacije okrajev Grosuplje, Idrija, Kamnik, Kranj, Krško, Maribor-mesto, Poljčane, Šoštanj, Tolmin, Trbovlje, Trebnje niso vključile niti enega člana. Ostale organizacije razen okrajev Radgona, Novo mesto, Ljubljana-okolica, Ljubljana-mesto, ki so vključile v tem času od 300 do 500 članov, pa so na vključevanju napravile zelo malo in tako pritegnile v organizacijo le nekaj desetih novih članov. Jasno je, da tam, kjer organizacije ne delajo stalno in sistematično na sprejemanju članov in kjer ta naloga ni povezana v sklopu vseh ostali nalog, ne moremo pričakovati, da se ta politično in v pravem času zaključijo.

Resna ovira za razširitev organizacije je pojav sektaštva, ki je v nekaterih okrajih v veliki meri zakoreninjen. Že sama ocenitev, koliko ljudi v okraju ima pogoje za sprejem, potrjuje točnost te ugotovitve. Karakteristični so primeri okrajev Trebnje, ki ima vključenih vsega 1500 članov, predvideva pa, da je v okraju le še 200 članov, ki imajo pogoje za sprejem. Novomeški okraj predvideva, da bodo povečali od 2.700 članov samo za 500, Ljubljana-mesto od 24.000 na 26.000 članov, dočim v okraju Grosuplje, ki ima vsega 2.400 članov mislijo, da so vključili že vse, ki spadajo v organizacijo. Jasno je, da je v teh okrajih ljudi, ki so aktivno sodelovali v narodnoosvobodilnem pokretu neprimerno več, da pa je kriterij, kdo lahko postane član Zveze preveč sektaški.

Na primerih vključevanja žena pride pojav sektaštva še bolj do izraza.

Tako je v celotni Sloveniji od 126.000 članov vključenih vsega le okoli 36.000 žena, kar ne predstavlja niti 30% od članstva. Nekateri okraji stoje v tem pogledu zelo slabo, kot Celje-okolica s 24%, Kranj-okolica z 22%, Radovljica z 28%, Sežana s 26% itd., kar dokazuje, da ti okraji niso posvetili temu vprašanju nobene pozornosti. Primeri okrajev kot Postojna, kjer je vključenih od skupnega števila članov 52% žena, Celje-mesto s 45%, Grosuplje z 39%, Novo mesto z 38%, Slovenj Gradec s 43% dokazujejo ne samo, da so bile žene v NOB zelo aktivne v teh okrajih, ampak da so žene v Sloveniji v tej borbi dale velik delež in si s tem priborile pravico biti članice naše organizacije.

Še zgovornejše nam dokazuje slab odnos do te naloge primer v radovljiškem okraju, kjer v izraziti partizanski vasi Gorjušah, ki ima preko 200 volilnih upravičencev ni nihče poskrbel, da se postavi organizacija Zveze borcev. Podoben primer je tudi v partizanski vasi Briga — kočevski okraj, kjer je od okoli 100 borcev, ki imajo pogoje za sprejem včlanjenih vsega 5 borcev. Tudi vas Sodražica v istem okraju nima vključenih v organizacijo partizanskih vdov in očetov dveh padlih borcev, ki je bil ves čas NOB zelo aktiven! Vendar pa je to le par primerov v partizanskih krajih, kjer lahko trdimo, da je razen par izjem vse ljudstvo upravičeno, da se včlani v organizacijo, da pa je v organizaciji samo par ljudi.

Tudi podeljevanje legitimacij in značk članstvu je tesno povezano z razširitvijo in aktivizacijo organizacije. Članstvu je

razdeljenih komaj 70.000 legitimacij, dočim se jih preko 20.000 nahaja po okrajih z izgovorom, da člani nimajo slik. Vendar pa se je večina naših državljanov že slikala za osebne legitimacije in zato tudi to ne sme predstavljati problema delitve legitimacij članom zveze borcev. Med vse članstvo tudi še vedno niso razdeljene značke, dasiravno jih nekateri okraji imajo na zalogi. Tako ima Gorica preko 2.300 značk, Kranj-okolica preko 450, Kočevje 650, Poljčane 350, članstvo v teh okrajih pa nima značk.

Jasno je, da v kolikor se ne bo spremenil odnos predvsem pri naših okrajnih in krajevnih odborih do te naloge in dokler se ne bo zaostrila borba proti sektaštvu in vsem ostalim pojavom, ki ovirajo njeno razširitev, te naloge ne bomo v stanju pravilno rešiti.

V predkongresnih pripravah naše organizacije pa bomo lahko izvedli to nalogo le, če bomo k temu reševanju pristopili takoj in sistematično.

Zato naj se izdela analiza stanja v organizacijah po tem vprašanju, predvsem pa v osnovnih organizacijah ugotoviti koliko in kdo ima pogoje za sprejem, kakšni vzroki so ovirali vključevanje dosedaj ter na osnovi tega izdela konkreten dinamičen plan vpisa.

Članstvo naj se sprejema na zborih osnovnih organizacij, na katerih se dokončno potrdi tudi sprejem. Od takrat, ko ga je sprejel v organizacijo zbor, se vsakega borca smatra kot člana

organizacije z vsemi pravicami in dolžnostmi. Vsak izpolni predpisano pristopno izjavo, na osnovi te pa se preveravanje izvrši naknadno.

Odbornike krajevnih zvez in člane organizacij naj se zadolži, da obiščejo dotične, ki imajo pogoje za sprejem, ter tako pripravijo njihovo vključitev. Pri tem delu naj se angažirajo tudi množične organizacije, predvsem Partija, Fronta in sindikati.

Organizacije naj uvedejo redno kontrolo nad napredovanjem vpisa, naj popularizirajo uspehe, kritizirajo neuspehe, nudijo konkretno pomoč pri vpisovanju, ker bodo le na ta način lahko zagotovile redno in pravočasno vključevanje v organizacijo.

Tudi vprašanju evidence članstva je posvetiti več pažnje. Dosedaj se opaža ponekod upadanje članstva na podeželju, kar je delno razumljivo v tem, da se delovni ljudje podeželja vključujejo v produkcijo. Vendar pa se istočasno ne opaža dvig članstva, odnosno pritek v industrijskih centrih in mestih, kamor se često priseljeni člani naše organizacije ne prijavijo.

Le če bomo načrtno in sistematično pristopili k reševanju te naloge v odborih in pri članstvu, bomo odpravili pojave sektaštva, oziroma jim pravilno razložili potrebo širine v organizaciji, bomo lahko to važno nalogo uspešno zaključili v predkongresnih pripravah, kakor je organizacijam ZB postavil za nalogo plenum Glavnega odbora. S tem pa bomo tudi utrdili organizacijo, da bo sposobna prevzeti in uspešno reševati naloge, katere bo postavil kongres.

NAJ ŽIVI NAŠA SKUPNA DOMOVINA JUGOSLAVIJA

(Ob 29. novembru 1950)

Pred sedmimi leti so v zgodovinski noči od 29. na 30. november izvoljeni odposlanci vseh jugoslovanskih narodov v bosanskem mestecu Jajcu enodušno in z odobravanjem, ki je hotelo razgnati stene dvorane drugega zasedanja Avnoja, izglasovali med drugimi zgodovinskimi odloki tudi odlok o zgraditvi Jugoslavije na federativnem načelu. V gromu in jeklu sedme ofenzive, ki so jo prav takrat začeli nemški okupatorji in vseh vrst domači izdajalci, v borbi jugoslovanskih narodov na življenje in smrt, v krvavih, trpljenja in vojnih grozot polnih časih je zasijal z vso lepoto in vsem sijajem naš prvi skupni veliki dan: rojstni dan naše nove, skupne domovine, Titove Jugoslavije.

Prevečkrat pozabljamo v vsakodnevem življenju prav na to, v kakšnih okoliščinah in s kolikimi žrtvami se je rodilo najlepše in najvzvišenejše, naša skupna domovina. Domovina vseh jugoslovanskih narodov, Jugoslavija. Že takrat, sredi največje vojne vihre druge svetovne vojne, glasnik in zvezda vodnica vsem podjarmljenim narodom, kako in samo kako je mogoče priti do resnične in prave domovine in prav tako tudi danes, sredi neprestanega rožljanja z orožjem in bujskanj na vojno, veliki glasnik in svetla zvezda, po kakšni poti naj gredo vsi narodi sveta, da preko njih ne bodo zavihrale vojne grozote nove, tretje svetovne vojne. V vsakdanjem življenju, ki je, kot vsak ve in čuti, združeno in napolnjeno s silnimi napor, da bi zgradili svojo skupno jugoslovansko domovino v domovino socializma, v času, ko naša domovina sama brez sleherne koli bratovske ali druge zunanje pomoči gradi nekaj, česar svet sploh še ni videl, se nam včasih le nehote utrne nepotrebna misel, ali pa bomo vse to zmogli? Da bomo in to več kot gotovo, se stvarnih in otipljivih dokazov na pretek. O tem govorijo številke, ki ne morejo lagati, o tem govorijo silne in veličastne tovarne, ki ne zrastejo kot goba po dežju. Za nas, člane Zveze borcev pa mora veljati danes še neka prav posebna vrsta vera in zaupanje in kar spomnimo se na primer na jesen 1942 pri nas. Nemci prodirajo k Stalingradu in že dosežejo Volgo, pri nas se po velikih italijanskih ofenzivah nevarno začne dvigati bela garda, vsi se oziramo s strahom po sivih oblakih, ali bodo tudi letos nasuli toliko snega kot so ga v strašni zimi lanskega

leta. Pa nihče ni omahoval in kot en mož in ena žena smo verjeli in zaupali besedam našega vodstva, Partiji in Osvobodilni fronti: zmagali bomo! In zmagali tudi smo! Koliko lažja je torej naša današnja vera in koliko večje lahko naše zaupanje, kajti ne samo nam, temveč vsem jugoslovanskim narodom je ostalo isto vodstvo kot nekdanj. In pod tem in istim vodstvom, kateremu na čelu stoji naš prvi vojni tovariš, tovariš Tito, bomo vztrajno, odločno in pogumno nadaljevali tudi našo sedanjostno borbeno pot, pa naj bodo ali samo izgledajo vsakdanje težave in napor še tako veliki in nepremagljivi!

Ponosno, a z globoko ganjenim glasom in zavedajoč se veličine enega največjih dogodkov v zgodovini narodnoosvobodilne borbe naših narodov, je na drugem zasedanju AVNOJ-a bral predlagalec odlokov tudi naslednji predlog: »Na temelju pravice vsakega naroda do samoodločbe, vključujoč pravico do odcepitev ali zedinjenja z drugimi narodi, in v skladu z resničnim razpoloženjem vseh narodov Jugoslavije, ki je prišlo do izraza v toku triletna skupne narodnoosvobodilne borbe, ki je skovalo nerazdružno bratstvo narodov Jugoslavije, Protifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije izdaja naslednji odlok: 1. Narodi Jugoslavije nikdar niso priznali in ne priznavajo razkosanja Jugoslavije s strani fašističnih imperialistov in v skupni oboroženi borbi pokazali svojo odločno voljo, da ostanejo zedinjeni v Jugoslaviji. 2. Da bi se izvedel princip suverenosti narodov Jugoslavije, da bi Jugoslavija predstavljala resnično domovino vseh svojih narodov in da nikdar več ne bi postala poprišče katere koli hegemonistične klike, se Jugoslavija gradi in se bo gradila na federativnem principu, ki bo zagotovil enakopravnost Srbov, Hrvatov, Slovencev, Makedoncev, Črnogorcev, oziroma narodov Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije, Črne gore in Bosne in Hercegovine. 3. V skladu s tako federativno zgradbo Jugoslavije, ki temelji na popolnih demokratičnih pravicah, je dejstvo, da že sedaj, za časa narodnoosvobodilne vojne predstavljajo Narodnoosvobodilni odbori in Pokrajinski Protifašistični Sveti narodne osvoboditve (za tem so naštet vsi) temeljne organe narodne oblasti pri posameznih narodih Jugoslavije in da je Protifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije vrhovno zakonodajno in izvršno predstav-

niško telo narodov Jugoslavije in vrhovni predstavnik suverenosti in države Jugoslavije kot celote. 4. Narodnim manjšinam v Jugoslaviji bodo zagotovljene vse narodne pravice. 5. Ta odlok stopi takoj v veljavo.»

Predlog odloka je bil sprejet z viharim navdušenjem in postal je zakon. Izpolnjene so bile davne želje in davne težnje najboljših sinov in hčera jugoslovanskih narodov, izpolnjena je bila želja v narodnoosvobodilni borbi se borečih jugoslovanskih narodov. Tisočeri in stotisočeri grobovi padlih borcev in bork so dobili svoj končni in najsvetlejši pomen. V borbi in krvi skovano bratstvo in edinstvo jugoslovanskih narodov je postalo neuničljivi temelj naše nove, jugoslovanske domovine.

V svojem članku »Rešitev nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji« (Komunist, 1950, šte. 4–5) zapiše tov. Rodoljub Čolaković: »Združitev Južnih Slovanov je stara težnja mnogih, mnogih daljnovidnih ljudi njihove zgodovine, ki so globoko čutili tragično usodo svojih narodov in ki so videli v združitvi poročstvo za obstoj, svobodo in neodvisnost vsakega naroda posebej in vseh narodov skupaj.« Če pogledamo v slovensko narodno zgodovino zadnjih sto let, najdemo v njej dva slovenska velikana, ki sta usodo in bodočnost slovenskega naroda tako pravilno vezala z združitvijo z ostalimi jugoslovanskimi narodi. Prvi od teh je Fran Levstik, a drugi, naš veliki pisatelj Ivan Cankar, ki v svojem predavanju leta 1913 zahteva združitev vseh Južnih Slovanov, Slovencev, Hrvatov, Srbov in Bolgarov v svobodni, federativni republiki na osnovi enakopravnosti vseh članov federacije. Če naš France Prešeren v svoji Zdravljici še ne postavi določene rešitve jugoslovanskega vprašanja, zapoje pa visoko pesem pravemu internacionalizmu in patriotizmu, sta Levstik in Cankar že popolnoma določna in jasna. Zato tudi moremo razumeti, zakaj smo se prav partizani, borci za našo novo ožjo in širšo domovino s ponosom imenovali dediči Prešerna, Levstika in Cankarja in zakaj so nam bili tako veliki in nadvse ljubljene vzorniki.

Že preden je okupator zasedel našo jugoslovansko domovino, zlasti pa po zasedbi, je nespametno upal, da mu bo prav nerešeno narodnostno vprašanje v Jugoslaviji najuspešnejše služilo za še večji razdor jugoslovanske skupnosti in tako za še lažjo okupacijo. Dobro je bil okupator poučen, česa vse se je posluževala srbska veleburžoazija za krotitev in nadvlado nad ostalimi jugoslovanskimi narodi, dobro je vedel, zakaj v bivši Jugoslaviji ni bilo svobodne in samostojne ne Makedonije in ne Slovenije in ne ostalih svobodnih nacionalnih držav, dobro je poznal silna trenja po domačih buržoazijah zlorabljenega me-

šanega srbskega in hrvatskega življa v Bosni in na Hrvaškem, dobro je vedel, da so bili v Sloveniji časi, ko se je veliki France Prešeren smel v šolskih knjigah imenovati samo kot največji pesnik Dravske banovine. In koliko truda je po okupaciji vložil okupator, da bi še bolj razpihal medsebojno mržnjo med našimi narodi, koliko truda ga je stalo, da je res prišlo do začetnega prelivanja bratske krvi od strani Paveličevih ustašev na Hrvaškem in četnikov v Bosni. Le skrajno malo časa se je okupatorju posrečila ta podla igra, katere namen je bil izzvati najstrašnejšo državljansko vojno v okupirani Jugoslaviji, kajti na milost in nemilost predanim jugoslovanskim narodom je takoj pokazalo novo in edino rešilno pot njihovo novo in resnično vodstvo, Partija s tov. Titom na čelu. Pot neizprosne borbe proti okupatorju in pot bratstva in edinstva. Lepo zapiše tovariš Tito leta 1942: »Naša narodnoosvobodilna borba ne bi bila tako žilava in tako uspešna, če narodi Jugoslavije v njej ne bi videli razen zmage nad fašizmom tudi zmago nad onim, kar se je godilo za minulih režimov, zmago nad onimi, ki so tlačili in hočejo še nadalje tlačiti narode Jugoslavije.« (Borba za osvoboditev Jugoslavije, str. 125.)

29. november praznujemo vsako leto kot rojstni dan naše nove jugoslovanske domovine. Na ta dan se moramo zavedati, s kakšnimi silnimi žrtvami je bila izbojevana naša nova domovina, najlepši sad narodnoosvobodilne borbe in izpolnjenje želja velikih duhov jugoslovanskih narodov v preteklosti. Bolj kot kdaj koli pa se moramo na ta dan tudi zavedati, da te in take Jugoslavije nikdar ne bi bilo, če bi našim narodom ne pokazala borbene poti do nje naša Partija pod Titovim vodstvom.

Letos praznujemo že sedmo obletnico ustanovitve nove Jugoslavije. Odveč bi bilo naštevati, kaj vse velikega in lepega se je že zgodilo in nastalo v naši novi domovini, da bodo nastajale pa še večje in še lepše stvaritve, je vse odvisno od naše lastne delavnosti in pridnosti. Kot je veljalo lansko leto, velja tudi letos, da nam ne daje nihče ničesar in ne zastonj. Vse kar bo še nastalo, bo delo naših rok in naših razumov in zato še lepše in še dragocenejše. Kot smo se zavedali vsa leta na ta praznični dan, se zavedajmo tudi letos, da moč, zdravje in ugled naše domovine temelji in sloni na bratstvu in edinstvu naših narodov, na našem nenehnem in nesebičnem delu za zdravo in srečno jugoslovansko skupnost in na modrem in uspešnem vodstvu naše Partije s tov. Titom na čelu. In kot lansko leto, velja tudi letos naše praznično geslo:

Naj živi naša skupna domovina Jugoslavija!

PRIZNANJE SVOJCEM PADLIH ŽRTEV NOB

TURNHER EDO

Med našimi vseljudskimi organizacijami je Zveza borcev NOB tista, ki ji pripada naloga nadaljevati svetle tradicije naše revolucionarne osvobodilne borbe in njene udeležence združevati v enotni organizaciji, ki naj nam bo tudi v svobodi simbol najplemenitejših čustev, kakršna so prihajala do izraza med vseljudskim odporom za časa vojne. To je ena pomembnih nalog organizacije. Nič manj važna in pomembna ni nadaljnja naloga: čuvati, gojiti in razvijati spomin na tiste, ki so z žrtvijo lastnega življenja ustvarjali našo svobodo. Stotisoči naših najzvestejših, najbolj predanih in požrtvovalnih počiva danes pod rušo in jim ni dano, veseliti se svobode, ki so jo stavljali na lastno življenje. Sleherni teh idealnih borcev nam more služiti za zgled plemenitosti, samozatajevanja, poguma in nadčloveških naporov kakor so bili zanje značilni in potrebni za dosego končne svobode.

Ni dvoma, da je naša največja hvaležnost tem žrtvam, naš najlepši spomin nanje v srcih vsega našega svobodnega ljudstva. Kljub temu je želja vseh, dati izraza takim čustvom na vidne načine, s postavljanjem spomenikov in spominskih plošč, z negovanjem grobov padlih žrtev, z nabiranjem blaga, ki nas spo-

minja njihovega dela in boja, z zbiranjem dokumentarnega materiala, ki naj zgodovinsko utrdi in ovekoveči njihova herojska dela, otvarjamo muzeje NOB, v katerih bo naša mladina vsak čas našla vzpodbude k svoji patriotski vzgoji ter se po njih učila, kako so se njim enaki v polpretekli dobi borili za svobodno socialistično domovino in kako bo treba to domovino braniti, kadar bo v nevarnosti.

Prav nenehna skrb Zveze za trajno ohranitev spominov na junaško dobo naših narodov, na junake narodnoosvobodilne vojne, kar je ena njenih bistvenih nalog in dolžnosti, je vodila Glavni odbor Zveze borcev NOB Jugoslavije k sklepu, da gre velika hvaležnost tudi svojcem padlih žrtev. Ta hvaležnost bo svojcem žrtev izkazana z grafično lepo izdelano Spomenico s posvetilom dragi žrtvi. Te spomenice, uokvirjene, naj na stenah naših domov vidno pričajo sedanjim in kasnejšim rodovom, da je iz rodbine, ki bo počaščena s to spomenico, izšel junak, ki je razumel klic domovine v njenem najtežjem času in za našo svobodo zavestno žrtvoval lastno življenje.

Glavni odbor Zveze borcev NOV Jugoslavije je sklenil podeliti dve različni spomenici: prvo s podpisom predsednika ZB

NOV Jugoslavije maršala Tita in sekretarja Zveze ministra Rankovića namenjeno svojcem padlih borcev in drugo, ki jo bosta podpisala Josip Vidmar, predsednik Prezidijske ljudske skupščine LRS in Maček Ivan predsednik Glavnega odbora Zveze borcev NOV Slovenije za svoje ostale žrtev fašističnega nasilja. Glavni odbor naše Zveze je sklenil, da bo razdelil spomenice svojcem padlih borcev do kongresa naše Zveze, ki bo 21. januarja prihodnjega leta, ostale spomenice pa do 27. aprila 1951., do desetletnice OF Slovenije.

V pričetku tega meseca je Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije določil komisijo s predsednikom ministrom Jožetom Borštnernjem na čelu, ki ji je poverjena naloga razdelitve spomenic. Ker je čas do razdeljevanja spomenic razmeroma kratek, se bomo morali z vso resnostjo lotiti tega dela in ga dobro izvršiti. Ta čas so bili v zvezi z našim kongresom opravljeni okrajni zbori, na katerih so delegati razpravljali o delu starih odborov. Ta pregled je pokazal, da niso bili vsi stari okrajni odbori prežeti z delavnostjo, da je bila ponekod prav brezbriznost kriva, da niso organizacije zajele še veliko število za našo svobodo zaslužnih ljudi, ki so ta čas še vedno izven vrst naše Zveze. Upati je, da so prišli v nove odbore delovni ljudje, ki jim bo naloga vsestranski dvig okrajnih in matičnih organizacij. Nujno je treba poživeti stike z našimi starimi borci, z materami padlih borcev in njihovimi svojci in z vsemi, ki so prispevali k naši zmagoslavni borbi. S poglobitvijo takega dela, ki temelji na resnični ljubezni do vseh, ki imajo kakršne koli zasluge za narodnoosvobodilno borbo, bo kaj lahko, pomnožiti vrste naših

organizacij in nikogar, ki spada v družbo borcev za svobodo pustiti ob strani.

Zaradi nujnosti sestave spiska vseh, ki bodo prejeli Spomenico, je bila vsem mestnim in okrajnim odborom Zveze naročena sestava Komisije za razdelitev spomenic pri okrajnih odborih Zveze borcev NOV, ki so od Glavnega odbora prejele točna navodila za sestavo potrebnih spisikov. Te komisije, so že sestavljene in tudi delajo. Važna odločitev komisij bo, katero žrtev je treba šteti med borce in katero med ostale žrtve fašističnega nasilja. Določiti bo treba tudi tistega sorodnika, ki bo najbolj upravičen sprejeti spomenico, ki bo kot svetla svetinja v čast hiše šla iz roda v rod. Da ne bo svojcem prizadejana prav nobena krivica, smo razposlali komisijam podrobna navodila in na njihove prve sestanke poslali svojega delegata s katerim so prediskutirali tozadevna vprašanja in nejasnosti. Razumljivo je, da bodo pred komisije postavljeni primeri, ki jih bo treba individualno abravnavati. Komisije bodo v svesti resnosti naloge vsak primer vestno proučile in nepristransko odločile o podelitvi spomenice. Prav gotovo bodo svojci ob tej priliki priglaševali nove žrtve, doslej še nikjer zabeležene in opisane. Prav zato je podeljevanje spomenic tudi v tem pogledu pomembno, ter bo mnogo pomagalo k popolnosti prikaza našega osvobodilnega boja in njegovih žrtev.

Svojcem žrtev osvobodilnega boja, ki pričakujejo podelitev spomenice, sporočamo, da jih bodo prejeli ob priliki svečanih proslav na sedežih krajevnih zvez.

VSE PREVEČ SMO POZABILI NA NAŠE PARTIZANSKE LJUDI

R. Z.

Ne dolgo tega sem srečal staro Zagoženovo mater. Mrak je legal nad Savinjsko dolino in pospremil sem jo kratko pot. Šla je z njive, opirajoč se na motiko.

Dobro poznam njeno zgodovino. Njena hiša je bila že v času bivših jugoslovanskih režimov zavetišče preganjanih komunistov. Tja je prihajal Kraigher Dušan-Jug in nekaj časa je bila v hiši tudi ilegalna tehnika. Pri njem so našli streho in vso oskrbo komunisti, ki so se vračali iz zaporov Sremske Mitrovice.

Ni čuda, da so Nemci že drugi dan, ko so prišli, postavili vso družino ob zid, da bi jo postrelili, a so si zadnji hip premislili. Čim so se pojavili partizani, jim je postala njena hiša drugi dom. V hudi zimi enainštiridesetega leta je prihajal tja Veličko s svojim revirskim vodom in od tu tovoril težke nahrbtnike v obširne gozdove Mrzlice.

Čudno se ji zdi — je dejala, ko sva stala na križpotju poljskega kolovoza — toliko naših ljudi je včasih prišlo k njej, danes pa ni nikogar. Vse dotlej, dokler niso bili izseljeni v Avšvitz je njena hiša dobivala številne obiske in dala premnogo za našo stvar. Ko se je ob osvoboditvi vrnila v domovino, se je njena družina močno zmanjšala. Pet otrok je manjkalo in njen mož. Toliko jih je požrla vojna.

Zdaj je prevzitarica in čeprav jih ima nad štiriinosemdeset na križu, ji še vedno ne da duša, da ne bi šla pomagat na njivo.

Rada bi, da bi se vračali k njej, kakor so se nekoč. Samo, da bi bilo lahko danes lepše, ko ne bi prišli lačni, raztrgani in zmučeni, kakor nekoč in kar je glavno, svobodni ljudje. Zdaj ne bi bilo treba oprezati okrog vogalov, odkod se bo pokazal žandar ali policaj. Zdaj bi lahko njej vrnili za vso tisto njeno veliko skrb, ki jo je včasih imela za nje, ne meneč se za nevarnost in posledice. Ne želi ničesar drugega, da bi vsaj s kratkim obiskom pokazali, da niso pozabili nanjo.

Sicer pa, res — večina od teh ne hodi prav nikamor več na obiske. Spe v svojem poslednjem domu in sinice so jim edina družčina, ki se pogovarjajo z njimi. Dušan leži tesno med skalami pod visokimi smrekami vrh Dobrovelj. Veličko,

mlad rudar iz Hrastnika je zgorel na Kalu potem ko je pobil lepo število hitlerjancev. Sicer pa kaj bi našteval...

Kaj pa tiste krajcarje bi mi menda pač lahko dali?

Sprva se niti domislil nisem, kaj misli s temi »krajcarji.« Potem sem videl, da misli invalidnino. Le kakšna je organizacija Zveze borcev v Št. Pavlu, da niti tega kriččega primera invalidnine ne vidi.

Ko sem jo gledal v tople materinske oči, me je presunilo v dno duše. Bral sem v njih, da ji ni toliko do tistih »krajcarjev«, ampak, da jo boli, ker se njena velika žrtev danes tako malo, ali bolje povem, nič ne ceni.

Zapeklo me je v duši, ko sem tako zrl v tiste dobre, žametne oči, ki so govorile o nekem grenkem, trpkem razočaranju.

Nedavno je priromala v Ljubljano Žvarova Tončka, kakih petdeset, ali šestdeset let stara ženica. Doma je tam na južni strani Pohorja, visoko gori v Planini. Tam samotari v majhni bajtici in se ubija skozi življenje, kakor pač ve in more. Ko smo v tistem težkem brežiškem pohodu vsi zmučeni počivali preko dneva pri Federjavsu, nam je dala poln koš hrušk. Še zdaj se dobro spominja komandanta Staneta. Potem je bila vsa leta pridna podpornica partizanov, kolikor in kakor je največ mogla. Če je imela, je dala hrano, vršila obveščevalno službo, nosila pošto, v hajkah in ofenzivah hodila kot legalka pred partizanskimi patrolami in edinicami, da bi jih čuvala pred nemškimiasedami.

Ko je ob neki taki priliki hodila s partizani, bi skoro padla Švabom v roke. Bliskovito se je pognala po strmini navzdol in si pri padcu na skalno čer močno poškodovala prsni koš. Poškodba je bila težka in posledice so ostale. Postala je invalid.

Vložila je tozadevno prošnjo, toda birokrat pri invalidski komisiji se ni hotel niti prepričati, kaj je na stvari, naredil je križ čez akt in ga zavrnil.

Vprašal sem jo, kako žvi. Tako, kakor nanese, je povedala. Če bi dobrih ljudi ne bilo, bi bilo težko. Organizacija Zveze

borcev v kraju samem najbrže niti ne ve za njo. Zato ji ni bila nudena potrebna pomoč in tako zaradi take brezbrižnosti in pa zaradi birokratskega odnosa pri reševanju invalidnin živi ta žena beraško življenje. Pa bi se ji imeli ogromno zahvaliti ter ji pomagati zdaj, ko ji lahko.

Naše organizacije na terenu nudijo vse premalo pomoči tem ljudem, ko se borijo za uveljavljanje svojih pravic. Že zdavnaj bi bila njihova naloga, da ugotovijo, koliko imajo takih upravičencev in da jim potem store vse, da se postopek čimbolj skrajša.

Jurhar Franc, oče treh padlih sinov je lani že skoraj obupal, da bo kdaj dobil invalidnino. Človek, ki je ogromno žrtvoval za partizane in ki je že zdaj, nedavno od tega ob neki priliki šel štiri ure daleč peš, da je lahko opravil volilno dolžnost, je moral napraviti ogromno poti in prositi ne vem koliko ljudi, zato, da je končno dobil polovično invalidnino. Prevžitkar je in dasiravno nima najmanjšega dohodka iz svojega nekdanjega posestva, temveč hodi od enega svojega otroka do drugega, da živi, a birokratsko tolmačenje uredbe oziroma zakona mu krati njegovo pravico, do polne invalidnine. Kako dolgo se je bilo treba boriti, da je dobil živilsko nakaznico.

Več let se že trudi za invalidnino Rajovec Antonija, stara žena iz Sent Jurja, kateri sta padla dva sinova v NOB. Že večkrat je obupala nad tem, da bo dobila invalidnino. Ali Matevžak Frančiška iz Dobrovelj! Borovnik Amaliji iz Paškega Kozjaka je padel sin leta 1944 na Pohorju. Že zdavnaj je vložila prošnjo, pa še zdaj ni rešena. Živi pa v zelo težkih razmerah. In še in še, človek bi jih lahko našteval v nedogled.

Če bi Krajevni odbori Zveze borcev nekaj mesecev nič drugega ne delali kakor da rešujejo samo vprašanja invalidnin na svojem terenu, in sicer, da ljudem učinkovito pomagajo, da se zavzemajo za vsak primer in ženejo stvar tako dolgo, da jo pristojna komisija reši, pa bi storili mnogo. Tako bi izvedli važno nalogo, katero bi po pravilih Zveze morali izvršiti že v prvih mesecih svojega obstoja in kar bi imelo tudi znaten političen pomen na terenu.

Gre za pravilen, to je pravičen odnos do teh ljudi, na katerih je v tistih usodnih dneh ležala v veliki meri naša borba in naša prihodnja zmaga. To so bili stebri naše ljudske revolucije. Vsi, ki smo sodelovali v borbi, vemo, kako so ti ljudje vsak dan izpostavljali svoja življenja in vse svoje imetje na kocko, samo, da bo zmaga naša, da bo izgnan okupator in da bo nekoč lepše.

Ali naj danes res pozabimo na nje?

Ko gledam te stare izmučene ljudi, ki jim ni bilo nikdar mehko postlano v življenju, te poštene ljudi, ki so z vsem srcem stopili na stran naših borcev in jim nudili, kar so mogli, dali vse, kar so imeli, dali tudi usodo v široke valove našega pokreta, ne da bi najmanj računali na to, kaj bodo oni sami pridobili s tem, ali da bi se na kokršni koli način okoristili, mi je ob tem, ko mi pripovedujejo svoje težave in nerazumevanje in včasih še kaj več — da se mi zdi kakor porog na svetost njihovih nekdanih velikih žrtev.

Ko sem leta 1945 ležal v bolnici so prihajali in prosili za najrazličnejša potrdila. Da je nekoč vodil naš bataljon skozi to in to dolino, zopet drug nam je kdaj pa kdaj dal hleb kruha in podobno. Bali so se, da bom poginil in potem ne bo priče.

Toda kakšni ljudje so bili to? To so bili tisti, ki so nam po naključju naredili kakšno uslugo, ker so jo morali. Eno ali dve uslugi, kakor je pač bilo, katerim se ni dalo izogniti, ki pa bodo mogoče po vojni zelo prav prišle...

Med temi ni bilo nikogar od teh, ki sem jih zgoraj naštel. Ne teh in ne drugih, njim podobnih. Ti niso nikdar zahtevali potrdil, le kam bi z njimi? Saj bi se jih nabralo nič koliko. In čemu bi jih vendar rabili? Saj bo vendar po vojni lepo, kakor še ni bilo nikdar! Mir bo, življenje bo srečno, ker bo odstranjeno vse ono, kar je dotedaj prizadevalo hudo ljudem in vsem nam bo lepo.

Že sama ta misel jim je bila dovolj za vse prestano.

Tako je mislil pohorski kmet, ki je izpraznil hlev do poslednje govedi, da je preživel naše brigade, ne da bi zahteval zato kakšnega potrdila. Dal je vesel, saj bo naša zmaga.

Po vojni so prvi prileteli oni s potrdili in se trkali na prsa: »Mi smo junaki!« Onih pravih pa ni bilo. Ostali so doma in čakali, da pridemo k njim, kakor nekoč, toda sedaj samo na obisk. Pa smo pozabili...

Začela se je obnova: Potrdila so funkcionirala. Opeka je šla na osebna poznanstva. Bogat kmet se je potrkal na prsa: »Jaz sem dal«, in pokazal potrdilo. Res je, dal si, dobiš opeko, prekrij si hlev, ali podri si starega in napravi si novega. Revez ni imel potrdila. Pa saj on ni mogel ničesar dati, ko pa nič nima. Bajta je požgana, saj je ne bo mogel postaviti, le s čim?

Marsikje je bilo tako. V neki vasi, bilo je v ljutomerskem okraju — je šel v partizane edino mali kmet Brečko. Vsa ostala vas se je zmuznila brez kakih žrtev skozi vojno viхро. Po vojni so si kmetje svoje hiše oziroma gospodarska poslopja obnovili na račun obnovitvenega sklada. Brečko je tudi zaprosil za opeko in čakal v dobri veri, da bo prišel na vrsto. Čakal je eno leto, čakal je dve leti, čakal je še naprej. In seveda hodil je prosit v pisarno. Doma se hlev podira, streha ne drži več dežja, skratka, v obupnem stanju. Ni bilo prvo leto, ni bilo drugo leto, pa ni bilo tretje in še tudi letos ni bilo nič. Brečko še danes čaka in roma okrog za opeko, odpira vrata pisarn, toda kdo bi to mogel verjeti — vsa njegova prizadevanja so zaman. Medtem, ko so si številni kmetje, ki so imeli mnogo boljša posloja in strehe, iste obnovili, pač ker so imeli denar in material, tako da se danes bahajo s prenovljenimi hlevi in hišami, Brečko še danes ob vsakem deževju podstavlja prazno posodo, toda dež mu vedno bolj prodira skozi razpadlo streho, tako da ne more več očuvati živine pred pronicajočo deževnico. V tem, ko sosedje mirno spe, odnaša Brečko polne čebre vode s svisli in se muči, da bi očuval svojo živino pred mokroto in prehladom. Ironija je toliko večja, če povemo, da so nakateri tamkajšnji kmetje, ki so imeli še od prej zaloge gradbenega materiala, istega po vojni drago prodali, nato pa si sami s pomočjo okraja nabavili material, seveda po nizki ceni in s tem »obnavljali«. A Brečko, najpotrebnejši ga pa ni dobil.

V okraju Črnomelj so se našli kmetje, ki so si prisvojili material za gradnje svojih hiš, dasiravno zato niso bili upravičeni. Tako si je postavil novo hišo predsednik OZKZ Švajger Leopold. Tudi Stegne Franc iz Vinice si je zgradil novo hišo, a ni bil na posledicah vojne nič prizadet. Še neki drugi tovariš, ki je bil uslužben na okraju si je zgradil vilo iz materiala, namenjenega oškodovancem vojne. Na drugi strani pa je v okraju Črnomelj še mnogo ljudi, ki imajo požgane domačije, ali na drug način uničene domove, pa ne dobe materiala.

Jugovzhodni del okraja Celje-okolica je izrazilo partizanski predel, nazvan Kozjansko. Tu je okupator v času svoje ofenzive v zgodnji spomladi 1945 leta požgal vrsto kmetij. Tudi tu so se nekateri hitro znašli in dobili material, ter si zgradili lepe velike hiše in hleve, medtem ko drugi še danes životarijo v barakah. Čepin Jurij iz Št. Vida, bajtar z 2 ha zemlje živi s svojo osem člansko družino že nad pet let v baraki. Istotako Antlej Alojz iz Vrha, ki ima desetčlansko družino in Žičkar Ivan s pet člansko družino itd. Tam v bližini živita v neki podzemeljski luknji — v kleti, ki je ostala od pogorišča njune domačije, dva starčka. Na KLO Št. Vid jima pridno odgovarjajo, češ, da sta nadležna in sitna, ko hodita prosit za opeko.

Na Kozjanskem še vedno čaka 172 stavb na obnovo.

Po nekod se izgovarjajo, češ, nima pomena, da se obnavljajo bajtarije po hribih, naj gredo drugam. Kako surovo in brezobzirno je tako naziranje, zlasti če gre nekje za starejše ljudi, ali za družine z malimi otroci.

Brezštevilni so primeri nerazumevanja potreb prizadetih in odklanjanja pomoči s strani okrajnih forumov. Grobo, naravnost podlo nehvaležnost napram njihovim velikim žrtvam ima v naših partizanskih vaseh za posledice odtujitev teh ljudi, tako od organizacije ZB, OF in tudi organov ljudske oblasti.

Ne gre zato, da bi tem krajem nudili nekaj, kar naj bi bilo na škodo ostalim, ne, dajmo jim le to, kar jim pravzaprav lahko damo, kar jim pripada po uredbah naše vlade, nanašajoče se na obnovo po vojni prizadetih, zlasti partizanskih krajev. Samo enkrat na leto se spomniti in poslati nekaj paketov v hribe, to je veliko premalo.

Mi moramo imeti nenehno skrb za te kraje in se stalno brigati, kakšne težave imajo ti ljudje. Spomnimo se samo Dobrovelj! Tu je bil center štajerskega partizanstva. Tisoče partizanov je našlo v Dobrovljah zavetje in gostoljubnost pri tamkajšnjih kmetih. Toda, komu še pride danes na misel, da bi vsaj za eno nedeljo obiskal te ljudi in obudil z njimi spomine na nekdanje dni. Ne smemo pozabiti, da so bili ljudje iz partizanskih krajev najzavednejši del našega ljudstva, steber naše družbene ureditve.

NAJ ŽIVI JUGOSLOVANSKA ARMADA

Te dni poteka že deveto leto, odkar je bila med narodno-osvobodilno borbo ustanovljena prva proletarska brigada, prva regularna enota naše mlade partizanske vojske. Kot so svoboda, bratstvo in edinstvo jugoslovanskih narodov in uspešno izbojevanje temelji naše ljudske revolucije največje dragocenosti, večne in trajne vrednote narodnoosvobodilne borbe jugoslovanskih narodov, tako moramo k istim pridobitvam in k največjim dragocenostim šteti tudi našo Narodnoosvobodilno vojsko, temeljno osnovo naše sedanje Jugoslovanske armade. Tako ni 22. decembra vsako leto samo izključno le praznik naše Armade, temveč prav tako tudi praznik vseh naših nekdanjih partizanskih borcev in z njimi tako tesno povezanih vseh naših narodov. Tako je 22. december, dan in praznik Jugoslovanske armade, dan in praznik vseh naših narodov, ki ga praznujejo ponosni na vse uspehe in ki se na ta dan še s posebno ljubeznijo spominjajo tiste svoje Armade, katero z vso svojo ljubeznijo in dejavnostjo že od njenega rojstva spremljajo in jo bodo spremljali v vsem njenem nadaljnjem življenju, razvoju in uspehih.

Malo ali nič je armad danes na svetu, katerim bi s tako upravičenostjo kot naši, Jugoslovanski armadi, mogli podeliti častni vzdevek prave ljudske armade. Armade, zrasle iz ljudstva za obrambo in čuvane ljudstva samega, armade, ki v vsem svojem bistvu nikdar in nikoli ni in ne more biti napadalna in armade, ki je vselej ne samo pripravljena, temveč tudi dolžna varovati in braniti našo domovino in vse njene koristi. Zato naša Armada raste in se krepi, zato je naša Armada, ki v svoji enotnosti in skupnosti predstavlja in obsega vse jugoslovanske narode, nepremagljiva. Saj to je res, da so na svetu po številu večje in močnejše armade, a tudi je res, da je ljudstvo, pa naj bo število veliko manjše, če je krivično ni brezobzirno napadeno, pri obrambi svoje svobode in neodvisnosti, neuničljivo, če ima pravo in resnično, to je ljudsko vodstvo. Ne iščimo nikjer drugje dokazov za to kot v našem največjem dokazu, narodnoosvobodilni borbi jugoslovanskih narodov. Kaj vse se je 1941. leta zgrnilo nad našo jugoslovansko domovino in kakšne nečloveške namene je imel z našimi narodi četverni okupator, Nemci, Italijani, Madžari in Bolgari. Če bi naš tedanji položaj primerjali z znano pravljico privero o malem Davidu in orjaku Goljatu, bi še ne bila dosti točna, kajti malemu Davidu, če bi mu ne preostalo ničesar drugega, je bila vsekakor dana še možnost ubežati orjaškemu Goljatu. Jugoslovanski narodi pa se 1941. leta niso imeli kam umakniti, prebujeni pa so sprejeli edino rešilno pot, ki jim jo je pokazala Partija: pot oborožene, čeprav neenake borbe. Goloroki so se naši narodi 1941. uprli in z golimi rokami uplenili in si priborili svoje prvo orožje. In to prvo orožje je rodilo drugo, še številnejše,

Preglejmo vse primere na terenu in organizirajmo pomoč. Objasnimo ljudem napake! Razkrinkajmo tiste elemente, ki so se na neupravičen način okoristili z obnovitvenim materialom, kakor tudi one, ki so na kakršen koli način ovirali izvedbo obnove. Organizirajmo akcije za pomoč pri gradnji in obnovi ponušenih poslopij.

V teh dneh, ko se pripravljamo na drugi Kongres Zveze borcev, stopimo za dan ali dva v tisto partizansko vas, ki nam je najljubša, kjer smo bili v času partizanstva najbolj domači in sezimo po dolgem času zopet v roke tem dobrim, skromnim in poštenim ljudem in se, vsaj za hip zazrimo v njihove oči potem pa se lepo domače, od srca pomenimo z njimi.

Še vedno je čas, da obnovimo tiste stare vezi, ki so nas nekoč tako toplo vezale in nam dajale toliko moralne opore in moči, da smo zmagovali še take napore.

Ne bo nam nikdar žal za to,

rasle so oborožene pesti naših narodov, rasli naši prvi bataljoni in odredi, rasle naše prve brigade, ki so se nevzdržno razvijale v divizije in korpuse. Rasla je nova, revolucionarna armada, rasla je NOV, rasla je mlada Jugoslovanska armada.

Velikokrat pišemo in govorimo, s kako silnimi žrtvami je povezan nastanek in razvoj naše NOV, temelja naše sedanje Jugoslovanske armade. Po navadi pa to našo trditev, ki je resnična in drži bolj kot vse na svetu, le pozabljamo utemeljiti z našim nekdanjim partizanskim dokazom, ki je sicer preprost, a ima tako dokazno moč, da te zazebe še danes, če se nanj spomniš. Takrat smo dejali: za vsako partizansko puško je dal življenje en partizan. In če štejemo silo in moč naših partizanskih pušk, dobimo skoraj točno število naših padlih najboljših tovarišev in tovarišic. To so žrtve, to so silne in velikanske žrtve naših najboljših bojnih tovarišev, to so žrtve, ki so padle zato v borbah, da bi drugi živeli. Da bi živeli v miru in svobodi vsi jugoslovanski narodi, da bi se ljudska revolucija, ki je pognala najlepše in najboljše korenine med narodnoosvobodilno borbo, nikdar ne končala, dokler si naši narodi ne izbojujejo še lepših in boljših časov. Ko danes z naperi, ki včasih dejansko izgledajo, da že presegajo vse naše moči in sile, nadaljujemo v narodnoosvobodilni borbi započeto in danes še nedokončano revolucionarno borbo, ne delamo tega le zato, ker smo kot pravi revolucionarji pod vodstvom naše Partije dolžni nadaljevati svojo revolucionarno pot, temveč tudi iz zato, da izpolnjujemo oporoko naših padlih bojnih tovarišev. Tisočerm in tisočerm smo med borbo zatisnili oči, a vsak od teh nas se je čeprav že ugašajoč in umirajoč obvezal, da v borbi ne odnehamo in da jo zmagovito dovedemo do konca.

S ponosom danes gledamo strunne korake edinic naše Jugoslovanske armade. In to s tem večjim, čim bolj se zavedamo, da so te ne samo nadaljevanje, temveč tudi čuvare našega že storjenega velikega dela. Primerjajmo te strunne in mlade korake z našimi nekdanjimi brigadami in bataljonskimi pohodi in opazili bomo ne samo velike razlike, temveč tudi velikanski napredek. To je silna vojska, zrasla v teh letih vključno vsem naporem, to je prava in resnična ljudska vojska, kajti jugoslovanski narodi skrbje za njo in jo negujejo kot punčico v svojem očesu. In to je vojska, v kateri žive še vse in najboljše tradicije naših nekdanjih partizanskih brigad. Zakaj bi potem ob prazniku vseh jugoslovanskih narodov tudi mi, nekdanji partizanski borci in vsi člani Zveze borcev ne vzkliknili iz vsega srca in duše: Naj živi naša Jugoslovanska armada, nosilec in nadaljevalec borbenosti, hrabrosti, požrtvovalnosti, bratstva in edinstva, pravega tovarštva in vseh ostalih naših najlepših in najboljših partizanskih tradicij!

V DELU NAŠE ORGANIZACIJE JE TREBA STORITI KORENIT PRELOM

Iz referata tov. MILUTINA VUJOVIĆA na II. plenumu GO ZB v Beogradu

Organizacija Zveze borcev je dosegla v času od I. plenuma dokaj lepe uspehe. Pripomogla je, da so se zbrali in aktivizirali borci NOV, da organizacijsko sodelujejo v političnem in družbenem življenju države in da so iniciatorji boja za zgraditev socializma. Vse delo organizacije je bilo posvečeno cilju, da bi oživljali naše bojne tradicije ter krepili borbeni duh ljudstva. Organizacija je tudi podpirala borce NOV, invalide, družine in otroke padlih borcev, v tisku, s predavanji, razstavami gradiva iz NOV, postavljanjem spomenikov in vzdavanjem spominskih plošč, s proslavami in drugimi prireditvami pa je znatno pripomogla, da se je razvila med borci zavest ter utrdila moralno-politična enotnost naših narodov.

Osnovna naloga, ki jo je morala organizacija izpolniti v tem letu, pa tudi prej, je bila politično in praktično pripravljati ljudstvo za obrambo države, njene svobode in neodvisnosti, krepiti borbena pripravljenost množic za odpor proti napadu, učiti in vzgajati množice na izkušnjah narodnoosvobodilne vojne, da bodo budne proti vsem nameram zunanjega in notranjega sovražnika in jih učiti na izkušnjah pretekle vojne. Naša država ne stremi za osvajanjem katerega koli ozemlja, naše stremljenje je edino v tem, da ohranimo svojo svobodo in neodvisnost, da ohranimo in razvijamo pridobitve revolucije, z eno besedo, da ljudstvo ostane gospodar na svojem. Na ustanovnem kongresu je bil od tov. Tita in s samimi pravili organizacije določen visoko patriotski in borbeni značaj naše organizacije. Zato je bilo potrebno takoj, z ustreznimi organizacijami, razvijati najširšo aktivnost v množicah za predvojaško vzgojo ljudstva in vzeti za osnovo naše vojne izkušnje: borbe partizanskih odredov in diverzantskih skupin, številne primere junaštva naših ljudi v narodnoosvobodilni borbi itd. To nalogo je naša organizacija nekoliko zapostavljala in je ni v praksi postavila kot osnovo.

Večkrat so tudi napačno smatrali, da je tej nalogi treba posvetiti pozornost samo, ako to zahtevajo prilike in mednarodni položaj države, ako preti neposredna nevarnost itd., čeprav je na ustanovnem kongresu rečeno, da mora organizacija stalno delati na tem področju. A ko upoštevamo, da je naša država že dobri dve leti izpostavljena najbolj brutalnim napadom informbirojevskih držav, da so ZSSR in njeni sateliti organizirali proti njeni neodvisnosti in svobodi, proti njeni notranji enotnosti besno gonjo, če upoštevamo, da se na naših mejah dan za dnev pojavljajo provokacije in razne grožnje, tedaj se postavlja ta naloga še ostreje.

Nekateri tovariši so že dolgo postavljali vprašanje vsebine dela Zveze borcev, češ, da je to samo reprezentativna organizacija. V tem se je zrcalilo nerazumevanje do tako velike naloge, kakor je okrepitev obrambnih sil naše države. Mnogi tovariši pozabljajo tudi na dejstvo, da si bo vsak napadalec, v kolikor ve, da bo v vsaki državi naletel razen na močno armado tudi na vsestranski odpor ljudstva, dobro premislil, predno bo izvršil napad; ako bi ga pa začel, mu bo spoznanje, da bo na vsakem koraku in z vseh strani dobival udarce, povzročil strah in demoralizacijo njegove vojske.

Zaradi tega sta tovariš Tito in Glavni odbor, ki sta uvidela te napake in slabosti, ponovno postavila nalogo, da se v delu organizacije ZB napravi temeljit prelom in da se delo, tako Zveze borcev, kakor tudi naših športnih in ostalih organizacij, ki so po svojem značaju take, da se v njih lahko izvaja predvojaška vzgoja (FZJ, Ljudska tehnika, gasilska služba, PAZ, Rdeči križ itd.) usmeri h krepitvi borbene pripravljenosti množic. Zveza borcev naj bo organizator predvojaške vzgoje, vse naše javno in družbeno življenje naj bo prežeto z idejo obrambe domovine in njene neodvisnosti.

V ta namen je ustanovil glavni odbor komisijo, ki je proučila vprašanje predvojaške vzgoje ljudstva. Člani komisije so imeli po republikah sestanke s funkcionarji Zvez in drugih or-

ganizacij, na katerih so podrobno proučili vprašanje predvojaške vzgoje. Naloga je v glavnem v tem, da gremo v predvojaški vzgoji ljudstva dalje od tega, da bi Zveza borcev samo pomagala vojski in predvojaški vzgoji. Z organiziranjem Ljudske tehnike, PAZ, Rdečega križa itd. si moramo posredno in neposredno pridobivati osnovno vojaško znanje, člani Zveze borcev pa naj se vključijo v vse organizacije in delujejo v njih. V vseh omenjenih organizacijah je treba izločiti ozko športno vsebino dela, oživeti izkušnje iz NOV in tako usposabljam naše ljudi za boj proti sovražniku.

Tega dela pa republiški odbori niso opravljali po vseh republikah tako vztrajno in vneto, kakor je pričakoval Glavni odbor. Vse preveč je bilo posvetovanj in konferenc, premalo pa praktičnega dela. Zveza borcev šteje sedaj nad en milijon članov, še vedno pa ni včlanjenih 470.000 ljudi, ki so se prijaviли pa čakajo na sklep o sprejemu v članstvo, da ne govorimo o stotisočih tistih, ki bi jih bilo še treba sprejeti v članstvo. Takih je v Srbiji okrog 60.000, na Hrvaškem okrog 210.000, v Sloveniji 27.000, v Makedoniji 10.000 in v Črni gori 4.800.

Kljub raznim pomanjkljivostim je bila letos dejavnost na področju predvojaške vzgoje v mnogih krajih dokaj obsejna. Če upoštevamo, da se je vključilo v to akcijo nekaj nad pol milijona ljudi, lahko rečemo, da so ustvarjeni dobri pogoji za razširjenje te dejavnosti. Kakor v drugih republikah je organizacija Zveze borcev številčno narasla tudi v Sloveniji. Tako je narasla organizacija Ljudske tehnike v zadnjih šestih mesecih za 5000 članov, organizacija strelcev pa za 3.000 do 4.000. V večjih okrajnih organizacijah so bile kombinirane akcije, ponekod večjega, drugod manjšega obsega. Okrajni odbor Kočevje je organiziral partizanski pohod.

Da bi se ta dejavnost še bolj razvila, bo treba premagati nerazumevanje važnosti te akcije pri nekaterih tovariših na terenu, posvetiti večjo skrb okrajnim vodstvom in zagotoviti kader v njih, prirejati periodične seminarje s sekretarji Zveze, krepiti sploh vlogo zveze kot osnovne organizacije; krepiti organizacije Zveze tam, kjer jih še ni, utrditi povezanost med organizacijami v okrajih in mestih, posvetiti posebno pozornost fizikurnim organizacijam, ker so po številu članstva in organizaciji šibke ter vskladiti delo organizacije Ljudske fronte, mladine, sindikatov in zveze borcev, ker te organizacije morejo in morajo pomagati pri političnem in propagandnem delu ter pri včlanjenju novih ljudi v organizacije Ljudske tehnike, PAZ, fizikulture itd. V tem smislu je treba posvetiti večjo pozornost delovnim kolektivom, zlasti pa vasi, kjer bo treba ustanavljati klube Ljudske tehnike in fizikurna društva. Razvijati je treba zlasti akcije krajevnega značaja, širše akcije pa v okviru okrajev in mest. Treba je kombinirati skupne ekipe iz tovarišev iz ZB, Ljudske tehnike, fizikulture in instruktorskih uprav, da bodo obiskale organizacije in poskrbele za njihovo množičnost. Več skrbi je treba posvetiti družinam padlih borcev in invalidom, demobiliziranim oficirjem in podoficirjem itd. Mnoge organizacije glede tega še zdaleč niso storile svojih dolžnosti.

Poglavje zase je vprašanje otrok padlih borcev. Zveza borcev je s pomočjo komisije za otroke odstranila mnoge pomanjkljivosti in napake pristojnih državnih organov in poskrbela za dobro evidenco teh otrok. Pregledali so dečje domove in internate, gospodarska podjetja, JA, Zveza borcev, UDV, delovne zadruge in milica pa so prevzeli patronate nad dečjimi domovi. Otroci padlih borcev so bili zdravniško pregledani in so jim dodelili okrog 1500 štipendij za šolanje. Skrbeti je treba zlasti, da bodo otrokom padlih borcev dostopne tudi visoke šole. V ta namen je dala letos Zveza iz svojih finančnih sredstev okrog deset milijonov dinarjev.

Zveza borcev je uspešno delovala tudi na področju zbiranja zgodovinskega gradiva, popisovanja vojnih žrtev ter odkrivanja spomenikov in spominskih plošč. Zbrala je mnogo do-

kumentov, ki jih je delno izročila muzejem, delno pa porabila za razstave okrajnih in mestnih odborov.

Glede organizacijsko propagandnega dela lahko rečemo, da ni bilo tako razvito, kakor bi bilo treba. Narodnoosvobodilno borbo smo popularizirali samo s predavanji in nismo uporabljali drugih sredstev in drugih oblik. Tudi velike uspehe, ki jih je dosegla organizacija v vseh vprašanjih, smo malo popularizirali v tisku ZB. Zaradi tega je potrebno širše razviti politično propagandno delo pri obdelavi izkušenj narodnoosvobodilne borbe ter izkoristiti vse oblike agitacije in tehnična sredstva. Popularizirati je treba dosežene rezultate na vseh sektorjih dela, zlasti pa še na področju predvojaške vzgoje. Glede glavne naloge naše organizacije je bilo opaziti pomanjkljivosti pri vsebini in tema-

tiki tudi v naših časopisih »Crvena zvezda« in republiških organih zveze, vendar se tudi tu stvar izboljšuje.

Ker sta minuli od ustanovnega kongresa že dobri dve leti, po pravilih pa mora biti sklican kongres vsako drugo leto, predlaga predsedstvo plenuma, naj bi bili do 15. januarja 1951 sklicani republiški kongresi, do konca leta 1951 pa II. kongres Zveze borcev Jugoslavije.

Priprave za republiške kongrese in za kongres Zveze borcev naj se razvijajo v znamenju reševanja navedenih vprašanj ter krepitev organizacije na terenu, da bodo okrajne in mestne skupščine obravnavale ta vprašanja ter ugotovile organizacijske in druge nepravilnosti, hkrati pa spoznale ves politični pomen akcije za predvojaško vzgojo našega ljudstva.

SKLEPI

SPREJETI NA ZASEDANJU PLENUMA

Plenum je sklenil, da bo II. kongres Zveze borcev NOV sklican januarja 1951.

Glede na številčni razvoj organizacij se Izvršni odbor Glavnega odbora Zveze borcev pooblašča, da sestavi ključ volitev delegatov za republiške kongrese in za kongres Zveze borcev Jugoslavije.

V skladu z naraščanjem in aktivnostjo organizacij je nastala potreba, da se na prihodnjih republiških kongresih poveča število članov republiških odborov do 60 članov. Izvršni odbor glavnega odbora bo v sporazumu z republiškimi odbori določil ključ za vsako republiko posebej.

Za nadaljnjo okrepitev organizacije Zveze borcev se sklene voliti v Glavni odbor in v republiške, okrajne, rajonske, mestne in krajevne odbore takšne tovariše, ki se lahko bolj posvetijo delu Zveze. Pogoste spremembe kadrov v organizaciji Zveze borcev in nepravilna organizacija v sestavi odborov sta delno ovirala organizacijo Zveze borcev, da ni mogla doseči večjih uspehov in izpolniti vseh zastavljenih nalog. Zato čaka tudi organizacije Zveze borcev naloga, da izvolijo na sestankih v krajevne, mestne, okrajne in rajonske odbore za člane odborov tovariše, ki se bodo lahko bolj posvetili delu v Zvezi borcev.

Na temelju dosedanjih izkušenj in dela organizacij Zveze borcev se je pokazala potreba po določenih spremembah in dopolnitvah dosedanjih pravil. Plenum sklene izvoliti komisijo, ki bo pripravila predlog o spremembah in dopolnitvah sedanjih pravil.

Organizacija zveze borcev je dosegla skupaj z organizacijo Ljudske tehnike, fizikulture, PAZ, gasilske službe in Rdečega križa v dosedanjem delu na področju predvojaške vzgoje ljudstva kljub vrsti pomanjkljivosti lepe uspehe, zlasti če pomislimo, da mnogi funkcionarji športnih in drugih organizacij ne razumejo njenega pomena. S temi uspehi pa ne smemo biti zadovoljni, zlasti ne glede množičnosti ter dela na vasi in podjetjih. Zato je treba v nadaljnjem delu organizacije Zveze borcev, kakor tudi drugih organizacij, zlasti fizikturnih, pokazati več iniciative in mnogo več prizadevnosti glede množičnosti in glede praktičnih vaj. Treba je usmerjati ne le na samo večje akcije, na partizanske pohode, napade na mesta itd., marveč tudi organizirati akcije krajevnega pomena v okviru vasi, podjetja itd.

Organizacije zveze borcev so izdatno pomagale ljudski oblasti pri skrbi za družine in otroke padlih borcev. Ta naloga naj bo tudi v prihodnje nenehna skrb organizacij Zveze borcev, ker v celoti še ni izpolnjena. Vsem organizacijam se naroča, da posvetijo temu vprašanju potrebno pozornost.

Široko je razviti agitacijsko in politično delo v organizaciji Zveze borcev in v drugih organizacijah, zlasti v zvezi s predvojaško vzgojo ljudstva z ustmeno in pisмено agitacijo. Odbori naših organizacij naj čimprej podrobno proučijo ta vprašanja. Vzporedno s tem se je treba mnogo bolj orientirati na osnovne naloge organizacij Zveze borcev, da bi tako pripomogli k vzgoji množic v duhu obrambe in neodvisnosti naše države.

Tisto leto, ko sem začel hoditi v osnovno šolo, se je priselil v našo vas Amerikanec. Odprl je trgovino in gostilno. V trgovini je prodajala njegova prijazna in lepa gospa, v gostilni pa je stregel gostom večinoma sam; le proti večeru so pomagale še dekletke. Imeli so sina mojih let, ime mu je bilo Edi. Jaz nisem mogel ceniti, koliko bogastva so pripeljali s seboj in ga spravili v mračne zidove stoletne hiše sredi vasi, videl sem samo Edija, njegove čudovite obleke in igrače — posebno še drsalke in kolesca.

Amerikanec je bil vase zaprt in črnogled človek. Otroci smo se ga bali in Edi tudi. Kar naprej mu je bil za petami in ga z ostrim glasom seganjal domov. Kupil je lov v vseh okoliških gozdovih, v Zacukru je napravil ribnik, kamor je pogosto prinašal odpadke zaklanih živali, da so se ribe bolje redile. Bil je član cerkvenega pevskega zbora in cerkveni mož.

Otroci smo doraščali in nobeden ni vedel, da je Amerikancu doraščal tudi denar. Šele ko je prezidal in dvignil za eno nadstropje staro hišo, ko je pri postaji ob železnici zgradil veliko restavracijo in še eno trgovino, šele takrat smo vedeli celo fantiči, da je Amerikanec najbogatejši vaščan.

Sina je dal študirat v Škofove zavode in zaradi očetovega veselja do glasbe se je moral sin učiti harmonija, poučeval pa ga je domači kaplan. Kasneje je kupil sinu veliko črno harmoniko, samo tipke so bile bele in svetle. V zavodih se je privadil še klavirja in kar mimogrede je znal igrati tudi na kitari in vseh mogočih tamburicah. Prva leta je moral stari s palice ulivati sinu pomanjkljivo voljo, da je lahko prebredel vaje, ki jim ni bilo konca. Slednjič pa je le postal mojster, ko je zaigral na note prav tako lahko, kakor bi bral berilo iz šolske čitanke.

Edi je bil močan in pogumen fant. Na smučih ni nobeden tako drzno preskakoval skakalnic, nobeden ni zavrtel toliko krat veletoča na drogu, nobeden ni pokazal na kolesu toliko akrobacij. Zato je bila harmonika v njegovih rokah toliko bolj očarljiva. Kdo mu ne bi zavidal? Kdo ga ne bi ljubil?

Amerikanec je lahko vplival pri volitvah, župan je zelo upošteval njegovo besedo, kajti pred svetom je bil pobožen, pošten in pravičen človek. Samo včasih je bušila iz njega trnasta oblastnost, ko je zapretil nasprotniku:

»Ti še ne veš, kaj je ameriški boks!« in tedaj je lahko pokazal moč svojih velikih koščenih pesti.

Zgodilo se je neke nedelje popoldne, da je začelo v vasi goreti. Ogenj je ogrožal že občinsko hišo, šolo in cerkev, ker so bili domači gasilci pijani in jim je šlo vse narobe. Vodo so hoteli črpati iz najbolj globokega vodnjaka, in ko so spuščali cev, jim je ušla iz rok in padla na dno. Potem so spustili po vrvi še gasilca — prostovoljca — in tudi on jim je zdrknil pod vodo, da bi kmalu utonil. Ko je bila nevarnost mimo, so vaščani sklenili, da bodo zgradili veliko protipožarno cisterno. Jamo so že izkopali in nobeden se ni spomnil na to, da bi vprašali za svet tudi Amerikanca. Tedaj je prišel sam k izkopani jami in se sprl z vsemi. Nekoga je hotel celo vreči v jamo. Razkačen je vzklikal:

»Jaz sam lahko zgradim, pa tudi poderem — kar hočem!

Cisterno pa so vaščani le zgradili brez njegove pomoči.

Niti jaz niti Edi še nisva končala gimnazije, ko je izbruhnila vojna. Amerika je opozorila svoje državljane, naj pridejo domov. Da, bili so pravi ameriški državljani, po rodu pa Dolenjci, nekje od Šent Lovrenca. Ameri-

kanec se je odpravil za odhod. Spravil bo na varno svoje bogastvo in edinca. Na ljubljanski postaji sem še rekel Ediju:

»Ni lepo, da bežite pred vojno. Tukaj je naša zemlja!«

Edi je razumel in molčal, dokler se ni vlak premaknil.

Ko so na meji pregledovali njegovo prtljago, je Edi igral na kitaro, ki je imela velik trebuh. V kitari je bilo zalepljenih na stotine tisočakov — komaj da je bilo dovolj prostora zanje. Pisal mi je o tem in, kako so potovali:

»Ukricali smo se na parnik Rex. To je največja italijanska ladja. Italijani so silno ponosni nanjo. Udobna in razkošna je, da težko povem, kako. Zabave je bilo veliko in potovanje je hitro minilo. Preživel sem največ časa v družbi drobne črne Italijanke — seveda ob klavirju in harmoniki tudi. Ne veš, kako so se drenjali okoli mene in se čudili. Rekel sem jim, da sem Jugoslovian...«

Tisto jesen po osvoboditvi sem se prvokrat peljal proti naši istrski obali. Šli smo preko Herpelja in kraških grebenov ter se nato spuščali proti Kopru.

Noč je padala čez grebene in morje. Na desno so žarele v temo velike oči Trsta — svetilniki. Lepo so odrezali zavezniški krajec okoli njega. Pustili so nam ga pred nosom, da lahko kar naprej gledamo v njegov kotel. Dali so nam še enkrat občutiti, kako močne so roke imperijev. No, mi vemo, da bodo imperiji razpadli, da bomo z mnogimi drugimi narodi tudi mi grobarji teh preživelih centaurov, kakor smo bili grobarji italijanskega imperija. Mi smo tisti drobiž življenja, ki zna zmrvti najdebelejše oklepe velikanov.

V hribih hladna oktobrska jesen, ob morju pa veter prve pomladi. Tako se mi je zdelo. Nenadna sprememba me je skoraj upijanih. Na zvezdnato nebo se nisem oziral, ker me je prevzemalo v temo zavito morje. Rad bi ga bolje videl in bolje dojel, spoznal pa sem, da ga ne morem. Sonca je manjkalo. Tukaj je košček slovenskega morja, ki je v naših rokah od tržaškega vogala do Dragonje. Dolgo smo pogrešali občutek posesti nad tem delom domovine. In kakor smo vzljubili v partizanih najvišje planine in znali živeti na njih, tako bomo zaživeli na morju. Za nas je ta košček sveta dovolj velika in dovolj lepa domovina, da jo branimo pred pohlepom.

Sofer me je opomnil:

Edinica na pohodu — Pohorje 1944

»Tamkaj je Rex!«

Sredi temne globine nekaj sto metrov od obale je štrlela iz morja dolga črna gmota kakor nevarna skalnata čer. Na njej so brlele svetilke in opozarjale pred nevarnostjo mimoploveče ladje. Bil je tisti Rex, ki je odpeljal Edija v Ameriko, tisti Rex, ki se je v vsaki luki razkazoval in govoril o rastoči moči italijanskega imperija, Rex, ki je oblastno vozil po Jadranskem in Sredozemskem morju ter prerokoval, da bo kmalu nad vsem zakraljeval. Da, tisti Rex je ležal tamkaj nepremično klavrno nagnjen. Ni blestel, ni se oblastno pozibaval. Onemelo prikovan na plitko dno je priznaval svoj poraz.

Šofer mi je pravil, kako prostrana je ladja in da se je dolgo v njej skrivala tolpa fašistov. In še v takem potopljenem pribelžanju so jih naše oči odkrile.

Saj res! Lahko bi pisal v Ameriko, da se ne bodo mogli vrniti z Rexom v Jugoslavijo, da leži potopljen na naši obali. Toda predno sem hotel podražiti naše Amerikance, sem dobil pismo. Prišlo je iz Clevelanda in oddali so ga 10. novembra 1945. Gospa je pisala:

»Najprej sprejmi najine čestitke ti in vsi ostali, ki ste se junaško borili, pregnali krutega okupatorja in pomagali k osvoboditvi Jugoslavije. Ko ne bi bilo narodnih izdajalcev, koliko žrtev bi bilo manj. Kaj pomeni sedaj bojna poljana, napojena s krvjo nedolžnih slovenskih rojakov?

Midva sva prišla ob vse. Nepopisno žalujeva. Izgubila sva svojega tako ljubljenega edinega sina Edvarda. Celi svet ga nama ne povrne. Če bi bil pa on izdajalec svojega naroda, potem bi to žalost prekrila sramota. Ampak Edvard je bil z dušo in telesom zaveden Slovenec. Padel je kot junak iz ljubezni do domovine pri Achenu na francosko-nemški meji.

Služil je pri infanteriji in je imel v oskrbi strojnico. Bil je najboljši strelec in zato tudi večkrat odlikovan. V oficirja ga niso povišali, kakor so tiste, ki so odšli pred njim. Imeli so jih že dovolj. Edvard je bil ponosen nato. Rekel je: »Mi prostaki bomo zmagali! Naše odlikovanje je hrabrost in zmaga. Vi ne veste, da se mi sedaj norčujemo iz tistih, ki se bahajo. Saj se

med njimi najde celo tak, ki si odlikovanja kupi in se potem nosi.«

Do tebe imava veliko prošnjo. Pričakujeva, da je nama ne boš odrekel. Kajne, da ne? Prosiwa lepo, napiši nama veliko pismo, pismo o vsem dobrem in slabem, kar se je v tem času zgodilo. Nič ne misli na to, da nama je morda kdo kaj pisal. Dosedaj še nobeden. Prav gotovo se ti bova ob priliki oddolžila. Opiši tudi, kakšne so sedaj gospodarske razmere kakor tudi trgovske. Koliko se za denar dobi, če se sploh dobi kaj? Koliko trgovin in gostiln obratuje v vasi, če sploh katera? itd. itd. ...

Tukaj v Ameriki je zelo velika propaganda v prid beguncem. Posebno se poteguje za njih slovenski katoliški list, pa je prav zaradi tega naredil že toliko sovraštva med tukajšnjimi ljudmi, da bi kmalu prišlo do pretepa. In četudi bi vsa duhovščina simpatizirala z okupatorjem, potem bi bila vsa izdajalska. Sprejmi ti in vaši domači najine najlepše pozdrave!

Živela Jugoslavija!
Živela Jugoslavija!

Pismo je bilo natipkano, samo podpis in Živela Jugoslavija je bilo napisano s črnilom. Ob strani odstavka, kjer sprašuje o gospodarskem položaju, sta potegnjeni dve debeli črti. Da, to je najvažnejše! Kakšne so cene? Ali se lahko kupuje in prodaja? Koliko je odprtih trgovin in gostiln?

In odgovoril sem jim o vsem dobrem in slabem, kar smo preživeli v zadnjih letih, pa tudi to, da se lahko kupuje in prodaja. Organizirali da smo zadruge, ki delajo obenem prvo in drugo, pa jim zato rečemo Naproze. V vasi imamo samo eno Naprozo, druge trgovine ne prodajajo več. Tudi gostilna je samo ena in še to vodi Krajevni ljudski odbor; prejšnji gostilničarji pa so jih sami zaprli. Cene so zmerne, če upoštevamo prve čase po vojni.

Na moje pismo nisem dobil nobenega odgovora več, pač pa se je razneslo po vasi, da se je zatekel v Cleveland naš župnik-belogardist, ki je zbežal na Koroško. In kar govorijo ljudje — je rado res. Morda zato ni več glasu od njih? Mogoče jim je naš gospodarski položaj preslab? Ali so se spomnili, da Edi ne bi mogel brenkati na kitaro, če bi bilo treba spet nazaj? Potopili so se in za njimi ni ostalo niti toliko kot za Rexom.

ALJOŠA

KLJUSOV JOŽA

Za Malenskim vrhom smo tedaj logorovali. Nekega mračnega jutra, ko smo se vračali z rekvizidije, sem ga prvič videl.

Dolga koščena postava, v prav tako dolgi suknji, v čepici s ščitnikom. Izraz njegovih oči je bil živahen, kar je dalo njegovemu suhemu obrazu videz veselosti.

»Prišel sem, tovariši, med vas,« je preprosto povedal. — »Doma so me večno zasledovali hlapci gestapa, tako da nisem imel mirne ure pred njimi. Zdaj me je nekdo ovadil zaradi besede, ki sem jo nekoč izrazil o Rusiji. Vem, da me bodo iskali, če me že ne iščejo. ostanem tu.«

Razveselili smo se ga, čeprav nas je malo skrbelo, kako bo mogel zdržati vse napore, ki so neizogibni v življenju gorenjskega »hoščarja«. Rekli smo mu:

»Aljoša, dragi! Toda pri nas je včasih težko. Ti si že star in boš težko prenašal mraz, dež, lakoto in druge take stvari, ki nas včasih zadenejo. Posebno ti bo težko stopiti v breg, ali celo teči.«

»Ne bojte se, bratci,« je veselo odvrnil. »Aljoša je star vojak in se ne ustraši ničesar. No, zaradi tistega v teku je pa tako. Ko bo Aljoša videl, da se ne da več teči, bo legel na tla in bo streljal Švabe, dokler bo živ. Kaj pa hočem,« je končal.

In ostal je pri nas. Dober, zvest tovariš, pravi oče nam mladim. Pri političnih urah smo se hoteli postaviti pred njim.

»Tovariš komisar, pripoveduj kaj o ruski revoluciji,« smo rekli in pri tem gledali Aljoša, češ, le glej, to je novo in tega še ne veš. Komisar Kostja je nato predaval o revoluciji in ko je končal, se je obrnil k Aljoši:

»Gotovo tudi ti že to veš, tovariš Aljoša, sam si bil vojak v prejšnji svetovni vojni in si gotovo čul o silnem poletu ruskega delovnega ljudstva!«

»Da,« je dejal Aljoša, »čul sem in videl vse to, bil sem tedaj ujetnik v Rusiji, ko se je začela revolucija.«

Strmeli smo, ko nam je podrobno opisal potek in v vseh potankostih slikal borbo rdečih pionirjev z belogardistično zalego. Iz njegovega pripovedovanja smo črpali viře za dolge razprave in bilo je nam v spodbudo v naši borbi.

Od takrat smo ga vzljubili še bolj. Ko je včasih stal na straži in je njegov pogled, dasi buden in čuječen, zablodil nekam v daljavo, sem ga nagovoril:

»Kam si se zamislil, Aljoša?«

Pogledal me je na pol radovedno, na pol dobrodušno izpod svojih košatih obrvi in dejal:

»Poglej to dolino pod nama, sinko. Moj rodni kraj je, ljubim ga, čeprav ni bil nikdar naklonjen staremu Aljoši. Vendar bi rad, da bi moje stare noge še enkrat stopile svobodno na belo cesto, ki se vije spodaj. Še raje pa bi odšel tja nazaj, koder so me naučili ljubiti delo in brata sočloveka.«

Ničesar mu nisem odvrnil, nemo sem stal in gledal ta čudežno lepi gorenjski svet pod seboj in v srcu tiho želel, da bi bili vsi Slovenci taki kot je naš Aljoša.

Prihajala je jesen. Vedno hladneje je postajalo in vedno manj listja je bilo na drevju. S skrbjo smo opazovali vsak listič, ki je odpadel in ga je veter nesel v breg.

Tedaj so pritisnili na nas Nemci. Dan za dnem so nas vzrajno gonili in pritiskali v svoje mreže. Neko noč, ko smo bili uverjeni, da smo že malo bolj varni, je prinesel kurir pismo, naj se takoj premaknemo na ono stran ceste in Sore, ker bo v tem delu ofenziva. Sredi noči smo pospravili stvari in odšli na pot. Ko smo prišli v bližino mostu in ceste, nas je že lovil dan. Treba je bilo nagle odločitve. Nekdo mora naprej, da pregleda most. Tu je običajno bila nemška zaseda, posebno gotovo še sedaj, ko je ofenziva... Spogledali smo se. Naloga je bila težka, lahko tudi smrtnonevarna... Kar se nekdo pojavi na čelu kolone. Dolga suknja je zavihrala v vetrni noči. Aljoša.

»Bratci, Aljoša pojde naprej, da pregleda most. Če me upihnejo, ne bo posebne škode. Sem že star in tako nimate nobene koristi od mene.«

Še preden smo se zavedli, je izginil v noč. Z upom in strahom smo prisluškovali v temo. Pet, deset minut, nič! Samo tišina in šumenje Poljansčice. Nato škrtanje peska po poti in pred nami je stal Aljoša. V temi smo videli iskrenje njegovih oči.

»Naprej, tovariši! Pot je prosta!«

POT V SVOBODO

LOJZE AVSENAK

»Debec Matija, vzemi svoje stvari! Gremo!« Tako je zavpil gestapovec, ko se je iznenada pojavil med vrati sobe številka 75.

Jetnika na železni postelji za vrati, pokritega s strganimi odejami, je streslo. Več dni je že nosil v sebi bacil pegavice.

»Kam?« je tiho zastokal.

»Pokonci, sem dejal, svinja!« je zarjovel surovež in sunil vrata, da so treščila ob zid.

Matija je stežka vstal, nataknil čevlje in spotoma oblačil suknjič. Obrnil se je k tovarišem in se jim medlo nasmehnil. Z železjem okovana težka vrata so votlo butnila ob podboje in ga brezobzirno ločila od njih.

Matija je stopal po dolgih hodnikih in se spuščal po stopnicah; gestapovec mu je sledil v pete. Po ošabnosti je kazalo, da se je zanj vojna šele začela. Surovo je suval jetnika po stopnicah, ker se mu je njegov korak zdel prepočasen. Matija ga je premeril s tolikim prezirom, da je moža mrzlo spreletelo.

»Vem, kaj misliš, pes. A varaš se! Ne boš videl osvoboditeljev. Tvoj konec pride prej. In konec vseh teh,« je zamahnil z roko, misleč na vse nesrečneže v temnem poslopju »Starega piskra«.

Debevca je stresla zima, bolezen je naglo glodala v njem. na gestapovca za seboj skoro ni več pomislil. Kogar vzmó tako, kakor so njega, — je zaključil v sebi — z njim ne more biti dobrega. V Maribor, nato še kakšen teden in ne bo ga več.

Misel mu je planila k ženi. V spodnjih prostorih nekje je zaprta. Otrok, edina hčerka, ni daleč odtod, skrit v dobrih rokah. Spomnil se je one težke poti. Njiju z ženo so ujeli, otrok je pri polnem razumevanju gledal njuno veliko nesrečo. — Misel mu je butala iz ene v drugo smer, kakor se zaletava ujeta ptica od stene v steno in spet v okno, kjer je svetlobe sicer dovolj, a ni rešilne odprtine.

Prispela sta v pritličje. V hodniku je bilo mračno, da je komaj spoznal človeka, ki mu je stopil nasproti in zaprosil kruha, ki mu je gledal iz žepa. Oči so mu bile polne neutolažljive želje po jedi.

»Priatelj!«

»Daj, daj!« je oni spet nestrpnó zaprosil.

Matija je segel v žep in mu dal košček kruha. Že tretji dan ga ni več pokusil.

»Jej, jaz ga ne bom več.«

Oni je hlastno zagrabil. Zobje so se mu zagrizli v trd, črn kruh.

Objeli bi ga od veselja in hvaležnosti, ti dobri, pogumni stari Aljoša...

V začetku zime je postal zamišljen. Nič ni govoril, nemo je sedel ob ognju in gledal v plamene. Skušali smo ga razvedriti na vse načine, a na vsa naša prizadevanja je odgovarjal s kratkim odgovorom, a največkrat z molkom. Nekoč pod večer je vstal in rekel:

»Nocoj pojdem v patrolo mesto Boštjana. Ne morem ležati in spati, moje stare kosti so polne revmatizma. Zato pojdem v patrolo, da skrajšam noč.«

Šel je in za njim komandir Janez. Ostali smo v mraku in plegli in še ležeč kramljali o domu in o Ljubljani. Počasi so lezle ure naprej, mraz je pritiskal vedno bolj in stražar je topotal z nogami, da bi se ogrel.

Okoli dveh ponoči so nekje v daljavi odjeknili streli. Mrzlo me je spreletelo in misel mi je takoj šinila h komandirju in Aljoši. Vendar sem potlačil v sebi nemir, ki je vstajal nekje globoko v srcu. Ob uri pa, ko bi se imela vrniti, nas je obšlo spoznanje. Pospravili smo šotore in sami krenili naprej v gozdove...

Aljoša in komandir Janez sta utrjala svoja rdeča cvetova.

»Marš, pes!« ga je odganjal Nemec.

Ni se dal odpoditi, ampak je oberoč šepetal Matiji:

»Ne pojdeš v Maribor, v prostost greš!«

Matija je neverno odmahnil z roko.

»Res. Danes so jih pričeli spuščati brez reda. H koncu gre!«

Otepal je z rokami, obraz mu je žarel od zadovoljstva, da mu more za dobroto kruha vrniti prelepo novico.

Matija je ostrmel.

Na koncu hodnika je Nemec odrinil vrata in stopila sta v upravno pisarno. Matijo je zapekla v očeh svetloba. Pomel jih je in se vročičen zadel v nekoga. Tedaj je spregledal popolnoma. Za mizo je sedel majhen mož petdesetih let v zeleni uniformi jetnišničnega upravnega osebja. Glavo je sukal na vse strani, oči pa so urno obletavale ljudi, ki so stali pred njim ob dolgi mizi.

»Saj res, ljudje so tu!« je pomislil Matija — »naši ljudje, ki jih izdaja že vnanjost. Ljudje iz host, tovarn, taki, ki so bili morda odvedeni iznenada, opolnoči, enih, dveh — — Kdove!« Vrti se mu v glavi, oči pa objemajo vsakega zapovrstjo — — Kaj, mar se mu je zmeglilo popolnoma? Kdo je ona ženska tam? Njegova žena? Shujšan, bled obraz. Na zidu sloni, ob njej zaruljeni gestapovec. Zdaj se mu je celo nasmehnila, preko drugih ljudi mu nekaj namiguje. »Izpustili nas bodo,« je šepnila.

Matija ni mogel verjeti.

Odpravljali so ljudi, in na vrsto je prišla njegova žena.

»Kako se pišete? — Kako? — Hm! Mi nočemo, da se komu godi krivica, razumete? Nikomur! Pojdite!«

Obrnila se je k vratom, stražar je stopil za njo.

Matija zasliši svoje ime. Zdelo se mu je, da glas prihaja zdaleč, da ga je že slišal, a mu je vendar tuj.

»Vaše ime?«

Matiji je blede roka zdrsela preko čela; zbral se je.

»Aha! Matija Debec.«

Pa mu je vstal odpor. »Kaj le spražuje!« je pomislil. »Če je konec, je konec, kaj ga še briga moje ime!«

Upraviteljeve oči so postale mirne. Tehtno, kakor da ocenjuje vtis vsake njegove besede, je počasi postavljaj besede:

»Denar bomo poslali za vami domov.«

Matiji se je zazibalo pod nogami. Bledico obraza je v hipu zalila rahla rdečica. Toda isti trenutek mu je s surovo resnico

stopila pred oči vsa groza jetniških dni. „Nikomur ne verjamem!“ je bridko pomislil.

Gestapovec pa ga je že potiskal proti vratom in Matija se je znašel na dvorišču pred težkimi vrati v visokem, starem zidu. Tam je stala njegova žena. Prevzel ga je rahel up, ki ga je upravičil že naslednji hip.

»Naprej!« je zaklical stražar.

Stopila sta ven, za njima pa je v okornih vratih zarožljaj ključ.

Roka je segla po roki in solze so jima navrele v oči.

»Mar je res mogoče?« je izdaval Matija.

»Poginjajo! Zmeda nastaja,« je odvrnila ona.

»Menil sem, da me vedejo v Maribor, na streljanje...«

»Tudi jaz, vendar sem rahlo upala. Sinoči smo v celicah čule topove.«

Ko sta zavila mimo poslopja nemške tajne policije, sta opazila, da se iz dimnikov vali gost, sajast dim. Že nekaj dni se je v zaporih šušljalo, da sežigajo obtežilne spise. Zadovoljstvo sta občutila ob pogledu na lahne črne kosmiče, ki so se lovili po zraku, vendar sta se zgrozila ob misli, da so mnogim prinesli mučeniško smrt.

Sonce je sijalo izredno gorko. Pomlad! Matijo pa je vedno češče stresalo. Žena ga je s skrbjo motrila.

»Bolan si, Matija!«

Medlo se je nasmehnil.

»V naši celici jih je sedem obolelo za pegavico, živ pa je ostal le eden.«

Njej se je skrb zajedla v dušo.

Čez most se je Matija komaj še vlekel, onstran mostu pa se je sesedel na kamnite stopnice. Prav takrat so zatulile sirene. V zraku se je začulo močno bučanje. Za mestom nekje so že padale bombe.

»Kam naj s takim?« je v grozi vzkliknila žena.

Iz gostilne pri mostu je pritekla ženska in bolnika pogostila s čajem. »Iz 'Starega piskra' je-li? je pogodila in spet zginila.

Lezla sta dalje po cesti kakor senca. Matija je začel postavljati brezsmiselne besede: »Sto za enega...«

»H koncu gre, Matija, si slišal?« ga je bodrila žena. »Pomlad in svoboda!«

»Svoboda!« je dahnil on, pospešil nekaj korakov, a ga je koj zmožgel klanec, v katerega sta zavila s ceste.

Obzirno mu je segla pod pazduho.

»Sedaj se snideš z otrokom. Obvladaj se!«

Matijo je stisnilo v grlu. Kri mu je planila v senca, srce mu je burno udarjalo. Takrat pa je že žena pokazala vrh klanca, odkoder jima je dirjal nasproti njun otrok, da so mu v soncu valovili svetli lasje. Svidenje, kakor ga morejo roditi le take okoliščine.

V tem se je na hišnem pragu pokazala Marta, zlato srce, ki je dala zavetišče otroku, ko mu je razbunkana doba vzela roditelje. Toplo ju je sprejela in pripravila postelj. Matija se je zrušil vanjo kakor otep slame. Zvečer je vročina narasla na štirideset stopinj.

Sedemnajst dni Matija ni vedel ničesar. Žena in Marta sta mu reševali življenje, ki je viselo na niti. Za vsako ceno sta ga hoteli oteti. On pa je tačas blodil po zelenem Bohorju. Ni več sanjal o svobodi, ona je v deželo že prišla. Povsod se je odražala svetla široka prostost.

Podoba z Bohorja je zginila. Matija se je znašel v starem gradu. V dvorani je. Kolikšna razkošnost! Stene in strop so pokriti s prelepimi freskami. V hipu jih ne razloči več. Zaplesale so divje, ni jih konca. Dvorana pa je polna oblazinjenih stolov. Mehki so, udiraš se vanje... Tedaj pa je začutil strašno žejo. A kaj zato! Pri vsakem stolu je pipa, samo odvreš in voda teče... Hladna voda! Seže po prvi pipi, toda stol se odmika. Seže po drugi; pravtako. Hiti za stoli... Strahovita žeja! Vodo mora doseči. — v blodnjah se z zadnjimi silami trga kvišku, s koščenimi rokami grabi po vodi, ki se mu odmika, odmika...

Žena in Marta sta ga komaj krotili. Želja po vodi je bila neutešljiva. Pa mu je žena ovlažila ustna, in se je umiril.

Bolezen je dosegla višek. Matiji je opešalo srce do kraja. Žena je trepetajoč tipala za njegovimi utripi. Prenehalo je biti. Z grozo je pričakovala konca. Otrok je jokal pri polodprtih vratih. A spet je zmagala uporna narava.

Bilo je sedemnajsti dan bolezn. Debevčeva je stala ob vzhodu postelje in motrila moža, ki je bil živ mrlič. Spet je bledel: Za omaro, kjer je na železnem obešalniku visel plašč, je zrastle ženska postava. Zares: obličje, lasje, praga ženska. Pisana obleka se je naglo spreminjala, vzorci vseh možnih oblik in barv so jo tvorili. Resno mu je pokimala in pokazala skozi okno: »Glej, Matija! Na cesti pod oknom je hrumelo. Topot konj, brnenje avtomobilov, trušč vozov, surovi, robati glasovi. Vidiš, Matija, tak je konec vojne. Tedaj se mu je zazdelo, da je ta ženska vse bolj podobna njegovi ženi. Dvignil je vročično glavo, razprl in strmel vanjo...

Debevčeva je spoznala, da se mu vrača zavest. Vzburjeno je stopila k njemu in se sklonila čezenj.

»Jaz sem, Matija, tvoja žena,« mu je šepnila v obraz.

Spomin, zadržan v stoterih vozlih, se je odmotal, predmeti so dobivali ostrejšje, trajnejše oblike. Ogledoval jih je, kakor bi ga zavest vrnila novemu, neznanemu svetlu.

V bolniško sobo je stopila Marta in opazila upanje na ženinem obrazu. Bodrilno je pokimala in se obrnila k bolniku.

»Me poznaš, Matija?«

Bolnik je zbiral misli, da so mu neštnevilne gube razorale čelo.

»Kaj bi te ne! Kolaričeva si iz Brezja.«

Obema je ušel smeh spričo netočnega odgovora. Matija je še bledel, vendar ga je prav ta smeh zdramil toliko, da je trudoma napel možgane. Potem se je obrnil proti oknu. »Ah!« je dahnil komaj slišno.

»Kaj ti je?« je zaskrbelo ženo.

»Glej, kako cvete!«

Dve solzi sta se mu potrkjale po bledih licih. Po šentmi-klavškem hribu je narava razgrnila vso svojo prelest. Sadovnjaki so bili kakor tisočbarvna preproga, ki se je ob najrahljši sapici zgibala v vedno novih prelepih barvnih odtenkih. Tako kakor tisto leto menda jabolane in hruške niso cvetele še nikdar.

»Prekrasno!« so se mu zopet zganile ustnice.

Toda vsa ta lepota ga je vznemirjala tembolj, ker se je v sadovnjaku pojavila hčerka in mahala očetu, ki ga tako dolgo ni mogla pozdraviti. Matiji se je talila duša.

»Ven bi rad, ven!«

Ženski sta ga mirili:

»Strpi se, sirota! Včeraj ti je življenje viselo še na niti.«

»Tlačili sta mu roke pod odejo.«

»Kaj misliš, sedemnajst dni brez zavesti!« je Marta tiho omenila Debevčevi. Bolnik pa jo je čul. Pričel je brodit po spominu in vprašal previdno, kakor bi se bal odgovora:

»Kaj pa svoboda? Je še ni?«

»Ne vznemirjaj se, tudi njen čas pride,« ga je mirila žena.

»Kako?! Saj je že grmela tod mimo razbita sovražna voj-ska. Sam sem jo videl.«

»Bledel si, siromak.«

»Bledel?« Mučil se je, da bi dognal te besede.

Ženski sta po prstih zapustili sobo.

Matija je še grabil za nitkami, ki so ga vodile iz ječe do te drage hiše. Nato se mu je spomin zapletel v nerazrešljiv motek. Komaj nekaj minut nazaj so mu dosegli izmučeni možgani. Brodil je po njih, brodil, dokler ni zaspal. Prvi spanec brez blodenj.

Drugi dan se je počutil Matija za trohico krepkejšega. Cele ure je ležal obrnjen proti oknu in pil lepoto cvetočih sadovnjakov.

Pod večer je domači sin v bolniško sobo skrivoma prinesel radio.

»Dogodki,« je šepetal — »se razvijajo silno naglo. Poslušala bova!«

Matiji so se zasvetile oči. Žarko je vključil aparat in uredil jačino, da so se besede slišale pridrušeno kakor iz zaprtega prostora. Napovedovalec je govoril o uničenju in razklanosti sovražnih armad. »Konec« je dejal — »utegne priti prej, kakor pričakujejo največji optimisti.«

Bolnika je dvigalo v postelji.

»Miruj!« ga je miril Žarko »drugače ne pridem več.« Tiho je odnesel aparat. Matija mu je sledil z očmi, kakor bi nosil svetinjo.

Drugo jutro je Žarko spet prišel. Ko je vklapljal aparat, je pomežiknil Matiji. Napovedovalčev glas je bil tokrat miren, nagel, odsekan. Oba sta dvignila obrvi in poslušala z nagubanim čelom. In res, iz aparata je udarilo ono, kar je svet pričakoval že štiri leta:

»Kapitulacija!«

Ponorela sta. Matija je hotel planiti iz postelje. Žarko ga je tlačil nazaj. Prihiteji sta žena in Marta in se prehitevali z nestrpnimi vprašanji.

»Kapitulacija, resnično!« Žarkov glas se je tresel in triumfiral.

»Zmaga, svoboda!« so vzklikali vsevprek.

Matija je poprosil, naj mu podlože blazine:

»Vsaj napol sedé naj preživim ta veliki trenutek.«

Ves dan se je vrtel okrog tega dogodka. Tudi prihodnjo noč niso spali. Vsak trenutek so iz zvočnika prihajale nove, neverjetne vesti. Ko se je Matija zbudil, je bil že svetel dan. V sanjah so mu blodile po glavi podobe, ki so jih rodili bolni možgani. Zmedeno je gledal po sobi in se skušal zbrati. Počasi se mu je misel prikopala nazaj do one velike vesti: kapitulacija! Z vso silo jo je objel razum, kakor bi mu mogla vsak čas zopet uiti.

Takrat je daleč nekje zalajala strojnica. Matija se je zdrznil. Spet drugi in tretji rafal, vmes puškarenje, brnenje avtomobilov. Poklical je ženo.

»Kdo strelja? Odkod brnenje?«

»Z one strani, od Laškega,« je mesto nje odvrnila Marta, ki je tiho smuknila v sobo.

»Razumem, vse razumem!« je živahno pritrdil Matija. »S hribov pritiskajo naši bataljoni, da jih napadajo. To moram videti!«

Ženski sta ga naglo zgrabili in potisnili nazaj pod odejo.

»Saj ne bo končano v enem dnevu,« ga je mirila žena.

»Jutri, pojutrišnjem te spravimo na balkon; od tam boš videl vse.«

Pomirili pa ga nista. Vztrepetaval je ob vsakem rafalu in temnem votlem, hropenju avtomobilskih motorjev. Cvetje šentmiklavškega hriba ga ni več vabilo, vse misli so se mu motale v tesnecu ob Savinji, kjer je nastajala velika zmeda. Matiji se je zdelo, da se čuje že nestrpno prerivanje množic. Med mitraljezke rafale so sekale eksplozije ročnih granat in min, treskalo je neprenehoma. Marta, ki je pohitela na balkon na sprednji strani, se je vrnila vsa vznemirjena.

»Se že vidi!«

»Kdo?« sta vprašala Debevčeva, kakor da bi že v naprej ne pričakovala istega odgovora. Marta pa v vihti:

»Sovražniki! Tovornjak za tovornjakom, vozovi, tanki — Uh, koliko! Po desnem bregu Savinje se umikajo.«

Matija ni mogel več zdržati.

»Spravita me iz postelje, prosim vaju! Moram, hočem videti to veliko stvar.«

In ni odnehal prej, dokler ga nista ženski oblekli in mu pomagli na noge. Ob podpori obeh je napravil korak, dva. Noge so mu klecnile, oblil ga je mrzel pot. Moral je sesti, ko je prišel komaj do mize. Občutil je vso svojo nemoč in storilo se mu je inako.

Ženski sta ga razumeli.

Jutri, Matija, Jutri! Vsak dan ti vrača novih moči, in takšnih množic ne požre cesta v enem dnevu.«

Proti večeru so v mestu zaprli ceste in pričeli odvezovati orožje umikajoči se armadi. Bližnji partizanski odredi so pritis-

nili v Celje. Sovražnikovi avtomobili so vozili s čedalje manjšim razmakom, pričeli so se stiskati, ustavljati. Med nje se je zarila množica pehote. Žarko, ki je zvečer prišel iz mesta, je pravil o strahoviti zmedi. Mati mu je skrivaj namignila, naj ne razvnema bolnika.

Zopet je sledila nemirna noč. Matija je zaradi naporov dneva spočetka sicer nekoliko zaspal, sredi noči pa ga je zbudilo treskanje eksplozij. Mimo hiše so hitele skupine vojakov, ki so se ločili od svojih oddelkov, in rile preko hribov, da se izognejo mestu. Vsak čas so pričakovali popolne obkolitve. Vodnjak na dvorišču je venomer škripal. Surovo so se drli in prevrivali za vodo. Beg in žeja sta si zvesta pobratima.

Matija je spet zaspal, a v sanjah so hitele mimo njega razburljive slike: tolpe beguncev, razdejanje, boj, kri. Žena mu je otipavala žilo, prižigala svetilko in zopet ugašala. »Spi, nič ni,« ga je mirila.

»Si jih videla?« se je vzdramljen dvignil v postelji.

»Koga vendar?«

»No, njih. Ves čas korakajo tod mimo. Čelade imajo potisnjene naprej in podmuljeno gledajo.«

»Sanjal si,« ga je hotela uspavati.

»Ne boš, natančno sem jih slišal: klok — klok — Jih čuješ?« Zunaj so se zares zaslišali hlastni, drsajoči koraki. »Hitreje, hitreje!« jih je priganjal zadirčen glas. Drugi je klel, da niso ubrali prave poti. Drobeči koraki so se oddaljevali.

Proti jutru je bolnik zaspal in se zbudil, ko je sonce stalo skoro navpično.

»Danes!« se je vzradostil in poklical ženo. Prišla je z Marto.

»Ven!« je zahteval odločno.

»Kam se ti le mudi?« ga je zadrževala žena.

Toda uprl se je. Oblekli sta ga in vedli na balkon. Svež, s pomladnimi vonji napojeni zrak, ga je mehko objel. Hlastno so zajela pljuča, vztrepetal je in vsega je prevzelo. Od Savinje je vstajalo bučanje stotisočglave množice, prevzete od edinega,

Na položaju...

blaznega hotenja: priti čimprej iz bližine armade, ki je drla za njo.

Matija je ostal sam. Skozi odprtine balkonske ograje, po kateri je plezala izabela, je mogel le deloma opaziti mrgolenje ob reki. Zastiral ga je cvetoč sadovnjak, ki je pokrival vse po-bočje, padajoče proti Savinji.

»Bučanje razsula!« Trepetal je od sladkega vzburjenja.

Tisti hip se je v sobi za balkonom oglašil klavir. Nevajene roke začetnika so zbiralale napev partizanske pesmi. Hej brigade hitite — — —!

»Kako resnično, kako strahovito resnično!« je dahnil Matija.

Klavir je utihnil, na balkon je planila njegova hčerka.

»Ti si zunaj, očka?«

Stisnila se je k njemu. Bilo mu je, kakor bi se bil prerodil.

»Poglej!« je pokazala proti reki. »Strašno je tam.«

»To moram videti, pomagaj mi! Ne kliči matere ne Marte, sama bova prišla tja. Po stranskem hodniku bova obšla sobo in kuhinjo in spotoma vzela daljnogled.«

Deklica ga je z vsemi silami podpirala. Stopnice so ga šibile, pri vsakem koraku bi najraje sedel. Zavila sta v sadovnjak. Matija se je čudil, kakor bi prišel v nov svet. Temno-zelena trava se je živo odražala od razkošnega cvetja; ki se je v težkih kitah sklanjalo k njej. Voljno se je udajal nepopisnim vtisom in se ob njih opajal.

Lezla sta med jablanami, bučanje od Savinje je naglo postajalo močnejše. Še nekaj drsajočih korakov in dosegla sta rob

grebena, ki se strmo prevale nad cesto ob reki. Hrup globoko pod njima je planil nasproti s tako silo, da sta skoroda mogla razločevati glasove.

Hčerka je pokazala navzdol: »Vidiš?!«

Oče je ostrmel. Oprijemši se otroka je zdrsnil v travo. Prizor ga je docela prevzel. Dogajanja pred njegovimi očmi so presejala vsa pričakovanja. Cestišči na rečnih bregovih nista mogli več požirati ogromne gmote, ki je drla navzgor in bučala, hrumela... Le izredno surovi in zdivjani vzkliki so izražali udarjale na uho; vse drugo se je zlilo v enakomerno bobneč veletok upehane in izmučene ljudi, ki so tulili, grozili, jokali in preklinjali, ginili od lakote, odmetavali orožje, ga gazili in uničevali.

»Na, očka!«

Hčerka ga je zbudila iz zanesenosti in mu v roko potisnila daljnogled. Dvignil ga je k očem in ga ni več odmaknil. Prav tedaj je namreč bučeči veletok planil s cest, v hipu preplaval oba bregova Savinje, se razlil v vznožja hribov ter z besno silo navalil proti mestu. Iz ožin od Laškega se je začelo grozeče brnenje prvih tankov napredujoče narodnoosvobodilne vojske.

»Svoboda!« je kričnil Matija.

Njegov krik je bil iskren, goreč in odrešilen. Oprijel se ga je z vso silo svoje zavesti. In kakor bi se bal, da se mu podoba ne izmakne, je iztegnil drhteče roke proti Savinji, kjer se je s pretresljivo resnico odigraval del tragedije nekdanje nepremagljive armade.

BILO JE JESENSKEGA DNE...

RUŽA PERIČ

V Sremu 1944. leta...

Sedela sem v nizki, svetli sobici garnizonske ambulante. Na postelji poleg mene je ležala mlada žena in tiho, nemočno strmela v strop. Njen obraz je bil upadel, rumenkast, oči pa vdrte in skoraj črne. Sklonila sem se nad njo in opazila, da je njen pogled žalosten, tako neizmerno žalosten; nič obupa ni bilo v njem, niti upanja niti predsmrtnega strahu.

Prinesli so jo šele pred dobro uro: trebuh je imela odprt in razmrcvarjen, sinjkasto bela čreva so kipela iz njega. Zavedala se je, ko so jo položili na mizo. Zdravnik ji je dal injekcijo, ona pa je nemo in široko razprtih oči strmela vanj. Zdravnik se ji je vzpodbudno nasmehnil, ona pa je zašepetala:

»To je konec, doktor!«

Kolikokrat je že čul podobno vprašanje ta stari borec! In vedno je tedaj vtil novega poguma ranjenemu tovarišu. Tudi to je bila njegova dolžnost. Pogled žene pa je bil tako žalosten in zdelo se mu je, da je njeno srce strto in da mu ni več pomoči... Blago je strmel vanjo nekaj trenutkov, nato pa jo je potrepljal po upadlih licih:

»Da, to je konec okupacije! Svoboda prihaja!...«

*

Stekla v oknih bolniške sobe so zvenela tiho in zamolklo. Obnja so preteče butali odmevi topovskega grmenja. Svetal in sončen dan je bil in žarki so plesali med vejami dreves pod oknom, vdiralali potepinsko skozi stekla in metali bleščeče, prašne pramene po sobici.

»Ali slišiš topove?...« mi je šepnila umirajoča. Njen glas je zvenel šibko in kakor od daleč.

»Naši so!...« je nadaljevala v presledkih. Bijejo jih!... Čuli so krik mojega otroka... krik stotisoč otrok! Bijejo jih... za mojega, za stotisoče!... Da, to je konec!... konec...«

Njen pogled se je uprl skozi okno.

Kako je vse zeleno in nebo je tako modro!« je vzdihnila. »Pred smrtjo tako močno občutiš vso lepoto... Kako bi jo človek pil, kako bi se radoval nad slehernim zelenim lističem!«

Zaprla je oči; njene razpokane, vročične ustnice so se zgahnile in zaprosile:

»Vode...«

Pila je počasi, kakor da bi se bala izpiti čašo do dna. Zganila se je živahneje, kakor da so jo poživali daljnji spomini:

Mala hiša v predmestju, v eni polovici je živela ona s starši in brati, v drugi polovici sosedovi. Pasla je kozo, zalivala vrtič in plela cvetlice. Mati, drobna in podjetna ženska, jo je zgodaj jemala s seboj v mesto, kjer sta prodajali zelenjavo in cvetlice. Kmalu se ji je zahotelo šumnega mesta. Pobegnila je in stopila v službo v malem podjetju, kjer je pletla jopice, otroške oblekce in rokavice. In vse je teklo naprej enolično: prijateljice, pomladanski sprehodi, kino, prvi poljub in... delo, od jutra pa pozno v noč, dokler...

Upirala je v mene oči, sedaj že polne mladosti in življenja. Trda, nepremična sem sedela na malem stolčku ob postelji in v prsih me je stiskalo.

»Tik pred vojno sva se spoznala z Markom in kmalu sva se vzela. Dva mlada človeka, ki se ljubita... In tedaj vojna, strašna in neizprosna. Marko je že junija odšel v odred. Vsi njegovi prijatelji iz tovarne so odšli, pa je odšel še on, čeprav mu je bilo težko... No in tudi jaz; kaj bi počela sama v mestu! Odšla sem na vas in pomagala kot terenka.«

In že je pripovedovala strastno in nežno:

»Decembra 1941. sem rodila sina... fantka, čisto navadnega otročička. Zame je bil to najlepši in najčudovitejši otrok. Tako misli sleherna...«

Ko sem se vračala domov iz nevarnih pohodov, sem ga vzela v naročje in ugibala: Kakšen bo neki tisti dan, ko naju bo prvič videl oče? Natančno sem si predstavljala tisto srečanje; prav vse: od radostnega vzklika na njegovih ustnicah pa do tistega trenutka, ko naju bo burno objel in poljuboval na solzna lica. Tolikokrat sem že v mislih preživljala ta prizor, da se mi dozdeva, da sem ga v resnici doživela...

Na smrt nisem mislila, na lastno smrt. In vendar sem videla toliko razmesarjenih, zaklanih in obešenih teles, golih, oskrunje-

nih in krvavih... Zdelo se mi je tedaj, da je življenje zastalo, da me bo strl obup. Izza vsakega grma je prežala name smrt, za vsako hišo se je plazila njena senca. Zdelo se mi je, da se v meni prebujajo zver... In vendar so se v mojem srcu prebudile skrite sile in nova občutja. Močna sem se počutila v tej borbi proti zločincem. V moji zavesti je gineval strah, nič več nisem bila plašna dekle iz pletilnice, srd nad zločinci je naraščal z vsakim dnem in mi dajal poguma, drznosti... Česa vse se nisem lotila! Lepo je bilo to delo. Težko?... Ne vem!... Tedaj nisem imela časa razmišljati o tem...

Pred dvema mesecema so me poslali v mesto. Aretacije so pobrale naše zaupnike in morala sem poiškati novih in jih povezati. Uspešno sem izvedla nalogo in že sem se hotela vrniti. Nov ukaz pa mi je veleval, da ostanem v mestu. Naši so že obkoljevali mesto, ustaške in nemške divizije so se pripravljale na beg...

Ponoči sem bdela ob otrokovi postelji in poslušala bobnenje topov. Zdelo se mi je, da me vsak novi strel približuje mojemu Marku. Vsak izstrel — korak bliže novemu življenju, za katerega je bilo prelito toliko krvi... Ponos, otročji ponos me je navdajal, kadar sem si predstavljala, s kakšno ljubeznijo in veseljem mu bom stopila nasproti z otrokom v naročju. Niti besedice ne bi tedaj iztisnila iz grla! Ne bi mogla. Pa saj tudi ne bi bilo potrebno. Razumela sva se brez besed; govorile pa bi zato oči ali izraz lica. Takrat govoni srce... Podala bi mu otroka in pred nami tremi bi bila samo še bodočnost...

Da... sedaj sem tu!

Pred dnevi sem dobila obvestilo o Marku. Za to mesto se bori... Le še nekaj kilometrov in sovražna fronta naju ločuje. Bil je ranjen... kmalu bo okreval. Pravijo, da je hraber. O, kako sem ponosna nanj! In moj sin... tako hrabrega očeta ima...

Da, sedaj sem tu... brez otroka... na koncu moči. In moj Marko naju bo iskal po vsem mestu!

A, otrok, moj mali... mrtev!«

Komaj je še zašepetala te besede. Injekcije z morfijem so že popuščale in na obrazu težko ranjene žene se je pokazal izraz zadrževanih bolečin.

»Ne, ne... ni mrtev,« je nenadoma vzkripela, nato pa omahnila v nezavest. Očitno so jo spomini močno razburili. Ko se je osvestila sem jo vprašala, kaj je bilo z otrokom, ali je poginil v bombardiranju ali v borbi?

»Kaj,« je zahropela. »Saj so ga ubili, razumeš, ubili!...«

Njen krik je udaril ob steklo in se odbil od sten. Čelo so ji orosile drobne kaple znoja, ustnice so pomodrele, lica so bila še bolj upadla. Že sem pomislila na smrt. Globoko hropenje pa se je počasi poleglo in že je mirneje uprla pogled:

»Moram ti povedati! Ne bom se več razburjala. Moram... in ti povej Marku. Poišči ga in mu povej! Evo, tako je bilo...«

Bil je lep jesenski dan. Z otrokom v naročju sem stala ob zastrtem oknu. Po cesti so se umikale nemške in ustaške čete. Puške so imeli pripravljene na strel in tako so se previdno in prežeče pomikali med hišami. Nenadoma so se splašili in začeli streljati divje po ulici, v okna, v zrak... O, bali so se! Tudi jaz sama sem čutila koščeno roko generala Straha, ki je sedaj podivjala te zločince in jih v obupu nagnala v nova, zadnja grozodejstva pred umikom. Zdelo se mi je, da moje sovraštvo pljuska v njihove vrste. Ničesar nisem čula, le opazovala sem jih nemo in krčevito stisnila k prsim sina. Sovraštvo do njih mi je komaj dalo dihati...

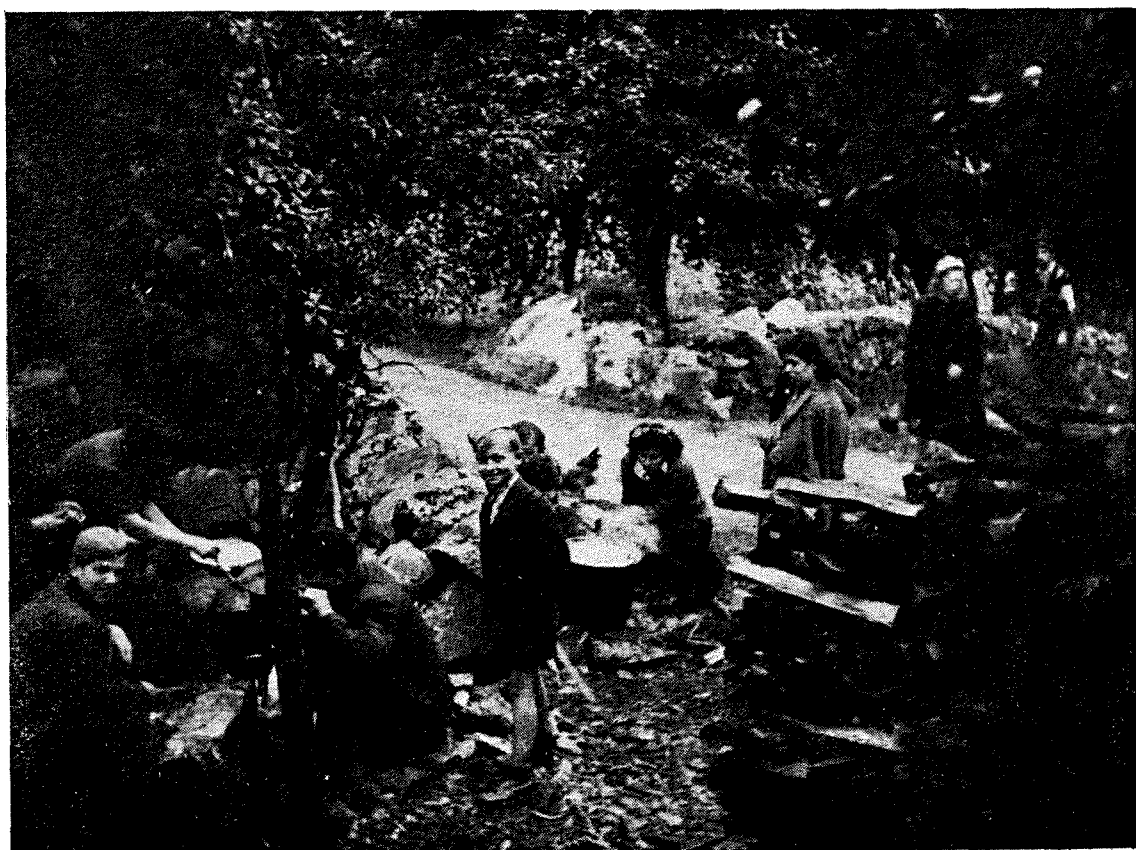
Nenadoma sem se zdrznila! Hladen dih se je dotaknil mojega, vročega čela. Sunkoma sem se obrnila...

Bili so v sobi! Pogledala sem jim v oči, nemirne in begajoče v strahu, in vedela sem: to je smrt! Gledali smo se v oči... le nekaj sekund. In vendar se mi je zdelo da ta pogled, poln mržnje smrtnega sovraštva, traja nekaj dolgih, težkih ur!

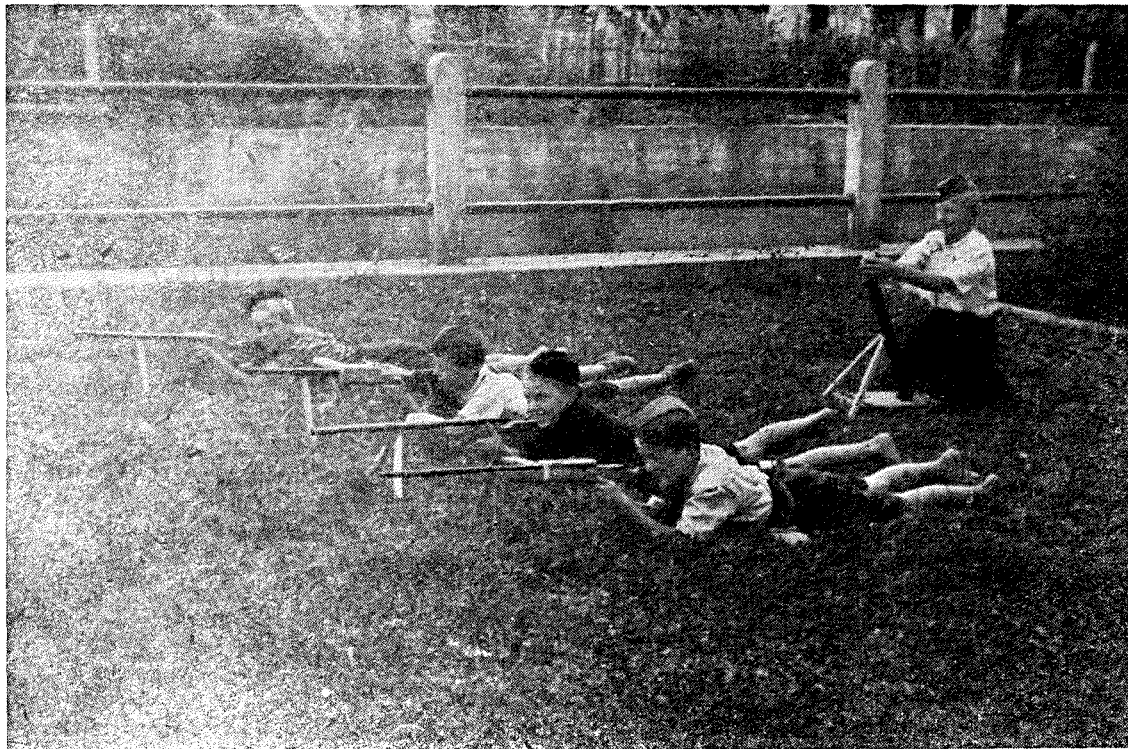
Surov udarec me je zbil na kolena. Otroka sem še vedno krepko stiskala k sebi. Skril je glavicico na moje prsi in me krčevito objemal okoli vratu.

Podivjali so in tulili v besu; pohištvo se je lomilo pod udarci okovanih škornjev in posamezni kosi so leteli skozi okno. Poraščen in od znoja svetel obraz se je sklonil nad mene; začutila sem težak vonj po znoju in pijači.

A, mater ti komunističko! Ali ga čakaš? Z otrokom? He, dočakala ga bosta, dočakala...

Po vpadu belih v Žužemberk julija 1944 — begunci kuhajo v vasi Gradanci

Pionirji »na položaju«

Otrok je kriknil in začutila sem, kako mi je njegova ročica iztrgala pramen las. Iztrgali so mi ga! Zagnala sem se, a že so me pritisnili ob steno. In tedaj sem gledala... O, da bi ubili mene! Tako pa sem morala gledati..., gledati...

Ustaš je držal mojega malčka za nožice, tako da mu je glavica visela skoraj do okovanih škornjev. Ročice so nebogljenost visele in brez moči grabile po zraku. Obračal je glavico in jo skušal dvigniti. In nič ni zajokal. Le moj pogled je iskal in ko sva se ujela z očmi, me je zaskelilo v prsih: To je zadnjič!

Dva sta me stiskala k zidu. In če bi jih bilo deset, me ne bi obdržali! V meni je rasla moč, z lahkoto sem pahnila oba ustaša in plačila k otroku. Moja roka se je dotaknila njegovega, s solzami oblitega in zariplega obraza.

Tedaj pa... Krik... Ječanju in plahemu joku podoben krik! Prestrašeni klic mojega malega! Ko sem se pozneje spominjala tega prosečega klica, se mi je zdelo, da to ni le krik mojega otroka. Kakor da bi tedaj kriknilo na stotisoče nedolžnih otrok v predsmrtnem strahu!

Ustaš je zavihtel malčka. Razločno sem čutila, kako se je morilec napel, kako so zapokali šivi njegove uniforme in kako je hrešče zasopel. Drobno telesce je zažvižgalo po zraku in že ga je ustaš v širokem loku treščil z glavico ob zid...

Trgala sem se iz njegovih klešč in štela: Enkrat... dvakrat... trikrat... Trije topi, težki udarci!

Nisem verjela, nisem razumela. Ne, ni resnica! Saj moj otrok ne sme biti ubit! Pol ure pred srečanjem z očetom! Ne, to ni res; to je le bolesten privid! Kot besna sem se pognala k otroku, ki ga je ustaš sedaj mirno vrgel na tla. Pokleknila sem in ga dvignila na roke.

Bil je mrtev. Lobanja je bila popolnoma zdrobljena. Možgani so se že izcedili po zidu. Ročice so še krčevito drgetale. Levo oko je bilo pol odprto in je srepo zrlo predse. Meni se je zdelo, da strmi skozi okno v modro nebo in svetle oblačke. In še v odsvitu njegove male, uboge zenice sem videla te oblačke.

Tedaj me je spekle v trebuhu, nekaj se mi je zarilo v bedra. Zgrudila sem se. Otroka pa nisem izpustila. Videla sem še črn škorenj, ki je stopil na moj trebuh in že me je zagnil dober, topel mrak...

Prebudila sem se, ko se mi je nekdo rahlo dotaknil čela. Ne da bi odprla oči, sem vedela, da so naši. Neka žena se je

sklonila nad nosila in mi vzela mrtvega otroka. Rada sem ga dala, saj sem vedela, da je med svojimi.

Ko so me nosili, sem se znova pogreznila v omedlevico. Zastokala sem in še čula: Revica! Saj je že na koncu!...

Da, končano je...

Nisem imela več moči, da bi odgovorila:

»Da, končano je... zame; vi pa ste na začetku, prav na začetku...« Toda že me je zagnila tema.

In pomirjeno je ležala pred menoj in gledala s tistim žalostnim pogledom.

»No, vidiš, prebudila sem se tu. Vse sem ti povedala! Ti pa boš povedala njemu...«

Nato je zavzdihnila tiho, srečno:

»Ali slišiš? Nič več ni čuti topov! Končano je...«

Zaprla je oči:

»Rada bi bila sama... Hvala... Ničesar več ne potrebujem...«

*

Večeri se je. Gledala sem nebo, ki se je prelivalo v vijolični barvi. Po dvorišču bolnice se je sprehajal stražar in tiho požvižgaval. Iz daljave je bilo čuti le še posamezne strele.

Na dvorišče je planil visok človek v uniformi, odrinil stražarja in preskočil stopnice pred pragom.

Sence so bile dolge. Bolniško dvorišče je bilo polito z umazano sivo barvo. V bližini je zavijal pes. Vse je bilo sivo, enolično kakor vedno: Marelica na dvorišču je cvetela v nežni belkasti, oranžni barvi; v hišah so prižigali luči, kolo vodnjaka v bližini je cvililo in zateglo škripalo... Odprla sem okno in s polnimi pljuči vdihavala rezki jesenski zrak.

Na hodniku sem skoraj trčila ob onega visokega oficirja. Zapuščal je bolniško sobo. Trpljenje je v trenutku zarisalo globoke črte v njegov obraz in mu upognilo ramena...

Vstopila sem v sobico: Tam je ležala: temne sence so izbrazdale njena mirna kamnita lica. Polodprte oči so nemo strmele... mrtve. In zdelo se mi je, da v njih vidim oči njenega malčka. »Da, končano je...«

Toda kdaj bo resnično končano... za vse čase?

Tedaj bo šele padla z naših ramen vsa teža krvave preteklosti in mirno ter ponosno bomo dejali:

»Res... končano je!«

KAKO JE KRESNIŠKI FANT DOLOČIL MEJO MED NEMČIJO IN ITALIJO

J. Ž.

Ob razpadu predaprilske Jugoslavije dolgo nismo vedeli, kam bo pripadla Litija in ostalo Zasavje. Preteklo je že več dni, ko ni bilo še nikogar od zavojevalcev. Med Litijani in ostalimi Zasavci so se vršili ostri razgovori in kombinacije: oni so bili za Nemčijo, drugi, predvsem katoliški krogi, za Italijo, premnogi pa so že kar naprej vedeli, da ne bo nič prida ne ta ne oni okupator.

Vse je kazalo, da bodo prišli v Litijo Italijani, ker jim je baje Hitler obljubil zasavski premogokop na levem bregu Save, na desnem bregu pa Dolenjsko do Radeč. Tega se je menda najbolj ustrašil hitlerjanski zaupnik v Litiji inž. Puschmann, ki je takoj sedel v svoj avto in se odpeljal po Nemce, ki naj bi formalno zasedli Litijo z ostalim okolišem.

Končno je le prišlo tudi v Litijo nekaj Nemcev, ki jih je Puschmann nabral v okolici Zagorja in jo zasedli v imenu nemškega rajha.

Preteklo je potem še nekaj dni, ko so bili novi lastniki Litije še nesigurni novega plena in so se že pripravljali za odhod. Neki dan so mrzlično praznili Litijo, iz nje so odpeljali živež, s kolodvora so odstranili vse vagone in tovore in jih potegnili proti Zagorju.

V Litiji je tisti dan ostala le maloštevilna patrulja, ki je imela nalogo, da preda Litijo z okolico Italijanom, ki so bili med tem že na poti proti Litiji. Ko pa so dospeli Italijani v Kresnice, so se ustavili na tamkajšnji postaji in telefonsko vprašali, če so v Litiji še Nemci.

Iz Litije so dobili odgovor, da so pri nas še Nemci, dotičnik, ki je to poročal v Kresnice, ni povedal, da so Nemci dejansko že izpraznili Litijo in da pričakujejo Italijanov samo zaradi formalne predaje.

Vendar je povzročila ta vest iz Litije Italijanom v Kresnicah velik preplah. Brž so poskakali na svoja vozila, jih obrnili in se vrnili nazaj proti Ljubljani. Tako so ostali Nemci še v Litiji, čakali novih okupatorjev, junaških Italijanov, ki pa jih ni in ni bilo. Tako je ostala Litija na nemški strani.

Ko so se čutili Nemci v Litiji dovolj varne, so pričeli iztegovati svoje zavojevalske kremplje naprej proti Ljubljani, kajti njihovi italijanski zavezniki so bili prestrašeni, da bi si upali zasesti, kar jim je pripadalo po medsebojnem dogovoru.

Dogodek, kako so postavljali Kresničani po nalogu Švabov mejo med Rajhom in Italijo, pa zveni skoro na storijo iz starih časov.

Nekega popoldne je prišla v Kresnice maloštevilna švabska patrulja, ki jo je vodil nemški podoficir. Zglasila se je na kresniški postaji in vprašala, ako so tu Italijani.

»Se ne, sem ni bilo doslej ne Nemcev ne Italijanov!« so dobili odgovor.

Nato je naduti Švaba ukazal bližnjemu domačinu:

»Stopi takoj na občino in ukaži, naj sede nekdo na kolo in ponese s seboj nemško zastavo. Kolikor more naj hiti po cesti proti Ljubljani. Koder bo naletel na italijansko stražo,

naj zasadi nemško zastavo v tla in jim sporoči: Do tu je meja nemškega rajha!«

Šel je res, odšel na kresniško občino in povedal, kakor mu je naročil nemški podoficir na postaji. Na občini pa so bili v hudi zadregi, ker v vsej vasi niso imeli nobene nemške zastave.

»Le kaj naj storimo,« so si belili lase, ker se niso hoteli zoperstaviti nemškemu naročilu.

Tedaj so se odločili: »Če nimamo pri rokah nobene nemške zastave, pa si jo bomo sešili!« Brž so stopili do bližnje šivilje, zbrali so nekaj rdečih krp, iz starega predpasnika pa so odstrigli nekaj koncev tako, da so sestavili »hakenkrajc.«

Nato so prišli na rdečo krpo nemški križ. Nekaj časa so modrovali, ali je treba prišiti krivec naprej ali nazaj...

Ko so zastavo že zgotovili, pa meni nekdo: »To ne bo prava, pravi švabski hakenkrajc se vrti naprej, mi smo ga postavili tako, da gleda nazaj...«

Pa so se v smehu odrezali: »Pa naj se to hudičevo znamenje začne vrteti pri nas nazaj, saj bo menda prišel tudi tisti čas, ko se jim bo nazaj zasukalo.«

Ko je bila zastava gotova, so se Kresničani spogledali:

»Kdo bo pa šel zasedat mejo proti Italiji?«

Vsi so molčali. Pa je bil poleg tudi šestnajstletni Štefan Gabršček, ki je bil na kresniški občini za slugo.

»Štefan, boš pa ti šel?« so mu predlagali.

Štefan se je sprva branil, ko pa so mu ponudili kolo, je fantič le privolil. Sedel je na kolo in odhitel skozi kresniške poljane in Jevnico.

Strahoma je pričakoval, kdaj bo naletel na Italijane in kaj bo potem. Sram ga je bilo, ko je stiskal k balanci krpo, ki je pomenjala nemško zastavo.

Pred Lazami je začel voziti prav počasi, ker se je začelo že temniti. Prišel je v Laze, pa ni bilo ne Italijanov ne koga drugega. Zavozil je še nekaj korakov skozi vas in ko je prišel do samotnega drevesa, je stopil s kolesa, odvil je nemško zastavo in jo je pritrdil na drevo ob cesti.

Nato je spet sedel na kolo in se vrnil domov v Kresnice.

Na tistem mestu, kjer je Štefanov zabodel zastavo, je bila odslej res meja med Nemčijo in Italijo.

Kakor je dogodek čuden in skoraj malo verjeten, da je tak majhen fantič sam brez spremstva razmejil dve taki državi, pa je vendarle resničen.

Kresničanom je še ves dogodek, ki se je odigral sredi aprila leta 1941 v živem spominu.

Na kresniški občini je bil tedaj za župana Kokalj, ki je prišel kasneje pri neki avtomobilski nesreči ob življenje. Občinski tajnik Lojze Starc je preminul na Koroškem.

Glavni junak tega dogodka, mladi Gabršček Štefan, pa je bil kasneje resničen junak. Leto kasneje je odšel v partizane, kjer je dobil partizansko ime Petrov. Kasneje je v partizanih tudi padel. V spomin na junaka domačina nosi kresniški pionirski odred naziv »Petrov odred«.

PREBRISANA IN POGUMNA PARTIZANSKA KURIRKA

JOŽE ŽUPANČIČ

Tale dogodek se je odigral v maju 1945, točnega dneva se pri nas več ne spominjajo.

Vojna se je bližala koncu, večina Jugoslavije je bila že osvobodjena, le Nemci v Litiji so se še trdovratno držali. Prav zato so ljudje po dolini govorili: »Domala vsa Jugoslavija in vsa Evropa je že osvobodjena, fašisti se drže le še v dveh krajih – v Toktiju na Japonskem in pri nas v Litiji!«

Partizanski štab, ki se je nahajal med Vačami in Ponovičami, je poslal nemški komandi v Litiji pismo s pozivom na predajo. Nemci in belčki v Litiji pa so bili tiste dneve natak-njeni kakor sršeni.

Tistega dne je prišlo izpod Vač mlado dekle, Tončkova iz Ržiš. Tole štirinajstletno dekletce je bilo eno najbolj prebrisanih in zvitihi partizanskih kurirk. Ves čas, kar je delovala tehnika kamniško-zasavskega odreda pod Limbarsko goro, je Tončkova nosila v Litijo partizanski tisk, a je niso nikoli dobili. Zatorej jo je partizanski štab uporabil tudi to pot za parlamentarca z važnim pismom. Dekle pa se je balo belčkov, ki so jo poznali in bi jo gotovo aretirali in pobili. Zatorej se je oglasila najprej pri zidarskem mojstru Niku Krhlikarju, ki jo je spremil skozi Litijo do Kunstlerjevih, gospodar Kunstler pa jo je spremil na Grbin do Vidoviča, kjer so imeli Nemci svoj glavni štab.

»Komu naj odda pismo?« so vprašali pri Vidovičevih.

Nihče ni imel rad posla s Švabi, zatorej so ji svetovali:

»Odnesi ga v pisarno komande, saj je naslovljeno na komandanta.«

Prav tedaj je prišel nekdo iz pisarne, sprejel je pismo in ko so prečitali pismo s pozivom na predajo, so planili na dekleta, in ga zavlekli v pisarno.

Dekle ni znalo nemški, zato so jo vzeli v precep s pomočjo tolmača.

Tončkova, čeprav mlado, hribovsko dekletce, je odlično igrala naivnega hribovskega dekliča.

Obdana od oficirjev je odgovarjala zvito in lakonično.

»Kam moraš oddati to pismo?«

»Ne znam nemško brati. Saj je gori zapisano!«

»Kdo ti je dal pismo?«

»Zjutraj, ko sem krmila živino v hlevu, je prišel neopaženo v hlev neki partizan in mi je dal to pismo!«

»Koliko je bilo tam partizanov?«

»Samo tega sem videla!«

»Kako je bil oborožen?«

»Z bombami in puško!«

»Kakšno puško je imel?«

»Ne vem, ker poznam samo puško!«

»Kaj ti je naročil?«

»Odnesi to v nemški štab v Litijo.«

»Ti je dal kako plačilo.«

»Nič! Ustrašila sem se in sem odšla.«

»Kaj je v pismu, ti je znano?«

»Nič mi ni povedal. Zapretel mi je, če bi pismo odprla, me bo kaznoval!«

Tedaj so se oficirji spogledali in se zapletli v šepetajoč pomenek.

Čez čas so ji odvrnili:

»Lahko greš, svoj posel si opravila.«

Dekle pa se je uprlo: Ne grem brez vašega odgovora. Partizan mi je naročil, naj ne pridem brez vašega odgovora, sicer me bo ubil...!«

Tedaj pa so se Švabi spet šepetaje pogovarjali. Razgovor je bil dolg in gotovo tudi važen. To je dekle uganilo po resnih obrazih.

Končno so ji naročili: »Počakaj, boš nesla odgovor.« Nato so ji pri Vidovičevih napravili kosilo, sobe pa ni smela zapustiti.

Nemška komanda je nato sestavila odgovor, da pristane na pogajanja za predajo.

Ko so pismo napisali, so ga zapečatili in ji strogo naročili, naj o vsem molči, odgovor pa naj odda le partizanu, ki jo je napotil v Litijo. Dekle je skrililo pismo v nedrje in je nato pod varstvom zdaj že pokojnega Kunstlerja odšla srečno skozi Litijo in nato domov proti Vačam, kjer je oddala pismo partizanom.

Prav vse podrobnosti jim je opisala, saj je bila mala kurirka poučena o vseh podrobnostih, čeprav je zaigrala pred nemškimi oficirji komedijo o preplašenem kmečkem dekletu.

V mraku pa je odpeljalo z nemške komande v Litiji motorno kolo in z njim zastopstvo švabske vojske.

Na Ponovičah so jih na dogovorjenem kraju pričakali partizanski zastopniki, ki so zahtevali od Nemcev, naj oddajo vso vojno imovino: orožje, municijo in vse ostalo, nepoškodovano partizanski vojski, zato pa jim bo omogočen prost odhod iz postojanke.

Zastopniki razpadajoče vojske so se po večurnih razgovorih proti jutru vdali in pristali na predložene pogoje.

Parlamentarci so naslednji dan povedali, da »so partizani fini, inteligentni ljudje, ki so jih pogostili z žganjem in finimi cigaretami«.

Vendar do predaje ni prišlo, ker so Nemci rok zamudili.

Čez dan je prišel namreč v Litijo poveljnik vsega nemškega vojaštva v Zasavju. Ta je bil zagrizen hitlerjanec in je pretel na vso moč oficirjem in vojakom, ki bi se predali.

Najprej je sklical vse oficirje na vrt za Vidovičevo hišo, ter jih je s spretno besedo in grožnjami le pretental, da so se mu drug za drugim vdali in odložili predajo.

Zatem je dal postrojiti litijsko nemško posadko na litijsko polje, kjer je imel na vso vojsko patriotičen nagovor za brez-pogojno predanost rajhu in firerju. Mož je bil prepričan, da je svoje delo dobro opravil. Po govoru je ukazal mimohod, in ko je bil naduti fašist prepričan, da je zmagal, ga je zadela krogla iz njegove vojske. Tolikšen je bil strah te fašistične vojske pred partizani, da so raje ubili lastnega komandanta, kakor da bi zavrgli partizanski poziv na predajo.

Zdaj so dobili nad nemško posadko v Litiji premoč tisti, ki so bili za predajo. Zastopniki nemške vojske so zasedli avto in odhiteli na Ponoviče, čeprav je že potekel čas za predajo.

Z dolgimi obrazi so se vrnili s te poti.

Partizanskega odreda ni bilo več tam. Ta je bil med tem že na pohodu proti meji, ki so jo naši partizani zapirali, da bi nemška vojska ne mogla uiti.

»Zdaj smo pa v kaši!« so javili parlamentarji, ko so spoznali, kako so zaigrali svojo usodo.

Med vso nemško vojsko je zavladala panika. Kakor brez glav so tekali po Litiji, vsak je v naglici zmetal svoje stvari na avtomobile in že se je vsa dolga kolona pripravila za pobeg.

Tak je bil neslaven konec nekdanje mogočne litijske posadke. Kakor bi jih podil veter, so vozili proti meji.

Pa jim ni uspelo pobegniti. Partizanska vojska je medtem že sklenila obroč in tudi litijska hitlerjevska vojska jim je prišla z vsem plenom v roke.

SPOMINI NA I. ZAPADNO KOROŠKI ODRED

K. F.

V začetku maja 1943 je bila formirana iz prostovoljcev IV. operativne zone, po večini Gorenjcev, edinica, katere naloga je bila, pričeti z operacijami kakor tudi s političnim delom na Koroškem. Edinica je štela kakih dvajset mož in je preko Jelovice in Možaklje prišla na Karavanke. Ustavila se je pri ednici pod Golico, ki je bila v sestavu Gorenjskega odreda. Nekaj prostovoljcev se je javilo tudi s te edinice, med njimi jaz. Skupno nas je bilo kakih 30 borcev. Za komandanta bataljona je bil določen tov Biček »Zvone«, ki je že skoro leto prej zapustil jeseniški kamnolom. Komisar pa je postal »Kos«. V precejšnjo pomoč nam je bil v začetku Rezinger Anton — poznan pod imenom »Stric«. Pozneje smo ugotovili, da je delal za gestapo in je bil zaradi tega tudi likvidiran. Edinica je bila dobro oborožena s puškami »Mauser« in dvema mitraljezoma in nekaj pištolami.

Dobro založeni z orožjem, eksplozivom in delno tudi s hrano smo krenili na pot proti Gozd-Martuljku, kjer naj bi se — menjaje teren — zadrževali nekaj časa na koroški, nekaj časa na gorenjski strani Karavank. S seboj smo nosili tudi precej literature.

Za začetek je bila izvedena prehranjevalna akcija na koroško stran k nekemu Nemcu na posestvu našega izseljenca. To je bilo v Spodnjih Rovtjih pod Kopo. Ob tej priliki smo obiskali tudi ostale kmete v vasi in jim razdelili literaturo. Ljudje so nas takrat, kakor tudi pozneje prijazno pozdravili in ob odhodu izrazili željo, naj jih še večkrat obiščemo. V tej vasi so tedaj prvič videli partizane.

Drugo prehranjevalno akcijo smo izvedli na gorenjsko stran v Gozd-Martuljk v neko trgovino. Domači so nam pri akciji celo pomagali. Ob povratku smo imeli smolo. Nemška patrulja, ki se je podnevi nahajala v Srednjem vrhu, se je v tem času vračala ter nam postavila zasedo. Ranjeni so bili trije borci, večina materiala pa je bila izgubljena.

Vodstvo IV. operativne zone je sklenilo, da naša edinica pristopi k važnejšim nalogam. Poslana sta bila v pomoč tovariš Biček in tovariš Pemc. Prvi koroški aktivist Matija Verdnik-Tomaž pa je skupno s tovariši zbral podatke o stanju v Bi-

strici v Rožni dolini. V pomoč je bil pozvan še prvi bataljon gorenjskega odreda. Vodil ga je tovariš Rebolj Jože-Planinc.

Dne 17. maja 1943 je bilo zbranih na Beljški planini v Karavankah okoli 120 borcev. Vodstvo je razdelilo borce v skupine in sicer: prva skupina je imela nalogo, da osvobodi iz taborišča v Bistrici 40 mladoletnih Rusov, nabranih širom okupiranega ozemlja, največ v Ukrajini, druga je morala demolirati stroje v tovarni, v kateri so bili ti Rusi zaposleni. Tovarna je izdelovala kroglične ležaje. Tretja skupina naj bi zažgala žago, ostali pa so morali držati zasede in stražo. Kurir Praprotnik Boris »Pavel« je bil posebno zadovoljen. Že v popoldanskih urah nas je popeljal na rob Karavank. Nestrpno smo gledali, kje se bomo spustili na koroško stran. Povsod same pečine in strmi plazovi, ki so se pričenjali šele globoko pod nami. Kmalu pa se je Pavle spustil za nekim borovcem in se nam izgubil izpred oči. Poklical nas je, da naj mu sledimo. Sprva počasi, pozneje pa vedno hitreje smo se spuščali v dolino. Okoli desetih zvečer smo prišli na mesto. Jaz sem bil v skupini, ki je imela nalogo rešiti Ruse. Skupino je vodil Pemc, poleg tega pa je vodil še skupino, ki naj demolira stroje.

Akcija je dobro uspela, kar je bila precejšnja zasluga prvih legalnih in ilegalnih aktivistov. Rusi so bili osvobojeni, nekoliko so nas najprej gledali ter se hitro zavedli ter odšli obuti v lesene coklje z nami. Druga skupina je medtem demolirala stroje, dočim je tretja skupina zažgala žago, ki je bila šele obnovljena in je imela začeti pravkar obratovati.

Nemci se niso znašli, tako nepričakovano smo se približali Bistrici.

Obiskali smo tudi taborišče francoskih ujetnikov, ki pa niso bili pripravljeni oditi z nami, ker pa jih nismo hoteli nasilno odvesti so ostali v taborišču.

Vse skupine so bile na delu, straže so pobegnile in delo nam je bilo lahko in nemoteno.

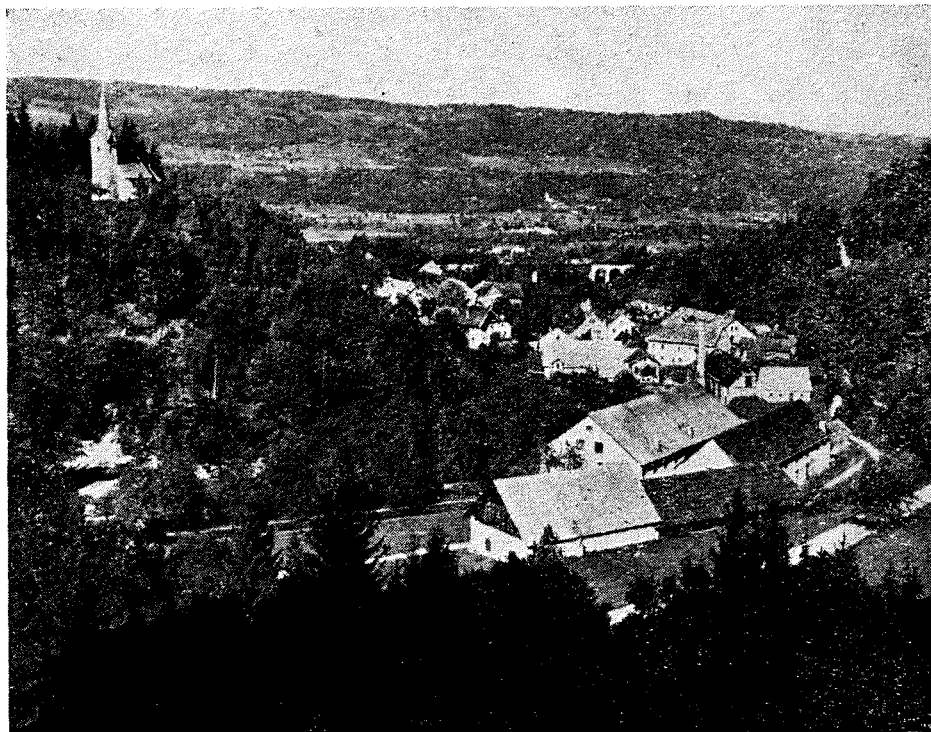
Gredoč nazaj smo demolirali tudi stroje električne centrale, skupina desetih mož pa je šla obračunat z znanim izdajalcem »Lovcem«, ki nas je že dolgo časa zasledoval. Patrola ga je poiskala v njegovi hiši in mu dala zasluženo plačilo. Tam je bila izvršena tudi revizicija.

Ljudstvo v Bistrici in okolici je kmalu zvedelo za akcijo in je s posebnim veseljem pozdravljalo naš obisk. Okoli sedme ure zjutraj smo se pomikali proti vrhu Karavank in dan se je že delal. Mladi Rusi v lesenih cokljah so že skoraj omagovali od napora, vendar pa so še dosti voljno prenašali to pot. Okoli sedme ure zjutraj se je pojavila nad nami »štorklja«, ki nas je poiskala, vendar nam je uspelo poskriti se v grmovje. Nekoliko počasneje smo se pomikali proti vrhu, ker je bilo treba paziti na avion, ki je zelo pogosto priletel nad nas. Končno smo srečno prispeli na cilj.

Ker je bilo računati na intervencijo, smo Ruse poslali še isti večer proti Jelovici v spremstvu močne patrulje. Uspelo jih je srečno pripeljati na varno mesto, kjer so jih oblekli, obuli in tudi oborožili.

Nas ostale je hotela zajeti močna skupina raztrgancev, katere pa smo k sreči pravočasno opazili. Ker nismo imeli namena z njimi stopiti v borbo, smo se umaknili proti Jeseniškim Rovtom, seveda ni šlo brez streljanja.

Tov. Biček in Pemc sta po tej akciji odšla. Mi smo počakali patrolo in smo se po tej akciji vrnili proti Gozd-Martuljku in sicer na Jepco v bližino Kepe.

Bistrica v Rožu

Ob neki drugi priliki je naša patrola naletela na skupino Rusov (okoli 15 mož in ena ženska), ki so takoj skočili v zaklone, kljub temu, da niso bili oboroženi. Kmalu se je patrola z njimi sporazumela in jih privedla srečne in zadovoljne v taborišče. S patrolo smo jih odvedli proti Možaklji in Jelovici. V skupini se je nahajal tudi neki Slovenec. Izgledal je precej zaupljiv, vendar pa, precej gostobeseden in še toliko bolj radoveden. Pozneje smo ugotovili, da je bil to znani gestapovec, ki je hotel Ruse uporabiti le za vabo, zato jim je tudi že na zbornem mestu na nekem pokopališču pripravil zasedo in jih je od 40 pobegnilo samo 15, katere je on pripeljal na vrh Karavank. Njegova naloga je bila priti do štaba, med potjo pa naj bi ugotavljal kurirske karavle in ednice, pripravil naj bi še zasedo ostalim Rusom, z nekaterimi pa naj bi prispel do štaba, katerega je imel nalogo zastrupiti. Na Možaklji je bil spoznan in po kratkem priznanju svojih grehov dobil zaslužen plačilo. Rusi so prišli pozneje v sestav Ruskega bataljona.

Začetkom junija istega leta se zgledi pri nas tov. Tadić »Tomo« (rodod Poljak), poznan po akciji v Postojnski jami, da med nami zbere nekaj prostovoljcev, ki bi pomagali rešiti Ruse iz taborišča v Beljaku. Z njim sva se podala tov. Pavel iz Po-

ljanske doline in jaz. Akcija se ni posrečila, ker so zaradi naše akcije v Bistrici Nemci umaknili vse ruske ujetnike od meje. Nova taborišča pa so zelo močno zastražili.

Precej dela smo dali Nemcem tudi mi trije sami. Ustavljali smo se namreč v raznih hišah v Kopanju pod Kepo, v Ledincah, v Podhomu in pod hribom Petelinom v bližini Baškega jezera. Nemci so nas kmalu zavohali in mobilizirali na nas 500 vermanov, SS-ovcev in celo Hitlerjugend. Ponoči je pokalo na vse strani, ker so nas na ta način hoteli spraviti pred zasede. Skoro bi jim padli v roke v neki hiši, kjer nas je žena nekega špijona izdala SS-ovcem. Le nekaj minut pred prihodom le-teh smo se umaknili iz hiše.

Ker smo prišli do zaključka, da nam zadane akcije ne bo mogoče izvršiti, smo se podali na zborna mesta pod Karavanke, kjer pa nas ni nihče več čakal, ker je bil bataljon med tem časom že razformiran, tovariši iz tega bataljona so bili vključeni v novoustanovljeno Prešernovo brigado.

Preko Karavank so prišle nove edinice, ki so zorale nove, globlje brazde v še zelo malo obdelano ledino. Kurir Pavle je imel vedno več posla. Posebno zadovoljen je bil, ko je pripovedoval, da so se vključili v naše edinice prvi Korošci.

O KURIRJIH IN KURIRSKIH ZVEZAH NA GORENJSKEM

KONOBELJ FRANC-SLOVENKO

Leta 1943 je zajela OF na Gorenjskem že zelo širok krog ljudskih množic. Osnovne organizacije AFŽ, LMS, OF in DE so močno pojačale delo tudi v predelih, kjer do tedaj še niso dosti slišali o narodnoosvobodilnem pokretu. Posebno pa je pojačala potrebe aktivističnega dela na terenu italijanska kapitulacija.

Za izvršitev nalog, ki so stale pred navedenimi organizacijami je bilo treba široko organizacijsko mrežo. Gorenjski, Ko-

krški, Kamniško-zasavski, Jeseniško-bohinjski odred in novoustanovljene brigade so potrebovale obleko, obutev in sanitetni material. Po okrajih so se ustanavljali okrajni komiteji, razne obveščevalne točke, VOSovske grupe in druge edinice. Glavne naloge, tako vseh množičnih organizacij kakor vseh ostalih partizanskih edinic je bila zajeti v NOB čim več ljudskih množic.

Pokazala se je težka naloga. Potrebno je bilo poskrbeti za prenos pošte in materiala. Transportiranje pa je moralo biti čim bolj nemoteno, ker le na ta način je bilo možno zadajati sovražniku udarce, ki je imel na razpolago vsa sredstva, tako upravna, tehnična, kakor prometna.

Bled s centrom gestapa je bil posebno opasna točka. Tu so se kovali načrti za aretacije, internacije in podobno. Ob najmanjšem pojavu partizanskih edinic v bližini važnih središč Gorenjske, Jesenic, Kranja, Škofje Loke in Kamnika je bila takoj mobilizirana vsa razpoložljiva sila, kakor vojaška, tako tudi policijska. Pravtako so morali biti o tem obveščeni tudi partizani.

To vprašanje so posebno dobro rešili gorenjski kurirji, ki so vzdrževali redne kurirske zveze širom Gorenjske.

Prva redna kurirska zveza je bila postavljena že meseca junija 1943 leta. Prenos pošte je bil organiziran iz Primorske karavle »P 35« do Medvod, do karavle »P 25«.

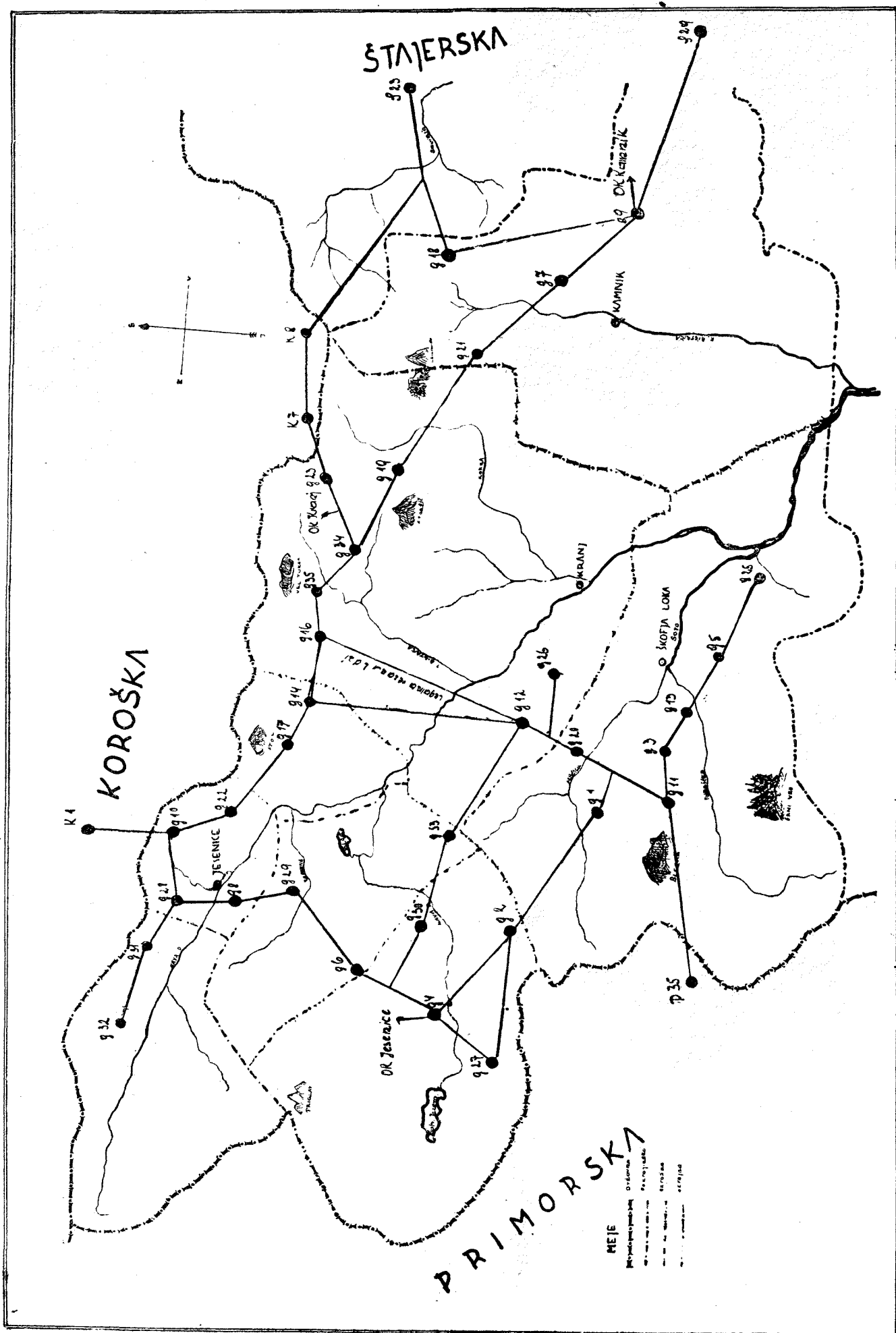
Vse karavle so bile označene s številkami in črkami. Gorenjska je bila označena s črko G, Primorska s P, Štajerska s Š, Dolenjska z D in Koroška s K. Da se onemogoči sovražniku prodreti v tajnost organizacije, niso bile karavle označene po vrstnem redu, tako je bila n. pr. G1 v Podlonku nad Jelovico, sosedne karavle so bile označene z G 20 in G 12, dočim so bile karavle z G 9 in G 7 v Kamniških planinah.

Prva omenjena zveza je peljala z Novakov pri Cerknem preko karavel G 11 v Farnem potoku, G 3 v Martin vrhu, G 13 pri Vrhu treh kraljev in G 5 v Žirovskem vrhu. Komandir karavle v Martin vrhu je bil Demšar Štefan, ki je padel kot komandant III. relejne linije v začetku leta 1945 v Medjem dolu v Karavankah. Zadnja karavla G 25 se je nahajala nad Medvodami. Eden prvih kurirjev, ki je skrbel za redno zvezo preko Dolomitov, Ljubljanskega vrha in nove italijanske meje z Dolenjsko je bil Fojkar Janko, ki je pozneje postal komandant Prve relejne linije. Danes je poročnik JA.

Še istega leta je bila vzpostavljena zveza iz Primorske karavle P 35 do Jesenic do karavle G 28. Ta kurirska zveza je

Gortner Franc-Lado, komandant RIM 4. relejnega sektorja skupaj s komandantom koroške linije

Kuriske karavle in njihove linije

Kurirji so bili pogumni fantje

bila najtežja. Prekoračiti je bilo treba progo v Bohinjski dolini in progo nad Jesenicami. Poleg tega je bilo treba bresti Savo Bohinjko in Savo Dolinko. Le redko so se kurirji posluževali mostov. To je bilo le v primeru večjih skupin, ki so si same lahko zavarovale prehod. Kurirji so bredli Savo tudi v zimskem času, niso pa zato imeli nikakih škornjev ali podobne obutve.

Vmesne karavle na tej liniji so bile: G 11 v Farjem potoku v Selski dolini, kjer se je nahajala tudi komanda Gorenjskega Vojnega področja, G 1 v Podlonku, G 2 Nemškem rovtu, G 4 na Gorjušah, G 6 pri Mrzlem studencu na Pokljuki, G 29 v Radovni v dolini med Pokljuko in Mežakljo, ter G 8 vrh Mežaklje.

V zimskem času je šla linija namesto preko Save pri Nomenju mimo Sv. Janeza pri Bohinjskem jezeru. Linija se je s tem precej podaljšala in je zaradi tega v tem času obstojala še karavla G 27 nad Bohinjskim jezerom.

Da bi bila veza čimbolj nemotena in ekspeditivna, je v letnem času funkcionirala še vzporedna linija iz G 1 preko G 20 v Dražgošah, G 12 nad Kropo, G 33 nad Lipnico pod Jelovico do G 30 na Ribčevi planini prav tako na Jelovici. Od tu se je linija priključila nad prej omenjeno linijo med karavla G 4 in G 6.

Manjši odcepki so bili še na Okrožni komite KPS Jesenice in na G 26, ki se je nahajala na Sv. Mohorju in je služila bližnji tehniki.

Iz Plavškega rovta nad Jesenicami — G 28 je bila vzpostavljena zveza s Kranjsko goro, tako, da je bila povezana tudi Gorenjesavska dolina. Za to zvezo sta bili postavljeni karavli G 31 nad Dovjem in G 32 v Srednjem vrhu nad Gozd-Martuljkom. Poleg te zveze je bila vzpostavljena zelo pomembna zveza z zapadno Koroško iz G 1 na K 1. Karavla K 1 se je nahajala na koroški strani Karavank v bližini Belške planine. Eden prvih kurirjev Praprotnik Boris-Pavel je poznal prav vsako stezico.

Februarja 1944 je bila vzpostavljena zveza od Plavškega Rovta G 28 od Črnega grabna pri Moravčah — do karavle G 9. Z vzpostavljeno zvezo je bil povezan Okrajni komite KPS za Kamnik z Oblastnim komitejem KPS za Gorenjsko, ki je imel ta čas svoj sedež tik pod vrhom Blegoša.

Vmesne karavle so bile G 10 Prihodi pri Sv. Križu nad Jesenicami, G 22 nad Javorniški rovti, G 17 pod Stolom, G 14 nad Begunjami G 16 nad Dobrniči nad Tržičem, G 35 v Lomu nad Tržičem, G 34 v Bornovih gozdovih, G 19 pod Storžičem, G 21 pod Grintovcem v Kamniških planinah in G 7 pod Veliko planino nad Kamnikom.

Od tu je bila vzpostavljena zveza s Štajersko do karavle S 29, ki se je nahajala nekje nad Litijo. Ta zveza je v glavnem služila spodnjemu delu Štajerske, obenem pa je bila to najkrajša zveza iz Dolenjsko.

Ta linija je bila nevarna ne toliko zaradi prehodov preko železnic ali cest, pač pa zaradi pogostih zased v Karavankah. Raztrganci, katerim na čelu je bil znani Noč Andrej-Glavžarjev iz Koroške Bele, so bili posebno nevarni na sektorju od Kranjske gore do Kranja. Od tod dalje pa so pogosto napadali kurirje belogardisti iz Cerkelj in Vokelj. Včasih cele karavle, tako, da se je uspelo rešiti le posameznikom.

Za hitrejši in krajši prehod je bilo poskrbljeno iz Jelovice iz G 12 preko Kroke, Save in proge do karavle v Drago na karavlo G 14. Karavla G 14 se je nahajala le kakih 200 metrov nad Drago, tako da so bili kurirji poleg Nemcev, edine priče streljanju talcev. Komandir karavle G 12 je bil Berce Janko-Simon. Preko Save so kurirji prenašali pošto v čolnu. Narasla Sava je ob neki priliki odnesla mladega in poštvalnega kurirja Zdravkoto iz Ljubnega. Bil je Skojevec in se je zavedal svoje naloge, ter se ni pomišljal, kljub temu, da je bil skoraj gotov, da gre v smrt.

Za slučaj večje nevarnosti je bila vzpostavljena dvodnevna legalna veza do G 16 do Dobroče nad Tržičem, katero je vzdrževal stari poštar Jernej iz Podnarta.

Gornjesavinjska dolina je bila povezana po liniji iz G 34 preko dveh koroških karavel iz Logarske doline. Dve koroški karavli K 7 in K 3 sta se nahajali v Savinjskih alpah. Od tu pa je bila vzpostavljena zveza z gornjim delom Štajerske preko karavle S 27, ki je bila v bližini Pohorja.

Velik delež pri razmahu OF je pripisati tudi kurirjem, katere si dnevno videl po vaseh. Razpečavali so literaturo, radijske vesti in so bili na splošno priljubljeni pri ljudeh. Večino hrane so dobili legalnim potom. Omembe vreden primer pomoči kurirjem je Markotova družina iz Podlonka, katere sin je bil komandir karavle G 1 v Podlonku in še danes gospodari doma. Cela družina s hčerko Katro in Minko je skrbela leta 1943 za skupino ranjencev, ki so se nahajali skriti na njihovi žagi v grapi 50 metrov pod hišo, medtem ko so se v njihovi hiši ves čas nahajali Nemci.

Tudi Tončke pri čuvajnici v Nomenju ne gre kar tako pozabiti. Kot že omenjeno, je dnevno skrbela za varen prehod čez Savo pri Nomerju. Z deskami je signalizirala, če je pot prosta ali nevarna.

Še več takih tihih borcev bi lahko naštel, ki so skupno s kurirji skrbeli za varen prenos pošte. Debelo knjigo bi lahko napisali o njih. Marsikateremu se morda danes godi krivica. Preveč je skromen, da bi našteval dela, ki jih je izvršil. Pozablja se, da so tudi stare mamice v košu listja prenašale pošto. Nesteto noči so kurirjem odpirale okna, ko so spotoma trkali in spraševali o nemških patrolah.

Že začetkom leta 1944 so kurirske zveze širom Gorenjske redno funkcionirale, kljub hudemu pritisku gestapa, ki je napel vse sile, da bi uničil zveze, katere pa so bile prekinjene vedno le za kratek čas. V posameznih primerih pa so veze delovale tudi v času hajk.

Vojaško in organizacijsko je odgovarjal za redno vzdrževanje kurirskih zvez štab IV. relejnega sektorja, ki je bil ustanovljen avgusta 1944 in je imel svoj sedež v Dražgošah v bližini karavle G 20. Komandant je bil Gortner Franc-Lado, ko-

misar pa Peklaj Jože-Krištof. Za lažji pregled in zaradi obsežnega terena so bile kurirske zveze razdeljene na štiri relejne linije.

Prva relejna linija je tekla od P 35 do G 25 ter je bila izmed prvo postavljenih zvez. Bila je sicer večkrat razbita zaradi močnih sovražnih postojank v Poljanski dolini, ni pa pošta zaradi tega prav nič trpela, kvečjemu je v Martin vrhu kurir počakal en dan.

Druga relejna linija, ena izmed najtežjih, katere komandant je bil Polajnar Janko iz Češnjice in komisar Kralj Janko-Zvone, je tekla od Farjega potoka pod Blegošem do Plavškega rovta nad Jesenicami. Pošta je prišla kljub težkemu terenu v obe smeri v 24 urah.

Tretja relejna linija, katere komandant je bil že omenjeni Demšar Štefan, komisar pa Tratnik Polde-Izidor, je šla od Gozd-Martuljka G 32 do Begunj G 14. Ta linija je posebno trpela zaradi pogostih zased »raztrgancev«, ter so bile za to precej močno prizadete karavle G 22, G 17 in G 14. Zelo pogosto so morale karavle menjati prostor. Enkrat so bile pomaknjene nizko nad vasi, drugič pa zopet visoko v Karavanke. Na ta način je uspelo sovražnika preslepiti ter je pogostokrat zadel le v prazno. Težavno je bilo pozimi v snegu. Kurirske steze so postale že prave ceste, katere je uspelo zakamuflirati le tako, da je bilo treba od drvarjev napravljene drče nadaljevati 100 ali 200 m nižje ali pa višje. Pomagali so si tudi z raznimi manjšimi potoki, seveda si moral po njej gaziti vodo, kajti drugače bi te sovražnik prav lahko našel. Tako so v zimskem času nastajale razne težave, ki pa so jih kurirji s pravo partizansko iznajdljivostjo in vztrajnostjo odpravljali. Velikokrat pa je kurirje rešila le napeta puška in oprezna hoja.

Četrta relejna linija je tekla od Begunj od G 14 do Črnega grabna nad Moravčami do G 9. Komandant te linije je bil nekaj časa že omenjeni Polajnar Janko.

V glavnem je to skromno prikazan organizacijski del kurirskih zvez Gorenjske. Pozabiti se pa pri tem ne sme samih kurirjev. Več kot polovico jih je padlo. Našli so smrt v zasedah, karavlah, akcijah in celo Sava je terjala svoje žrtve. Padli so pod Blegošem, na Jelovici, Mežaklji, Pokljuki v Karavankah in Kamniških planinah. Med kurirji si našel večinoma fante iz hribovskih vasi, ki so odložili sekiro in so na ta način doprinašali svoj delež v narodnoosvobodilni borbi.

Tako so sestavljali vrsto gorenjskih kurirjev fantje iz Dražgoš, Češnjice, Nemškega in Javorniškega Rovta, Koroške Bele, Sv. Ane nad Tržičem, nekaj pa jih je bilo tudi iz doline, tako iz Jesenic, Kranja, Kamnika itd. Med kurirji si našel tudi dezertarje iz nemške vojske, katere si kmalu spoznal po zeleni obleki in nemški puški, katero je prinesel s seboj na »dopust«. Na splošno so bili dobri borci.

Verovšek Franc-Vasja, kurir, nosilec spomenice 1941

V majhni, iz smrekovega lubja narejeni kolibi, velikokrat je to nadomestoval tudi šotor, so si kurirji postali najboljši medsebojni prijatelji. Kar je imel eden, so imeli vsi, ali pa je bilo obratno. Če so trpeli na čem, so trpeli vsi.

Ako le na kratko pogledamo delo kurirjev, vidimo, da je bilo ogromno. Dnevno so romali s težkimi nahrbtniki v vse smeri Gorenjske. Prenašali so pošto, literaturo in celo manjši paketi, namenjeni v bolnico »Franjo« in »Pavlo« daleč na Primorskem so našli prostor v kurirskem nahrbtniku.

Niso pa služile te zveze samo pošti. Kurirskih zvez so se posluževali tudi razni funkcionarji, katerih pota so bila prav tako važna in nujna. Kurirji so se držali zelo vestno in zvesto

Propustnica, s kakršno je potoval potnik v spremstvu kurirja po kurirski liniji

svojega določenega »voznega« ali bolje »potnega reda«. Zavedali so se, da prepozno dostavljena pošta lahko koristi samo sovražniku. Zaradi tega je moral prav s tako zavestjo, upehan in z ožuljenimi nogami potovati tudi »potnik«. Dobro pa so se zavedali kurirji, da za potnika prav tako odgovarjajo, kakor za pošto.

Niso bili redki primeri, da si videl v soju mesečine sklonjenega nad gladino Save kurirja, ki mu je na prsih visel nahrbtnik, na hrbtu pa je nosil partizana, ki je imel za seboj že dolgo pot in se ni mogel podati v mrzlo vodo, kajti pred seboj je imel še dolgo pot.

Poskrbljeno je bilo tudi za počitek med potjo. Prehodniki z izkaznico označeno s črko »L« so lahko prenočili v kurirskih karavlah. Sicer je bil počitek partizanski in si čakal lahko obut, oblečen in pripravljen za primer iznenadenja na odhod do naslednje karavle.

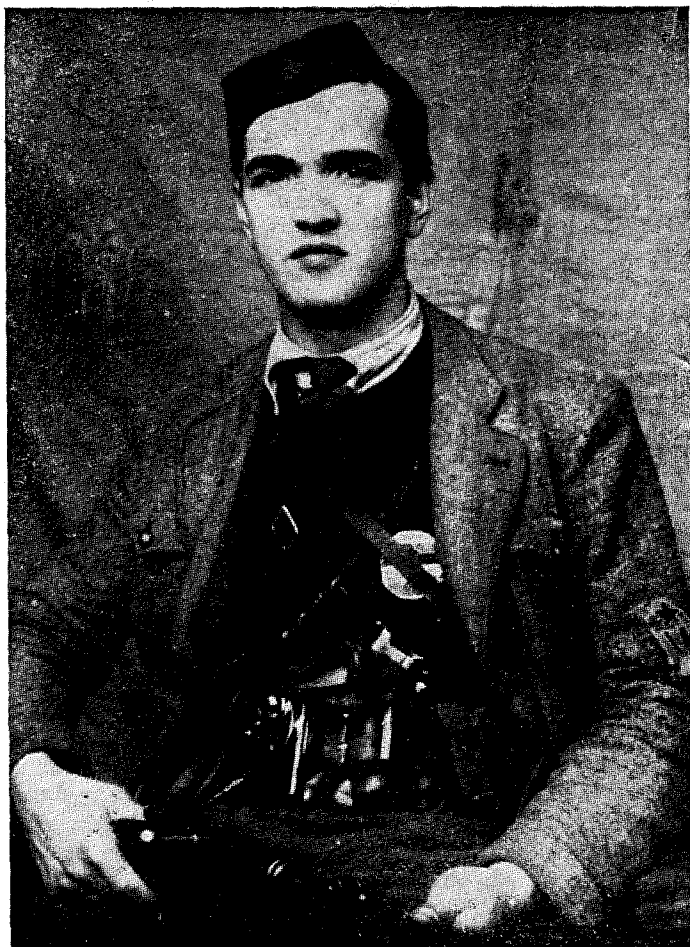
Predaja pošte ni bila na kurirskih karavlah, pač pa na zato dogovorjenih javkah.

Zelo težko in opasno pot so imeli kurirji iz Pokljuke. Sredi popoldneva so morali prekoračiti Savo Bohinjko in progo. Bili so primeri, da so imeli kurirji za seboj tudi do dvajset mož dolgo kolono. Kolona je komaj odšla proti Nomenju. Toda Tončka s svojo signalizacijo jim je pomagala, da je bilo na tem mestu najmanj nesreč.

S septembrsko mobilizacijo 1944 se je pokazala potreba vzpostaviti še posebne transportne linije. Njih naloga je bila prav tako težka, ako še ne težja od relejnih linij. Dnevno je bilo treba prepeljati nekaj desetih, pa tudi po sto novih borcev preko Mežaklje, Jelovice itd.

Večina so bili mobiliziranci neoboroženi ter je bilo treba skrbeti tudi za oboroženo spremstvo. Taka linija je potekala iz Karavank preko Save na Mežakljo in Jelovico, kjer so bili mobiliziranci razporejeni in vključeni v različne edinice, tako v Jeseniško-bohinjski odred ali pa v novo ustanovljene brigade.

Kljub vsem naporom so kurirji znali poskrbeti tudi za zabavo, tako sebi kakor drugim. Časopis »Kurir« jim je širil obzorje in jih seznanjal z dogodki po svetu. Niso bili redki primeri, da so kurirji priredili manjše mitinge po vaseh. Z veselo partizansko posmijo so si znali pridobiti ljudi. Zvečer so pod šotorom zapeli, pri tem pozabili na prestane dnevne napore. Njih misli pa so obenem že hitele naprej in delale načrte za drugi dan.

Demšar Štefan, komandant RIM 3. relejne linije, padel

Še danes po petih letih svobode niso kurirji pozabili življenja iz Jelovice, Karavank, Mežaklje itd. Večina njih je še danes vključena v različne edinice JA, kjer kot oficirji vzgajajo nov kader, ki bo znal prav tako požrtvovalno in vestno opravljati svoje naloge. Ostali pa, vključeni v produkcijo, doprinašajo svoj delež h gradnji socializma.

IZDAJALEC

Ob obnovi partizanske bolnice Jesen na Pohorju — Dr. F. SLOKAN

I.

Bilo je pozno v jeseni. Edinice XIV. divizije so zmagovito končale napad na Sokolski dom in Ruško kočo na Pohorju. Lilo je kakor iz škafe, kakor je pač običajno v tem letnem času na zelenem Pohorju.

Na majhni vzpetini, skriti za mladimi smrekami ždi kakih dvajset do kože premočenih partizanov, ki zro v dolinico ležečo pod njimi. Tu je razpotje, a ob njem stara na pol podrta žaga. To je bilo dogovorjeno mesto — javke, kamor so svoje ranjene tovariše pošiljale borbene edinice po borbah in jih prepuščale v daljnjo skrb in nego osebju partizanskih bolnic.

Nestrpnost čakajočih vedno bolj narašča. Temni se že. Močno jih že zebe, a ranjencev še od nikoder ni. Ali so morda padli v kakšno zasedo?

Toda, čuj, ali ni bilo slišati neko govorjenje? Vznemirjeno, pritajeno vpraša eden od čakajočih svojega tovariša.

»Beži, beži, to se ti le zdi. Strah te je menda, pa vsega šmenta slišiš.« ga hitro v šali zavrne ta. Saj ni, da bi ti zameril, da te je strah. Ure in ure čepiš za smrekami, ves premočen čakaš in oprezaš naokrog. Ne veš, ali boš pričakal svoje tovariše, ali pa te bo nenadoma neprijetno presenetil izza kakšne smreke divji švabski »Halt«.

Zopet je minulo v popolni tišini precej časa.

Mir, povsodi moreči mir.

Nenadoma stopita na stezo previdno kot bi iz tal zrastle dve človeški senci in se začneta pomikati počasi in oprezujoč na vse strani proti javki. Nemirni sta. Puški v rokah pripravljene na strel. V tej tišini iznenada začujeta skovikanje sove. Prvi hip se močno zdrzneta. Ko pa spoznata dogovorjeni znak razpoznavanja, začneta veselo klicati in mahati z rokami v smeri, odkoder je bilo slišati skovikanje sove. Partizani, skriti v mladem smrečju na vzpetini, stopajo iz svojih skrivališč in hite proti javki. Spoznali so svoje soborce, veseli so, sedaj vsaj vedo, da ranjenici niso padli v zasedo.

Hlastno pada vprašanje za vprašanjem...

Ali je bila borba težka?

Ali je mnogo naših ranjenih?

Kaj, komisar Pero je ranjen? Težko?...

Medtem ko bi v naglici radi vse zvedeli in vse povedali, je že odšel eden od došlih brigadnih izvidnikov nazaj k brigadni koloni, ki je nosila in ščitila ranjence.

»Pot je prosta. Vse v redu. Javka ni izdana. Ekipa bolnice z zdravnikom bolnice čaka,« je raportiral komandantu transporta.

Veseli je zažarelo na obrazih borcev, ki so že ure in ure na zaslonih nosilih, po težkem, mokrem terenu nosili svoje ranjene tovariše. Še dobre četrte ure in prispeli bodo končno na cilj.

S poslednjimi napori si ponovno naložijo težka nosila in krenejo.

II.

Na javki je zelo živahno. Stari borbeni tovariši se poslavljajo od svojih ranjenih soborcev. Še šala in smeh se pomešata s trpkostjo.

»Jaka, pa ne pozabi kadar boste Švabom rekvirirali tobak na nas v bolnici,« kliče star, težko ranjeni borec svojemu tovarišu iz edinice.

»Glej, ga glej, junaka, kaj pa boš s to brzostrelko počel v bolnici,« prigovarja komandant transporta mlademu fantu, ranjenemu v nogo, kateremu izgleda, je bila ta borba prvi ognjeni krst. Ni in ni se mogel ločiti od lepe nemške brzostrelke, ki jo je pravkar zaplenil v tej borbi.

»Saj te bo počakala,« je v izrazitem ljubljanskem narečju nadaljeval komandant. »Le nič se ne boj. Ostala bo v dobrih rokah. Ko prideš iz bolnice, jih bo toliko, da si jih boš lahko izbral. Samo malo še potrpi in glej, da kmalu ozdraviš.«

»Javi Jelki v drugi bataljon Šerčerjev, da jo je njen Miha še kar poceni odnesel,« je naročeval mlad, močno okrvavljen in bled komandir.

Toda čas hiti. Pot do bolnice je še dolga. Treba se je posloviti. Borci, ki so spremljali transport začno odhajati. Vedno slabejši so njihovi glasovi in koraki.

Na javki so ostali samo še premočeni ranjenci in ekipa iz bolnice. Zdravnik na brzino razporedi ranjence, da temu injekcijo proti bolečinam pri nadaljnjem transportu, drugemu zopet premenja trak za ustavljanje krvi ali popravi zrahljano opornico nad kostnim prelomom. Odredi bolničarje k nosilom. Vse je v najkrajšem času pripravljeno za pohod. Ranjencem še dobro zavežejo oči s pripravljenimi trakovi in jim na kratko pojasnijo, zakaj je to nujno potrebno. In že se znova dvignejo na ramena nosila in nova kolona se začne izgubljati v temo.

Javka pa je zopet dobila svoje staro lice. Vsi sledovi so skrbno zbrisani. Nihče ne bi mogel slutiti kako pestro in živahno je bilo še pred nekaj trenutki na tem samotnem kraju.

Teren po katerem sedaj nosijo ranjence postaja vedno bolj divji in neprehojen. Stroga tišina vlada med transportom. Le tu in tam se čuje kakšen pridušeni vzdih ranjenca, težko dihanje, ali kakšna kratka sikajoča, ostra kletvica nosača, ki se je v temi spodtaknil ob štrlečo korenino. Paziti je treba na vsak korak. Izogniti se vsakemu kraju, kjer bi lahko zapustili sledove. Velik del poti gre po vodi, da sovražnik tudi s pomočjo psov ne bi mogel izslediti naših ranjencev.

Na obzorju se je začelo že svitati, dež je ponehaval, ko je kolona končno le prišla srečno do svojega cilja — do dobro urejene partizanske bolnice, ki je vse sprejela v svoje prijetno toplo in suho okrilje.

Za ranjence se je začelo sedaj popolnoma novo življenje, ki si ga poprej v edinici niso mogli niti predstavljati in na katerega so se polni začudenja začeli polagoma navajati. Svet se je za njimi zaprl, kot bi se vdrl v zemljo. Živel so odslej na majhnem prostoru, stalno na istem kraju. Njihovo orožje ni bilo več kot je bilo prej v borbenih edinicah »pokret«, »juriš«, temveč »stroga tišina« in »konspiracija«. Utonili so v brezmejnih gozdovih in kotanjah Pohorja, da bi se lahko čimprej ozdravljili in za borbo sposobni vrnili tja, kamor je v teh težkih časih naše zgodovine vleklo vse poštene ljudi — v borbo proti okupatorju.

III.

Partizanska bolnica. Ranjenci in osebje nestrpnost pričakujejo zdravnika, komandanta bolnic na tem sektorju Pohorja, ki mora vsak čas priti iz ene sosednih bolnic.

In res, niso se motili. Tudi danes je srečno prišel do njih. Takoj je začel svoje običajno delo. Vizita. Pregled in prevzemanje vseh ranjencev, potrebne operacije in na koncu še obvezen običajen sestanek z osebjem bolnice, ki je bil po navadi v mali, lično urejeni, na samem stoječi kuhinji.

Toda zakaj je danes takšen nemir med osebjem? Zakaj tako skrivnostno šepetanje in stikanje glav? In s kakšno nestrpnostjo čakajo danes vsi na sestanek. Zdravnik je čutil, da lebdi nekaj nevsakdanjega v ozračju.

Peklaj Jože — Krištof, komisar RIM 4. relejnega sektorja

Samo razlagati si tega ni znal. Mimogrede je pač ujel drobec iz razgovora bolničarke in ekonoma. »Ne, ne, to mu moramo še danes povedati. Kar sami tega ne smemo storiti...« Dalje ni mogel več slišati, ker sta se oba oddaljila. Nemir pričakovanja je zajel zdaj tudi njega.

»Tovariš upravnik« je začel takoj ob začetku sestanka dolgi, zelo zgovorni zastavnik. »Med ranjenci, ki smo jih prinesli z zadnjim transportom je tudi eden, ki se nam zdi zelo sumljiv. Saj se boš verjetno spomnil katerega mislim? V kotu na desno, ob ambulantnih vratih leži in mislim, da je ranjen v nogo,« je nadaljeval. Stalno namreč govori: »To so pač veliki naivneži tile partizani. Malo ti zavežejo oči, nosijo in prekladajo te po trdi temi, pa že mislijo, da več ne veš kje tičiš. Ha, ha, ha... toda nisem zastoj tolikokrat prelazil te planine, da ne bi vedel kje sem.«

»In veš, pri vermanih je tudi bil in sedaj stalno hvali kako je velikokrat hajkal partizane po Pohorju,« se razburjeno oglasi sicer mirna, tiha in simpatična bolničarka.

»V vermanih sem mnogo bolje živel, kot pa tu. Le zakaj bedak nisem pobegnil takoj tedaj, ko so me zajeli partizani. Rajši bi dobil kroglo na begu, kot pa da sem padel med to drhal.« Take in podobne svinjarije gobezda, je ogorčeno dodal ekonom.

»Toda lahko si popolnoma miren tovariš upravnik, je znova prevzel besedo zastavnik. Čuvamo ga dobro, ne puščamo ga nikamor iz bolniške sobe. Vseeno pa mislim in kot mi je znano, podobno mislijo tudi drugi — pri tem je z močno mišičasto roko pokazal na prisotne, da bi ga bilo čimprej likvidirati, sicer bi nas lahko še izdal.

Ko je padla ta usode polna beseda, so se oči vseh prisotnih vprašujoče zapičile v obraz zdravnika. Izgleda, da jih je to že dalj časa težilo, a sedaj je le izbruhnilo na dan. Saj tudi ni lahko odločiti se, svojega ranjenega tovariša, ki si ga ure in ure prenašal, za katerega si tvegale vse, zdaj neposredno pred ozdravljenjem likvidirati. Da, resnično težka je morala biti njihova notranja borba.

Ali je zdravnik začutil v besedi, ali pa morda le v glasu, s katerim je bila izgovorjena beseda »likvidirati« izbruh podzavestnih, primitivnih instinktov ubijanja, ki so skriti skoraj v vsakem človeku in ki se včasih prebude, ali pa ga je v njegovi notranjosti globoko presunil miren, lahкотen, nekako vsakdanji način, s katerim so hoteli uničiti najvišje kar ima živo bitje — življenje. Kako mirno in enostavno bi hoteli uničiti ono, za kar se je moral on, zdravnik, vsak dan z vsem svojim znanjem in z vso ljubeznijo boriti, da je lahko rešil iz objema smrti.

Verjetno je to bilo vzrok, da ni mogel kar slepo pristati na predlagano usmrnitev.

»Veste dragi moji fantje,« je napol šalivo, napol zares odgovoril vprašujočim pogledom. »Kadar bodo naše matere znale tako hitro roditi, kot mislimo mi pobijati, potem bi že lahko sprejel ta vaš predlog. Za enkrat pa ga še ne morem odobravati. Pogovoril se bom s tem človekom še sam, potem pa bomo naprej odločali. Kje pa leži ta sumljivec?

»V zgornjem kotu desno, Franc mu je ime« so skoro vsi hkrati odgovorili.

»Počakajte me kar v kuhinji,« je dejal zdravnik, vstal ter previdno odšel proti bolniški sobi.

IV.

Ležal je v kotu, na lepo belo postlani žimnici. Na majhni polici, ki je nadomeščala nočno omarico, je imel na krožniku še nekaj keksov, darilo mladinske organizacije iz terena.

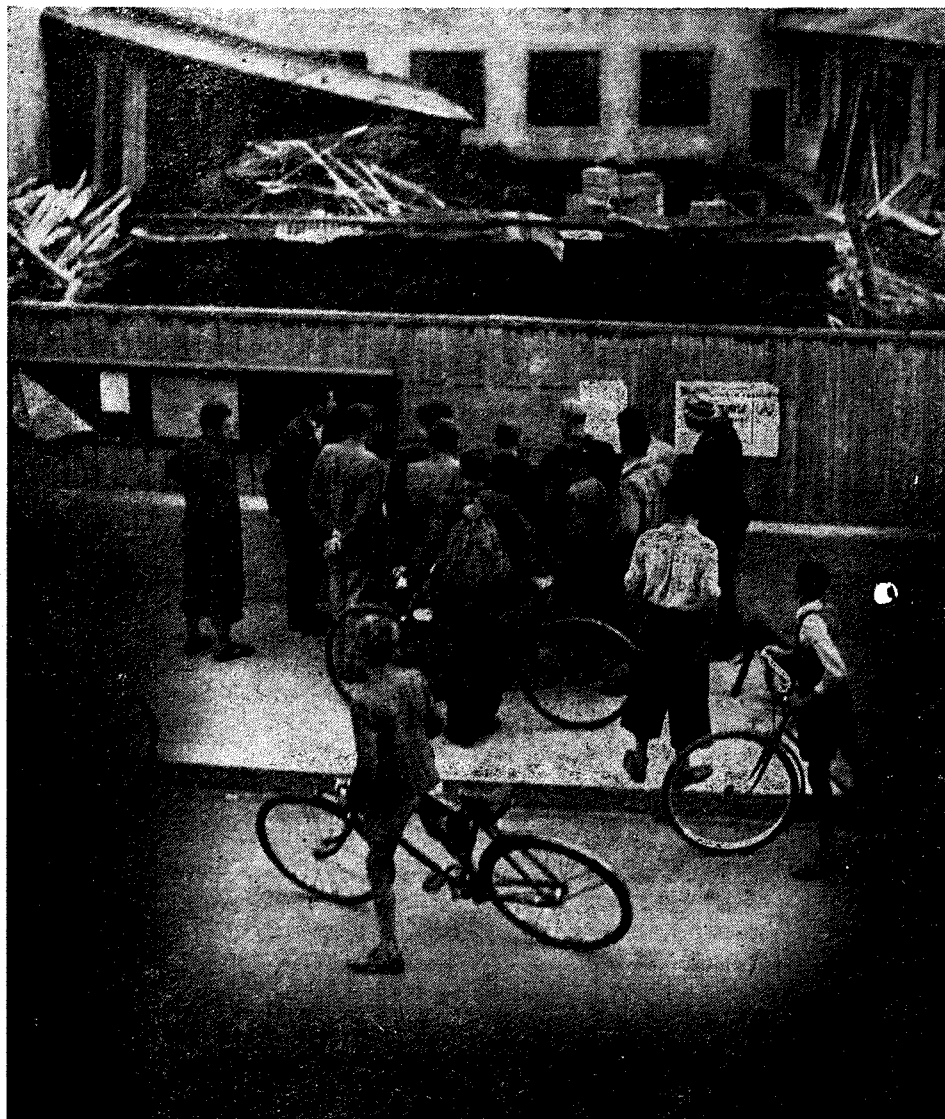
Sonco je že zahajalo in se poslavljalo z zadnjimi žarki. V bolniški sobi je vladala poltema. Ranjenci so lagodno dremali po svežem prevezu ran in po izdatni južini.

Zdravnik se mu je tiho približal in ga skrivoma opazoval.

France je bil okrog petintrideset let star, rdečega, okroglega in nekoliko izpitega obraza. Prirojena nepravilnost oblike glave je morda prihajala še mnogo bolj do izraza, ker je bil kot vsi ostali ranjenci ostrižen na golo. Imel je majhne zelenkaste, prodirne a zelo nemirne oči. Kot bi nekaj iskale. Ali pa se je morda pod vplivom sestanka v kuhinji zdravniku samo zdelo. Kdo ve? Spodnja ustnica je bila debela in je nekako leno, zapotegnjeno visela navzdol. Iz pol odprtih ust je bilo videti sicer redke, a velike, rumenkasto rujave — zdi se od žvečilnega tobaka zanemarjene zobe.

Doma je bil nekje iznad Dravskega polja, pol kmet pol bajtar. Imel je borno kolibo in tistih nekaj pedi hribovite zemlje okrog nje. Ljubil je svoja volička, Jirsa in Romana, ki sta mu bila največje premoženje pri bajti. Bil je oženjen. O, »stari« — tako je namreč rekel svoji ženi — ni vedel nič lepega povedati. Bila je že stara in od vsakdanjega trpljenja zgarana. Vsa lepa čustva, ki jih je morda kdaj v mladosti gojil do nje, so mu ob tem trdem življenju že davno popolnoma zamrla.

Govoril je grobo, s posebnim naglasom. Kako pa se mu je čudovito spremenil njegov grobi glas in nesimpatičen obraz, ko je zdravniku začel pripovedovati o svojih otrocih. Govoril je mehko, z nekim skritim ponosom in zadovoljstvom.

Leto 1942. Okupator hoče zaježiti upor, zato strelja in obeša, na zidove pa lepi objave svojih zločinov

»Veš tovariš upravnik, razen svoje 'stare' imam še štiri krepke sinove. Najstarejši — Jernej ga kličemo — bo že kmalu gođen za vojake, a najmlajšemu Simonu je sedaj šele leto dni. Toliko da sem ga dobro videl, pa so me že ti prekleti Švabi mobilizirali v vermane.« Besedo »Švabi« je spregovoril s tako nepotvorjeno mržnjo, da se je zdravnik močno začudil.

»Od tam pa ste me mobilizirali vi — partizani«, je hudomušno in pikro dodal.

»Da bi ti videl, tovariš upravnik, kako bridko je jokaj moj mali Simonček, ko so me odvedli v vermane,« je nadaljeval. »Moral sem mu, da ga potolažim zatržno obljubiti, da ga ne bom pozabil in da mu, ko se vrnem prinesem lepo igračko.«

In nenadoma je potegnil izpod vzglavja malo živo barvano igračko — fantiča iz živobarvanega blaga s svetlimi, z živimi steklenimi očmi, ki jo je bog ve kje iztaknil in stalno nosil s seboj.

»To bo veselja in vriskanja v bajti, ko se vrnem in to Simončku prinesem.«

Tako se je vživel v svojo srečno vrnitev in snidenje z najmlajšim sinkom, da so se mu zalesketale njegove sicer prežeče oči kot da bi se hotele zasolziti.

V trdi temi šele, se je vrnil zdravnik v kuhinjo, kjer ga je še vedno čakalo zbrano osebje, v njem je že dozorel sklep. Zbranim je pripovedoval obširno o svojem razgovoru s Francetom nato pa zaključil. »Ne bomo ga še danes likvidirali, zato je še vedno čas, če bo treba. Človek, ki še s tako nežnostjo in ljubeznijo lahko govori o svojih otročičkih, le ne more biti še tako popolnoma izprijen, da bi izdal svoje ranjene tovariše. Saj vendar ve, da imajo tudi oni doma svoje drage, ki jih nestržno pričakujejo kot njegov Simonček njega. Morda le njegova grda zunanost dela na nas vse takšen nezaupljiv vtis. Poostрили bomo pač raje pažnjo nad njim, ko pa bo ozdravel, ga bomo na posebno previden način izpustili iz bolnice.«

Po teh zdravnikovih besedah je napetost, ki je dotedaj vladala, popustila. Borci so se oddahnili: »To je pametno, to je še najbolje«, je bilo slišati vesele pritrjevalne glasove. Zakaj bi si mazali svoje roke morda le z nedolžno krvjo.

Videlo se je, kako je tem prekaljenim borcem, ki so vsak dan gledali smrti v oči, ki so tolikokrat videli umirati in trpeti svoje ranjene soborce, od veselja zaigralo srce. »Pa le ne bo treba ubijati človeka.« Preveč so cenili življenje in pošteno borbo, da bi mogli kar tako ubijati.

Ko je videl zdravnik veselje teh preprostih, trdih, a dobrih ljudi in ko je uvidel, da jih ni prevzelo samo trenutno čustvo usmiljenja, kakor bi si morda kdo mislil, temveč, da so v resnici občutili in dojeli ono veliko, kar jim je hotelo približati, človečnost, ljubezen do vsega živega, posebno pa ljubezen do vsega našega — tedaj je bil vesel in srečen, da je našel pot do njih in da je z njimi delil dobro in zlo.

V.

Zima. Vsa pokrajina je odeta v debelo, belo snežno odejo. Smreke globoko upogibajo veje pod težkim belim bremenom. Mraz reže do kosti.

Danes bo končno še s tremi drugimi tovariši odpuščen iz bolnice sumljivi France. Celo v tem ganljivem trenutku za prebivalce partizanske bolnice, ko se za odpust pripravljeni tovariši iskreno poslavljajo in zahvaljujejo za nego in trud osebju bolnice, s katerim se je v tej samoti razvilo marsikakšno globoko in trajno prijateljstvo, ni mogel France skriti svojega grdega značaja.

»Kaj pa zijaš kakor koza« se je grdo zadril nad tiho bolničarko, ki ga je ves čas skrbno negovala. »Priveži že, priveži tisti trak preko oči, da vas čimprej vse skupaj ne vidim več. Sit sem že do grla tega životarjenja z vami. No, pa le dobro zategni,

ker drugače še lahko vidim skozi in vas potem vse skupaj izdam,« se je norčeval in se ironično posmehoval.

Tudi zdravnik, ki je nadzoroval priprave za odhod in ki dotedaj pač še ni delal nobene razlike med Francetom in drugimi ranjenci, je nenadoma globoko zasovražil tega človeka. Nobenega hvaležnega pogleda ni zmozel, niti stiska roke, ni ta cinik nikomur privoščil.

»Pokret«, je ukazal zdravnik in v temno noč, v zasneženi potok je krenila čudna kolona »slepcev«. Vsakega ozdravljenca je kot slepca za roko vodil po en bolničar in tako so se izgubljali v noč, kakor kakšni duhovi...

Peljali so jih čez vodo, vrteli na mestu in zopet na vse mogoče načine obračali, tako, da so jih popolnoma zmedli. To je trajalo globoko v noč. Šele proti jutru so jih na čisto drugem kraju Pohorja predali kurirjem TV stanice, da bi jih ti peljali dalje do njihovih edinic.

Ko so se proti poldnevu vrnili spremljevalci nazaj v bolnico in povedali, da so vse srečno privedli do kurirske javke, je zavladovalo med preostalimi ranjenci in osebjem bolnice veliko zadovoljstvo in olajšanje. Sumljivega Franceta ni bilo več med njimi...

VI.

Med tem že vodijo kurirji prevzete tovariše po skrivnih poteh in globokem snegu preko vrhov Pohorja ter jih na dogovorjenih javkah predajajo drug drugemu.

Proti večeru, nekaj dni po odpustu iz bolnice, se je taka mala grupica partizanov približevala najnevarnejši točki, prelazu pri Senjorjevem domu. Vedno opreznější je postajal njihov korak. Postojijo, prisluškujejo... in se zopet pomikajo nekaj korakov dalje.

Povsod mir. Samo lahen veter se je poigral s suhim snežnim pršičem in ga nosil dalje preko jase. Smreke, obložene z debelo plastjo snega, so stale tam osvetljene s poslednjimi sončnimi žarki kot beli biserni stoječi kapniki.

Mir. Strahoten mir.

Še par trenutkov in nevarno mesto bo zopet enkrat srečno za njimi in znova jih bo prevzel v svoje varno zavetje gozd.

Nenadoma preseka to smrtno tišino rafal za rafalom iz mitraljeza in brzostrelk, ki jih spremlja divje kričanje »feuer«.

Nemci so kljub pozni uri še vedno na vrhu Pohorja, globoko zakopani v snegu čakali v zasedi na partizane. Pustili so bližajoče se vedno bližje in bližje...

Trije tovariši, bivši ranjenci, so bili takoj pri prvih rafalih smrtno zadeti, enako dva kurirja. Tretjemu je uspelo ranjenemu še nekako pobegniti, Franceta pa so živega in nepoškodovanega ujeli.

Stotine partizanov je že bilo v tej strašni in dolgotrajni vojni ujetih, toda večina je s ponosom in gnevom odklonila, da bi karkoli izdali, kaj šele, da bi izdali svoje ranjene tovariše. Rajši so mirno korakali v koncentracijska taborišča ali pred smrtonosne krogle. Pozabili so na sebe in svoje drage, ki so jih čakali doma in so si rajši izbrali častnejšo pot.

Ujete Nemce partizani razorožujejo

Med borbo...

France pa je tresoč se po vsem telesu padel na kolena in z dvignjenimi rokami jokaje, v pokvarjeni nemščini, ki jo je zaradi strahu še mnogo bolj popačil, moledoval: Milost, milost! Ne ubijte me! Izdam vam bolnico. Milost, jaz nisem bandit, Heil Hitler!«...

Obraz se mu je v smrtnem strahu ostudno spačil.

»Izdam vam ranjene bandite,« je kričal.

»Ne ubijte me.«

SS-ovci, ki so že nekaj dni zmrzovali vrh planine in zastonj čakali na partizane, so se veselili že v naprej, pijani nad lahko zmago in klanjem.

VII.

Življenje v partizanski bolnici je po odpustu ranjencev teklo lepo mirno dalje.

Bilo je nekaj dni po tem...

V zgodnjih popoldanskih urah je odšla kot običajno štiričlanska patrolja iz bolnice v kakšno tričetrt ure oddaljeno barako, ki je bila zgrajena za kamuflažo prave bolnice. Tu je bilo še nekaj svežega mesa od ubitega vola, ki bi ga bilo treba prenesti v bolnico.

Odeta v bele zaščitne snežne plašče je patrolja previdno bredla po globoki vodi proti shojeni kurirski gazi. Šele ko je prišla na gaz, se je začela nekako bolj sproščeno kretati.

Gaz je vodila po ozki soteski, na eni strani je tekel potok, na drugi pa so jo obdajale mlade, goste smreke. Gaz zavije nekoliko na levo, še majhen ovinek in odprla se bo večja jasa...

Nenadoma prvi v patrolji skoči kot srnjak nazaj in v stran, iz prsi se mu izvije samo še prestrašen krik: »Švabi!« in že je izginil. Bliskovito, v sekundi mu slede ostali.

Tudi eden iz kolone Nemcev je moral opaziti patroljo, ker je takoj užgal z rafalom po njej. Ker pa je bila gaz vijugasta, kolona Nemcev pa dolga, je pomotoma zadel enega svojih. Med Nemci je nastala divja panika. Zbegani so izkopali zaklone v snegu in za smrekami. Ko pa je streljanje ponehalo in je France, ki je vodil švabsko kolono, prepoznal v patrolji ljudi iz bolnice, so se Nemci polagoma pomirili in zbrali. Zvrstili so se v strelce ter korak za korakom začeli preiskavati bližnji teren in iskati sledov, ki bi jih privedli do bolnice.

Patrolja iz bolnice se je po prvem razburjenju in presenečenju zaradi nenadnega srečanja s Švabi kmalu pomirila in se previdno ter premišljeno, do kolen gazeč po mrzli vodi vrnila v bolnico ter jo opozorila na nevarnost. Nikjer ni pustila nobenega sledu v snegu. Celo na s snegom pokrite kamne štrleče iz vode je pazila, da jih ni poškopila in da so ostali deviško nedotaknjeni.

Velik del ranjencev je bil takoj v snegu in mrazu evakuiran daleč navzdol po soteski. Le malo jih je ostalo v neposredni bližini bolnice. Nekoliko nižje od bolnice je čez potok peljala stara ozka lesena brv, ki je bila iz skrivališča bolnice dobro vidna. Po pojasi, ki je vodila proti tej brvi, so se v strelcih pomikali trije mladi SS-ovci z brzostrelkami pripravljenimi za strel. Vedno bližje in bližje so brvi... Prvi stoji že na sredini in se napeto ozira navzgor in navzdol po potoku ter njegovo drugo stran. Kmalu se mu pridružita še druga dva.

Za partizane, ki so jih iz skrivališča opazovali so bili to trenutki mrzlične napetosti. Kaj če gredo še naprej? Samo še nekaj korakov po stranskem dotoku in že so v bolnici. Trenutki so dolgi kot večnost.

»Tu gotovo niso pobegnili,« je rekel eden izmed Nemcev z ostrim pruskim naglasom. »Saj ni videti nikjer ne v strugi ne izven nje nobene sledi. Tudi bolnica ne more biti tu«, je dejal. Ostala dva sta na to prikimala. Nato so se obrnili ter odšli nazaj po jasi od koder so prišli.

Zopet je zavladala grozna tišina.

Ne veš ali te obkoljujejo ali so že odšli?

Čas beži. Začelo se je že precej mračiti. Živčna napetost doseza vrhunec. Tedaj se začno navzdol po soteski valiti ogromni, gosti, črni oblaki dima, ki širijo smrad daleč na okrog.

Izenada prekine to tišino še kratek rafal iz brzostrelke nekaj metrov nad bolnico, potem pa zopet utone vse v prejšnjo morečo tišino.

Tema je že skoro popolnoma. Dim se še pozno v noč vali po soteski navzdol.

Naslednje jutro je izvidnica iz bolnice našla kakih 10 metrov nad bolnico, ki jo je nameraval izdati, ubitega izdajalca Franceta.

Nemci so mislili, da je baraka, ki so jo pri hajkanju našli in ki je bila namenoma urejena tako, kot da bi jo ranjenci pred kratkim morali v naglici zapustiti, iskana partizanska bolnica in so jo zažgali. Besni, ker so toliko časa zaman hajkali in ker jim ni uspelo zajeti ranjencev, so proti večeru krenili proti dolini. Izdajalca Franceta pa, ki jih je do tod vodil, so nagradili z onim kratkim rafalom.

To je vse, kar je zapustil okupator

Njegovo telo je padlo na obraz preko poti, po kateri so pozneje, ozdravljeni, s pesmijo na ustnicah kot zmagovalci korakali tisti, katerim je pripravljaj tako grozno in zahrbtno smrt...

Ob iztegnjenem truplu je ležala ona igračka — živo barvani fantiček iz blaga, ki mu je pri smrtnem padcu padel iz žepa in ga nemo gledal s svojimi steklenimi očmi.

KAKO SMO PARTIZANILI V ZASAVJU

Odlomek — JOŽE ŠTOK-KOROTAN

Pozimi na Roviškovcu

Bilo je sredi januarja 1943 leta!

Zvečer je komandir Bela postrojil svojo četo, ter iz nje izbral petnajst borcev, med katerimi sem bil tudi jaz. Sprazniti smo morali nahrbtnike ter spremo predati ostalim tovarišem. Takoj nato je naša patrulja praznih nahrbtnikov odhitela v dolino. V neki vasi, kamor nas je pripeljal Ambrož, smo v nahrbtnike naložili razna živila, ki so jih terenci nabrali v vasi še podnevi. Ker nismo mogli v nahrbtnike stlačiti ves fižol, krompir, kruh ter moko, mast in meso, je vsak tovariš dobil še vrečo živil, ki bi jo moral poleg nahrbtnika odnesti v bataljon. Ker pa je Jur zaklal velikega prašiča, smo dobili v nošnjo še vsak po en kos mesa.

Prav težko natovorjeni smo odšli proti Sv. Gori. Ko smo jo rinili v hrib, pa smo začeli klecati. Težki nahrbtniki in vreče, mene pa še svinjska gnjat, so nas potiskali k tlom, da smo se pošteno »prešvicali« čeravno je bil hud mraz. Kot kolona obloženih mul smo jo mimo Sv. Gore ravsnili naprej proti Roviškemu vrhu. Uspeli smo dohiteti bataljon, ki je na kolovozu počival. Borci so nam priskočili na pomoč ter nas raztovorili. Po kratkem nadaljevanju pokreta bataljona, se je vijugasta kolona s predhodnico na čelu povzpela na hrib. Steze ni bilo videti, zato smo se podali v cel sneg. Naša četa je morala narediti gaz v do pas globok sneg, kar pa ni bilo lahko, saj smo se morali boriti tudi z zelo strmim bregom, da nam je pošteno držalo. Prav zato je marsikdo z nosom zaoral po ostrém snegu, drugi pa so se po zadnji peljali zastonj! Toda ta pot ni bila dolga.

Ko smo prišli na majhen griček, ki je visel na plečih Roviškovca, je padla komanda: »Kolona stoj!« Karavana se je ustavila in obtičala v velikem snegu, ki je segal skoraj do prsi, medtem ko je bil greben gol v zatišju pa velik zamet. Burja je močno pihala ter sem ter tja prenašala meglo snežink, ki jih je pobrala po grebenih in prenašala v zavetja. Ta burjina igra in žvižganje nas je prav neprijetno dražilo, da smo se z glavo vred hoteli povleči v svoja skromna oblačila. Toda mrz je bil še hujši, saj nebesnemu vsemirju ni dovolil snežiti na pokorno naravo.

Komandant Zasavskega bataljona Kranjc jo je po izdani komandi mahal mimo kolone naprej, za njim pa je koracal dežurni tovariš Matjaž. Za rebrom griča se je pod vrhom Roviškovca na naravnem sedlu ustavil, ter iz snega, ki mu je segal galeč čez rogovo, pogledal po boricah ter dejal: »Tu bo logor! Borci naj si takoj uredijo ležišča in postavijo šotore, zakurijo taborni ogenj, kuharji pa naj takoj skuhamo čaj, da bodo tovariši pozajtrkovali predno gredo spat! Ti Matjaž pa pošlji takoj v smer Sv. Gore in

v smer Zagorja po eno patrolo, na vhodu v logor postavi zasedo, okrog taborišča pa tri stražarje!«

Nekateri tovariši so zaradi izmučenosti skoraj celonočnega pohoda posedli v sneg, da se vsaj nekoliko odpočijejo, se stisnili v plašč in zadremali. Drugi so takoj začeli odmetavati sneg in si urejati ležišče. Nekaj tovarišev naše desetine si je zbralo prostor in urejalo ležišče, trije pa smo se napotili po globokem snegu navzdol proti Št. Lambertu, kjer smo v smrekovem gozdičku nalomili vejic. Nazaj grede je Jan zašel v zamet, da sva ga z Matijo izvlekla komaj ven. Burja je še vedno pihala tam od dolenskega gričevja in brila proti vrhu. V borbi s snegom in burjo ter zaradi nevšečnega mraza, smo se komaj vrnili z nalomljenimi vejicami.

Ko smo prikolovratili v taborišče je že gorel taborni ogenj, Jože je kuhal zajtrk, okoli pa je bilo postavljenih nekaj šotorov. Tudi mi smo si hitro uredili svoj domek, v katerem smo na tla položili zelene oledenele vejice, nanj pognili eno odejo in ne da bi čakali zajtrka, smo se vlegli, pod glavo stavili nahrbtnike, ob sebi puško, se pokrili z eno odejo, stisnili skupaj in prav sladko zaspali, kot bi že teden dni ne počivali!

Po nekaj minutah, ko še nisem zadremal, pa me pokliče dežurni rekoč: »Korotan in Matija sta odrejena, da gresta za kuhinjo po drva!« Brez kakršnega pregovarjanja ali besede sem vstal in se z Matijo napotil čez globok sneg v smeri Široke set, kjer sem računal, da bo mogoče nabrati drva. Med gazenjem naju je premljala tista strupena burja, ki je žvižgala čez hrib in majala stare bukve in smreke. Mrz je pritiskal, da je kar škripalo. Prav do mozga naju je zeblo, za čevlji pa se je od telesne toplote talil sneg, kar je bilo nadvse zoperno!

Med gozdnim drevjem sva začela iskati trhljadi, obsekovala sva staro posušeno bukev, ter lomila suhe smrekove vejice. Precej nezahvalno je bilo to delo, toda kaj si moraš pomagati, ko pa brez drv ni kosila, ni večerje niti toplote, da bi se človek pogrel! Ko sva napravila dve veliki butari pa se z njimi vrneva v taborišče. Ker je bil zajtrk že gotov, sva se istega poslužila in se še enkrat vrnila po drva, kar norma še ni bila dosežena. Dva tovariša sta namreč morala napraviti drv za skuhanje kosila ali večerje.

Nato sva se pri kuhinji pogrela in posušila čevlje ter mokre hlače. Kmalu zatem je sledilo kosilo ter vojaška in politična ura, zato sva ta dan prebila kar brez spanja. Proti večeru smo se že vsi stiskali okrog tabornega ognja in drugih gorečih ognjišč, kajti burja je še vedno igrala svojo neza-

željeno dramo. To sedlo je bilo zelo prikladno za odbijanje sovražnega napada, zato smo se ga radi držali, kljub izpostavljenemu vetru. »Kako vruga ne bi bilo mrzlo — je dejal Mijo — saj se še popoldan roka lepi puški!«

Ker me je močno dražil spanec sva z Matijo odšla v svoj domek in zaspala. Medtem ko sva midva srkala novih moči in v spanju počivala, so borci povečerjali in spraznili nahrbtnike. Ko je Bela ugotovil, da v stroju manjkata dva tovariša, je pretaknil vse šatore in naju seveda našel. Morala sva vstati, sprazniti nahrbtnike in se podati na pot. Šele med potjo sva se spomnila, da sva pozabila večerjati, zato nama je Zavedni dal skorjo starega kruha in nekaj krhljev, ki jih je še imel od doma!

Bataljon je za vodičem Dečkom kretal proti Zagorju. Nekje pri Mediji smo prekoračili cesto Zagorje — Trojane in se povzpeli v vas Čemšenik. V vaški trgovini smo izvršili rekvizicijo nam potrebnih živil, perila in druge špecerije, ki so jo partizanski kuharji in intendante rabili za vzdrževanje svojih borcev. Vaščanom pa smo govorili o naši borbi, o dolžnostih vsakega poštenega Slovenca in drugo. Po izvršitvi akcije smo zapustili vas.

V taborišče smo se vračali s polnimi nahrbtniki. Poleg tega pa smo imeli napolnjene vse žepe s kocka sladkorjem, čokolado in drugimi dobrotami. Intendant Lipah, je imel po vrnitvi bataljona v taborišče polne roke dela in skrbi, kako bi odvišno hrano deponiral, ker vse ne bomo mogli nositi s seboj!

Vso rekvirirano hrano in druge stvari smo zložili na kup v bataljonski kolektiv. Lipah je to s svojim pomočnikom sortiral, nekoliko dal v kuhinjo, nekaj v čete, ostalo pa je pripravil, da bi zvečer spravil v bunker. Kuhar Jože nam je medtem delil polento, ki jo je skuhal proti jutru (on in zaseda ni šla z nami na akcijo), Lipah mu je dal sladkorja, da je osladkal grenko črno kavo. Dušca je potem, ko je zvedel, da smo prinesli veliko masti zabelil polento, Jože pa je še enkrat osladkal kavo. »Jože, ti si pa res pravi kuhar — je dejal Mijo — najrajši bi videl, da bi kar danes vse pojedli!« »Ej, Mijo — je možato vzklil kuhar — kar danes poješ, ti jutri ne more vzeti nihče! Saj veš kako je! Jej kadar imaš!« Zato smo si po kuharjevem nasvetu vsi privoščili dobro zabeljene polente in dvojno sladkane kave.

To jutro sta naš bataljon obiskala komandant Kamniško-zasavskega odreda tovariš Kolman Alojz-Marok in politkomisar Ribičič Mitja-Ciril. Štab bataljona se je z njima zadržal v pogovoru, Jože je kuhal kosilo, njemu je pomagal Dušca, Lipah je imel še vedno dovolj dela s kolektivom, Jur se je mudil s teličkom, ki smo ga med vračanjem v taborišče rekvirirali nekemu nemčurju, dežurni pa je zbiral tovariše, da bo zamenjal stražarje in zasedo. Vsi ostali tovariši smo legli k počitku in v taborišču je nastala tišina.

Ko sem se nekako opoldan prebudil, ker se je moj sosed v spanju nevedoč zavil tudi v mojo odejo, sem vstal in odhitel h kuhinji, da sem se nekoliko pogrel. Sedeč na bukovem panju sem razmišljal o veličini naše borbe, o zimi in mrazu, o težkočah in partizanskem življenju.

Po kosilu se je Marok zadržal z nami v pogovoru ter se zanimal za naše življenje, medtem ko je imel Ciril sestanek s političnimi funkcionarji bataljona. Marok nam je utegnil povedati tudi zanimivo anekdoto iz tajske legije, kjer je preživel nekaj let. Prav z zanimanjem smo mu sledili ter mu postavljali še druga vprašanja iz njegovega življenja, nato pa je z nami zapel nekaj partizanskih!

Berača so uporabili za gestapovskega vohuna

Sredi popoldneva pa smo doživeli dogodek svoje vrste. Naša zaseda je zapazila, da se iz vasi Golče približuje neki mož, ki si je boreč se z burjo in snegom le komaj utiral pot proti Sv. Gori. Pricapljal je po kolovozu, tam pa kjer se je steza oddvojila v taborišče našega bataljona, se je precej muhavo ozrl v hrib, poškilil sem ter tja in odhitel naprej. Zasedi se je ta mož, napravljen v berača z malho, zazdel zelo sumljiv, zato sta dva tovariša odhitela za njim in ko jih je zagledal, jo je začel hitreje brisati. Borca sta za njim stekla ter ga vprašala: »Kaj hodiš v tako velikem snegu tod, saj boš zmrznil!« »Revež sem, berač sem — je odgovoril zviti kajon — po kmetih prosim kruha in prenočišča, ker se drugače ne morem preživeti, saj Nemci beračev še ne pogledajo!«

»No, pa pojdi z nama, da ti damo malo jesti!« je velel Bine in pocukal potnika, da bi odšel z njim do zasede. »Ne, ne! Hitro moram naprej. Še nocoj moram v Trojane kjer me čaka moja baba!« je dejal

mož in se hotel iztrgati iz rok partizana. »No, le pojdi z nami, saj boš šel takoj naprej!« je velel stražar in vlekel berača po stezi proti vходу v taborišče. »Lepu vas prosim pustite me, da grem brž naprej, saj me že tako kurja očesa bolijo!« Ker sta tovariša uvidela, da imata opravka z zvitim lisjakom, sta ga s silo odvedla do zasede.

Medtem pa je iz taborišča prišel Petruška in tega možakarja odvedel na varno. Pri zasliševanju možakar ni prav nič priznal, da bi bil morda poslan, da vohuni za partizani. Berač je le odgovarjal, da samo prosjači in nič drugega. Toda stalno je gledal ob tla zato ga je Petruška potegnil za dolgo brado, ki mu je ostala v roki, mož pa se je pognal ter hotel uiti. Toda tovariš Gago ga je zagrabil za vrat, da se ni več ganil iz naših rok!

Zaradi tega dejanja smo berača natančno preiskali ter našli pri njem veliko denarja, oblečen je bil v sveže nemško perilo, povrh pa je bil oblečen v raztrgane beraške cape. Obut je bil v raztrgane vojaške čevlje, tako, da je na prvi pogled res izgledal berač. Toda ta falot srednjih let, izdajalec, po vojaški profesiji gestapovec in vohun, skrit v berača, je končal svojo satelitsko kariero izdajalca. Ko je po dolgem zaslišanju le priznal, da je poslan, da vohuni za partizani in ko izsledi taborišče, ki mora biti v bližini Sv. Gore, bi moral povedati žandarjem na Trojanah! Poleg tega je priznal še druge primere izdajstva in vohunstva, ter nekaj drugih vojaških tajnosti. Zato smo ga zaradi njegovega izdajalskega početja kaznovali.

Ker smo od vohuna zvedeli, da švabi nameravajo napasti bataljon, je naš štab poslal Ambrožovo in Džekovo četo na akcije v dolino. Kakršno koli sabotažno in ekonomsko akcijo naj bi izvršile in mobilizirale novince v partizane, nato pa prišle za bataljonom, ki je s prvo četo in štabom krenil k Sv. Miklavžu na Katarijo. Zjutraj sta za nami prispeli obe četi, povečani z novinci, borci obloženi z nabrano hrano, Džek pa se je nekje udaril z orožniško patrolo in baje podrl dva žandarja.

Bataljon je nato taboril v vasi, kar je borcem bataljona dvigalo moralo, še toliko bolj, ker nam je kuhar Jože zelo dobro postregel s svinjskim golažem in ajdovimi žganci, za kosilo pa smo dobili velike kose pečenke, krompir in salato! Tudi vino smo pili!

Naslednjega januarskega večera je bila poslana naša četa v zasedo na cesto Moravče — Vače, da bi spodrecala žandarje, ki so hodili iz Moravč patrolirati v bližnje vasi. Menda je bil razlog strašen mraz, da jih to noč ni bilo iz postojanke. Zato smo se morali vrniti v bataljon brez uspeha. Toda kasneje smo bili obveščeni, da žandarjev ni bilo v patroljo, ker so zvedeli, da jih čakamo v zasedi, zato so rajši mirovali doma.

Džekova četa pa je šla isto noč v zasedo na cesto Litija — Ljubljana k Vrneku. Borci te čete so uspeli parkrat sprožiti petelinčke svojih pušk, toda vidnega uspeha niso zabeležili, ker je sovražniku uspelo pobegniti. Četa je pred odhodom v bataljon rekvirirala neko živinče, katero smo po prihodu čete v taborišče kaj kmalu dobili v porcije. Toda četa je v dolini pustila med švabi precej strahu, da so zopet pred vsakim avtomobilom, ki je vozil po imenovani cesti, švigale leteče policijske patrolje.

Zvečer se je bataljon premaknil v Les, Ambroževa četa pa je bila v treh skupinah poslana na akcijo v dolino proti Moravčam! Po enodnevnem bivanju v Lesu smo se zopet premaknili na Roviški vrh. Ta dan sta bili postavljeni dve zasedi, v bližnjo okolico pa so bile poslane tri patrolje. Po kosilu sem bil tudi jaz na vrsti. Za vodnika patrole je bil odrejen tovariš Vid, dodan pa je bil še Bine. Krenili smo v smeri Šemnik.

Skovali so nam zaroto!

Ob gozdnih obronkih smo prišli že tako daleč, da smo videli v dolino soteske, ki se vije iz Zagorja proti Podšentjurju. Ta čas smo čuli iz smeri Št. Lambert streljanje, ki je ponehavalo in se zopet ponavljalo. »Najbrž se je udarila Mahnetova patrola?« je ugotavljal Vid in dodal: »Verjetno se bo treba nocoj še pošteno spoprijeti!« Medtem ko smo poslušali to frčkarjenje v smeri Št. Lambert, pa zagledamo kolono zelenih vojakov, pred njimi pa je bilo nekaj ogrnejenih v bele halje, ki so se pomikali proti nam. Takoj smo odhiteli v taborišče in javili, kaj smo opazili.

Ker pa so druge patrolje javljale, da se približujejo švabi Roviškovec, je štab bataljona zapovedal, da se takoj spremimo za pokret. Naša četa je bila odrejena v predhodnico, komandir Bela pa je izbral še dve

močni patrolji, ki sta imeli nalogo, da se daleč pred glavnino bataljona pomikata proti Sv. Gori. Tako smo se proti večeru spustili navzdol na kolovoz in se pomaknili proti Sv. Gori neozirajoč se na streljanje nemških predhodnic. Švabi so verjetno streljali, da bi nas izzvali in prisilili na borbo, oni pa nas bi ta čas obkolili in spravili zaradi velikega snega v težko rešljivo zagonetko? Toda naše vodstvo se je tega dobro zavedalo zato ni hotelo sprejeti borbo, ter se je rajši odločilo, da se iz nameravanega obroča izvije in prebije na Les!

Ko se je začelo mračiti, smo prišli v bližino Sv. Gore, takrat pa je padla komanda: »Hitrejšje!« Bataljonska kolona je v hitrejšem tempu obšla Sv. Goro in se spustila navzdol v vas Vovše. Pri prvem kmetu smo bili s strahom sprejeti. »Pa kako ste vendar prišli semkaj, ko je vse polno zelencev, nekateri pa so oblečeni v bele halje?« je dejal možakar ter nas prosil, da se odstranimo! Svestni, da se situacija kočljivo zaostre, smo jo mahnili desno v cel sneg. Hitro smo kolovratili po gozdu, daleč naprej in ob strani pa so nas spremljale močne patrolje.

Ker je za nami tu pa tam počil kakšen strel, je večkrat prišla od zadaj komanda, da moramo še hitreje! Nimam moči, da bi opisal, kako smo se to noč prebili mimo Vač, Dešna in Prekarja do Velike vasi! Kajti kjer koli smo kaj vprašali smo zvedeli eno ter isto vest, da je vse polno švabov in gestapovcev, ki so oblečeni v bele halje in kontrolirajo teren od Lesa do Roviškovca. To so nam dokazovali manjši spopadi predhodnice, zaščitnice in patrolj, ki so trčile na nemške patrolje ali zasede, ali pa so se jim izognile. Sreča nam je bila naklonjena v toliko, da je bila strašna tema in hud mraz, ki je prisilil švabe, da so se stiskali v hišah in počivali, računajoč, da je njihov obroč dovolj siguren, ki mora zadržati naš bataljon priklenjen na obkoljenem terenu. Kolikor pa so Nemci trčili na nas, pa so verjetno mislili, da so to le terenci ali kurirji. Mi pa smo računali tudi na to, da nas morda Nemci namenoma spuščajo proti Murovici, kjer nas bi lažje napadli!

Računajoč na zadnjo možnost, smo se po zamisli našega štaba spustili navzdol proti vasi Senožet. Riskirajoč, smo v gozdu nad vasjo izbrali primeren prostor in predanili. Skoraj polovico bataljona je bilo na straži, v zasedah in patrolah, ostali pa so čakali na izmeno tako, da je bil vsak borec dve uri na dolžnosti, dve uri pa je bil prost. Štab pa se je povezal s terenci, kateri so nas obveščali o situaciji. Zvedeli smo, da je glavna koncentracija nemških sil na Roviški vrh, manj pa na Les. Ugotavljali smo, da to ni hajka švabskih čet, temveč le stikanje za partizanskim bataljonom, ki ga Nemci na vsak način hočejo držati v šahu nato pa napasti.

Zvedeli smo tudi za nemško zaroto proti našemu bataljonu. Kakor vemo, da je s pomočjo izdajstva in vohunstva Hitlerjevimi hordam uspelo razbiti novembra prejšnjega leta Savinjski bataljon, potisniti Kozjanski bataljon v defenzivo in po nepotrjenih vesteh uničiti Pohorski bataljon. Zato je nemška komandantura v svoji vrtoglavi domišljavosti napravila zaroto, da brezpogojno uniči Zasavski bataljon! Švabi so tozadevno začeli pošiljati za partizani vohune, se posluževali raztrgancev, to je, pošiljali so v gozdove v partizane preoblečene gestapovce, ki so pri kmetih iskali vezo s partizani in se izdajali za izgubljene partizane ali novince in podobno! Pogosto so začeli pošiljati patrolje in postavljati zasede, kmete pa so skušali podkupovati, da bi vohunili za njih!

Prav zato je štab IV. operativne cone izdal našemu bataljonu nalogo, da se prebije čez Savo na Dolenjsko, oboroži novince in se čez teden dni vrne nazaj. Komandant Stane pa se je z nekaj tovariši napotil na Pohorje, da se sam prepriča, kaj je v resnici s Pohorskim bataljonom, za katerega se govori kot o žalostni tragediji, da je bil v borbi z Nemci popolnoma uničen!

Proti večeru smo nabrali suhih bukovih vejic, iz njih olupili skorjo ter zakurili. Tako je v grabnu zagorel majhen ogenj, ki ni dal od sebe niti najmanjšega dima, Jože pa je na njem skuhal ajdovih žgancev. Ko so bili žganci kuhani, pa je pripravil še kave, da smo se vsaj malo pogreli. Ta zajtrk, kosilo in večerja obenem nam je prav teknilo, da smo bili precej razpoloženi. Ko se je zmračilo pa je postalo vse živahno in borci so hoteli prepevati kot, da ni nobenega švaba nikjer. Politkomisar Zasavskega bataljona Mišelj je tudi tihemu petju nasprotoval, toda zabraniti se kar ni dalo, da ne bi vsaj malo brundali. Nato smo se zbrali okrog kuhinje, kjer je tlela žerjavica in se pogovarjali o partizanskih doživljajih.

Naslednjega dne, ob priliki, ko sem bil odrejen, da pomagam kuharju Jožetu pomivati lonce in velike kotle, ki so jih prej kmetje uporabljali za kuhanje žganja, pa sem poslušal pogovor tovariša komandanta, ki ga

je vodil s komandirjem Džekom. »Florjan pravi — pripoveduje Kranjc — da švabi vsak dan postavljajo zasedo pri brodu!« »Potem pa bo malo nerodno priti čez Savo?« je zamrmral tovariš Džek in se popraskal po glavi, da mu je kapa zlezla na vrat! »Na vsak način ne bom čakal — nadaljuje komandant — če bo zaseda, jo bomo pa naterali: Čez Savo moram, da oborožim novince, ali pa jih pustim na Dolenjskem!« »Torej si se odločil, da greš še nocoj?« »Da! Na vsak način, če ne zlepa pa zgrdat!«

Te Kranjčeve besede so me pošteno dregnile, da so mi lasje nekoliko privzdignili kapo! Jaz tudi nimam puške — sem si mislil — kurirja pa, kateremu sem jo posodil, še ne bo iz Savinjske doline! Morda bi zato moral ostati na Dolenjskem? Jok bratec, sem si mislil ter se napotil do tovariša Lipaha. Prosil sem ga, naj mi da ono razbito, odnosno prestreljeno puško, da bi jo skušal popraviti. Mož me je nekoliko nezaupljivo pogledal in pomolil pokvarjeno orožje misleč, da ga ne bom mogel popraviti. Tovariš Zavedni mi je pomagal in po triurni muki sva uspela urediti puško tako, da sem v ležišče le stavil po en naboj. Torej za vsak strel bi moral vstaviti naboj ter po izstrelitvi izbeckati iz ležišča prazen patron. S tovarišem sva nato zvrtila v zemljo luknjo, v njo pomolila puškino cev, okoli sva ovila odejo, potem pa sem sprožil petelina. Preizkušnja je dobro uspela in Korotan je zopet imel puško! Nadvse sem bil vesel!

Bataljonska funkcionarja sta se pri kuhinji še vedno pogovarjala. Ko sem prišel po njiju je komandant dejal: »Spomladi pa bomo stopili v ofenzivo. Šli bomo bliže postojank in tudi nad nje! Napadali bomo posamezne kolone, transporte in drugo. Pojačati bo treba naše vrste, da bomo lažje razbijali švabske čete! V dirki za mobilizacijo rekrutov moramo zmagati mi in ne švabi, zato pa nam je potrebno orožje, katerega bo treba sovražniku iztrgati iz rok! Prav zato nas čakajo težke naloge!« »Hudič je sedaj — vzklikne zamišljeno tovariš Džek — ko te po snegu tako krasno sledijo, ti pa se jim s svojimi silami ne moreš povsod upreti!«

»Saj bo drugače — je zaključil komandant — tudi mi bomo formirali brigade, potem pa bodo švabi drugače plesali. Tudi Štajerci si bomo ustvarili osvobojeno ozemlje, kot ga imajo Dolenjci!« Te besede pa so se mi zdele na prvi pogled nekoliko preveč optimistične, toda ponovil sem: »Če imajo Dolenjci osvobojeno ozemlje, ga bomo imeli tudi Štajerci!« Nekako poln zadovoljstva sem odšel med tovariše in jim to povedal.

Ko sem jim nadalje razlagal, da imam puško ter jim jo pokazal, so se mi smejali. Dokazal sem jim, da lahko streljam, toda oni mi niso verjeli. »Saj bomo dobili puške in mitraljeze, da bo pokalo kot še nikdar!« je dejal Stari, jaz pa sem se mu nasmehnil in odgovoril: »Bolje je danes zajec kot jutri vol!«

Proti večeru pa smo opazovali novince, ki se je postavil poleg starega partizana, oblečenega v star vojaški plašč, ki je bil na obeh straneh prežgan, v lovskem opasaču je imel več nabojev, močno poraščen z rdečo brado ter si čistil obleko od sivnih živalic, on pa se je začudeno ogledoval ter me naposled vprašal: »Kaj dela ta berač tu?« »Ej bratec! To pa ni berač, to je bataljonski zdravnik Kladvo!« sem mu odgovoril, on pa je povesil glavo in odšel v svojo četo.

Zasavski bataljon na Pugledu!

Ker je popoldan padlo nekaj snega, ta pa se je začel taliti in padati iz drevja, se v taborišču nad Senožeti nismo počutili nič prida! Stopicali smo sem: ter tja, menciali roke ter se krčevito stiskali v svoja pokrivala. Stari in Zavedni sta nas sicer s svojimi vici nekoliko zmotila, toda brez ognja — katerega smo bili vsak dan navajeni, da smo se vsaj malo pogreli — je bilo strašno zoperno in nevšečno. Toda kmalu se je prikradla gosta tema in mi smo se po nalogu dežurnega pripravili za pokret.

Ta večer — to je bilo dne 27. januarja 1943 leta pa je štab bataljona postavil dva nova komandirja. Ker je namreč komandir druge čete, tovariš Ambrož ostal na Štajerskem z nekoliko borci, da bi uredil bunkerje ter vanje spravil hrano, rešiti pa bi moral še druga vprašanja, je bil na njegovo mesto postavljen za komandirja druge čete tovariš Matjaž. Pravtako pa je dobil neke specialne naloge tudi komandir tretje čete tovariš Džek, zato je bil na njegovo mesto postavljen Petruška, do takrat vodnik voda!

Kmalu potem pa je prišel iz Senožeti neki civil, ki so ga stari partizani klicali Florjan, pošepetal komandantu na uho in že je padla komanda, da se pripravimo za pohod! V nekoliko minutah se je bataljon že zvrstil v kolono ter v velikem odstojanju pomikal navzdol proti vasi. Na obronku

gozda smo se ustavili, da je po državni cesti, ki si iz prostrane Ljubljane utira pot v Litijo, odšlo mimo nekaj voz in ljudi. Ko je bila cesta prazna jo je bataljon v posameznih skupinah pretekel ter se približal reki Savi. Kar pol bataljona se je vkrcalo na plavajoči most, odnosno brod, ki ga domačini imenujejo pruko. Florjan pa je s težkim veslom odrinil brod ter prepeljal poldrugo četo na desni breg Save. Vrnil se je še po drugo polovico bataljona in tako je bila tekoča zapreka prekoračena. Za nami so prihitele še zasede, ki jih je postavil Matjaž in bataljon se je podal navhrib proti Jančam.

Godčev Tone, ki nas je po prekoračenju Save prevzel kot vodič, nas je popeljal do svoje domačije Manožnik. Tu smo se nekoliko odpočili, najedli kruha in jabolk ter čakali kurirjev, da nas odpeljejo naprej čez nemško-italijansko mejo.

Ko sta prišla kurirja, je bataljon pod njihovim vodstvom krenil preko Janč, nato čez Volavljve v Besnico, prekoračil deželno cesto Ljubljana — Trebeljevo — Šmartno ter se povzpел na planjavo vzhodno od Zavrharjev. To noč se je naredila sprememba vremena, da nas je osvetljevala svetla mesečina in obdajal mraz, ki pa ga je naša telesna toplota zaradi fizičnega napora zlahka odbijala! Bataljon se je za robom gričevja ustavil in počival tako, da je bil vsak trenutek sposoben sprejeti borbo. Na levo in desno ob žični meji je Matjaž postavil močne zasede, skupina kurirjev pa je odšla do zaminirane meje. En tovariš je prestrigel žično pregrado, dva pa sta prehod očistila od položenih min. Ko je bil tako prehod prost, smo se prevrtali skozi žične zanke na italijansko stran razkosane Slovenije.

»Ej Štajerci so prišli!« so veselo vzklikali vaščani Javora, ker so bili dobri prijatelji štajerskih partizanov. Naša enota se je za kratek čas utaborila v vasi. Ker smo bili Štajerci zelo radovedni kako je na tej strani, Dolenjci pa kako je na Štajerskem, smo se zapletli v živahne pogovore.

»O zdej bo že bul!« je dejal star možiček ter zmajal z glavo. »Kaj pa je bilo do sedaj tako hudo?« sem ga radovedno vpraševal. »Vejste fantje — je nadaljeval možiček — vsak dan nas vrage hodijo strahovat in ravbat!« »Kdo pa?« je Zavedni segel možakarju v besedo. »Oh ta bel, ta plav in ta zelen, da še sam ne vem kolk sort je tejh hudičov! Zdej bomo pa imel mir en cajt! Kukr bojo zvejdal, da so prišli štajerski partizani, jih ne boš dubu iz postojank, pa če jih s traktorjem vleješ ven!« »To pomeni, da ste nas veseli očka, kajne!« »Seveda! Štajerce imam pa rejs rad!« je modroval osiveli starček ter nam prinesel pol litra šnopa. »Zakaj pa se belogardisti bojijo Štajercev?« je naivno vpraševal Matija. »I no, parkrat so jih pošteno namlatili, zdej pa tega ne morjo pozabt!«

Nekoliko pred svitanjem smo zapustili Javor ter se spustili navzdol v Panski potok. Ob njem smo prišli do vasi Podlipoglav, ki pa je bila požgana. Brez zadržanja smo zavili na levo ter se krčevito spoprijeli s hribom Pugled, ki sicer ni bil visok, toda poledenel sneg in steza po njem sta bila muhasta. Kolikor si stopil naprej, toliko ti je spodrsnilo nazaj. No, z muko in precejšnjo zamudo smo uspeli prikobacati se na vrh Pugleda.

Nekoliko pod najvišjo točko, se je razprostirala malenkostno valovita ravnica, porasla z borovničevjem in reso, pokrita z nekajimi bukvami in drugim vejevjem, v sredini pa je stala mala luža, ki je spominjala na skromno jezero. Tu smo si uredili taborišče, kot bi mislili taboriti vsaj mesec dni! Izbrali smo si zborna mesto bataljona, okrog postavili šatore, zakurili ognje, poleg taborišča uredili kuhinjo, ki je bila malce prislonsljena v breg, dežurni pa je takoj postavil štiri stražarje, zasedo proti Krimu in dve patrulji. Prav prijetno in vabljivo je bilo to taborišče. Še posebno pa je bilo fletno zvečer ob tabornem ognju, ko smo prepevali borbene pesmi ter zganjali razne dovtype in fizikulturi podobna dejanja. Tu nismo vzdrževali takšno tišino kot na Štajerskem, niti nismo pazili na velikost ognja tako, da smo sprva imeli res nekako čuden občutek. Včasih sem mislil, da močno trpi budnost in konspiracija, toda govorili smo glasno, vpili, prepevali in komandovali, dobesedno rečeno: pošteno smo se razkomotili in razpištoli!

Proti večeru sem bil odrejen v zasedo. Z mitraljezecem Sinetom sva jo mahnila proti Krimu, po poti, ki pelje v Brezje. Za nekim gričkom nad potjo sva zamenjala dosedanjo zasedo ter se na njeno mesto skrila tako, da bi lahko neopazno tolkla po sovražniku če bi se nama približal. Mitraljezec, Premk Tone iz Litije, mi je pripovedoval o partizanskih borbah, ki jih je prejšnje leto prebredel na Dolenjskem in Štajerskem, jaz pa sem ga z zanimanjem poslušal. »Veš Korotan — mi je dejal Sine predno sva se vrnila v taborišče — velik krvni davek smo že plačali in ga bo še

treba, da ne bo naša svoboda prišla na boben!« Ponovil sem te besede mitraljezca in koracal za njim v taborišče, v njem pa sem videl neustrašnega borca, ki dobro ve kako in zakaj se je treba boriti!

Naslednjega dne pa smo štajerski partizani doživeli zopet nekaj novega. Iz štaba bataljona se je hitro, kot bi udarila strela, raznesla komanda »na položaje«. Prepričani, da smo napadeni, zagrabimo orožje in spremo, slišati je bilo nekoliko komand komandirjev in vodnikov in že smo se razpršili na vse strani taborišča, zasedli položaje ter prežali, kje se bo pojavil sovražnik.

Po nalogi komandirja Bele, je naša četa prodirala naprej v smeri Št. Pavla in Podlipoglava. Zdej je naskočilo levo krilo, nato desno, kasneje sredina, da smo prišli skoraj v znožje Pugleda. Tu nam je Bela povedal, da je to samo vežba! Napeti živci, ki smo jih imeli v pričakovanju, kje bomo trčili na sovražnika, so se sprostili, pogledali smo drug drugega ter se nasmejali. Na zahtevo komandirja pa smo izvedli še namišljeni juriš, da bi vodstvo čete ocenilo naše praktično znanje. Po flanganem jurišu, ki smo ga izvedli z vpitjem in rjoventjem, da se je razlegalo v dolino, ne da bi streljali, smo se vrnili v svoje taborišče! Take vežbe pa smo imeli v tistem tednu še večkrat.

Naslednjega dne pa je naša četa odšla v bližino Češnjic po hrano. Nekateri kmetje so nam dali prostovoljno, pri nekem bogatašu, katerega sin je bil pri Beli gardi, pa smo izvršili rekvizicijo. Tako smo se dobro natovorjeni zjutraj vrnili v taborišče. Prinešeni kruh je Lipah takoj razrezal ter ga za zajtrk podelil bataljonu, ker s črno kavo naši želodci niso bili zadovoljni. Mesar Tone pa je nato segel po življenju rekviriranega teleta, ki smo ga prignali s seboj.

Podnevi je bila naša četa prosta, po polnoči pa smo odšli proti Podmolniku. V gozdu pred vasjo smo postavili zasedo in čakali belčke. Toda tudi celodnevno čakanje nam ni prineslo uspeha. Ni žive belogardistične niti italijanske duše ni bilo po cesti, kot da sovražnika sploh ni več. Razočarani smo se morali vrniti v taborišče brez, da bi izstrelili kakšen naboj. Pravtako pa se je tudi od Sv. Urha vrnila druga četa, ki ni mogla priti v stik z belčki, da o Italijanih sploh ne govorim.

Naslednji dan se je s tretjo četo napotil v zasedo sam komandant. Pred zoro je komandir Petruška postavil okoli vasi Sv. Lenart stražarje, na cesti, ki pelje proti Ljubljani eno zasedo, druga zaseda pa se je skrila v samo župnišče. Borci prepričani, da se bomo ta dan sigurno udarili s sovražnikom, so se opoldne razočarani vračali v svoje partizansko gnezdo. Vaščani so jim povedali, da od 28. januarja ni bilo v okolici videti nobene belogardistične patrole. »Saj tudi ne bodo prišli — je dejala stara ženica — ker so zvedeli, da so čez mejo prišli štajerski partizani!«

Ko smo se zvečer zbrali okrog bataljonskega tabornega ognja ter prepevali in si priredili pravo partizansko rajanje, je en vod druge čete krenil na rekvizicijo hrane proti Polici. Mi smo s svojim veseljačenjem nadaljevali, nekoliko pred polnočjo pa smo legli k počitku. Ko smo se zjutraj prebudili, nas je objel nevšeč smrad po gnojnici! Okrog ognja, ki je že močno gorel, pa se je tiščalo nekoliko borcev ter gredo svoje premrle ude. Oni so se smejali ter komandirju pripovedovali o nočnem dogodku. Pri nekem belogardistu so namreč rekvirirali bika, ki je po zapustitvi hleva začel besneti ter hotel na svoje roge nataktni svojega vodiča. Bik se je uspel osvoboditi vrvi, se podivjano pognal proti trem partizanom, toda pod hlevom se je znašel na gnilih deskah, ki so se pod težo živinčeta zlomile in bik je štrbunknil v gnojno jamo. Gromozansko tuljenje in čofotanje po gnojnici je privabilo vse borce, ki so z nekoliko vrvmi uspeli izvleči žival iz gnojnice, jo nekoliko oprati in odpeljati s seboj. Prej podivjani bik je sedaj pohlevno štorlkjal v koloni partizanskega vođa, v taborišču pa je postal predmet za preganjanje lakote!

K nam v taborišče pa so prav radi zahajali terenci in politični aktivisti, kakor tudi partizanski delavci v bunkerjih. Na severnem delu Pugleda so se namreč na pobočju hriba nahajali strogo maskirani bunkerji, ki so ležali globoko pod zemljo tako, da jih Italijani niti belčki niso našli, čeprav so hodili po njih, odnosno nad njimi! V bunkerjih so bile partizanske tiskarne — takoimenovane tehnike, krojaške, čevljarske, orožarske in še razne druge delavnice. Partizani so si celo elektriko napeljali iz bližnje vaške centrale. Tu se je pod zemljo delalo na veliko!

Šef krojaške delavnice tovariš Don, nas je nekega predpoldneva obiskal ter nam na prošnjo obljubil, da bo naredil po možnosti vsem borcem bataljona nove kape — triglavke! Zato smo mu dali nekaj starih bluz in hlač, ki smo jih imeli odveč. Iz teh cap nam je Don skrojil in sešil nekaj čez 70 triglavk, ki smo jih bili nadvse veseli. Po tem dnevu nisi videl na

glavah partizanov našega bataljona nič več klobukov, športnih in drugih pisanih kap. Takoj smo zgledali bolj originalni partizani. Istega dne pa je neki tovariš iz puškarske delavnice popravil mojo puško tako, da sem v magazin lahko stavil vseh pet nabojev. Bil sem mu tako hvaležen, da nisem vedel, kako bi se mu zahvalil in kako bi se revanžiral. Zato sem pri borcih našel nekaj tobaka ter mu ga stresel v žep!

Popoldne smo imeli politično uro na kateri nam je politkomisar Mišelj govoril o nastanku Komunistične partije Jugoslavije in kakšno vlogo je ona odigrala do sedaj. Ko je s to temo končal, pa nam je na prošnjo govoril o dogodkih, ki jih je doživel v španski revoluciji. Z odprtimi ustmi smo gledali vanj ter mu sledili na vsako besedo, ki jo je izgovoril. Ko je zaključil s pripovedovanjem pa smo zapeli špansko partizansko pesem »Asturiano« nato pa še po njenem napevu »Črnolasko«, ki jo je septembra 1942. leta na Koroškem sestavil s pomočjo Maroka tovariš Ciril.

Ta dan pa smo proti naši navadi dobili večerjo ob štirih popoldan. Medtem ko je kuhar pozival tovariše, da lahko dobijo še repete, pa je tovariš Mahne, ki je bil ta dan dežurni, klical vse tri čete v bataljonski zbor s praznimi nahrbtniki. »Aha, gremo na rekvizicijo!« je dejal Jan, ko je stresal iz svojega nahrbtnika ropotijo, ki jo je nosil s seboj. Ko smo bili vsi postrojeni, se je bataljonski zbor zvrstil v kolono, ki se je še podnevi spustila navzdol proti Podlipoglavu. Južno smo obšli Podmolnik, desno Orlje ter se po gozdu približevali Bizoviku. Petruškova četa se je med potjo oddvojila ter krenila v smeri Sv. Urha, kjer je postavila zasedo, pred Bizovikom pa se je oddvojila še Matjaževa četa ter krenila v Dobrunje po hrano. Naša četa se je približala Bizoviku, pred vasjo pa se je ustavila, dve patroli pa sta bili poslani v izvidnico.

Ko so patrole javile, da v vasi ni sovražnika, je vodnik Samo postavil okrog vasi nekaj stražarjev, ostali pa smo šli v vas. Pri kmetih — za katere so terenci trdili, da so naši simpatizerji — smo prosili za hrano ter jo tudi dobili, dočim smo pri nekemu kmetu, katerega sin je odšel k beli gardi, izvršili rekvizicijo živil, kot moke, fižola, masti in drugo, vzeli pa smo tudi eno živinč.

Čim smo imeli napolnjene nahrbtnike, smo se pomaknili iz vasi v gozd in čakali še ostale tovariše. Sedeč na polnem nahrbtniku fižola, sem opazoval razsvetljeni blok okrog Ljubljane, ki je segal blizu te vasi. Kljub temu, da je tam padel kdaj pa kdaj kakšen strel ali mitraljezki rafal, se zaradi svoje domišljije, da se nas belogardisti boje, nismo prav nič bali, niti bili pozorni na streljanje. Čez nekaj minut pa je prišla za nami še ostala skupina tovarišev, ki so s seboj prignali omenjeno živinč.

Hoteli smo kreniti, toda iz vasi je nekaj zaropotalo in nekaj strelcev je siknilo proti nam. Napadena četa — najhitreje pa mitraljezec Sine, je zavzela položaje ter odgovorila napadalcem. Naš vodnik Samo je poslal tri strelce v desni bok napadalcu, za bočni napad z leve strani pa sem bil odrejen jaz, mitraljezec Sine in še trije tovariši. Mi smo se po odtočnem vaškem grabnu priplazili na majhen griček izza katerega je Sine vžgal na sovražnika. Potem je bilo slišati neko javkanje, lomastenje po nekem grmovju, zato pa smo še bolj z veseljem udarili. Ko se je sovražnik umaknil, pa smo ujeli živinč, ki nam je ušlo, nato pa smo se vrnili po nahrbtnike in jo mahnili proti taborišču.

Na križpotju pred Zadvorskim hribom pa smo počakali Matjažovo četo, ki bi se morala vrniti iz Dobrunj. Težke tovore smo položili na tla sedli nanje ter počivali. Takrat pa so se Italijani v bunkerjih domislili, da bi bilo dobro zopet malo streljati. Nagovorili so svojo težko brečo, da je sikala s svinčnimi krogli proti nam. Toda ne vem: ali fašisti niso znali ciljati, ali pa so njihove brede krivo streljale, kot bi bile njihove cevi narejene po muštru pasje noge? Mi se zato nismo zmenili! Medtem pa jo pricitra Matjaževa četa, ki je bila tudi dobro natovorjena, borci pa so bili nasmejani in veseli. »Tudi mi smo se malo ravnili z mia mamoi!« je dejal Stari, ki je vedno našel kakšen humor!

Čeravno težko natovorjeni, nekoliko izmučeni in precej zaspani, smo se nasmejani in veseli vračali na Pugled. Ko pa smo se spoprijeli s hribom so nas nabasani »ruzaki« močno tiščali k tlom in vlekli nazaj v dolino. Ob sončnem vzhodu smo priracali v taborišče, kot močno omagane race v svojo vas!

Po prihodu v taborišče, potem ko sem oddal fižol v kolektiv, pa sem bil s tremi tovariši odrejen, da pomagam v kuhinji. Oni so šli po drva, jaz pa sem pomagal Jožetu kuhati ajdove žgance. Ko je bil zajtrk gotov je Jože delil črno jed, jaz pa sem zaradi odsotnosti pomočnika Dušce, ki je bil bolan, delil ocvirkovo mast, Olga pa je v porcije nalivala črno kavo.

Potem ko sem pozajtrkoval tudi jaz, pa sem se spravil pomivati velike lonce, odnosno kotle, ki so jih prej kmetje uporabljali za žganjekuho.

»Kaj pa boš kupal za kosilo?« sem vprašal Jožeta, on pa je možato odgovoril: »I no, saj veš kaj imajo borci najrajši! Skuhal bom golaž in krompirja, za danes pa povrh tega še kisko zelje!« Ker je Jože ostal sam, sem se namenil, da mu pomagam ker sem želel, da se kaj naučim. Vse je dobro kar človek zna, sem si mislil!

»Ostani pri meni — je dejal Jože — pa te bom naučil kuhati golaž!« »Drži!« sem mu odgovoril in pogledal v dva velika kotla, kjer se je talilo nekaj kilogramov masti. Nato sem dobil majhno desko na kateri sem se sekljal najmanj tri kilograme čebule in jo stresal v razbeljeno mast ter stalno mešal. Jože je medtem odšel k mesarju ter s pomočjo dveh tovarišev prinesel približno 50 kg mesa. Ko je čebula porumenila, sva v kotle stresla meso, ko se je meso nekoliko sprajžilo, sva natresla še bele moke, mešala toliko časa, da je porumenila, dolila vode in natresla paprike in ko je to dobro prevrelo je bil golaž kuhan. Poleg tega sva skuhala tri kotle krompirja in kotel kislega zelja in kosilo je bilo gotovo. »No Krotan! Prvi izpit si že položil!« je dejal kuhar.

Po dvanajsti uri je Jože bataljonskim potrošnikom začel deliti golaž, jaz pa krompir in kisko zelje. Tovariši so me začeli dražiti z besedo »kuharski pomočnik«, toda jaz se za to nisem zmenil, ker sem bil vesel, da sem se naučil kuhati štiri vrste jedi. Popoldne sem šel spat v šator, zvečer pa sem zopet pomagal Jožetu.

Po večerji je imela moja četa zbor. »Zgleda, da gredo v — zasedo!« je dejal Jože ter si obrisal roke v plav predpasnik. Jaz sem hotel steči po puško, da bi s četo krenil na akcijo, toda kuhar me je zagrabil za rokav rekoč: »Ti boš šel sedaj spat, zjutraj pa bova pričela kuhati, medtem ko bodo šli borci tvoje čete spat!« »Lej ga, lej ga Jožeta! Ali misliš, da bom jaz kuhar?!« »I no, pomagal mi boš, dokler se Dušca ne pozdravi!« »Veš kaj Jože? Jaz grem s četo na akcijo, jutri ti bom pa vseeno pomagal, samo da me boš kaj naučil! Toda če pa misliš, da bom kuhar, se pa ferdamano motiš, ter če to misliš, ne pridem več v bližino kuhinje!« sem mu odgovoril in stekel po puško nato pa v stroj čete.

Četa jo je nato ubrala čez Podlipoglav, ki so ga požgali Italijani, v Sadinja vasi pa smo se ustavili in postavili zasedo. Celo noč in še drugi dan do desete ure smo čakali in se morali vrniti v taborišče brez, da bi dočakali sovražnika in udarili nanj. Druga četa pa je to noč odnesla surove goveje in svinjske kože nekam v bližino Zaloga, zanje pa je dobila nekaj usnja, iz katerega smo si dali narediti čevlje za one tovariše, ki so imeli nenormalno velike noge in one, ki so imeli pokvarjene noge.

Popoldan so bile zopet bataljonske vojaške vežbe, nato politična ura, v mraku pa je sledilo partizansko rajanje. Iz stotih grl so odmevale pesmi v dolino in njih melodija se je razlegala po dolenjskem gričevju in širom proti Ljubljani. Nato smo imeli spanje do četrte ure zjutraj, potem pa je ves bataljon — razdeljen na manjše skupine od osem do petnajst borcev — krenil na vse strani v zasede. Nekateri so šli proti Laverci, Polici, Dobrunjam, Sostrem, Zadvoru in drugam. Sredi dopoldneva smo se vsi vrnili v taborišče in le ena zaseda se je lahko pohvalila, da je imela priliko iz precejšnje daljave napasti italijansko patrolo in pobiti dva fašista.

Dne 4. februarja popoldan pa je Gagovič, ki je bil dežurni bataljona, postrojil bataljon. Potem ko je raportiral komandantu, je stopil pred bataljon Mišelj ter pozval tovariše, ki bi hoteli ostati na Dolenjskem v partizanih. Zelo malo je bilo odziva. Javili so se trije Dolenjci, dva bolehnata in nekaj novincev, ki se še niso navadili svojih čevljev, da bi jih stalno ne žulili. Ker število prijavljenih ni zadoščalo je komandant odbral še nekaj neoboroženih z namenom, da se na Dolenjskem oborože, naš bataljon pa bi ostal popolnoma oborožen!

Zasavci se vrnejo na Štajersko

Tako se je bataljon zmanjšal za kakšnih 25 borcev, ki so še isto popoldne krenili proti Grosupljem v Dolenjske brigade, vsi ostali pa smo bili oboroženi.

Tisto popoldne pa nas je obiskal tovariš Skala in sporočil odločitev štaba IV. operativne cone, da se naš bataljon takoj vrne na Štajersko in tam začne z operacijami. V tej zvezi smo po večerji podrli šatore, pogasili ognje in zamaskirali taborišče, se poslovili od terencev in onih delavcev iz bunkerjev, s katerimi smo se prav dobro razumeli, nato pa se podali na pot.

Bila je mesečna noč, 4. februarja 1943, ko se je bataljonska kolona spuščala navzdol k Panskemu potoku. Ko je kolonin rep še vedno držal v dolino, se je glavčina že vzpenjala proti Javoru. V vasi smo imeli zopet počitek, proti zaminirani meji pa so odšle zasede in patrulje, da bi zavarovale delo kurirjev, ki so pobirali mine in strigili žico. Ko se je patrola Adam-Gorki-Miha približala meji, pa je Adam oddal proti meji strel češ: »pri meji so Nemci«. Ker pa je bilo to izmišljeno in sabotersko dejanje, je bil Adam kasneje kaznovan. Bataljon se je kljub temu hitro prebil čez mejo, preletel dolino Besnice, se povzpел na Janče in nadaljeval pot proti vasi Jevnici, kjer bi nas moral čakati brodar!

Po kratkem počitku, ki smo ga imeli pri Lužarju, smo prispeli nad železniško progo Ljubljana—Zidani most in jelo se je daniti. Kurirja, ki ju je Kranjc poslal iz Besnice naprej, da pokličeta brodarja in uredita vse potrebno, da bataljon najhitreje prekorjačilo Savo, sta sporočila, da nikakor ne moreta doklicati brodarja Florjana. »Niti ob uri, ki je določena za prevoz kurirjev ga ni bilo!« je dejal Fele in zmajal z glavo. »Torej nekaj ni v redu!« je dejal starešina in se popraskal po glavi.

Bataljon je ostal nad progo v gozdu, jaz pa sem s komandantom in kurirji odšel do Save. Z dogovorjenimi znaki smo klicali brodarja, kasneje smo pričeli glasno vpiti, toda levi breg je bil popolnoma nem. Komandant se je znašel s svojim bataljonom v zadregi, da tudi vrag ne bi vedel kako bi razvozljal to situacijo? Takrat pa je Fele predlagal komandantu, da bi iz blata in vode potegnili star čoln, ki leži v bližnji luži. Ker je bil predlog sprejet — v sili še hudič muhe žre — sem odhitel h gozdu in poklical en vod borcev, da bi nam pomagali izvleči napol gnil in z mahom poraščeni čoln, ki ga je pol tičalo v blatu in luži, pol pa ga je štrlelo ven.

Zagrabili smo to polomijo in jo le s težko muko izvlekli na suho, nato pa potisnili v Savo. Voda je takoj začela pronicati v čoln, zato je komandant zahteval, da gre pet borcev vanj ter se z veslanjem rok prepelje čez Savo, odklene brod in pride z njim po bataljon. Fele, jaz in še trije prostovoljci, ki so znali plavati, se nas je poglalo v plesniv in z vodo prepojen čoln ter odrinilo od brega, voda v čolnu pa nam je že prišla v čevlje. Z rokami smo začeli veslati in se odrivati v strupeno mrzlo vodo, komandant pa je medtem postavil nekaj tovarišev v zasedo, da bi nas ščitili, če bi bili napadeni iz levega brega Save. »Srečno tovariši, pohitite!« je še nekdo zavpil za nami.

Medtem pa nas je zgrabila savska struja, ki je na srečo tekla postrani — diagonalno čez reber proti levemu bregu. Toda navkljub temu smo veslali z rokami, da bi bili čimprej čez!

Ko smo preveslali dve tretjini tekoče prepreke smo imeli v čolnu že polovico vode in zato se je čedalje bolj pogrezal v savsko dno. Zato smo hiteli veslati, da bi bili čimprej na suhem, toda k bregu kar nismo mogli priti. Sava nas je zanašala proti Vrneku, v roke se nam je že pošteno zanohtalo, noge pa so v vodi otrple, reka pa nam je požirala čoln. Ko je bilo v njem vode skoraj do kolen, pa je nekdo zavpil: »Potopili se bomo!« »Kar dajmo, saj bomo kmalu tam, končno pa znamo vsi plavati!« se je odrežal Fele in hitel opirati svoje dlani v savske valove. Še nekoliko metrov smo imeli do brega, takrat pa se je čoln pogreznil v savsko dno, mi pa smo iz njega poskakali v vodo, ki nam je segla le do pasu. Petkrat je štrbunknilo in pet fantov se je iz Save poglalo na suho.

En za drugim smo tekli ob Savi proti brodu, kajti deroča reka nas je zanesla precej daleč. Ko smo dospeli do broda, mislimo odveslati nazaj čez Savo, toda brod je bil priklenjen na močno verigo, ki jo nismo mogli pretrgati. Zato sva s Feletom odhitela v vasio Senožet, toda brodarja ni bilo doma. »Ključa ni! Kaj sedaj ko vendar bataljon mora semkaj?« se je vprašal Fele, jaz pa sem vaščanki velel: »Mamca! dajte nam brž eno pilo!« in ženica je segla v omaro ter mi pomolila zahtevani predmet. Mokra kot cmoka hitiva k brodu.

Tovariš Fele je pokleknil k verigi in začel piliti. Ko se je on dobro segrel, sem ga zamenjal jaz, mene Zdravko tako, da je vsak prišel na vrsto dvakrat. »Veriga je prepiljena!« sem vzkliknil ter skočil na brod. Trije tovariši so ostali tu na straži, z Zdravkom pa sva odrinila brod ter se prepeljala na jevniško stran Save. Ker se je med tem časom že ves bataljon približal reki, se je polovico borcev hitro vkrvalo in prepeljalo čez Savo, nato pa sva se z Zdravkom vrnila še po ostale. Ko sva z Matijo privezala brod k izhodnemu mostu z žico, sem sam sebi glasno velel: »Vprašanje prevoza je rešeno!« »Da! Toda mi bomo pa okosteneli. Meni že obleka zmrzuje!« »Bo že bolje!« sem odgovoril Matiji in stekel za kolono!

Ko smo se oddaljevali Savi, prešli cesto in po serpentinasti stezi povzpeli proti Veliki vasi, je bil že popolnoma dan. Če bi nas pri prevozu čez Savo ali prehodu polja zalotila vsaj ena patrola švabov, bi pošteno nastradali. Mi smo se tega dobro zavedali toda kaj smo si hoteli pomagati, če pa je bilo to edino izhodišče!

Pred vasjo se je kolona ustavila. Borci so počivali, štab bataljona pa je razmišljal kaj bi storili, kam bi šli? Petorica nocojšnjih mornarjev, ki smo se dobro namočili v Savi, pa smo preživljali ledeno krizo. Tovariši, ki so lepo po suhem prišli čez Savo, so nam zbrali rezervne hlače, bluze, nogavice in perilo, katerega so nosili s seboj, ter nam jih dali, da se preoblečemo. Štab bataljona pa nas je pohvalil, ker smo tako uporno in vestno izvršili dobljeno nalogo, da se je bataljon lahko prepeljal čez reko.

Na odločitev bataljonskega vodstva smo krenili v Veliko vas in se tamkaj utaborili. Jaz sem po odobrenju Bele odšel v hišo, se hitro preoblekel in skobacal na kmečko peč, kmetico pa sem prosil, da mi je skuhalo lipov čaj, ki me je znotraj pošteno pregrel, zunanjo stran udov pa sem si opral na vroči peči. Kmetica me je nato spraševala, kako neki se upamo ostati v vasi kar podnevi ter se zanimala, če bomo kar ves dan ostali v njej! »Oh, jedetana! Zdaj nas bodo pa Nemci selili!« »Saj jim ni treba povedati, da smo bili mi tu!« »Ja muj buh! Saj bodo sami zvedeli!« je v strahu jamrala bojazljiva ženica, gledajoč skozi okno!

Kmalu nato pa me je toplota peči zapeljala, da sem zaspal. Toda te prijetnosti pa je bilo kmalu konec! Prebudil me je bataljonski dežurni ter zahteval, da grem kuhati. Dopovedoval sem mu, da nisem kuhar, niti nikdar ne mislim biti, toda on je z obrazlago, da sta pomočnika Olga in Dušca ostala na Dolenjskem in s svojo upornostjo uspel, da sem moral na delo, češ »saj boš samo danes, ker mora vsaka četa kuhati zase«. Torej tako sem v prvi četi postal kuharska žrtev jaz, čeprav proti vsaki prostovoljnosti in dobri volji. »To pa je profit od lanskega snega!« sem sam sebi dejal, ko sem z nejevoljo pomislil zakaj sem se učil od Jožeta kuharske obrti!

Zdaj pa hitro na delo! Poleg velikega vzdanega kotla za kuhanje krme za svinje, je stalo majhno ognjišče, ki ga je kmet uporabljal za žganje kuhat. Jan je hitro zakuril ogenj, dva tovariša sta prinesla lonce vode v katerega sem natresel fižola, ko se je ta nekoliko prekuhal, sem vrgel vanj nekoliko kilogramov mesa, kasneje še moke. Ker se je ta čorba močno nakuhala, sem moral odvzeti nekaj mase ven in doliti vode. To delo sem moral ponoviti še trikrat, ker sta se fižol in moka še vedno nakuhavala. »Vražja strela — sem godrnjal — to se pa nakuhava kot purman!« No, končno sem dodal še nekoliko soli, večkrat pokusil, da jezik že ni več služil svoji funkciji, končno pa je le bilo kuhano. To mešanico sem delil borcem v porcije. Jan pa je v porcijo vsakemu posebej zabelil z ocvirkovo mastjo. Ker so borci hvalili to kosilo, je iz radovednosti še štab bataljona prišel v mojo kuhinjo po južno.

Proti večeru je bilo nekaj kurirjev poslano na razne javke, da vzpostavijo veze, pokličejo odnosno poiščejo Ambroža in Džeka, zjutraj pa pridejo v dogovorjeno taborišče! Po polnoči je tudi bataljon krenil na pot. Mahnili smo jo v Les ter se v starem taborišču utaborili in brž zakurili ognje ter se okrog njih greti. Ko so se borci pogreli in uredili ležišča pa so legli k počitku.

»Jože je bolan, zato je ostal v Štance lazih — mi je dejal intendant Lipah ter nadaljeval — Korotan ti boš moral pa zaenkrat prevzeti kuhinjo!« »Bod pameten Lipah, nikar ga ne lom!« »Jaz ne morem pomagati, saj vidiš kako je!« »Naj bo Lipah, toda hitro mi pozdraviti Jožeta, sicer pobegnem iz kuhinje!« Prijel sem za delo, si postavil kuhinjo in kuhal kosilo. Ta dan sem se odločil za golaž in žgance! Ko se je po kosilu približal kuhinji komandant, da bi pomil porcijo, me je potrepljal po rami in dejal: »Korotan! Dober kuhar si in najboljše je, da ostaneš bataljonski kuhar. Borci bodo zadovoljni s teboj, saj si to že potrdil!« »To pač ne tovariš komandant! Kuhar pa ne bom pod nobenim pogojem!« »Zakaj ne?« me vpraša možakar in pogledala izpod čela. »Jaz sem se prišel v partizane boriti, ne pa kuhati!« »No dobro!« »Ali misliš, da partizani žive in se bore brez, da bi jedli?« »To že ne — sem mu odgovoril — ampak... naj bodo kuharji oni, ki niso za borbo ali pa za pohode!« »Potrpi Korotan!«

Nato je bila reorganizacija bataljona, ki jo je odobril tovariš Stane, ko se je vrnil iz Pohorja. Komandir prve čete je ostal Bela, druge Matjaž, tretje Petruška. Politkomisar prve čete je postal dosedanji politdelegat Emil, druge tovariš Mijo in tretje Ambrož, ki je do sedaj bil komandir.

(Se nadaljuje)

SPOMINI NARODNEGA HEROJA

Piše STANKO SEMIČ-DAKI

(Nadaljevanje)

Brigada se je tod znašla v težkem položaju, ker ni imela dovolj hrane. V njej je bilo mnogo starih borcev, ki so si želeli borb. Brigada je tu počivala dva dni. Imeli smo tri mule, s katerimi smo nosili hrano iz Bele krajine. Po nekaj dnevih je brigada po nalogu tov. Avšiča odšla proti Beli Krajini. Tu so bili ljudje zelo naklonjeni partizanom. Ko smo prišli z brigado v dolino na drugo stran Semiča, smo slišali, da se nad Semičem na cesti, ki drži proti Metliki vrši manjša borba med partizani in Italijani. Zato smo začeli takoj napadati Semič, da bi prestrašili Italijane ali pa jih pritegnili nase in tako razbremenili Belokranjsko četo, katero so Italijani napadali. Komaj smo spustili prve rafale iz mitraljezov, se je italijanska kolona brž obrnila nazaj proti Semiču in zbežala v bunkerje. Proti nam so le parkrat ustrelili iz mitraljezov, začeli pa so nas obstreljevati z artilerijo iz Črnomlja. Odšli smo proti Metliki. Naselili smo se ob križišču cest Metlika—Semič—Jugorje, v gozdu poleg vasi Sinji vrh. Preko noči smo si preskrbeli hrano za drugi dan. Kuhali smo le enkrat dnevno.

Drugega dne je prišel s terena v brigado tov. Očka in nam povedal, da bo šla italijanska patrola iz Metlike proti Hrastju, katera bo nosila hrano za postojanko na Hrastju. Odločimo, da bomo napravili tej koloni zasedo. Zbrali smo dva bataljona in pojasnili kam gremo. Okoli pol enih v nedeljo popoldne smo odšli na pot. Do kraja zasede smo imeli uro hoda. Zasedo smo napravili tako, da je prvi bataljon zasedel položaje na desni strani, drugi pa na levi ceste. Na desni strani je bil svet hribovit ter manj gozda, bila je čistina in nekaj vinogradov, na levi strani ceste pa je večinoma sam gozd. Bataljona sta zasedla položaje in pričakovala Italijane. Komandant prvega bataljona je bil tovariš Lokovšek Jan, komisar pa tovariš Novak Ante. Komandant drugega bataljona je bil tov. Dule-Dušan Švara, komisar pa tov. Živko Bernot. Navdušenje med partizani je bilo veliko, še posebno, ker nam je tovariš Očka povedal, da vozijo Italijani iz Metlike vino, hrano in cigarete. Torej vse tisto, česar nam je takrat najbolj primanjkovalo.

Eno četo smo poslali po gozdu v bližino Metlike ter jo tam zamaskirali z nalogo, da bo bežečim Italijanom zaprla pot. Z veliko nestrpnostjo smo pričakovali fašiste. »Prokleti Lahi, ali še ne boste prišli, še pijete po Metliki, pridite čim hitreje, da bomo dobili cigarete!« Okoli pol tretje ure se pokaže njihova predhodnica v bližini naših položajev. Takoj za predhodnico je šla še druga manjša kolona, nato pa dva polno naložena voza. Na vsakem vozu je bil velik sod, poleg tega pa vreče in veliki zaboji. Italijani so se pomikali precej hitro. Prišli so v naše klešče in morali so sprejeti z nami borbo.

Oba bataljona sta naenkrat z mitraljezi in puškami odprla ogenj in začela kričati naj se predajo. A Italijani se niso hoteli predati in so izkoriščali vsak košček zemlje za zaklon in se zagrizeno borili. Začeli so se braniti na vse mogoče načine. Borba je trajala pol ure in Italijani, ki so polegali ob cesti po kanalu in za kamni so poizkusili ponovno jurišati. Tov. Ančka politdelegat čete v prvem bataljonu se je sama spustila naprej na juriš. Stopila je iz svojega položaja v vinogradu in začela kričati: »Naprej, naprej fantje!« Ančka se je zagnala proti Italijanom, tako, da je bila 50 metrov od svojega bataljona. Ko so borci videli kako juriša in meče pred seboj bombe, so se spustili tudi oni iz zaklonov nad Italijane. Ančka je bila stalno izpostavljena močnemu ognju, a to ji ni bilo nič mar. Jurišala je naprej in kričala. Italijani so se prestrašili in se začeli umikati, Ančka je hladnokrvno in kleče streljala za njimi. Ko je prišla do prvih Italijanov jih je začela razoroževati. Potolkla in ranila je osem do deset Italijanov.

Ko so pričeli Italijani bežati proti Metliki, se je postavila na sredo ceste in naprej streljala za njimi. Nekaj Italijanov se je potuhnilo. Polegli so ob cesti in izgledalo je kot, da so mrtvi, toda Ančka je kmalu videla, kateri se je potuhnil. Ona je prva zaplenila puškomitraljez. Nekaterim Italijanom se je posrečilo pobegniti nazaj v Metliko, zato ker je bila četa, ki je imela naloge, zapreti jim pot proti Metliki, precej pasivna in predaleč od ceste. Vendar je ostalo na cesti okoli 20 Italijanov mrtvih, na položajih pa so pustili mitraljez. Tako smo zaplenili tri lahke puškomitraljeze, dve težki breidi in en lahki minomet, čez 20 pušk in veliko municije. Ko smo tekli za Italijani, smo naleteli za hribčkom na oba voza z mulami. Mule so mirno čakale na cesti. Partizani so priskočili k mulam in peljali vozova naprej. Pazljivo smo peljali oba voza in mislili, da vozimo vino, cigarete in hrano.

Na vsakem vozu je bil sod, ki je držal več kot petsto litrov. Borci so se menili med seboj. No sedaj bomo že pili, kadili in jedli, drugi so pobirali orožje, italijansko opremo, municijo, nekateri pa so slačili Italijane, ker so bili slabo oblečeni in obuti. Tovariši z vozovi so odšli naprej, za njimi pa je šla kolona naših bataljonov, vesela in s petjem proti taborišču. Ko so krenili iz glavne ceste na poljsko pot, ki je bila slaba, je bila težava z vozmi. Voz se nam je prevrnil. Cel bataljon je hitro priskočil na pomoč in ga postavil nazaj. Nismo se s tem dosti zamudili, ker so bili borci urni.

Ko smo prišli v taborišče smo bili že zelo lačni in žejni. Intendanti so začeli deliti cigarete. Dežurni v taborišču je klical zbor za večerjo. Hitro smo pojedli, ker smo imeli predviden odhod iz tega taborišča. Ko so kuharji razdelili hrano, so intendant medtem nastavili sode, Vse je bilo lepo v redu, pipa v sodu, a pritekla je — voda. Slišalo se je vzklike intendantov: »O hudič, v sodu je pa voda!« Poskusili so še drugi sod, a zopet voda. Voda, katero so Italijani vozili iz Metlike v postojanko na Hrastu. Vsi smo se začeli smejeti in drug drugega naganjati, naj gre k sodu, če je žejen in si lahko privošči pijače. Cigaret je bilo kakih 5.000 in vsak borec jih je dobil nekaj.

Kmalu se je zaslislala komanda dežurnega naj se pripravimo za odhod. Hitro smo se uredili. Iz Črnomlja so začeli Italijani streljati s težko artilerijo na različne strani in tudi v bližino našega taborišča. Vedeli nismo prav nič kam bomo odšli. Slišali smo le glas komandanta brigade tov. Urbana, da moramo biti disciplinirani. Začeli smo se premikati v koloni po eden, toda artilerija iz Črnomlja ni prenehala in vedno bolj in bolj streljala. Slišalo se je piskanje topovskih granat in grom eksplozij. Imeli smo srečo, da na kolono ni padla niti ena granata, čeprav so padale včasih zelo blizu.

Nastala je noč, tako da se kmalu drug drugega nismo videli. Okoli polnoči so začele granate padati pred našo kolono, ki je šla proti Jugorju.

To noč so Italijani zmetali okrog 500 granat. Začel je rostiti dež, noč je bila zelo oblačna in pričakovali smo, da bo še močnejše deževalo. Na Jugorje smo prišli ob štirih jutraj. Ko smo prešli Jugorje in presekali glavno cesto Metlika—Novo mesto, je prišlo povelje, da moramo hitro naprej. Začelo je močnejše deževati. Komandirji so začeli priganjati, da naj gremo hitro, da čimprej pridemo pod streho. Pot je bila zelo grda, deževalo pa je vedno močnejše. Pokrili smo se s koci preko glav in šli dalje, težko je bilo za mitraljezce, ki so nosili težke mitraljeze in še stojala, nekaj so nam pri tem še pomagale italijanske mule, naložili smo nanje toliko, da so kar zehale pod težo. Tako smo prišli okoli desete, ali enajste ure blizu vasi Gaj. Povedali so nam, da gremo v to vas in da se bomo tu nastanili z brigado in počivali.

Ko smo prišli v vas je komandant brigade takoj razporedil vsak bataljon na svoje mesto. En bataljon je ostal v Gaju, drugi v Sekuličih, tretji bataljon pa v Doljanah. Takoj po razporeditvi bataljonov nisi videl nobene partizana zunaj. Vse je bilo utrjeno od velike hoje, vse mokro, toda čeprav do kože premočeni so hitro zaspali. Le kuharji so morali kuhati. Hrane je bilo malo in s seboj nismo imeli rezerv. Imeli smo le za en obrok, po vaseh pa zaradi revščine ni bilo kaj dobiti. Na Gaju smo si pri nekem kmetu sposodili živinčje in obljubili, da mu bomo vrnili. Pa tudi to je bilo malo, vsaj je bilo komaj za en dan.

Po dvodnevem počitku smo se spustili preko Gorjancev na dolensko stran proti Gaberju. Pot je bila težavna. Bilo je slabo vreme in v Gaberje smo prišli precej mokri. Nastanili smo se kar v vasi, ki je bila od najbolj partizanskih. Razdelili smo se po hišah in ostali en dan. Tu smo dobili toliko hrane, da se je vsa brigada dobro najedla. Zaenkrat nismo imeli predvidene nobene akcije, belogradisti nas tudi niso napadali, ker v to vas si niso upali niti beli, niti Italijani, ker leži visoko pod Gorjanci. Drugega dne smo odšli v Jarovico, kjer je imela brigada namen ostati dalj časa. Na Jarovici je brigada ostala nekako sedem dni. Brigada se je hotela še tu dobro odpočiti in očistiti. Ker dolgo nismo čistili, smo bili namreč precej umazani in ušivi. Na Javorovici se je dnevno pralo perilo bataljonu in čistilo obleke. Eden bataljon je bil v pripravljenosti za vsak primer, če bi nas hoteli sovražniki iznenaditi, eden pa za zavarovanje in stražo.

Vsak večer je odšel en bataljon v dolino po hrano v okolico Št. Jerneja. Najbližja belogardistična postojanka je bila v Št. Jerneju in belogar-

disti so zvedeli za nas. Po štirih dneh so nas že začeli Italijani obstreljevati s težko artilerijo iz Novega mesta, katera pa nam ni mogla škodovati. S pol urnim presledkom so Italijani izstrelili po eno granato, misleč, da nas tako vznemirjajo. Tako so dobili tudi belogardisti pogum ter poizkušali, da bi nas iznenadili na Javorovici. Ko smo ponoči hodili v dolino okoli Št. Jerneja na akcije, smo slišali od raznih ljudi, da nas bodo prišli beli napast in da se moramo paziti, a se za to nismo dosti zmenili.

Šesti dan smo okoli poldne opazili, da se pomikajo od Št. Jerneja kolone proti Pleterjem. Vas Javorovica je na precej visokem hribu in je bil ves ta belogardistični pokret prav dobro viden. Ko smo jih zapazili, smo se kar razveselili, borci so govorili, da naj beli kar poizkusijo priti na Gorjance, če si upajo, da bodo že dobili svoje. Naši bataljoni so bili hitro razporejeni, en bataljon je ostal na Javorovici, dva pa sta bila na vsaki strani vasi z nalogo, da sprejmeta borbo. Tako smo jih čakali do tretje ure popoldne, a belogardistov ni bilo s te strani, ker si niso upali naravnost proti nam. Krenili so bolj levo in tam poizkušali priti za hrbet bataljonu in nas tako iznenaditi. Ko smo videli, da se pomikajo v drugo smer, smo se dvignili iz zasede in se spustili po dve četi skupaj naravnost proti Št. Jerneju. Imeli smo namen zapreti jim pot, da bi se ne mogli vrniti v Št. Jernej, eno četo pa smo jim postavili naproti, katera naj bi jih zadrževala toliko časa, dokler jim popolnoma ne zapremo poti. Ko pa so nas zapazili in uganili našo namero, so se takoj obrnili in tekli nazaj proti postojanki. Zato je tudi naša kolona začela teči, nato pa smo se obrnili na levo v strelcih in uspelo nam je dobiti njihovo zaščitnico. Vsa njihova kolona je šla okoli 100 mož. V zaščitnici jih je bilo okoli 30. Začeli smo z napadom in streljali za njimi, zato niso mogli več mirno bežati in so morali iskati kritja. Potolkli smo jih okoli 10, zapleniti orožje pa nismo mogli, ker so začeli iz Št. Jerneja tolči po položajih s težkimi minometi. Med našimi ni bil nihče ranjen in umaknili smo se proti taborišču. Med potjo smo še nabrali hrane in odšli na Javorovico. Ko smo prišli v taborišče, smo se začeli smejati, kako smo tekli z belimi. Ker smo se počutili varne in računali, da nas bodo Italijani pustili v miru, smo se vsi slekli in spali do drugega dne. V zgodnjih urah pa so stražarji zaslišali pred seboj neko razgovarjanje, ki se jim je zdelo sumljivo. Stražar je hitro obvestil dežurnega, ta pa je napravil alarm. V tem so se stražarji že začeli tolči z belimi. Bilo je okoli šeste ure zjutraj. Belogardisti so prišli od Pleterjev in so nas mislili iznenaditi. Mislili so na hitro prodreti kar mimo stražarjev, a se jim ni posrečilo. Dežurni brigade se je dobro znašel, urno je poslal četo na položaje tik pod hišami in tako so bili belogardisti še kakih 500 metrov od hiš. Še vedno so skušali vdreti v naše taborišče, a mi smo bili hitrejši. V taborišču smo pustili le kuharja in mu naročili, naj kuha naprej. Hitro smo zasedli položaje, a polovico borcev je šlo na položaje v pomoč četi, ki se je že borila z belimi, ostali del brigade pa je odšel na nasprotno stran še višje proti Gorjancem, da bi nas ne iznenadili iz te smeri. Belogardistom se je napad ponesrečil, imeli so nekaj mrtvih, katere so s prvimi strelji pobili naši stražarji. Ko so naši začeli jurišati, so belogardisti bežali v paničnem begu proti Pleterjem. Zaradi varnosti smo ostali na položajih do druge ure popoldne. Ko smo tako spet napadli belogardiste, so začeli Italijani iz Novega mesta ponovno streljati s težko artilerijo. Sedaj so že boljše zadevali in razbili strehe trem hišam, druge škode pa niso napravili. Mi smo se temu streljanju smejali, le kuharjem to ni bilo všeč, ker so morali pod topovskim ognjem kuhati naprej. Zvečer smo se potegnili z vso brigado nazaj v vas in se pripravljali za premik. Drugo jutro okoli četrte ure smo odšli po gozdu proti Sv. Križu pri Kostanjevici. Imeli smo namen napasti postojanko v tej vasi. Ta belogardistična postojanka je prav blizu nemško italijanske meje, zato je vzdrževala vezo z Nemci in kontrolirala mejo do ustaških postojank, s katerimi je tudi ta postojanka imela zvezo.

Postojanka je šela okrog 100 belih, ki so bili nameščeni v župnišču in Prosvetnem domu, opazovalnico pa so imeli v zvoniku. V zvoniku pa ni bila samo opazovalnica ampak tudi bunker, kakor tudi v cerkvi. Brigada je dobila od Glavnega štaba nalogo, da izvrši likvidacijo te postojanke. Z brigado je bil tudi tov. Jaka Avšič, ki je bil prisoten ves čas borbe.

Brigada se je pomikala v koloni po gozdu nad vasm, ki ležijo na pobočju Gorjancev. Na sektor Sv. Križa je bilo težko priti neopaženo, ker so v Kostanjevici imeli opazovalnice belogardisti in tako kontrolirali pobočja Gorjancev. Ko smo bili še precej visoko v Gorjancih, smo morali iti počasi preko čistin. Prišli smo v vasi, ki so oddaljene od Sv. Križa kako uro. Tu smo se ustavili in se pripravljali za napad. Štab je šel v bližino Sv. Križa, da ugotovi, kako bo razporedil brigado za akcijo na postojanko.

V vasi nad Sv. Križem smo ostali eno noč in en dan, drugo noč pa smo bili pripravljeni že zvečer. Obveščevalna služba Cankarjeve brigade pa je bila stalno na terenu in iskala podatke. Belogardistična postojanka je bila že obveščena, da se nahajajo partizani Cankarjeve brigade v bližini, niso pa vedeli naš namen, ker smo ljudem zatrjevali, da se mislimo premakniti proti Hrvaški, na pomoč 13. hrvaški brigadi. Borci so imeli posebno zaupanje v pomočnika politkomisarja brigade tovariša Borštnar Jožeta, ki je bil stalno med borci in se z njimi razgovarjal.

Naredila se je noč, nestrpno smo pričakovali. Naenkrat zaslišimo komando: »Pripravite se za premik!« Takoj smo skočili v vrste. Medtem ko se je brigada pripravljala za pohod smo ponovno zaslišali povelje: »Disciplina in tišina, brez govorjenja, da ne boste kolone trgali in ovirali pohoda!« Nastala je tišina. Komandanti bataljonov so prešteli borce v bataljonu, ki so bili pripravljeni za akcijo. Komandant brigade je prejel raport in dal povelje: »Brigada naprej v koloni za menoj!«

Ko smo prišli v bližino postojanke, smo se ustavili, napravili razpored bataljonov in jim povedali, kakšno nalogo bo kateri imel. Tako sta bila određena II. in III. bataljon za napad na postojanko, I. pa je dobil nalogo varovati proti Kostanjevici, da ne bi prišli postojanki na pomoč Italijani. Ta bataljon je imel tudi nalogo varovati most, ki se nahaja v bližini Sv. Križa, da ne bi prišli preko mostu na pomoč Nemci. Situacija ni bila posebno dobra, ker je bila gosta megla in se ni videlo niti koraka naprej. Napad je bil določen za 11. uro zvečer. Bataljona določena za napad, sta se začela okoli pol enajste ure pomikati proti prvim hišam v Sv. Križu.

Ko sta bataljona zasedla prve hiše in kozolce v bližini vasi, belogardisti še niso ničesar opazili. Ko se je komandir čete, tovariš Ciril s svojo četo začel pomikati po vasi od hiše do hiše proti sredini vasi in ko je prišla kolona skoro 200 metrov do postojanke se je zaslišal glas belogardistov, ki so vpili nad četo kdo je. Komandir čete je šel še vedno na čelu čete, dal ni nobenega odgovora belogardistom, temveč se je slišala samo njegova resna komanda: »Čete v strelce, juriš!« Tedaj je začela belogardistična straža streljati proti četi, a oglasile so se tudi že naše strojnice. V prvem zaletu se je Cirilovi četi posrečilo zavzeti položaje okoli cerkve in Prosvetnega doma, kjer je bil glavni del postojanke. Belogardisti se niso takoj znašli, a ko je Ciril prišel do cerkve, so ga že obsuli z močnim strojničnim ognjem. Začela se je borba po vsej vasi in z obema bataljonoma. Belogardistične strojnice so pele kar naprej. Prva četa prvega bataljona je bila že pri cerkvi, zato so morali belogardisti zapustiti gasilni dom in se umakniti v bunkerje v župnišču in Prosvetnem domu in na zvoniku. Ko so se belogardisti že nekoliko znašli in organizirali postojanki, so skušali izvršiti protinapad iz desnega krila na četo tov. Cirila To jim ni uspelo, ker sta dve četi III. bataljona vzdrževali tesno zvezo s komandirjem I. čete. Nato so belogardisti obrnili vso pozornost na naše desno krilo, ker od tu niso dobili nobenega odpora in popustili borbo s Cirilovo četo. Toda ti dve četi sta začeli ponovno z jurišem. Ko so belogardisti tu naleteli na juriš, so se omejili le na obrambo v cerkvi. Med tem so bombaši prve čete s tov. Cirilom uspeli prodreti do glavnih cerkvenih vrat in začela se je borba za glavna vrata in zvonik. Beli so imeli glavna vrata zaprta, a to četo ni dosti oviralo, začeli so jih razbijati z bombami. Medtem ko so se belogardisti bili na desnem krilu je četa že razbila glavna cerkvena vrata, in vrata na zvonik. Nastala je velika zmeda med belogardisti in pobegnili so iz zvonika in iz cerkve v Prosvetni dom. Tako je komandir Ciril po enourni borbi zasedel zvonik od koder je obstreljeval Prosvetni dom, metal bombe na župnišče in Prosvetni dom.

Tako smo okoli druge ure ponoči držali že vso vas. Po vasi smo se svobodno premikali, ker so bili belogardisti že v defenzivi. Belogardisti si niso upali niti pokazati in so se skrivali po zakloniščih ter streljali s puškami kar na slepo. Ostale naše čete so imele strnjen obroč okoli Prosvetnega doma in poizkušale so z večkratnim napadom z različnih strani prodreti v dom. Od približno 100 belogardistov jih je že precej padlo. Ko so naši borci opazili, da je težko priti v dom, so začeli paziti na okna in line in čim je belogardist pokazal svojo bučo, ga je naš vzel na muho in vstrelil. Med tem časom so borci že hodili po hišah, v katerih so stanovali beli in začeli pregledovati, kje imajo zalogo. Zelo natančno so pregledali cerkev in to zaradi tega, ker so beli cerkve spreminjali v vojašnice in skladišča. In res so za oltarjem našli skladišče municije, nekaj rezervnih pušk ter velike količine hrane. To je bila njihova zlata rezerva, ker so računali, da nam bo nemogoče priti v cerkev. V cerkvi so imeli belogardisti tudi ambulantno, kjer so prevažovali svoje ranjence. Ko smo

zavzeli cerkev smo dobili nekaj mrtvih v cerkvi in bilo je vse krvavo po tleh. Slišali smo rjojenje in stokanje v Prosvetnem domu, vzdihovali so njihovi ranjenci.

Proti jutru, ko je še trajala borba, je prišel kurir iz I. bataljona, ki je držal položaje proti nemški meji in Kostanjevici, da se moramo paziti, da ne bi Nemci ali Italijani zaradi velike in goste megle neopaženo prodrli do Sv. Križa, ker so že poizkušali priti preko mostu, bataljon pa je poizkus Nemcem zavrniti. Do likvidacije postojanke ni bilo več daleč, pričakovali pa smo tudi, da se bodo beli morda predali, saj ni bilo nobene pomoči od nikoder. Borba je trajala od pol dvanajste ponoči pa do pete ure zjutraj, ko se je že delal dan. Tudi intendanti so stopili tokrat v akcijo in nabirali hrano. Belogardističnih zalog je bilo veliko, posrečilo se nam je odnesti vse. Intendanti so pobrali še nekaj glav živine, katero so odpeljali naprej. Tudi nekaj pušk smo dobili, težki mitraljez in šest živih belih.

Okoli pete ure se je zaslislalo močnejše streljanje pri zasedi I. bataljona. Mislili smo, da so morda Nemci prodrli preko mostu. Nemci so se čez Krko prepeljali s čolni, česar naši zaradi megle niso opazili. Zato se je moral naš bataljon umakniti od mostu in se tolči z Nemci na čistini že na naši strani Krke, medtem pa so ostali Nemci prišli preko mostu. No, Nemci se niso dosti tolkli z našim bataljonom, temveč so se borbe izogibali in so skušali čim hitreje prebiti se do Sv. Križa, na pomoč belim. Naše patrole so jih opazile in sprejele borbo z njimi. Nemci so se nekoliko zmedli, se ustavili in se razvrstili v strelce, začeli obstreljevati z mitraljezi vas, nato pa jurišati, proti vasi. Tov. Jaka Avšič je dal povelje tov. komandantu brigade, da je treba hitro obrniti vso našo silo proti Nemcem. Takoj je del brigade zavzel položaje proti Nemcem, zaradi goste megle pa je postala situacija nejasna, in zato je brigada začela počasi zapuščati položaje in se začela umikati v smer od koder je prišla.

Brigada se je počasi umikala po cesti nazaj proti svoji vasi, kjer jo je čakala hrana. V tej borbi se je najbolj izkazala prva četa tovariša Cirila. Mi nismo imeli dosti ranjencev — bilo jih je le pet, padli so pa trije tovariši. Ko smo prišli nazaj na hrib, smo od tam videli Sv. Križ in kako močna nemška pomoč je prišla v vas. Obveščevalci so takoj odšli proti Sv. Križu in ugotovili, da je prišlo do 500 Nemcev, z mitraljezi in lahki minometi. Slišalo se je tudi brenčanje avtomobilov od Kostanjevice. Brigada je počivala do večera. Ko so Nemci v vasi videli, kaj se je zgodilo so odšli. Italijani pa so s kamioni dovažali vojsko v Sv. Križ. Ves čas so skakali okrog hiš in kričali kot je bila njihova navada. Zaslislali smo tudi kokodakanje kokoši, ko so jih Italijani lovili. Potem smo spoznali, da se mislijo kmalu vrniti nazaj in ne hoditi dalje. Tako je tudi bilo. Naložili so ranjene in mrtve belogardiste na svoje rešilne avtomobile ter jih odpeljali proti Kostanjevici, ostali belogardisti pa so postojanko zapustili.

Ponoči je brigada odšla neopaženo proti Tolstem vrhu. A tu se ni mogla dolgo zadrževati, ker tu ni bilo dobrih položajev ter so zanje kmalu izvedeli Italijani in beli in tako je morala že prvi dan sprejeti borbo z belogardisti, ki so jo napadli. Tolkli smo se od dvanajste do tretje ure popoldne. Padlo je okrog 20 belogardistov, dva pa smo zajeli. Proti večeru so nas začeli Italijani obstreljevati s težko artilerijo, a mi smo bili že na pohodu. S seboj smo imeli okoli 10 ranjencev, katere je bilo treba spraviti proti Rogu. Zato smo odšli proti Semiču in nad Semičem oddali ranjence v bolnico na Rog. Brigada je dobila povelje, da se pomakne nazaj proti Jugorju. Dobila je nalogo, zavarovati 13. hrvaški brigadi in Dolenjskemu odredu hrbet, ko bosta napadle Suhor. Brigada se je namestila v Jugorju in čakala, kdaj ji bo treba zapreti cesto iz Novega mesta proti Suhorju. V teh dneh se je brigada dobro založila s hrano in se politično izobraževala. Po 20. novembru je zaprla cesto Novo mesto—Metlika. Zapadno-dolenjski odred je drugi dan blokiral belogardistično postojanko na Suhorju.

Medtem časom je skušala priti preko Gorjancev manjša kolona belogardistov in hotela vzpostaviti zvezo na Suhorju. Ko so belogardisti videli, da se nahajajo ob cesti na vrhu Gorjancev partizani, so se takoj obrnili nazaj proti Novemu mestu. Okoli 26. novembra je že bilo vse odločeno za napad na Suhor, katerega je vodila Dolenjska operativna cona. Cankarjeva brigada je dobila nalogo, da zapre cesto na Gorjancih, pri Straži in cesto, ki pelje od Semiča proti Suhorju. Z dvema bataljonom se je brigada razporedila na Gorjancih, en bataljon pa je odšel na položaje proti Semiču. Za napad sam je bila določena 13. hrvaška brigada, ki je dobila za pomoč nekaj borcev Zapadno dolenjskega odreda ter iz I. čete II. ba-

taljona Cankarjeve brigade. Iz Dolenjskega odreda jih je bilo okoli 30 — najboljši bombaši in jurišaci — iz Cankarjeve pa smo jih dali okoli 20. Ostali del Zapadno-dolenjskega odreda pa je zavaroval sektor proti Metliki in Črnomlju. S tem je bila zaprta pot in onemogočen vsak dohod v Suhor.

V tej postojanki je bilo okoli 170 belogardistov, med njimi pa kakih 20 Italijanov. Že prvi dan so občutili v postojanki, da so ogroženi in obkoljeni, zato so poizkušali z izpadi, a se jim ni več posrečilo. Potegnili so se nazaj, prenehali z napadom in se začeli utrjevati v postojanki. Drugi večer se je začela resna borba. 13. brigada je bila pripravljena. Naša brigada ni imela prvo noč nobenih borb. Borba za Suhor se je pričela zvečer okoli 10. ure. Belogardistom, ki so se nahajali v župnišču, v cerkvi in šoli, je bilo težko priti do živega. 13. brigada jih je napadala vso noč, a ni mogla prodreti nikamor. Proti jutru pa smo videli svetlikanje od Suhorja in opazili smo, da na Suhorju gori. Nastal je velik požar, borba pa je nekoliko ponehala in ugotovili smo, da najbrže gori postojanka, katere niso mogli drugače uničiti. Kljub temu, da je začelo goreti, pa se belogardisti niso predali in so po kratkem premolku začeli še z močnejšim ognjem. To je bil njihov zadnji poizkus. Okoli 6. ure zjutraj — bil je skoraj dan — je postajal plamen čimdalje večji. Okoli pol sedme je prišel Kurir s položaja z nalogo, da moramo še naprej držati položaje, ker bo postojanka kaj kmalu likvidirana. V brigadi je vladala vso noč nestrpnost, saj je bila na položajih brez vsake borbe.

Okoli devete ure pa se je že pokazala močnejša patrola iz Novega mesta, ki se je pripeljala na kamionih. Bilo je okoli 8 kamionov, ki so se ustavili v vznožju Gorjancev, vojska pa se je začela peš spuščati proti našim položajem. Zapletli smo se v ostro borbo z belimi in se je brigada morala s prvih položajev umakniti v bližino Jugorja, in tu zasesti nove položaje. Med tem je prišel k nam kurir z nalogo, da moramo vzdržati še nekaj časa in da likvidacija postojanke ni več daleč, ker že gorijo zadnji ostanki cerkve in šole. Ker smo se pomaknili na nove položaje so mislili belogardisti, da smo zbežali mi, pa smo jih pustili v jarek tako, da so prišli prav pod naše mitraljeze. Vnela se je tudi borba pri Semiču, a Italijani in beli so bili odbiti. Tudi mi smo jih že čez pol ure pognali nazaj. Pri tem napadu so imeli belogardisti precej izgub. Borba je trajala povsod in kamor si se obrnil je pokalo.

Okoli pol devete ure dopoldne je na Suhorju borba prenehala. Prišlo je novo sporočilo, da je postojanka likvidirana, da so se beli predali, nekaj pa da jih je zgorelo in med njimi tudi nekaj Italijanov. Dalje je bilo rečeno, da se kolona zajetih belogardistov že pomika proti štabu cone in nazadnje, da položaje lahko zapustimo in da pustimo Italijane in bele pogledat na Suhor, kako sedaj izgleda. V postojanki je zgorelo okoli 50 belogardistov in Italijanov, preko 100 pa jih je bilo zajetih. Cankarjeva brigada ni pustila položajev, temveč jih je držala še naprej in pričakovala novo italijansko silo iz Novega mesta. Med borci je vladalo veliko navdušenje in vsi so dejali, da položajev ne smemo zapustiti in da jih moramo še tu dobro nažgati, da si bodo še oni zapomnili, kdaj so šli na pomoč na Suhor. Ponovno je poizkušala prodreti okoli 12. ure kolona iz Novega mesta, pravtako pa so prišli še iz drugih strani.

(Se nadaljuje)

KAKO SO POŽGALI NAŠO VAS

ZORAN FRANCKA

Marsikateremu partizanu je dobro znana vas Gaberje, ki leži pod Gorjanci. Poznana je po svojem velikem deležu v NOB, ki ga je vložilo ljudstvo te vasi za svobodo. Vas je bila že leta 1942 dvakrat bombardirana in požgana. Ob osmi obletnici požiga posvečam te vrstice Gabrčanom, ki vse leta težke borbe niso klonili, ampak so vztrajali do konca.

Takoj, ko so se partizani pojavili v Gaberju, bilo je menda meseca maja 1942, jih je ljudstvo sprejelo kot svoje najboljše prijatelje. Fantje, domačini so začeli razmišljati, kako bi se tudi oni priključili borcev. Takoj so začeli sodelovati z njimi, jim pomagali z obveščevanjem, mladinke pa so partizanom kuhale in prale. Prav veselo je bilo, ko so se zbrale gručice deklet in fantov na dvorišču pri Gendecih, kjer so navadno lupili krompir.

Poleti leta 1942 se je v vasi naselil štab krškega odreda. Počutili smo se, kot da se nahajamo na okupiranem ozemlju. Vsak večer se je razlegala po vasi priljubljena partizanska pesem, katero smo poslušali z nekim posebnim veseljem, saj je bilo v nji toliko lepega in bodrilnega. Ni pa bilo povsod tako kot je bilo pri nas v Gaberju, kjer smo bili kot eden mož. V sosednjih vaseh, zlasti v smeri proti zahodu (Hrušica, Dolž, Stopiče, Št. Jošt itd.), so sicer vedeli za partizane, katere pa niso sprejeli kot svoje prijatelje. Rajši so verjeli bivšemu županu Bruclu, kaplanu in župniku iz Stopic in njim podobnim. Pojavili so se tudi odkriti izdajalci pod krinko borcev za vero. Sovražnik, ki se je že odkrito pojavil kot veren hlapec italijanskega okupatorja, je kaj hitro zvedel tudi za to, da se v Gaberju nahajajo partizani in za odnos Gabrčanov do njih. Pričeli so kovati zločinske načrte, ki so jih začeli kmalu tudi uresničevati. Prvi tak načrt je bil pripravljen in uresničen 4. avgusta 1942. leta. Na vse zgodaj zjutraj, ko so bili ljudje še večinoma v vasi, naenkrat zabrnijo nad vasjo italijanski bombniki in začnejo sipati bombe na vas, poleg tega pa so še regljale strojnice iz avionov, kot bi bila največja borba. Partizani so se v tem času nahajali ravno v zboru, a žrtev ni bilo mnogo, dasiravno je imel človek prvi trenutek občutek, da bo vsega konec, saj je vas strnjena, hiša do hiše. Vendar je bilo ljudstvo kar precej disciplinirano, nakar so nas partizani že prej opozarjali.

Že po nekaj dneh, to je 7. avgusta je bil ponovni napad iz zraka, in to popoldne. To je bila pač taktika Italijanov, misleč, da bodo ljudje nepripravljeni. Toda zavedali smo se situacije, v kateri smo se nahajali in odšli masovno v Gorjance. Tako ob drugem napadu ni bilo nikogar v vasi ter zato tudi žrtev ne. Od tega časa so se vsi vaščani ponoči in podnevi zadrževali po Gorjancih in po zidanicah v Gabrski gori. V Gabrski gori smo imeli organizirano obveščevalno službo, da nas ne bi sovražnik iznenadil. Tako zadržanje naših ljudi pa je povečalo bes okupatorja in izdajalcev, kajti računali so, da bo ljudstvo hlapčevsko povесilo glave že ob prvem udarcu, kar se pa ni zgodilo. V tem času se je pa tudi že pojavila oborožena grupa izdajalcev pod imenom »legija smrti«. Plašili so nas z vsemi mogočimi in nemogočimi stvarmi, da bo strahotno bombardiranje vseh Gorjancev iz avionov in artilerijo, nato bodo metali plin, zatem pa pride taka ofenziva, ki bo vsak list obrnila in bo nemogoče, da bi kdo ostal živ. Še danes ne morem razumeti, kaj nam je dalo toliko moči in vere v zmago, da nismo klonili. Čutili smo, da so gorjanski gozdovi naše varno zavetje, saj se sovražnik ni upal v nje. V trajnem spominu nam bodo ostale skalne votline Gospodična, Jelensko in druge.

V jeseni leta 1942 je bila legija smrti, takrat že imenovana bela garda (Be-ga) že precej organizirana in to v okolici Stopic. Sovražna propaganda je napela vse svoje sile, računajoč, da bo tako mogoče odvrniti zavedne ljudi od sodelovanja z NOB. Začeli so s požiganjem in pobijanjem ljudi. Toda ljudstvo ni nasedlo. Vedno bolj je bežalo v hosto. Tako so ob priliki, ko so v jeseni prvič prodrli belogardisti v vas, našli isto prazno. To je bila tudi edina sreča, kajti divjali so kot zverine in bi prav gotovo ne šlo brez žrtev, saj so govorili, da morajo pobiti vse do zadnjega Gabrčana.

Ko so uvideli, da s tako taktiko ne opravijo ničesar, se je prvi naval polegel, taktiko so spremenili in ljudi, razen nekaj organiziranih pustili pri miru. Tako so se ljudje iz Gorjancev začeli spravljati v vas, ker se je bližala zima in premisliti je bilo treba kam s tolikimi otroci, starci, ženami in drugimi pozimi v hosti. Počasi smo se spravili v vas, pospravili tudi poljske pridelke in pričakovali, da nas bodo vsaj nekaj časa pustili pri miru, toda pokazalo se je drugače.

Bilo je meseca novembra 1942. Komaj nekažkrat smo spet spali v hišah in posteljah, ko je prišel dan, ki bo slehernemu Gabrčanu ostal v spominu. 19. novembra je bilo določeno, da se delijo v Gorjancih drva. Gorjanski gozdovi so že bili v oblasti partizanov, zato je tudi drva delila nova ljudska oblast, zato določeni aktivisti. Skoro od vsake hiše je šel nekdo, da dobi določeno količino drv, šli so predvsem možje. Kar naenkrat, nekako ob deveti uri začne v vas streljati artilerija. Ljudje so ob takih prilikah navadno zbežali iz vasi v zaklonišča, ki smo jih imeli izven vasi; tako se je zgodilo tudi ta dan. Kmalu za streljanjem smo zapazili, da je vas obkoljena od belogardistov. Prišli so iz vseh strani, iz Novega mesta, Dolža, Št. Jerneja in drugih postojank v dolini Krke. Tisti, ki so šli v Gorjance po drva so že v hosti naleteli nanje. Kar naenkrat jih je bilo po vsej vasi polno. Najprej smo mislili, da bodo začeli loviti moše in fante, ki jih je bilo precej doma, a kmalu so začeli govoriti, da bodo požgali šolo in gasilni dom. Naša hiša je stala na kraju vasi, zato tudi nismo točno vedeli, kaj se v vasi godi. Kar naenkrat priteče iz sredine vasi ena izmed Bojančevih deklet s polnim naročjem obleke naravnost v našo hišo. Začela je pripovedovati, da pravijo belogardisti, da bodo vse požgali. Nekaj časa se prerekamo, pri nas smo namreč trdili, če bodo katero hišo zažgali, bodo našo med prvimi, ker je bil takrat moj brat že štiri mesece v partizanih. Bili pa smo vedno pripravljeni, če kaj pride, da hitro pobereмо in gremo, tako smo imeli nekaj stvari, predvsem obleke in hrane pripravljene tudi sedaj. Belogardisti so se podili po vrtovih kot podivjane zverine, kar naenkrat pa zaslišimo, ko je neki belogardist pripovedoval naši sosedu, s katero sta se poznala, bil je iz G. Cerovca, ali po domače iz Ušč, naj hitro nosi iz hiše, ker bodo požgali. Ona hitro opozori svojega moža, ki pa ni hotel takoj verjeti, da bo to res. Tudi jaz sem hitro opozorila naše domače. Ne vedoč kaj bi, smo gledali kje bomo kaj zgrabili in vrgli iz hiše. V tem pa že zaslišimo glas njihovega komandanta, zloglasnega belogardista Zelingerja iz Dolža, ki je kričal: Pet minut odloga, kdor si hoče kaj rešiti, požgali bomo do zadnjega svinjaka vse. Bilo res ni več kot pet minut, ko so že zagorele prve hiše delovnih Gabrčanov, ki so si s svojimi žulji napravili streho za svoje otroke, katere pa so se po zaslugi teh propalic sedaj spremenile v pepel. Pri požiganju vasi so bili sami belogardisti, Italijanov takrat ni bilo med njimi. Govorili so, da smo lahko srečni, da so prišli sami, kajti če bi prišli Italijani, bi do tal razdejali vso vas, oni pa bodo požgali samo hiše.

Bilo je grozno gledati, kako so ognjeni zubli uničevali naše domove. Toda ne samo to, pod streho so bili vsi poljski pridelki, ki jih je ogenj uničil in zima je bila pred vrati. Kar pa je bilo najbolj žalostno, je bilo to, da je bilo pri tem delu mnogo takih, ki smo jih poznali, ker so bili iz sosednjih vasi. Hodili so pokoncu, kot da so gospodarji celega sveta in kot, da bi to tudi vedno bili. Zažganih je bilo kakih petdeset hiš, točnega števila se več ne spominjam, tri pa so bile požgane že poleti ob priliki italijanske hajke, nekaj pa jih je bilo že porušenih od bombardiranja. Matere z otroci so jokale, nekateri so preklinjali, drugi pa molče stiskali pesti in teh* je bilo največ, ki so natihome kovali načrte, kako bi se maščevali.

Ko sem šla zvečer v mraku nad vasjo proti Gabrski gori, sem obstala na griču nad vasjo in zrla na kupe žarečega oglja, ostanek naših domov, kar je prišlo v mraku še bolj do izraza in tesno mi je postalo pri srcu, ko sem mislila, da nimamo kam pod streho.

Bolečina moje matere je bila tisti dan večja, ko je videla, da je neki belogardist iz Hrušice nosil površnik mojega brata, za katerega smo zvedeli, da je bil pred dobrim mesecem ranjen ob napadu na Dolž, nekateri pa so celo govorili, da je bil ubit. Ob tej priliki smo še bolj verjeli, da je resnična druga vest. Podobno so doživele tudi druge družine v vasi.

Po tem dogodku je prišla enotnost vasi še bolj do izraza kot kdaj koli prej. Tisti, ki so bili toliko srečni, da jim ni pogorela hiša, so prav radi vzeli pod streho svojega soseda in mu ponudili kosček kruha. Stanovalo je po več družin v eni hiši, a boljše rečeno v eni kmečki sobi. V tisti hiši, v kateri smo stanovali mi, so bile tri družine skupno s štirinajstimi člani, vsi v eni sobi, a smo se dobro razumeli.

Sovražnik je mislil, da bode s požigi in terorjem strl voljo ljudstva, toda ni mu uspelo. Kmalu je začel govoriti, da je Gaberje centrala dolenskega komunizma. Čas je pokazal, da so ljudje pod Gorjanci odločeni, da

se borijo na življenje in smrt za osvoboditev. Najprvo so začeli odhajati masovno v vrste partizanov fantje, saj jih je v eni sami februarjski noči odšlo iz Gaberja dvaintrideset, tisti pa, ki smo ostali doma, smo delali v zaledju, saj je bilo za vsakega, ki je hotel delati, dovolj dela. Oni, ki so nam požgali domove so čutili, da se vedno bolj bliža čas obračuna za njihovo delo.

Ko je jeseni leta 1943 propadla Italija, so odšli v brigado tudi možje in očetje, da tudi oni dajo svoj delež. Število borcev iz naše vasi se je približalo številki 150. Pa tudi tisti, ki zaradi starosti ali bolezni ter matere z otroci, ki niso mogli v borbo so dali svoj delež. Marsikateri partizan je prejel iz rok gabrških mater košček kruha, skodelico toplega mleka, ali kaj podobnega. Ob takih trenutkih so navadno dejale: Prav rada vam dam

kruh ali kar imam, saj tudi moji prejemaajo kruh iz rok drugih zavednih mater.

Tako so potem minevali dnevi v težkih borbah, a tudi marsikateri vesel trenutek je bil med njimi, ki so ga nam pripravili naši borci. Vedno bolj se je približeval čas, ko nam zasije svoboda.

Svoboda je bila izvojevana, sovražnik je prejel plačilo za svoje delo. Čez petdeset najboljših Gabrčanov je žrtvovalo svoje življenje, med temi nad polovico mladih fantov, polnih življenja. To priča spomenik, ki stoji sredi vasi, na katerem so vklesana imena vseh teh, katerega so jim v oddolžitve postavili vaščani leta 1946. Težko nam je ob tem spominu, ker bi lahko z nami uživali svobodo, toda ponosni smo nanje in bomo to, za kar so oni dali življenje, znali tudi čuvati.

PISMA ŠPANSKEGA BORCA

Napisal VIKTOR JAZBINŠEK

(Konec)

Na tej fronti so republikanci začeli kopati podzemelske rove, vanje polagali dinamit in na ta način uničevali objekte sovražnika. Našli smo komandirja tega sektorja in ga vprašali po Jugoslovanih. Povedal nam je, da so ravno tisto noč premestili internacionalce v Casa del Campo, ki je bolj južno od Ciudad Universitaria. V pol ure sva bila z avtom tam. Zopet sva pokazala dovoljenje, dobila spremljevalca in odšla peš k linijam.

Tu pa je izgledalo malo drugače. Fronta je šla skozi madridski park in kar neverjetno se mi je zdelo, da sem se tod še pred dobrima dvema mesecima sprehajal v veseli družbi. Sedaj pa so bili povsod skopani strelski jarki, napeljane žične ovire in skoraj vse drevje je že polomljeno od granat. Parka ni bilo več spoznati, tako se je vse spremenilo. Tudi na tem sektorju je nastalo zatišje, le tu pa tam je bilo slišati kak strel iz puške. »Tišina pred viharjem,« je pripomnil oficir, ki naju je spremljal. »Kmalu se bo ples začel.«

Jugoslovane sva kmalu našla. Bilo jih je četa 140 mož, veselo so naju pozdravili in našla sva tudi nekaj znancev med njimi. V rovu so nas pogostili s konjakom in cigaretami in razume se, da smo bili v živahnem razgovoru. Oni so nas vpraševali o extramadurski fronti, midva pa nje o tukajšnji. Pravili so nama, da so zjutraj že na vse zgodaj, ko so se komaj malo uredili, kajti prišli so šele to noč sem — odbili dva močna napada Marokancev in tankov. Imeli so precejšnje izgube, med padlimi je bilo tudi nekaj mojih znancev. »Pa smo jim tudi mi dali popra,« je s smehom pravil neki Slovenec iz Celja. Pokazal je pred žične ovire in res je tam na travniku ležalo mnogo trupel Marokancev in močno je zaudarjalo po krvi.

Imeli smo si mnogo povedati in nismo opazili, da ura teče. Nekako ob pol dvanajstih so začeli grmeti topovi z one strani in granate so začele deževati pred našimi postojankami. Najprej bolj daleč, potem pa vse bliže. Dim nas je popolnoma pokril in zaradi eksplozije izstrelkov smo postali vsi gluhi. Da bi sedaj odšla ni bilo misliti, zato sva ostala v strelskih jarkih, dokler se ni »nebo zvedrilo«. Nič kaj prijetne minute niso bile to. Granate so padale tako na gosto, da sem mislil, da nihče ne bo ostal živ in vendar to še ni bilo najhujše. Eno uro je trajal ta pekel, pa smo imeli v tej četi samo štiri mrtve in 11 ranjenih.

Taborišče španskih borcev v Franciji

Nenadoma je artilerijski ogenj za nekaj minut utihnil in ko se je zopet začel, so padale granate daleč za nami, da bi naše rezerve ne mogle nam na pomoč. To je pomenilo napad. In res smo takoj opazili šest tankov, ki so precej hitro lezli proti nam. Za njimi je prodirala gosta vrsta marokanske pehote in falangistov. Bilo jih je kakor pravimo kot listja in trave. Približali so se s kriki: »Franco, Franco!« Za nami se je oglasila naša baterija in začela biti po fašističnih tankih. Iz naših jarkov pa so se oglasile puške in mitraljezi, ki so neprestano drdrali svoj ta-ta-ta. Naš komandant je takoj zgrabil za puško in začel streljati z drugimi, jaz pa, ki sem bil ranjen v roko, nisem imel drugega dela kakor opazovati potek boja. To pa je prekleto neprijetno v takih trenutkih.

Močno neprijetno je stati brez posla in gledati, kako prihajajo Marokanci in tanki vse bliže in bliže. Drugi tega ne občutijo toliko, kajti vojaki streljajo, bolničarji previjajo ranjence, komandirji dajejo razna povelja. Da bi vsaj nekaj počel, sem poiskal zaboj limon (majhnih ročnih bomb, ki imajo obliko limone) ter jih raznašal po rovu vojakom. Boj se je nadaljeval z vso srditostjo. Streljanje iz puške me je spominjalo na čase, ko smo otroci tekli mimo železne ograje in s palico vlekli po njej. Strojnice so regljale brez prestanka tako, da je voda v hladilnikih zavrela. Marokanci, ki so prihajali v gostih trumah, so cepali kot muhe. Toda kljub temu so šli naprej. Bili so zelo vztrajni in dobri vojaki. Tanki so že čisto blizu streljali na nas. Za nami se je začulo suho ostro pokanje. To je bil naš antitankovski top, ki je streljal v fašistične tanke. Ciljal je zelo točno in kmalu je iz enega tanka švignil plamen in črn, gost dim. Vnel se mu je bencinski rezervar. Okrenil se je na stran in tako obstal. Gorelo je iz njega skoraj celo uro. Posadka treh mož je zgorela v njem. Nič kaj prijetna smrt. Tega mnenja so bili, kakor je kazalo tudi tenkisti v ostalih tankih, kajti kakor hitro je švignil plamen iz prvega tanka, je ostalih pet obrnilo in v diru so se podili nazaj. Med tem so Marokanci prišli že pred naše žične ovire in kričanjem: »Franco, Franco!« planili naprej in začeli s puškinimi kopiti trgati žično ograjo. Streljanje z naše strani je na mah utihnilo. Vsak je zgrabil za ročne bombe s katerimi smo obsuli Marokance. Tu pa je bilo dela tudi že zame, kajti desna roka je bila zdrava, obroček, ki pa ga je treba potegniti iz bombe, preden se ta vrže, sem trgal kar z zobmi. Takega sprejema Marokanci niso pričakovali. Prej so bili vajeni, da je vse pobegnilo iz republiških jarkov, brž ko so se blizu njih pojavili. Sedaj pa so jim internacionalci pokazali, da se lahko zgodi tudi drugače in ko se je to nekajkrat ponovilo, so izgubili precej korajže. Čeprav jih je že prej padlo mnogo od naših krogel vse to ni bilo nič pred učinkom, ki so ga napravile med njimi naše bombe. Dobesedno na kupe jih je ležalo pred žičnimi ograjami, kar pa jih je ostalo živih, so planili v beg. Tedaj pa je bila dana komanda »V protinapad!« Iz vseh naših rogov so skočili republikanski vojaki in začeli preganjati bežeče Marokance. Jaz sem ostal pri bolničarjih in jim pomagal, kolikor sem mogel pobirati ranjence naše in njihove. Enako tudi Srb, ki zaradi noge, ni mogel teči. Sicer pa so se tudi naši skoraj vrnili in pripeljali s seboj 8 ujetih Marokancev, ki so se zmedeno smehljali in pozdravljali »Salud, camarada« (Zdravo, tovariš!) in pri tem (stiskali) dvigali stisnejo pest v zrak. Taki so bili vedno, najprej so streljali na nas do zadnjega patrona, ko pa so prišli v ujetništvo, so se napravili neumne. Naši fantje in še bolj Španci so bili nanje kar divji in bi jih najrajši

rakoj pobili. To pa ne brez vzroka. Pred nekaj dnevi so namreč Marokanci na nekem sektorju predrli lniijo, s protinapadom so bili zopet vrženi nazaj, ko so se naši vrnili, so naši svoje prijatelje, ki so branili ta sektor, strašno razmrcvarjene. Med njimi je bilo tudi nekaj naših bolničark, katere so Marokanci najprej zlorabili, nato pa poklali. Vse to so imeli naši fantje pred očmi, ko so videli ujete Marokance in komisar je imel mnogo opravka z njimi preden jim je dokazal, da to ni naš način maščevanja in da tudi nič ne koristi. Čeprav neradi, so vendarle pustili, da ujetnike odpeljejo v štab. Med tem je streljanje s topov prenehalo in kazalo je, da bo za tisti dan dovolj. Od zadaj so prinesli hrano in midva sva jedla pri njih. Bilo je že skoraj štiri popoldne in torej čas za odhod. Poslovala sva se od naših fantov in komandir se nama je zahvalil za pomoč. Težko ranjene so med tem že odnesli, le lažje ranjeni so še čakali, da pridejo na vrsto za prevezo, v kolikor jih še niso drugi obvezali. V nek stranski rov pa so položili naše padle, ki jih je bilo na žalost tudi precej. Največ so jih pobili tankisti. Njih trupla so potem ponoči odpeljali na pokopališče internacionalnih brigad v Madridu. Šele, ko sva bila v mestu, sva se popolnoma zavedla, da je bilo na vse zadnje vražje »vroče« v Casa del Campo. V hotelu pa sva se mogla prepričati, da res izgledava, »kot da bi prišla iz strelskih jarkov.« Bila sva vsa blatna od dima in precej krvava od ranjencev, ki sva jih pomagala nositi. V hotelu so bili takih prizorov seveda že vajeni. Medtem ko sva se kopala, so nama že očistili obleko za silo in tako sva bila zopet za med ljudi. Avto s katerim bi se morala odpeljati iz Madrida, še ni bil pripravljen in tako sva imela čas do poznega večera. Znanci so bili vsi na fronti in da se ne bi klatila po cestah, sva šla v kino. Tu sva imela priliko videti podobne stvari, kakor malo prej v resnici le s to razliko, da si tu mogel komodno sedeti in gledati brez skrbi, da te kaj zadene, razen če bi zopet priletela sovražna avijacija. Toda vse je ostalo mirno. Ko sva se vrnila v hotel, so nama povedali, da je avto že pripravljen in da se po večerji odpeljemo.

Ob pol enajstih zvečer naju je prišel iskat avto. Vlak je sicer vozil iz Alcazarja de San Juana v Valencijo šele ob četrta na tretjo, toda na cesti iz Madrida je zelo velik promet, posebno ponoči, zato avtomobili ne morejo voziti z vso brzino. Zadnji čas je bil torej, da smo krenili. Komaj smo bili zunaj mesta, je že bil zopet alarm. Šofer je ugasnil luči in vozil počasi dalje, nad Madridom pa so veliki snopi svetlobe iz žarometov brskali po nebu za sovražnimi letali, vmes pa so se videli bliski protivzgonske artilerije, ki so eksplodirale v zraku. Grmenje topov se je slišalo vedno slabše, kolikor bolj smo se oddaljevali od mesta. Toplo zavita v odeje sva oba kmalu zadremala in ko naju je šofer zbudil, smo že bili v Alcazarju. Tudi vlak je stal na postaji in kakor je bilo pričakovati — nabito poln. Vendar se je glede na to, da sva bila ranjena, takoj našlo mesto za naju. V taki gneči seveda na spanje ni bilo več mogoče misliti in tudi prevroče je bilo. Sicer pa se je bližalo jutro. Ko smo se pripeljali v Albacete, se je že začelo svitati, a ko smo prišli do Chincille, se je že pokazalo sonce. Na vožnji iz Alcazarja v Madrid je bila noč, zato pa sem si to pot bolj natančno ogledal pokrajino. Do Almance ni bilo nič posebnega. Nevisoki kameniti hribi poraščeni z grmovjem, po dolinah sem in tja njive in vasi, mest pa malo. Nekaj pred Almanco se pa slika čisto spremeni. Tu se začenja valencijska pokrajina, ki jo je sam vrt. Povsod so pomarančni nasadi, drevesa se kar lomijo pod težo sadežev, ki so že zreli. Vmes so polja riža, ki pa je bil v tem mesecu že požet. Tudi drugih vrst sadnega drevja, kakor breskev, marelic, češenj je v izobilju, toda prevladujejo pomaranče. Do 25 milijonov jih zraste vsako leto v tej pokrajini. Kdor je bil kdaj v španskem Levantu, t. j. v španskih pokrajinah ob Sredozemskem morju, ga ne pozabi nikoli več. Podnebje je zelo milo, proti jugu (Cartagena, Almeria, Malaga) pa zelo vroče. Snega tu ne poznajo, mraza v našem pomenu tudi ne, še dež pada zelo na redko. Lepi so španski sončni dnevi, a najlepši so v Levantu. Vse do Valencije se nisem umaknil od okna. Ob eni popoldne se je vlak ustavil na Estacion del Norte. Tu smo torej daleč proč od grmenja topov, brnenja avionskih motorjev, drdranja strojnih pušk in vsega, kar sem bil doživel zadnje čase. V Valenciji je bilo tedaj še mirno, mesto ni doživelo še nobenega bombnega napada. Tu je bilo še vsega dovolj in poceni. Še na zunaj se je malo poznalo, da divja v Španiji že peti mesec državljanska vojna in da v Madridu zaradi težav v transportu vlada že stiska za živila. Valencija živi še brezskrbno, veselo bi rekel, kajti razlika v tem pogledu z Madridom je res velika. Toda tudi tu ni čisto mirno. Nekaj dni prej nego sem prišel v Valencijo, so bili tu neredi. Skupina petokolonašev, ki se je vtihotapila v anarhistične organizacije je napadla delavski dom Plaza Tetuan, toda bili so brez težav odbiti in razoroženi.

Že drugi dan nato je bilo vse mirno. Ob prihodu še nisva vedela v katero bolnico naj greva. Ker so bili vsi avtomobili rekvirirani, sva vzela izvoščka in se odpeljala v Comandancia Militar. Tu so nama rekli, naj si sama izbereva bolnico. Nama pa je bilo seveda vseeno v katero. Med tem so telefonirali iz Gobierno (deželna vlada), naj se javiva tam in v ta namen so poslali avto po naju. Radoveden sem bil, kaj hočejo tam od naju. Predstavili so naju predsedniku Corteza, to je španskega parlamenta, Martinezu Barriosu in podpredsednici Dollores Ibarruri. Sprejeta sva bila zelo pristrčno, posebno velik vtis je na naju napravila ga. Ibarruri, ki je v Španiji in drugod splošno znana pod imenom »Passionaria«. Je to krepka žena, soproga rudarja iz Asturije in bivša kuharica. Tedaj sem jo sodil, da ima kakih 45 let, je zelo inteligentna, pogumna in med ljudstvom izredno priljubljena. Sijajna govornica je, kakor sem imel pozneje priliko prepričati se. Ko je Božo (komandant Srb omenil), da sva imela smolo, ker sva bila tako kmalu ranjena, se je nasmehnila in odgovorila, da to nič ne de in da se je njej komandant extramadurske fronte zelo pohvalno izrazil o nas. Glavno je sedaj, da se dobro odpočijeta. Predlagala je, da naj greva v bolnico, ki jo je ona ravno organizirala in ki nosi njeno ime. Obljubila nama je, da naju bo poiskala in poskrbela, da nama ne bo nič manjkalo. To obljubo je potem tudi izpolnila, kjub temu, da je bila prezaposlena, z bolj važnimi opravki. To nama je zelo laskalo. Njen simpatični obraz se mi je neizbrisno vtisnil v spomin. Hospital Passionaria, kamor so naju potem odpeljali z avtom, je bil na Cala Sagunto, skoraj na robu mesta v poslopju, kjer je bil preje Convento (samostan). Samo drugo nadstropje je bilo že preurejeno za bolnico, spodaj pa so še delali zidarji. Tudi ranjencev je bilo še zelo malo. Tu sva našla Romana Hrvata, ki ni maral z nama v Madrid. Soba v kateri sva se namestila, je bila svetla, postelje čiste in zdravniško osebje zelo prijazno. Le bolničarke niso tu bile profesionalke, temveč dekleta, ki so se pred nekaj dnevi prostovoljno prijavila za to delo in seveda še niso imela prakse pri tem poslu. Nam to ni bilo na poti, ker so bile naše rane bolj lahke in smo lahko sami hodili okoli. Težje je bilo za težko ranjene, ki so začeli prihajati izpod Madrida. Toda dekleta so bila vztrajna in so se kmalu izvežbala. Težak poklic je to in je treba mnogo požrtvovalnosti, predvsem pa krepkih živcev in veliko potrpežljivosti. Kar se mene tiče mi je zdravnik dovolil, da smem vsak dan v mesto po zdravniškem pregledu, ker sem bil ranjen v roko. Božo in Roman, ki sta bila ranjena v nogo, sta se morala za vsak izhod v mesto potegovati, včasih tudi po dva dni, preden jima je zdravnik to dovolil. Zame so se tedaj začeli prav lepi dnevi. Čeprav nismo dosedaj dobili nobene plače, sem imel nekaj denarja, ki sem ga prinesel s seboj in ga na fronti nisem mogel porabiti. Vreme je bilo lepo, čeprav je bil že november. Bilo je toplo kot pri nas v mesecu maju in je tako ostalo skozi vso zimo, le v decembru je bilo nekaj dni deževno. Mraza pa ni bilo blizu. Hrano smo imeli v bolnici dobro, mleko vsako jutro, predpoldne in opoldne. Pri kosilu in večerji smo vedno dobili vino in pomaranče. Kruh je bil vedno bel, črnega v Španiji sploh niso poznali, kakor se mi zdi. Razume se, da sem izkoristil priliko in si dobro ogledal Valencijo, se učil špansko in se seznanil z ljudmi. Začel sem tudi redno brati španske časopise in šlo je lažje kakor sem mislil. Vsako jutro sem šel v bufet na drugi strani ceste na vermut in na churros, pecivo podobno našim flancatom, le da so cvrti na olju, kajti masti v Španiji skoraj ne poznajo, mažejo jo le na kruh. Poleg naše bolnice je bila vojašnica 5. polka in tam sem našel nekega Hrvata iz Karlovca, ki je prišel v Španijo že pred vojno. Z njim sva si ogledala mesto. Valencia del Cit (to je njeno polno ime, kajti na portugalski meji je še ena Valencia del Ancantara) ima 350.000 prebivalcev. Ne leži čisto ob morju, kar je do pristanišča dobre 3 km, toda do tja vozi tramvaj in še dve železniški progi. Zraven pristanišča, ki se imenuje Grao, je še letovišče Malvarosa. Valencia sama pa ima vele mestni videz le v središču. Tu je predvsem lep trg Plaza Emilio Castellar, obdan z vseh strani z visokimi palačami. Sredina trga je malo nižja od ulic od nje in služi za sprehajališče. Pod njim je podzemeljski Mercado de Flores (cvetlični trg). Mesto se ne imenuje zaman »Valencia, tierra de los flores«, kajti tu lahko dobiš cvetja vseh vrst. Ta tržnica je nekaj izredno lepega. Zaradi obilice cvetja diši tukaj kot v parfumeriji. Malo naprej je glavni kolodvor Estacion del Norte, takoj poleg njega pa Plaza de toreros (t. j. arena za bikoborbe), ki ne manjka v nobenem španskem mestu. Od tu proti reki vodi Paseo de Colon, široka ulica, ki ima na obeh straneh nasajena pomarančna drevesa. Ravno v tem času so bila polna zrelih pomaranč, toda nihče, tudi otroci se jih ne dotaknejo. Vzponredno z njo teče Gran via, ki je še mnogo širša, ker ima na vsaki strani široko asfaltno cesto, v sredi pa je lep dvored in park, ki se nadaljuje

na drugi strani reke pod imenom Alameda in vodi k pristanišču. Lepa je tudi Calle dela Paz (t. j. ulica miru). Stari del Valencije pa je kot vsa južna mesta, hiše zgnetene skupaj, ulice ozke in krive. Reka, ki teče skozi Valencijo (Turia ali Guadalviar) ima zelo malo vode in je zato v njeni strugi polno vrtov. Tramvajska mreža je zelo gosta in vodi na vse strani daleč iz mesta do 20 km, ker je v okolici mnogo velikih vasi. Na splošno je Valencija zelo prijetno mesto, čeprav se ne more meriti z Madridom ali Barcelono in ima zelo lepo okolico. Seveda je tu še mnogo drugih zanimivosti, toda bilo bi preobširno jih vse po vrsti opisovati. Omenim le še veliko število pocestnih muzikantov, ki z vozičkom prevažajo svoje orkestrione (lajne) po ulicah in igrajo po vseh voglih vesele španske pesmi. Bil sem seveda več v mestu, kakor v bolnici, kjer me tudi niso preveč pogrešali. Bil sem večkrat v gledališču. Najprej pri nas na dvorišču, kjer so v veliki dvorani imeli delavci gledališče »Maksim Gorki«. Prvi komad, ki sem ga videl je bil »Morena Clara«. Pozneje sem ga videl tudi v filmu z Imperio Argentino v glavni vlogi. Godba, ples in pesmi so mi zelo ugajali, vsebina pa nič posebnega. O španskem gledališču moram reči to, da zastaja za našim. Opere sploh nimajo in le v večjih mestih gostujejo pozimi inozemske operne skupine. Veseloigre igrajo izborno, balet in godba so tudi dobri, dekoracije in kostumi pa precej borni. Komadi so včasih precej mastni ali kakor se to uradno imenuje nemoralni. Posebnost španskega gledališča so »zarzueles«, t. j. spevoigre. Vzrok za slabo stanje španske gledališke umetnosti je to, da je v privatnih rokah, pri čemer gre bolj za dobiček, kakor pa za pravo umetnost. Med vojno so bila sicer gledališča v rokah delavskih strokovnih organizacij, toda stvar se ni dosti spremenila, ker je bilo mnogo bolj važnih stvari. Šele 1926 so odprli državno gledališko šolo, ki naj bi stanje izboljšala. Bolje je bilo s kinom, kjer so predvajali mnogo novih ruskih filmov. Vsa gledališča in kinematografi so bili vedno polni, ker so ljudje sedaj več zaslužili. V bolnici smo imeli dovolj obiskov, prišla je tudi žena komandanta fronte, ki je dala vsakemu nekaj sto peset. Vlada pa je vsem ranjencem izplačala odškodnino, tako da sem dobil tudi 200 peset. Sicer pa sem rabil zelo malo denarja, ker so Španci zelo gostoljubni. Kolikokrat se mi je zgodilo v kavarni ali restavraciji, da mi je natak, kar sem hotel plačati, rekel: »je že poravnano«, ne da bi vedel kdo je plačal za me. Ščasoma mi je postalo to nerodno, tako da sem natak, karju vnaprej naročil, naj ne sprejme, če bi kdo hotel plačati zame.

Hitro so mi tekli dnevi v prijetnem pohajkovanju po Valenciji. Bolnica se je vedno bolj polnila z ranjenci iz Madrida in Teruela. Že nekajkrat sem prosil primarija, naj me odpusti iz bolnice, da bi napravil mesto drugemu, ki je bil bolj potreben, pa me ni hotel pustiti, dokler se rana čisto ne zaceli. Moral sem torej ostati še nekaj dni.

Nekoč sva odšla z Božom na obisk v vojašnico, kjer je bil nastanjen bataljon »Čapajev«, ki je bil sformiran iz pravkar došlih prostovoljcev. Bataljon je bil narodnostno zelo mešan, v njem so bili Avstrijci, Poljaki, Jugoslovani, Bolgari, Turki itd. Komandir je bil Jugoslovian, bivši avstrijski oficir. Škoda, da je že v prvi bitki pri Teruelu padel. Bil je zelo sposoben in hraber, vsi vojaki so ga zelo radi imeli. Bataljon je bil dobro oborožen in je imel tudi precej tankov. Ko sva z Božom prišla v kasarno, so nas vojaki obsuli z vprašanji. Za nje sva bila midva že veterana in ker so že v časopisih brali o naši skupini, so gledali na naju z velikim spoštovanjem. Vsi so bili zelo navdušeni in nestrpni. Bali so se, da bo vojne prej konec, preden bodo prišli vsi na fronto. Enega sem videl kako je z zaprtimi očmi razstavljal in sestavljal strojno puško. Na kratko sva jim razložila položaj na frontah ter jih prepričevala, da na žalost vojne še ne bo kmalu konec in da bodo imeli še preveč prilike pokazati svoje junaštvo. V zvezi s prihodom tega bataljona v Valencijo sem imel priliko spoznati še eno dediščino starega režima, ki jo republikanska vlada ni mogla odpraviti. To so bile javne hiše. Bila sva namreč naprošena, da v civilu malo kontrolirava, kako se obnašajo prostovoljci po mestu in na ta način sem imel priliko spoznati Španijo tudi s te strani. Kar se tiče prostovoljcev, so nekateri zahajali tudi v te hiše, kar seveda ni bilo prepovedano. Obnašali so se dostojno in niso dajali vzroka za pritožbe. Nikdar pa ne bi prej verjel, da je v Valenciji toliko javnih hiš. Pozneje sem se prepričal, da je tudi podnebje v Španiji tako. Pojav pa je začel izginjati, ker si je republikanska vlada mnogo prizadevala, da izboljša položaj španske žene. Če bi zmagali mi, bi to zlo seveda izginilo. Toda tudi v tem primeru sem mogel opaziti v tem pogledu eno izmed dobrih strani španskega ljudstva. Namreč spoštovanje do žene sploh. Iz radovednosti sem nekoč pokukal v take lokale v Parizu in drugih večjih evropskih mestih in lasje so mi stopili po-

koncu, kar se tu lahko vidi. Seveda temu niso krive prostitutke same, marveč družba in red, ki jim ne nudi poštenega zaslužka. V Španiji pa ima tudi prostitucija milejšo in neko bolj dostojno obliko. Razume se, da sem jaz v take lokale zahajal samo službeno in se nisem zmenil za ženske v njih. Od začetka so tudi po vseh kioskih prodajali razne mastne fotografije in knjige, kar pa je republikanska vlada kmalu prepovedala. Toda dovolj o tem.

V bolnico so pripeljali nekega zamorskega dečka, doma iz Španske Guinije v Afriki, ki je bil lažje ranjen pri Teruelu. Izgledalo je, da je bil prvič med belimi ljudmi in se je od začetka bal pomoliti svojo črno glavo izpod odeje. Ko pa je videl, da smo vsi prijazni z njim, je postal bolj domač in imeli smo mnogo zabave z njim. Špansko je znal slabo, izborno pa je znal zamorske ples in tudi pel nam je vedno svoje zamorske pesmi. Obiskal nas je tudi Roman (Slovenec), ki je bil z nami v Extramadura. Ker je bil že prej mornariški oficir, so ga poslali v Cartageno na podmornico s katero je odplul v Bilbao. Pozneje mu je bomba iz aviona potopila podmornico, toda on se je rešil iz Giona in se je čez Francijo vrnil v Osrednjo Španijo. No pa o tem pozneje. Konec decembra 1936 se mi je rana zacelila in zdravnik mi je dovolil, da odidem iz bolnice. Moral pa sem še 14 dni prihajati vanjo na električno masažo, ker sta mi omrtvela dva prsta na levi roki zaradi rane. Mnogo pa to ni pomagalo, ker jih še sedaj ne morem rabiti. Istočasno z menoj sta odšla z bolnice tudi Božo in Roman. Kot bi se domenili smo vsi trije ozdraveli hkrati. Treba pa se je bilo ločiti. Božo je postal major in komandant španskega bataljona na fronti pri Toledu, Romana so poslali v Albaceto, jaz pa sem moral še 14 dni ostati v Valenciji, zaradi masaže prstov. Nič še nisem vedel kam me bodo poslali. Stanovanje sem našel pri nekem valencijskem kmetu, ki me je povabil, naj ostanem pri njem, dokler bom v Valenciji. Svojo hišo je imel blizu pristanišča. Pred vojno je imel samo malo večji vrt, republika pa mu je dala zemljo, ki so jo obdelovali v zadruzi, t. j. več kmetov skupaj. Družina je bila srednje velika. Oče je bil še trden in zgovoren možak, ki se je udeležil špansko-ameriške vojne na Kubi (1898) in je bil tam tudi ujet. Mati je bila tudi še krepka žena, najstarejši sin je bil malo mlajši od mene, že oženjen z dvema otrokoma, drugi sin še mlad dečko 14 let in tri hčere od petega do dvaindvajsetega leta. Vsi so bili zelo prijazni, samo dekleta niso znala ne brati ne pisati, v Španiji je namreč zelo malo šol in zato zelo veliko še nepismenih. Ni pa se jim to poznalo na zunaj, ker so se vse nosile po mestno. Bili so zelo gostoljubni, le žena najstarejšega moža je bila ljubosumna na svojega moža. Ni ga pustila, da bi šel z menoj po mestu in ga je imela čisto pod copato. Stara pa se je vedno opravičevala pred menoj, ker nima boljšega, da mi da jesti, kajti so pač revni kmetje. Reči pa moram, da mi pri njih ni bilo sile. Imel sem svojo sobo, dobro hrano, namreč ravno tisto, kar imam najrajši: riž, krompir, garbanzos (neke vrste španski fižol), meso vsak dan, prav tako vino in pomaranče, kolikor sem hotel. Oni so po kmečko jedli vsi iz ene skleda, meni pa so kot gostu dali na posebnem krožniku. Zjutraj sem imel belo kavo in bel kruh. Ko sem jim hotel plačati, o tem niso hoteli slišati, zato pa sem malima dvema večkrat kaj kupil. Postal sem pri njih čisto domač in tudi še pozneje sem pri njih večkrat spal, kadar sem prišel v Valencijo. Zelo pa so se bali aviacije in so si napravili na dvorišču svoj »refugio«, zaklonišče pred njimi. Bilo je izkopano globoko, toda vzdržalo ne bi niti majhne bombe od 50 kg, seveda ko so me vprašali za svoje strokovnjaško mnenje sem jim potrdil, da je refugio močan. Naj je bil že kakršen koli, nekaj mesecev pozneje jim je v resnici rešil življenje. Maja 1937 je na hišo in vrt padlo celih 9 bomb. Hišo in hlev je čisto razrušilo, živino vso pobilo, oni pa so ostali živi.

Bilo je prve dni januarja 1937. Do tedaj Valencija ni doživela še nobenega napada. Večkrat sem šel z dekleti v kino ali gledališče. Nekoč pa me starejši sin vpraša, če mi je všeč Concita, najstarejša med njimi, mislil sem, da me sprašuje kar tako in razume se, da sem rekel, da je čedno deklet, kar je tudi bila. On pa je kakor je bilo videti, to razumel čisto drugače in iz njegovega razgovora sem povzel, čeprav so med seboj govorili samo valencijsko, da me smatra že za bodočega zeta. Nekoč mi je naravnost rekel, da nima nič proti, samo počakam naj še, da bo konec vojne. Kar debelo sem ga pogledal. Z nobeno deklet nisem niti plaval in niti na misel mi ni prišlo, da bi se ženil. Bil sem zelo v škripcih, kajti ne vem zakaj bili so vsi čisto prepričani, da se imava s Concito rada. Obrnil sem vse v šalo, v nadi, da tudi Concita nima o vsej stvari nobenega pojma, in da se bo zadeva uredila sama po sebi. Kako pa sem se začudil, ko sem opazil, da tudi ona nima nič zoper to. Ta šment, kakšno kašo sem si

skuhal. Iz prve zadrege pa mi je pomagala fašistična križarka »Canarias«. Malo čudno se sliši, pa je le res. Po končani predstavi smo ob devetih zvečer šli iz kina, ko so nenadoma ugasnile vse luči in hkrati so zatulile sirene. Alarm! Prvi v Valenciji in zato je povzročil zmešnjave. Avtomobili so ugasnili svoje luči, toda namesto, da bi se ustavili, ali vsaj počasi vozili, so mnogi podili na vso moč in v desetih minutah je bilo kakih deset karambolov. Dekleta, ki so bila z menoj, so na vsak način hotela domov, čeprav so se zelo bale. Za mene to ni bilo nič novega, no pa pojdimo proti domu. V smeri od pristanišča je bilo slišati močne eksplozije, vendar se mi je zdelo, da so drugačne, kakor od avionske bombe. Tudi ni bilo slišati nobenega šuma avionskih motorjev. Ko smo bili na nekem trgu blizu pristanišča, od koder se je videlo morje sem razločno videl, kako se je precej daleč zunaj na morju močno zablistalo, sledil je močan grom in nekaj sekund nato drugi še močnejši. Sedaj mi je bila stvar jasna, fašistična bojna ladja (drugi dan sem bral v časopisu, da je bil to vojni brod »Canarias«) je obstreljevala Valencijo. Največ granat je padlo na pristanišče. Bilo je precej mrtvih in ranjenih. Ko sem prišel z dekleti domov, smo našli ostale vse skupaj kakor ovce in seveda v velikem strahu, kajti granate so padale zelo blizu. Od tega dne se nobena od deklet ni dolgo upala v mesto in tako sem lahko sam pohajkoval okoli. Na ta način sem se vsaj začasno rešil, da mi ni bilo treba dati odgovora in ravno gledal sem nato, da sem čimmanj govoril s Concito, da bi ne bila preveč gotova glede mene. Slabo sem poznal španske običaje, kajti to je pomenilo, da smo pravi »Novios«, to je zaročenca. Od koder koli sem prišel, vedno je čakala, kar ni ravno prijetno, ker sem prišel večkrat zelo pozno domov. Sedaj mi je namreč vedno ona pripravljala jed. Jedel sem sedaj bolje, toda večkrat se mi je ustavilo v grlu. Včasih sem si mislil: »Se bo pač treba vdati« ni ko sem Concito na skrivaj ogledoval sem si moral priznati, da ni napačno dekle. Medtem pa se je stvar rešila sama po sebi, 10. januarja 1937 sem dobil poziv, naj se javim na vojnem ministrstvu, če se počutim zdravega. Vlada je namreč takrat bila v Valenciji. S tem se je končala prva faza mojih doživljanj v Španiji. Povzpel sem se namreč malo »više«.

Natančno ob določenih uri sem bil 11. januarja v vojnem ministrstvu. Tam sem naletel na nekega mladega Letonca, ki je bil, tudi pozvan v tisti urad. Nič natančnega še nisem vedel, zakaj gre. Ta Letonec mi je pravil, da je bil v Letoniji mnogo let pri aviaciji kot mehanik in da se je tudi v Španiji javil, za letalstvo. Ker sva se morala oba javiti na istem oddelku in ob isti uri, se mi je začelo svitati, da me bodo morda poslali v aviacijo, nisem pa bil čisto gotov, ker sam nisem delal prošnje za sprejem. To pa zaradi tega, ker sem bil mnenja, da me bo ministrstvo samo poslalo tja, kjer sem jim najbolj potreben. Sprejel naju je major Vaye. Njegovo ime mi je bilo znano iz časopisa. Bil je namreč komandant republikanske flote, ki je avgusta 1936 izkrcal republikanske čete na največjem Balearskem otoku Mallorci. Ko so zavzeli precejšen del otoka, se je začelo ravno prodiranje na Madrid in zaradi tega so se republikanske čete zopet ukrcale na ladje in bile poslane na fronto pri Talaveri, de la Reina. Mallorca pa je ves čas ostala v fašističnih rokah in od tam so fašistična letala prihajala bombardirat Valencijo, Barcelono in vsa mesta na sredozemski obali. Poznal sem komandanta zato, ker sem ga videl v kino — Džurnalih. Kazalo je, da je bil dobro obveščen o naju, kajti vprašal je samo za ime. Mene je še vprašal, če se mi je zacelila rana in ko sem mu potrdil, nama je povedal, da sva sprejeta v aviacijo in sicer Letonec kot mehanik na zemlji, jaz pa moram na kurz za bombarderja na težkih bombnikih. Letoncu ni bilo prav, da je bil sprejet kot mehanik, ne pa v eskadriljo. Vaye mu je pojasnil, da je za sprejem za leteče osebe potrebno, da je bil kandidat prej najmanj tri mesece na fronti in da ima dobro oceno od svojega komandirja. Njega pa, da so sprejeli samo zato, ker je odličen specialist za avionske motorje, in če se bo pri delu dobro obnesel, ga bodo ščasoma sprejeli tudi v eskadriljo. Kar se mene tiče, sem bil zadovoljen, rečeno nama je bilo še, da se morava javiti drugi dan zjutraj na aerodromu Manises. Moje bolovanje in z njim pohajkovanje je bilo pri kraju. Razume se, da sva bila naslednjega dne ob osmi uri na aerodromu. Prijavila sva se šefu (bil je to neki »kapetan — Španec seveda), ki je bil že obveščen o naju, in je odredil Letonca na začasno delo v hangarju, zaradi mene pa je bil nekoliko v zadregi. Tu namreč ni bilo nobenega kurza za bombarderja. Po kratkem telefonskem razgovoru z ministrstvom je bila zadeva urejena. Določeno je bilo, da naj napravim kurz sam in zato so mi določili španskega oficirja, ki naj bi me izvežbal vsaj za silo v streljanju z avionsko strojno puško in mi tudi razložil tehniko pri spuščanju bomb, drugi pilot, pa je dobil nalogo, da napravi

z menoj vsak dan po eno uro učnega letenja. Ves ostali čas pa bi delal kot mehanik v hangarju. To je bilo urejeno, toda pokazalo se je, da na aerodromu ni dovolj mesta za stanovanje za vse. Ker še ni bil zgrajen oficirski paviljon, so vsi oficirji stanovali privatno v Manisesu ali pa v Valenciji, na aerodromu pa so stanovali samo vojaki. Da bi ostal pri tistem kmetu blizu pristanišča, je bilo skoraj nemogoče in tudi sam nisem hotel ostati zaradi tiste neumne zadeve s Concito. V mestu, na Plaza Castellar so sicer vsako jutro čakali naši avtobusi, toda od doma do tja je bilo dobre pol ure hoda. Lahko bi se vozil tudi s tramvajem, kajti do njega sem imel samo deset minut. Tu pa je bila zopet druga neprimlika, moral bi se peljati skozi vse mesto in potem presesti na drug tramvaj, ki pelje do Manisesa. Ker je pa proga zunaj mesta enotirna, je treba na vsakem mestu, kjer je izogibalšče, čakati in vrh tega se na ta način voziti na razdalje, enako oni od Ljubljane do Medvod, kar pa je zelo zamudna stvar. Povrh tega je treba iti še od tramvaja do aerodroma kakih 20 minut peš. Odločil sem se, da si poiščem stanovanje v Manisesu in to se mi je takoj posrečilo. Našel sem lepo in čisto sobo pri dveh starih ženskah, ki so mi tudi kuhale in prale, tako, da nisem imel nikoli vzroka za pritožbe. Skrbeli sta zame, kakor da bi bil njun sin. Bili sta to sestri, Elvira in Terezija, stari že blizu 70 let, pa kljub temu še vedno postavni ženski. Imeli sta svoje hišice in majhno branjarijo, ki ju je preživljala. Starejša Elvira se mi je zdela sprva godrnjava in sitna, pa sem se zmotil, bila je bolj molčeča. Za eno leto mlajša Terezija pa je bila zelo zgovorna, čeprav ne klepetava in zelo prijazna. Znala je tudi dobro španski, medtem ko je Elvira govorila samo valencijsko. Obe sta bili revni, a zelo pošteni, pisati in brati sta znali samo za silo. Že prve dni sem se jima prikupil zaradi nekega malo smešnega dogodka. Takoj prvo noč se mi je namreč zazdelo, da mora biti v blazini pod glavo nekaj trdega kot opeka in nisem mogel zaspati. Prerezal sem blazino in privlekel iz nje velik molitvenik. Vsa zadeva mi je bila takoj jasna. Cerkev je bila pred vojno v Španiji največji veleposestnik in je precej izkoriščala ljudstvo. Zaradi tega je bila pri ljudeh zelo osovražena, posebno še zaradi tega, ker se je postavila na stran generala Franca. V prvih dneh vojne se je iz mnogih cerkva in samostanov streljalo na republikance in kot odgovor nato so ljudje požgali mnogo cerkva in zaprli vse ostale. Anarhisti, ki so imeli v prvih dneh državljanske vojne glavno besedo, pa so ga polomili, ker so v boju zoper cerkev metali v en koš reakcionarno višjo duhovščino in oni del siromašnega prebivalstva, ki je sicer veroval v Boga, ni pa bil zoper republikanec. Moji stari sta se tedaj tudi prestrašili in zašli molitvenik v blazino. Seveda nista bili proti republiki, saj je tudi zanju bilo sedaj bolje, ker sta plačevali manj davka. Drugi dan sem jima vrnil molitvenik in ju prepričal, da republikanska vlada ni prepovedala moliti, kdor to želi. Bili sta seveda zelo veseli in pozneje sem ju zvečer večkrat slišal ko sta molili. Mene to ni motilo, z druge strani pa mi je koristilo v toliko, da sta mi kuhali vedno kar sem sam hotel in tudi vino sem imel najboljše, kar ga je bilo moči dobiti. To pa v Španiji, kjer je mnogo dobrega vina, že mnogo pomeni, plačal pa sem vse skupaj samo 150 peset na mesec. Glavno je bilo to, da sem imel aerodrom pred nosom. Vas Manises je kot vse vas iv okolici Valencije, precej velika in se čuti bližina mesta, tako n. pr. v oblačenju, ki je čisto mestno pri mladih ljudeh, prav tako tudi v načinu življenja. V tej vasi, ki šteje okoli 5.000 prebivalcev, sta kar dva kina, več kavarn, klubi raznih strank, tramvajska zveza z Valencijo in dr. Manises pa ima še svojo posebnost, po kateri je znan celo zunaj Španije, t. j. po svoji industria de leza (umetno lončastvo), lončene emajlirane ploščice za stene, posode in peči po stanovanjih. Za to robo je v Manisesu več tovarn in njih izdelki, ki so včasih naravnost umetniški, se najdejo v Španiji v vsaki hiši, mnogo pa se jih prodaja v inozemstvu. Zanimivo pri tem je, da so to robo v prejšnjih stoletjih izvažali največ v Mallorko, imenovano tudi Mayerca od tam pa so jo potem razpečavali po vsem svetu. Odtod tudi izvira ime majolka. Manises, ki je oddaljen 8 km od Valencije, leži nekoliko v stran od glavne ceste Valencija-Madrid. Vas ima tudi železniško postajo lokalne aragonske železnice, ki je speljana do Villamarchante. V okolici je mnogo nasadov oliv, pomaranč in drugega sadja. Mnogo raste tu tudi algaroba, to so rožiči, s katerimi hranijo v Španiji mule in konje. V začetku so se nam zelo čudili, ko so videli, da jih mi jemo in smo jim povedali, da jih imajo pri nas otroci za slašnice. Prav veliko raste tu tudi »cacuetes« (kikerik), »almendras« (mandelji), »avellanos« (lešniki in drugo). Da so dekleta tudi v Manisesu lepa, ni niti treba posebej omenjati. Ljudje so v splošnem prijazni kot povsod v Španiji.

Aerodrom je zunaj vasi ob železnici med nasadi oliv. Takrat je to bil še »aeropuertos« (civilno letališče), na katerem so pristajala letala španskih in mednarodnih zračnih linij, tako n. pr. letala »Air France« na črti Paris—Toulouse—Valencia—Casablanca (v francoskem Maroku). Vojaških letal je bilo zelo malo in nobene protiaviatorske obrambe. Letališče je bilo precej moderno opremljeno: radijska postaja, telegraf, telefon, moderna razsvetljava za nočno pristajanje, carinski oddelek in drugo. Ni pa še bilo čisto dograjeno, v gradnji je bil še moderen paviljon z restavracijo, sobami za pilote, aerodrom sam pa so razširjali. Ni se seveda mogel primerjati z berlinskim Tempelhofom, pariškim Le Bourgetom ali londonskim Croudonom, toda tu je bilo vse, kar je potrebno za moderen letalski promet, ki je bil tu že živahen. Ves dan je bilo slišati brnenje motorjev in so se spuščala in dvigala razna poštna, potniška in kurirska letala. Čutil sem se zelo majhnega v tem vrvežu in niti sanjalo se mi ni, da bom čez nekaj mesecev že sam komandiral in odgovarjal za ta aerodrom. Za sedaj sem bil pač samo kurzist. Špansko sem se bil medtem že toliko naučil, da sem se brez posebnih težav sporazumel s svojima učiteljema, s katerima sem bil kmalu dober prijatelj. Oba sta bila poročnika, kar pa se mene tiče, še nisem bil niti v uniformi, ker je bil moj definitivni sprejem odvisen od opravljenega izpita.

Na kuvertah španske zračne pošte (I. A. P. E.) je natisnjen reklamni napis: »No conoce la tierra, quien no la ha visto desde el aire.« (Ne pozna zemlje tisti, ki jo ni videl v zraku). Že pri prvem svojem poletu sem se prepričal o resničnosti tega izreka. Polet z avionom sam po sebi ni bil novost za me, ker sem v Jugoslaviji in drugod večkrat letel. Letalske vaje sva opravljala na precej zastarelem francoskem bombniku Breguet XIV, ki mi je bil znan že iz Jugoslavije. Za razgledovanje mi to pot ni bilo dano mnogo prilike. Zato se je pobrigal Alvare (tako je bilo ime pilotu), ki me je hotel najbrže preizkusiti, kako se bom držal v zraku, kajti ves čas je uganjal razne kapriole, nekaj časa je letel s polnim plinom tako nizko nad drevjem, da je moral preskakovati čez telefonske žice, nato zopet se je poganjal skoro navpično navzgor, se v zraku naenkrat prekopnicil in se zopet v ostrem poletu spustil navzdol... Tako skoraj celo uro. Moja sreča, da je to bilo predpoldne, ko je želodec, ki pri tem največ trpi, še prazen. Bal se nisem sicer, ker sem bil take akrobacije vajen že iz pilotske šole v Mostarju, toda kljub temu sem se moral dobro držati, da bi dajal čisto miren videz, ker sem vedel, da je to preizkušnja. Pri vsem tem pa sem le našel priliko, da si malo ogledam panoramo, čeprav se mi ni zato ravno mudilo, ker sem bil tako vsak dan v zraku. Že prej sem omenil, kako lepa je pokrajina Valencia toda gledana iz zraka je še mnogo lepša in moral bi biti pesnik, ali pa imeti talent Vicente Blasca Ibanza (znani španski pisatelj, doma iz Valencije), da bi mogel opisati to, kar sem videl. Kamor zre oko sami nasadi pomaranč, oliv, vinogradov, riževa in druga polja, med njimi se vije reka Turia, ki priteka iz teruelskih gora. Pod nami se v soncu koplje Valencia, iz katere vodijo ceste in železnice na Madrid, Alicante, Albacete, Teruel in drugam. Pred nami se blešči Meditteranco (Sredozemsko morje), a severno od Valencije se dvigajo visoko v zrak dimniki martinovih peči, to so plavži v Saguntu, po vsem tem vrtu pa so raztresene velike valencijske vasi in trgi, kakor Nules, Burriana itd. Vidi se tudi Castelan de la Plana (60.000 prebivalcev), v smeri proti Barceloni Rafelbunol, Liria, Jerica itd., v smeri proti Toruelu, Mislata, Poterud, Torrento, Manises in dr. v smeri na Madrid jezera Albufera, tik ob morju Almozafes in druge vasi na jug proti Alicante, ki se tudi vidi na obzorju. Pred pristaniščem v Valenciji stoje na straži republikanske bojne ladje. Pogled je nepopisno lep in še sedaj ga imam pred očmi. To mi je tudi precej pomagalo, da sem prestal preizkušnje. Alvaro mi je prostodušno stisnil roko, ko sva zopet pristala na letališču.

Bil sem torej zopet zaposlen: vsak predpoldan eno do dve uri letenja, vežbanja v streljanju s strojno puško — v ta namen se na zemlji priveže več manjših balončkov, kakršne imajo otroci za igrače in med poletom jih je treba zadeti iz aviona. To je tako imenovano streljanje po cilju na zemljo (t. j. četo na maršu, ali v strelskih jarkih). Zadeti balončki se razpočijo in na ta način se lahko kontrolira, koliko je zadetkov. To še ni tako težko, kajti ta cilj na zemlji stoji na mestu, mnogo težje je streljati na leteče cilje (t. j. iz aviona na avion), in tudi pri vežbanju precej nevarno, na prvi avion se priveže na rep zračna klobasa, katero zrak pri poletu napihne, drugi avion leti za njim in strelja na klobaso. Ker je ta samo kakih 50 metrov oddaljena od aviona, na katerega je privezana, je treba zelo paziti, da na mesto klobase ne zadeneš aviona na katerega je privezana, kajti avionska strojna puška strelja zelo hitro

(do 1.200 strelcev na minuto). Razume se, da sem bil pri tem precej nervozen od začetka in v strahu, da ne bi s krogli pošprical aviona, namesto klobase. Vendar pa se to ni zgodilo in čeprav v tako kratkem času ni mogoče postati odličen zračni strelec, sem le precej razcefral klobaso. Razen tega sem se tudi vežbal v metanju bomb. Teoretski pouk se sestoji iz proučevanja mehaničnih in električnih naprav za spuščanje bomb, naprav za ciljanje in proučevanje brzine in višine poleta in smeri ter jačine vetra, ker vse to vpliva na padec bombe. Praktično vežbanje pa se vrši na drug način. Na zemlji se razgrne belo platno, ki predstavlja objekt in iz aviona potem spuščajo šolske bombe, ki pri eksploziji povzročijo mnogo dima in se na ta način iz zraka vidi, kam je padla in kako je treba korigirati naslednjo. Seveda je še več drugih načinov za vežbanje, toda ker ni bilo časa, sem se za silo izvežbal na ta način. Ves ostali del dneva sem sedel v hangerju kot mehanik. Dela pa je bilo dovolj, tudi ob nedeljah in praznikih. S Španci sem se kmalu spoznal in spoprijateljil. Na splošno moram reči, da se z njimi da lepo izhajati. Skoraj dve in pol leti sem bil med njimi in nikoli se nisem sprl z njimi. Bila pa je tedaj na aerodromu skupina angleških in ameriških pilotov, to pa so bili z manjšimi izjemami drugačni gospodje. Jaz sicer z njimi nisem imel nobenega opravka in sem le včasih prišel z njimi v razgovor, v kolikor sem pač znal angleški. (t. j. za silo v kantini). Tudi po govorjenju mi niso ugajali. Bili so to ljudje, ki so prišli v Španijo že prvi mesec vojne, toda ne zaradi ideje, marveč za denar. Prve dni je namreč republikanska vlada zelo rabila pilote in plačevala velike plače inozemcem, ki so hoteli vstopiti v republikansko aviacijo. Prišlo jih je precej, koristi pa od njih ni bilo nobene, ker so zelo slabo vršili svoje posle. Ko sem jaz prišel v aviacijo, je bilo stanje že drugačno. Vlada je imela tedaj na razpolago že dovolj španskih pilotov in nekaj dobrih inozemskih prostovoljcev in ta gospoda, ki je prišla na »pogodbo«, že ni bila več potrebna. Že konec januarja 1937 so bili vsi izplačani in odpuščeni iz republikanske aviacije. Ostal je samo neki Amerikanec (visok in suh, Parker po imenu), ki je bil kasneje sestreljen in ujet. Fašisti so ga obsodili na smrt, pa je bil pozneje pomiloščen in se je 1940 vrnil v Ameriko. To pa je bil izjemen slučaj med njimi. Kasneje so sprejeli redko koga v aviacijo, razen Rusov, ki so imeli svoje komande.

Na dekleta ni bilo časa misliti, pač pa sem imel doma drugo zabavo. Moji starki sta imeli majhnega psička, ki sta ga klicali »Pipi-mimi« (v žargonu pomeni to majhnega psička, otročička). Kuža se je hitro privadil name, bil pa je zelo razvajen. Imel je grdo navado, da je strašno cvilil, kadar smo bili pri jedi. Starkama je bilo to vse eno, meni pa je šlo to na živce. Začel sem ga dresirati in že v nekaj dneh se je odvadil cviliti. Starki sta se smejala, ko sta videli, da sedi kuža mirno na pragu, si ne upa niti ganiti in lačno postrani pogleduje na nas, ni se ganil niti če si mu položil kost v njegovo posodo. Šele ko sem ga poklical je planil na kosti.

Valencia, ki je vse doslej imela precej mir, je začela pogostejše dobivati obiske z morja (bojne ladje) in iz zraka (avioni). Pri tem se je pokazalo, da neka organizacija ali razni posamezniki dajejo fašističnim ladjam in avionom znake, kajti bili so bombardirani taki objekti, za katere fašisti niso mogli izvedeti na drug način. V mestu in okoliških vaseh se je pojačala kontrola ponoči in za časa alarma so hodile okoli vojaške patrulje, pomnožene z oboroženimi delavci. Nekega večera sem se pozno vračal iz Valencije, tramvaj ni vozil, ker je bil alarm, zato sem moral iti peš. Čulo se je močno gmenje protiaviatorskih topov, vmes pa eksplozije bomb. Pri vходу v Manises se je zaustavila straža, ki me je seveda takoj izpustila, brž ko me je spoznala. Nisem pa še prišel do svojega stanovanja, ko je proti meni pritekel neki človek, a z druge strani se je pojavila druga straža. Preden sem odprl vežna vrata, so počili strelji in begunec je padel. Vprašal sem vojaka zakaj so ga ustrelili pa mi je odgovoril, da je bil znan falangist, ki ga je policija že dolgo iskala. Danes pa so ga zasačili, ko je dajal fašističnim avionom znake, ker se na poziv ni ustavil, so ga pač ustrelili. To je bilo morda malo strogo, toda tedaj potrebno. Člani pete kolone, t. j. Franca, na republikanskem ozemlju, so na skrivnem začeli delati republikanski vladi škodo, kjer so le mogli. Pri tem pa niso bili izbirični v metodah. Posebno nevarni so bili po mestih tako imenovani »pacos« (po poku pak, ki se sliši po strelu iz revolverja). Kadar je bil alarm so pacos začeli streljati z revolverji s streh in kleti na ljudi, ki so bežali po ulicah, da se skrijejo pred bombami. Njihov namen je bil, da bi povzročili paniko med ljudmi in marsikdo je padel pod njihovimi krogli. Razume se, da je zato vsak plačal ta šport s svojim življenjem,

če so ga zalotili pri delu. Ko je bila Mlaga še v naših rokah, so nekoč ženske zalotile takega tiča na strehi, pa so ga kratko malo vrgle na ulico. To sicer ni prav, ker zato so vojaška sodišča, toda v vojni se nemore redno preprečiti takih stvari in drugega tak človek tudi ne zasluži.

Moj kurz se je bližal koncu. Konec januarja 1937 sem opravil izpit v streljanju z avionsko strojno puško in v bombardiranju. Ker je bil kurz le za silo, me niso preveč mrcvarili in dobil sem oceno dobro. Toda s tem, še ni bilo končano. Komendant aerodroma mi je sporočil, da moram vršiti še poskusen skok z (letalom) padalom, preden me pošljejo v eskadriljo in sicer iz višine 1.500 metrov. To pa že čez dva dni, medtem pa naj proučim pravilno postopanje s padalom. Razumljivo je, da mora v vojni vse leteče osebe vsaj za silo poznati tehniko skakanja s padalom, da si na ta način reši življenje. Seveda s tem ne postaneš še parašustist (padalec), kajti za nas aviatičarje je cilj skoka dosežen, če le prideš brez večjih poškodb na zemljo. Če padeš na našo stran, si rešen, če na sovražno si pač ujet. Druga stvar pa je za padalca, ki skače iz aviona z namenom, da pride na ta način v sovražnikovo ozemlje. Pri njem se šele tedaj začne izvrševanje njegove naloge, ko pride na tla. Zaradi tega mora biti že prej dobro streniran v skakanju s padalom. Za nas pa kot sem že omenil, je dovolj, da znaš pravilno skočiti iz aviona, pravočasno odpreti padalo in vsaj za silo pravilno pristati na zemljo. Za to pa je potrebno, da vsaj enkrat poskusiš skočiti. Lagal bi, če bi rekel, da me zadeva ni nič skrbela. Posebno zadnjo noč pred skokom sem bolj malo spal in če sem le malo zadrževal, se mi je sanjalo, da skačem iz aviona. Toda isto se dogaja skoraj vsakomur. Najbolj sem se bal, da bi se v zadnjem trenutku preveč uplašil in da ne bi skočil. Tedaj bi bilo konec z mojo aviacijo. Do tedaj seveda še nikoli nisem skakal, pač pa sem videl druge in sem že videl teoretično, kako

so mora skočiti. Predvsem sem gledal na to, da sem si že prej izbral padalo sam, da ga dam še enkrat pregledati, če je v redu, za kar so posebni specialisti. Največ mi je bilo za to, da dobim tisti model padala, na katerem se v avionu sedi kot na blazini in ne tistega, katerega nosiš na hrbtu. To pa zaradi tega, ker se tako padalo pričvrsti na ramena in čez pas. Ko se odpre, zaustavi hitri padec človeka, pri čemer čuti močan sunek in ker je telo v pasu manj odporno, se večkrat zgodi, da si skakač pri tem polomi rebra (Križaj) je skočil na takem padalu ko se mu je vnel avion in zlomilo mu je pri tem dve rebri. Novejši model padala — blazine pa se pričvrsti na ramena in med noge in se pri tem sunku, ko se odpre ne more nič zgoditi. Imel sem srečo in dobil sem takega, kakor sem hotel. Vsa glavna pravila za skok sem poznal. 1. skočiti je treba v nasprotno smer poleta, 2. padalo se sme odpreti šele po skoku iz aviona, sicer se prekmalu odpre in se lahko zaplete v rep aviona. (V ta namen je na pasu majhen obroček, če potegneš zanj, odprejo vzmeti majhno padalce, ki potem izvleče velikega iz zavoja). 3. skakač pada vedno z večjo brzino, ko pa se padalo odpre, se ta brzina za mnogo zmanjša, kar v prvem hipu povzroča skakaču občutek, da ne pada več, temveč se dviga v zrak, 4. pristati je treba s stegnjenimi nogami na iztegnjene prste, držč se z obema rokama za vrvi padala da se s tem zmanjša udarec na zemljo. Eno pa je, znati to, drugo, tega se tudi točno držati. To se je pozneje pokazalo. Na vsak način pa sem bil ta dva dni bolj nervozen kot takrat, ko sem prvič prišel na fronto. Hkrati sem želel, da bi bilo že vse skupaj pri kraju in bal sem se trenutka, ko bo treba skočiti. Na zunaj sem se trudil, da bi obrdžal hladnokrven videz, kar se mi je vsaj deloma posrečilo. Nazadnje je napočilo jutro, 31. januar 1937. Ta dan mi je še danes dobro v spominu, vendar sedaj, ko je to za menoj, se tega spominjam s ponosom.

NA PAŠKEM KOZJAKU PADLI BORCI SO BILI POLOŽENI V SKUPNI GROB

FELE MARIJA

Po planjavah in šumah okrog po pogorju Paškega Kozjaka raztresene zemeljske ostanke sedemintridesetih borcev NOB so izkopali domačini iz Ljubeče, kakor so jih — premražene in lačne — takrat ob prihodu XIV. divizije sprejemali na svoje siromašne domove, se zdaj trudijo, da čim lepše počastijo njih spomin. Zadnje krizanteme in žareče pelargonije kitijo skupno z rožmarinom male krste. Hrapave roke so položile nanje preproste podolgate vence, ob njih se bohotijo lepi vrtnarsko izdelani. Cvetje in zelenje njim, ki so padli, da lahko mi živimo.

Listam po šolski kroniki iz Št. Florjana; za drobno pisavo tov. Pastirkove je skritih tisoče drobnih spominov domačinov.

»Tukajšnji ljudje so bili vedno zavedni Slovenci. Samo en človek se je našel v celem okolišu, ki je prodal dušo tujcu. To je bil vaški gostilničar in mesar Bricman Peter. Že od leta 1938 je sodeloval v peti koloni in najbrže tudi v Kulturbundu, a to tako previdno in pritajeno, da nihče ni mogel ničesar opaziti. Glavni voditelj pete kolone za obmejni pas Dravograde mu je šel celo za botra... Ko je po udarcu nemške armade v Jugoslavijo prispela nemška policija, je bil pri njem informatorski center za Dolič. Tedaj je vrgel krinko raz obraz...

Že izza dobe rimskega imperija je vodila skozi te kraje pot iz Celle v Colatium in Paški Kozjak je zrl pod seboj že veliko vojska. Tokrat se še niso izgubili v blatu sledovi slovenjebistriškega polka starojugoslovanske vojske, ko je že odmevala preko razjedenih hribov tista »Deutschland, Deutschland über alles«. Na veliki četrtek ob 10. uri so prišli prvi. In že na veliko soboto zvečer 1941 je doživel kraj pod Paškim Kozjakom prvo sabotažno dejanje. Kmet Založnik iz Sp. Doliča je prerezal nemško telefonsko zvezo med Mislinjem in Vitanjem. Nemci so jih za ta prvi znak upora kaznovali z desetdnevno stražo, katero so morali držati domačini.

Tretji teden so že začeli ljudje v strahu pred izselitvijo vstopati v Heimabund. Kmalu nato je okupator izselil družini Hribarja Antona st. in Hribarja Antona ml. ter župnika Weingrta. To je bilo 20. julija 1941. Vsa Mislinjska dolina je takrat živela v bojazni, kaj še prinese čas. Mladina je že stikala skrivnostno glave in nekaj pletla. Že v avgustu beleži pogorje Paškega Kozjaka prvi sestanek partizanske trojke: v Führerjevem gozdu na Pohorju februarja 1943 padli aktivisti Čebularjev Zvonko, Navršnik Franc

in Lušnic Štefan so sklenili, da bodo organizirali sabotažne akcije in so se pomenili o političnem delu.

Tri dni po tem sestanku je odjeknila v noči zamolkla detonacija — Navršnik Franc je spustil v zrak prvi železniški most v Hudi luknji. Promet je bil za štiri dni prekinjen. Vsak dan češče so bile tudi tam na dravski strani okvare na železnici...

Vsako noč so bili izpodrezani telegrafski drogovi, čez par dni na to je bila prerezana žica daljnovoda Velenje—Črna. Rudniki v Mežici so bili s tem prizadeti, še huje pa železarna Guštanj.

V januarju 1942 so se pojavili v Mislinju prvi aktivisti, katere je pa izdal domačin in s tem je bil prvi začetek v tem naselju uničen. Na velikih rdečih plakatih so pošastno stala imena Iršiča Stanka in Žagarja Luke, ostali: Čebular Zdravko, Prevolnik Puba, Kolar Adi in Kolander Ivan pa so zbežali v gozdove.

Pogumna mislinjska poštarica-aktivistka je še edina vzdrževala zvezo in skrbela tudi za hrano tej četvorici. Pa so jo našli neko jutro v lastni krvi — domačini vedo povedati, da jo je ubil prosluli sadistični gestapovec Krenker.

Listam po beli knjigi, a razločno vidim pred seboj ležati resno ženo — eno prvih aktivistk — nikoli več mi ne bo stisnila roke v bodrilo. —

Ko so se na jesen vrhovi okoli Konjiške gore odeli v žoltorumenodeje, so se na Kozjaku pojavili prvi tuji partizani. Oglašali so se pri najzanesljivejših družinah in sicer tajno. Oblasti so jih grozovito preganjale in gorje družini, ki je bila osumljena veze z njimi. Naši so se pa oglasili tudi pri domačih izdajalcih, da so jih prestrašili in zagrozili. Ko pa ni nič pomagalo, so morali tam na Paški strani Kozjaka kmeta Kamenika kaznovati s mrtjo. Med to skupino partizanov je bil tudi poznani Boris Winter iz Zreč, ki je padel s prvo pohorsko četo 1943.

Tiste dni so prišli borci I. bataljona 2. grupe odredov čez Karavanke na Koroško, premagali pri Železni Kapli Švabe, odkoder so se premaknili na Pohorje, kjer je bil pozneje formiran slavní I. Pohorski bataljon, čigar komendant je bil komendant Grog, politikomisar pa Rajko Knap.

Na Pohorju je zatekla zima visokoležeče kraje že kot napol osvobojene.

Iz pohoda štirinajste...

V ljudstvu pod Konjiško goro in Kozjakom je telo čedalje bolj živo. Z vsako akcijo je dobilo novo oporo v svojem pričakovanju. Ko so 29. oktobra 1943 leta partizani izpraznili Polančevo trgovino in nastopili proti nemškemu učiteljem, so jo morali ti 30. oktobra kar odražati iz slovenske vasi. Kmalu zatem, 29. oktobra 1943 so pa zagorele v temni noči železniške postaje Gornji Dolič, Dovže, Turiška vas, Otiški vrh in še onkraj ob Dravi Trbonje v pretečih zubljih. Pohorski bataljon je bil v svojih akcijah vsak dan bolj »bliskovit«. Tako so se radi pohvalili o svojih akcijah, kadar so se zadrževali pri gorskih kmetih Požegu, Ošlaku in Kuzmanu.

Ko je zavijala burja in butala ostre pšice na utrjene borce XIV. divizije, se je ovedel celo sam Bundesführer Steindl v Mariboru, da ljudstvo ni mogoče več slepiti po »štajerskem gospodarju«. Slovita XIV. divizija je živela, čeprav jo je proglasil za popolno strto. Prihajala je v naše kraje, v srce Hitlerjevega Rajha, in 17. februarja so prišli v metežu sredi ostre zime do cerkvice sv. Jošta na Kozjaku. V noči na 18. februarja so bili nedopovedljivo utrjeni borci, ozeblji in izmučeni — pri kmetu Podjavršku našli zatočišče. Njih cilj je bil, prebiti se preko ceste Sv. Florjan—Vitanje južno od cerkve sv. Marjete in Lošperškega vrha na Pohorje. Sovražnik je s spodnještajerskim Wehrmannschaftom pod poveljstvom Steindla in ob pomoči samega Rössenerja zaprl vse prehode čez cesto. Tri ure je trajala borba, v jekih rafalov in eksploziji bomb so padali »kebri« (tako smo rekali Wehrmannom), padlo je pa tudi sedem junaških borcev XIV. divizije. Z jurišem se je posrečilo prebiti cesto le dvema bataljonoma Tomšičeve brigade. Še danes vedo povedati, kako zverinsko je rogovilil Steindl ob tem uspehu na lošperškem klancu v gostilni. — Ostali partizani Tomšičeve brigade so se ob 4. uri vračali nazaj proti Kozjaku. Od kmeta Podjavorška

sta jih vodili dalje korajžni mladinki domači hčerki Mi-mika in Angela. Partizani so hoteli najprej čez Brezno, nato pa čez Planje in na Ojstrico, pa se jim ni posrečilo. Morali so nazaj na Glažarja in na Basališe. Odtod so se do smrti utrjeni napotili pod Kozjaškim Špihom proti Paki, kjer so prekoračili cesto Slovenj Gradec—Velenje, odtod pa mimo Št. Brica na Graško goro.

Ljudstvo je od ust do ust širilo povest v herojskih dejanjih posameznih vojaških funkcionarjev in enot partizanov. Nepozabno bo tod ostalo ime komandanta Milenka, dobro se spominjajo Efenka in še mnogih drugih. Oživel so pa tudi izdajalci, — v našem kraju ga ni bilo, a v bližnji in daljnji okolici. Blazinšek Franc jo je tiste čase pobrisal od partizanov in se udingal okupatorju. Izdal je med drugimi tudi Hofovo družino, ki je morala v zapore. Dekleta so bila izpuščena, sin Franc je moral v Dachau. Po zaslugi istega izvržka je zgorelo v Št. Vidu nad Valdekom sedem partizanov v skednju župnišča. V Dachau so poslali v smrt tudi agilnega mladince Podjavorška Karla.

Vse do osvoboditve so divjale borbe po teh pogorjih in v gozdovih okrog Kozjaka so skovikale sove pesem smrti. Padali so borci in kurirji terenskih in vojaških stanic, padali aktivisti. Vendar so bile zgube naših neznatne v primeri z na partizansko vojno še vedno ne dovolj vajenimi nemškimi edinicami, ki so imele v zaledju same sovražnike. Niti en otrok ni izdal kake skrivnosti, niti en prebivalec ni klonil več pod pritiskom. Kmetje so v bunkerjih in bolnicah negovali ranjence z največjo skrbjo. V Krejanovem gozdu na Kozjaku je bila zgrajena bolnica poleti 1944, v njej je bilo prostora za dvajset partizanov. Dolgo časa so kuhali zanje pri kmetu Krejanu, pozneje je pa kuhala bolnica sama. Žal — danes ni več ohranjena. Bila je zgovoren dokaz o zanesljivosti našega ljudstva tod okoli.

Še zadnji dnevi ob kapitulaciji Nemčije so prinesli dovolj žrtev ljudstvu okrog Paškega Kozjaka. 12. maja 1945 so ustaši popolnoma požgali na Kozjaku kmetije Grušovnika Jakoba, Rošerja Antona, Javornika Fortunata, Špeglja, Borovnika, Hrustelj Vinka in Naveršnika Franca. V Zg. Doliču so požgali žago in skedenj Navršnika Franca, in skedenj Zupanca Jožeta. Ubili so umikajoči se kozaki kmeta Grušovnika Jakoba in Vrčkovnika Franca, odpeljali pa železniškega delavca Uršaja in Vivoda Rafaela s seboj. Prebivalstvo je prestalo v tistih sončnih, lepih majskih dnevih največ trpljenja, dokler ga ni rešil prihod Majevičke brigade, ki je ujela v tistih soteskah več tisoč sovražnikov.

»Kresovi na bližnjih in daljnjih gorah so nam naznanili dan svobode,« zaključuje tista poglavja kronike domača učiteljica.

Stotine soborcev je obiskalo v nedeljo 19. novembra 1950 drage padle in počastilo njih spomin. Pevski zbor iz Št. Florjana in damača godba, govorniki republiških in okrajnih forumov so dali poudarka komemoraciji na planini. Devetintrideset malih rakev je pokrila svobodna zemlja.

LEP USPEH STRELSKE ORGANIZACIJE V JUGOSLOVANSKI CONI TRSTA

Kakor vsa kulturna in gospodarska, tako je tudi fizikalna dejavnost v istrskem okrožju močno napredovala. To je predvsem zasluga Vojne uprave JA, katera nudi vso pomoč tamkajšnjemu prebivalstvu. Ako vzamemo kot primer fizikalno dejavnost, je ista dosegla zelo vidne uspehe v skoro vseh športnih panogah. Če pa pogledamo strelstvo, ugotovimo, da je ono do letošnjega leta stalo na mrtvi točki, dočim so ostale športne panoge zaživele takoj po osvoboditvi. Razlog za to so bile razne tehnične ovire, predvsem pa pomanjkanje orožja in municije. V začetku letošnjega leta pa je tudi tu prisločila na pomoč Vojna uprava JA, katera je dodelila v te svrhe večjo količino municije in orožja. S tem je bil tudi osnovan pogoj za razvoj strelske organizacije. Do marca meseca so bile že skoraj v vseh vaseh formirane strelske sekcije, kot vodilni organ strelske organizacije za istrsko okrožje pa se je osnovala strelska sekcija v sklopu sindikalnega športnega društva »Proleter«, kateri je zajel vse športne panoge.

Že v samem začetku osnovanja je bil odziv zelo velik, treningi so se vršili skoro vsako nedeljo in to v mnogih krajih. Priliv je bil tako velik, da je postal nov problem, kako rešiti vprašanje strelišč, in orožja. Lep primer nam je prvo masovno streljanje, katero se je vršilo dne 5. marca v Kopru, istega se je kljub slabemu vremenu udeležilo preko 200 ljudi. Posebno značilen odziv za to panogo športa je od strani prebivalcev italijanskega pokraja, kar jasno dokazuje, kako priljubljena je ta športna panoga.

Z druge strani pa je ta masovnost dala odboru še večjo pobudo za delo, to je bil tudi jasen dokaz, da bo strelska organizacija z lahkoto zmogla tudi njene politične naloge kot: utrjevanje bratstva in enotnosti, dviganje patriotskega duha itd., kar je dosedaj tudi izvrševala. Toda strelci jugoslovanske cone so šli še naprej, pozvali so tudi organizacije iz cone A, ter jim ponudili svoje potrebščine in strelišča, na katerih naj preizkušajo svojo izurjenost. Tovariši onkraj demarkacijske črte so s tem dali nov doprinos za utrjevanje

medsebojne povezanosti med demokratičnimi množicami, tako imenovanega Svobodnega tržaškega ozemlja.

Da so se istrski strelci te naloge resno lotili, nam dovolj jasno dokazujejo naslednji rezultati: 26. marca je treniralo 250 strelcev, a na dan fizikulture, dne 16. junija pa se je vršilo streljanje v 17 krajih istrskega okrožja, s skupno udeležbo 1100 strelcev. (Ti strelci so tudi tako imenovani civilni kordoni, ki patrolirajo po istrskem okrožju, kakor jih radi nazivajo istrskem ljudstvu nenaklonjeni ljudje tipa Vidali itd.). Poskrbeli so zato, da se njihova organizacija tudi kvalitativno dviguje, ter so zaradi pomanjkanja strokovnih instruktorjev poslali na tečaj v Kranjski gori, katerega je priredila Strelska zveza Slovenije tri najboljše člane, kateri so na tečaju s splošnim zanimanjem dosegli izredno lepe rezultate.

Na prvem medmestnem srečanju Ljubljana-Koper v Kopru, so istrski mladi strelci (mladinci) zasedli prvo mesto ter tako premagali mladince Ljubljane, istotako so zmagali istrski mladinci ob priliki srečanja Celje-Koper v Kopru 9. julija t. l., kjer so vnesli tudi povsem novo disciplino, in sicer streljanje na plavajoče tarče, kar je izredno zanimiva disciplina, zahteva pa tudi več izurjenosti ter se šteje kot disciplina za izvenarmadno vzgojo. Z ozirom na to, da v istrskem okrožju ne postoji izvenarmadna vzgoja, pa je strelska organizacija prevzela kot svojo glavno nalogo, da usposobi na tisoče mladih strelcev, dobrih poznavalcev orožja, kateri so vsaki dan pripravljeni braniti

svojo rodno grudo, ter se boriti skupno z JA kot so se borili v partizanskih oddelkih. Napačno bi bilo, da se ne omeni, da gre zahvala za tako hitri razvoj strelske organizacije predvsem organizaciji Zveze partizanov, kateri so se prvi vključili v organizacijo ter dali tudi iniciativo za njeno ustanovitev.

Danes šteje strelska organizacija za istrsko okrožje okrog 7000 članov, in to večina aktivnih članov, kar je zelo zadovoljiv rezultat v tako kratki dobi. Na podlagi masovnosti in specifičnih nalog, katere je prevzela na sebe strelska zveza, so strelci sklenili, da postavijo samostojno organizacijo z ozirom na to, da je dosedanja organizacijska forma ovirala njihovo delo.

V ta namen so sklicali dne 14. septembra t. l. občni zbor, kjer so sklenili, da se ustanovi »Športna strelska zveza« za istrsko okrožje. Za svojega predsednika so izvolili delegati tovariša Beltram Julija, predsednika IOLO za istrsko okrožje. Tov. Beltram je že v svojem govoru nakazal naloge, ki stojijo pred organizacijo ter pozval delegate, da z podvojeno močjo primejo za delo, katerega je nakazala skupščina.

Skupščina je pregledala vse dosedanje uspehe in napake ter analizirala splošno delo organizacije. Na skupščini je sodelovalo 64 delegatov iz vseh krajev okrožja, kateri so v svojih diskusijah dokazali, da pravilno razumejo linijo in naloge organizacije, njihove obveze dane na skupščini, pa jamčijo nadaljnji uspeh strelske organizacije v istrskem okrožju.

NAŠE LJUDSTVO DVIGA SVOJO OBRAMBNO SPOSOBNOST

BUKOVEC ANTON

Jutro 1. oktobra v Celju. Ura je pet. Nedelja je, vendar so celjske ulice živahnejše kot navadno.

Tam pri Zelenem travniku, pred menzo NM se zbirajo ljudje. Skoraj vsi so oblečeni v partizanske obleke. Med njimi je tudi harmonikaš. Vidi se, da so to ljudje, ki so slavno preživeli partizanske čase. Ob tem prizoru se človek nehote spomni dogodkov iz minule vojne.

Tu se zbirajo člani ZB mesta Celja za partizanski marš. Njihov cilj je Polzela. Tam bo danes članstvo Ljudske tehnike s sodelovanjem članstva ostalih organizacij priredilo vojno igro. Namen igre je krepitev obrambne sposobnosti, tako pojasnjuje komandant bataljona tov. Štancer. S seboj nosi daljnogled in tradicionalno partizansko torbico. Partizanski marš je sestavni del današnjega manevra in bataljon ima povelje, da okrepi položaje naših čet na Polzeli.

Prispel je tudi tovariš komisar. Pojasnil je politično in organizacijsko stran vojne igre. Spričo svetovnih političnih dogodkov je umevno, da mislimo na krepitev naše obrambne sposobnosti. Da imajo pri tej domoljubni nalogi iniciativo člani ZB, je povsem razumljivo. Koordinacijsko telo mesta Celja je s sodelovanjem istega telesa Celje-okolica izdelalo organizacijski del današnje vojne igre. Štab in enote so formirani po vzorcu partizanskih enot.

Komandant bataljona je začel postrojavati bataljon. Zaradi dežja je izostalo več članov ZB prijavljenih za partizanski marš. Točno ob šesti uri je bilo dano povelje za pokret. Četa je krenila, v prvi vrsti stopa komandant in komisar, poleg njih harmonikaš. V deževno celjsko jutro se razlega harmonikašev partizanski marš.

Pred Sindikalnim domom se zbirajo avtomobili. Tu se sestavlja avtokolona, ki bo krenila proti Polzeli. Vse se razvije po planu. Ena izmed skupin padalcev čaka na svoj avtomobil. Padalci so dobre volje in v živem nasprotju s slabim vremenom. Točno ob določen uri je avtokolona prejela povelje za pokret. Njeno vožnjo odlikuje vojaška disciplina. Vidi se, da tudi tu nekdo komandira. S krepko pesmijo je avtokolona krenila proti Polzeli. Na tej poti jo je sovražno letalo napadlo iz zraka, pa tudi pri tem se je kolona odlikovala z discipliniranostjo in vojaško zrelostjo.

Vojna igra se je pričela ob desetih po dogovorjenem znaku. Štab vojne igre se je postavil na komandno mesto. Vse se je razvijalo po načrtu. Operativni del štaba je vodil tov. Bjelomarič in pri tem pokazal, da je dorastel tej nalogi. Tudi ostali odseki štaba so pravilno delovali. Moštvo odseka za zvezo zasluži za svoje brezhibno delo vso pohvalo. Dobro se je odrezal inženirski odsek in tudi moštvo predvojaške vzgoje.

Glavni del manevra je bil postavitve mostu čez reko Savinjo. Pri tem delu so se izkazali polzelski domačini. Bilo je videti, da so graditelji tega mostu strokovno sposobni, heroji dela, kar morejo biti le po svoji visoki moralni zavesti. Šestnajst težkih kmečkih voz je bilo treba potegniti v vodo na odrejeno mesto. Trideset kubičnih metrov desk in gradbenega lesa je bilo uporabljenih za most. Pri tem je ves čas padal dež. Delavci so hodili do vratu po vodi, nekateri oblečeni, drugi goli, a prav vsi dobre volje. V dveh urah je most stal in preko mostu je krenila motorizirana kolona. Most je preizkušnjo preстал.

Po zaključku manevra je komisar štaba za izvedbo manevra tov. Gabrič imel primeren nagovor za zbrane sodelavce in prisotne domačine. Sledilo je skupno kosilo. Priznati je treba, da je tudi propagandni odsek lepo izvršil svojo nalogo. Vesela ljudska prireditvev je zaključila program.

Vojna igra Ljudske tehnike s sodelovanjem ostalih množičnih organizacij je pokazala mnogo naše odločnosti in volje za obrambo domovine, pa tudi sposobnosti. Prav je bilo, da so se pri tem razkrile tudi nekatere nepravilnosti, ki jih moramo pri bodočem delu odpraviti. Te se nanašajo predvsem na smer in obliko po liniji izvenarmijske vojaške vzgoje. Za naše bodoče delo je potrebna večja teoretična podlaga in jasno izražena politična koncepcija v konkretni formi za vsako vajo.

Smer in oblike dela po liniji izvenarmijske vojaške vzgoje je podal tov. polkovnik Ribič Ciril-Mitja v šesti številki »Borca« 1950. Za boljši uspeh našega bodočega dela je treba, da vsak član ZB, kakor tudi mnogi iz ostalih množičnih organizacij, preštudira omenjeni članek.

Iz tega sledi:

a) Resnično množične morajo postati organizacije, kakor so to Ljudska tehnika, PAZ, fizikultura, RK in je treba storiti vse, da se vanje poleg strokovnosti vnese patriotični in borbeni duh.

b) Da moramo organizacijo ZB organizacijsko utrditi in mora politično ideološka zavest našega člana biti gibalna sila v našem bodočem delu.

c) V organizaciji ZB, kakor tudi v ostalih masovnih organizacijah moramo pričeti z intenzivnim političnim delom. Vsak naš član mora pravilno dojemati teoretično stran naše borbe v minuli vojni kakor tudi današnje ekonomske borbe za zgraditev socializma. Vsak član naj razume našo politično linijo, naj bo sposoben, da se bori za njeno uresničevanje, da jo popularizira in uveljavlja vselej in povsod. Dvig našega članstva do take politične ideološke višine je naša glavna naloga.

Dalje je potrebno, da v bodoče z vsemi silami delamo na tem, da usposobimo naše članstvo za individualno borbo v vseh oblikah, kakršne zahtevajo pogoji ilegalne borbe.

IZ ŽIVLJENJA IN DELA NAŠIH ORGANIZACIJ

V OKRAJU GORICA SO ODKRILI VRSTO NAPAK

V teku priprav za okrajno skupščino so v okraju Gorica odkrili nebroj napak in nepravilnosti, ki so bile povzročene po krivdi prejšnjega okrajnega odbora Zveze borcev. Že to, da se je sej udeleževalo samo pet ali šest odbornikov, nam jasno kaže odnos teh funkcionarjev do organizacije. Krivda je v tem, ker so na lanskem zboru polagali premalo skrbi v to kdo, naj pride v okrajni odbor. Tako je bil primer, da se je vrnil v odbor neki tovariš, ki nima pogojev niti za članstvo Zveze borcev, kaj šele, da bi bil njen funkcionar.

Široki aktiv, zbran iz najbolj aktivnih članov Zveze borcev si je zadal nalogo, da v času pred okrajnim zborom ZB skrbno pretrese probleme, tiče se naše organizacije in napravi analizo dosedanjega dela okrajnega odbora in krajevnih zvez.

Ob priliki obiskov krajevnih zvez so našli tovariši neštete nepravilnosti tako v pogledu invalidnin, obnove in skrajne malomarnosti v dajanju pomoči posameznim članom ZB.

V Dornbergu živi v skrajni revščini, ob porušeni domačiji, brez vsakega pohištva Cotić Iztok, oče treh partizanov. V Lovišču, KLO Lih se nahaja bolan vojni invalid, ki je brez stanovanja, brez potrebne obleke in posteljnega perila in brez dovoljne hrane, tako, da je moral prositi vaščane pomoči. Že od leta 1947 se zanj rešuje invalidsko vprašanje in še sedaj ni rešeno. V Zapotoku živi zopet drugi vojni invalid, pravtako brez stanovanja. Njegova bolna mati je morala živeti v hlevu in je tam umrla.

Partizanska mati Bisenjak Marija, kateri je padel sin v NOV, nima ne pohištva, ne stanovanja. Logar Ivani so padli štirje sinovi v NOV in bi morala dobiti polno invalidnino, toda po zaslugi brezvestnih birokratov prejema samo polovično. V Preserju živijo trije invalidi, ki se že od leta 1947. poteguje za priznanje invalidnine, a zaman. To so Kerševan Edo, Ličan Ivan in Kerševan Franc. Vsi trije žive v zelo siromašnem stanju.

V okraju je treba obnoviti še 224 domačij. Dosedaj se jih je obnovilo še tudi nimajo rešitve za invalidnino.

V okraju je treba obnoviti še 224 domačij. Dosedaj se jih je obnovilo samo 111, torej niti eno tretjino od vseh, kar je bilo porušenega. Tu so se dogajale številne in občutne napake. Gradbeni material se je delil brezvestno, kakor je pač naneslo. Zato so se dogajale tudi špekulacije na račun obnove. Tako si je Hojak Valdi, član IOOO zgradil kar dve hiši, eno v Solkanu, drugo pa v novi Gorici. V Rihenbergu pa si je Bizjak Anton zgradil celo tri hiše iz materiala, namenjenega za obnovo onim, ki jim je bilo porušeno v vojni. Tisti pa, ki so bili najbolj prizadeti in zato najbolj potrebni in za katere je stvarno bil ta material namenjen, so pa ostali ob strani.

V okraju je mnogo zaslužnih ljudi, katere bi bilo treba predlagati za odlikovanje. Po drugi strani pa so prejemale odlikovanja taki, ki jih niso zaslužili. Tako je bil odlikovan Bizjak Rado, prej fašist, sedaj pa zopet naš nasprotnik. Ta primer dovolj jasno kaže nedelavnost in nebudnost organizacije Zveze borcev. Zato ni čudno, če se nekdanji tako predani in požrtvovalni člani Zveze borcev pasivizirajo in odtegujejo udejstvovanju na političnem in gospodarskem področju.

Tu je odkritih samo nekaj stvari, je pa še mnogo, kar bo treba popraviti. Zvezi borcev se nudi široko polje dela. Dolžnost okrajnega odbora Zveze borcev je, da zaktivizira sledno krajevno zvezo po vseh vprašanih dela, ki se postavljajo pred njo, zlasti zdaj v teku priprav za Kongres.

ZVEZA BORCEV SLOVENJGRAŠKEGA OKRAJA JE ZAŽIVELA V POLNEM TEMPU DEJAVNOSTI

Vse od obstoja organizacije Zveze borcev pa do danes ne pomnimo tako uspešnega Zbora Okrajnega odbora Zveze borcev kakor letos. V prav lepo okrašeni kinodvorani se je natrpalo polno število vabljenih delegatov (manjkali so le štirje).

Brez dvoma je tako dobro uspela skupščina, ki je bila tudi izredno pestra po diskusiji, plod mnogih novo oživiljenih krajevnih odborov. V teku zadnjih mesecev se je namreč organizacija ZB v mnogih krajih učvrstila in razširila svojo dejavnost. Delegati so prišli na letno skupščino pripravljeni in seznanjeni s stanjem v svoji osnovni organizaciji.

Poročilo je podal predsednik OOZB tov. Vilič Alojz. Ko je pojasnil zbranim silne napore zamejskih koroških borcev v njihovi težki situaciji,

je val navdušenja in odkrite ljubezni dvignil delegate v močan aplavz. Zveza borcev je zrasla na 3.375 članov — od tega je 1050 žena. Od zadnjega zbora je bilo sprejetih 180 članov. Vendar pa ta številka za nas kot izrazito partizanski okraj ni zadovoljiva, saj je še najmanj 4000 ljudi, ki imajo pogoje za članstvo v ZB. Pri tem je najbolj čudno, da so številčno slabe organizacije prav v Šmiklavžu, v Dovžah in Koprivni — tu je sleherni človek sodeloval v NOB. V dobi od zadnjega občnega zbora do danes je bil izvršen prekop borcev na Paškem Kozjaku, dočim so bile odkrite spominske plošče v Orlici, Mežici in Javorju. V bodoče bo treba res tudi temu posvečati več pažnje, posebno talci v Legnu in v črneškem lesu bi morali dobiti dostojne spomenike. Tudi monumentalen za letos predviden skupni okrajni spomenik še ni postavljen, čeprav so borci zbrali zanj v sami nabiralni akciji okrog 200.000 din. Nastopile so nepredvidene ovire.

Vpogled v statistiko nam kaže, da imamo 433 enostranskih in dvostranskih sirot, katerim je v zadnjih mesecih Okrajni zbor že posvečal nekaj skrbi, poleg obleke je razdelil med v borbi najbolj obubožane družine naših sodelavcev tudi lepe vsote denarne pomoči.

Večkratne izpremembe v vodstvu OOZB je bilo čutiti tudi na terenu, nekateri krajevni odbori niso dobili prave opore v svojem delu. Še danes so popolnoma pasivne krajeve zveze v Dravogradu, Šmiklavžu, Legnu, Dovžah, Golavabuki, Podgorju, Št. Janžu, Pamečah in Danijelu. Skupščina je sprejela vrsto sklepov, da bo tudi v teh krajih zadihalo v Zvezi borcev novo življenje,

Najvažnejša naloga pa bo, z vsemi silami podpreti prizadevanje neutrudnega tov. Bogdana Žolnirja pri njegovem delu — v zbiranju zgodovinskega materiala iz NOB za naš okrajni muzej, ki bo po sklepu skupščine odprt v Slovenj Gradcu za 10. obletnico OF. Že sedaj je zbranega mnogo dragocenega gradiva in dokumentov, toda še vedno ljubosumno čuvajo nekateri ljudje po terenu slike, predmete in zapiske, ki bi dokumentirali silne napore naših ljudi tostran in onstran meje po vsej Koroški zemlji.

Obiski v partizanskih krajih so vsekdar toplo sprejeti od domačinov. Letos je veljal tak množičen poset Koprivni in Libeličam, kjer je bil izveden tudi kulturnoprosvetni program.

Krajevni odbori Zveze borcev so si ob zadnjem zasedanju lani napovedali tekmovanje, zdaj pa je komisija ugotovila, da so najagilnejši odbori v Primožu Črni, na Lešah in Razboru — najboljša je Zveza borcev v Št Primožu na Pohorju — priznanje spet zasluži nadvse požrtvovalen tov. Bricman Franc.

Tudi o predvojaški in izvenarmijski vzgoji je tekla beseda tako v poročilu kakor tudi v diskusiji, delegati so se seznanili s stanjem v izpolnjevanju odkupnih nalog naše oblasti in še mnogimi političnimi in gospodarskimi problemi, ki posebno naše obmejno prebivalstvo v živo zadevajo.

Ob zaključku je skupščina izvolila nov Okrajni odbor Zveze borcev, delegate za kongres, sprejela vrsto važnih sklepov in poslala pozdravno pismo maršalu Titu ter bratom Korošcem.

Po tako uspehi skupščini lahko pričakujemo znaten vzpon tudi v ostalih organizacijah, kjer bodo budili borci še ostale k večjemu prizadevanju.

V DOLNJI LENDAVI SEKTAŠIJO PRI SPREJEMANJU V ZVEZO BORCEV

Obiskali smo Krajevno zvezo Turnišče v okraju Dolnja Lendava. Odborniki so se pritoževali, da so vse druge organizacije bolj delavne kakor Zveza borcev. Zelo slabo ali pa skoro nič niso poučeni o nalogah, ki jih ima naša organizacija, skratka, ne vedo, kaj naj bi organizacija Zveze borcev delala. Ne poznajo kriterija za sprejem v članstvo Zveze, zato so sektašili. Videlo se je takoj, da jim okrajni odbor ne nudi nikake pomoči. Neki odgovorni funkcionar iz okraja se je javno na masovnem sestanku ob neki priliki izrazil, da ne priznava organizacije Zveze borcev v Prekmurju, prav tako ne prekmurskih partizanov. Zaradi tega so postali nekateri malodušni in so stopili v ozadje.

Ko jim je bilo pojasnjeno, kakšne ljudi lahko sprejmejo v organizacijo Zveze borcev, so povedali, da bodo na ta način lahko sprejeli še mnogo novih članov. Tako se jasno pokaže, kako sektaštvo zavira razvoj organizacije in kako kvarno vpliva na njeno dejavnost.

KAZALO K II. LETNIKU

Vsebina 1. številke

Novi slovenski heroji	1
Markovič A.: Naši podoficirji	3
Mikuž Metod: Kako so Italijani zasedali Slovenijo	5
Podpol. Polič Radko: Stanetova grupa na Štajerskem	7
V osvobojeni Kitajski	14
Gaber: Našel bo pot	17
Kreft Ivan: Kako je Vrhovni štab rešil vprašanje beguncev	20
B. S.: Na morju	22
Semič Stane-Daki: Spomini narodnega heroja	23
Hace Matevž: Pripombe h Kozakovi noveli Gašper Osat	28
Grobler Mirko: Nekaj misli k filmu Barba Žvane	29
Turnher E.: Zbiranje podatkov o žrtvah NOB	30
Navodilo komisijam za zbiranje podatkov	31
Iz življenja in dela naših organizacij	ovitek

Vsebina 2. številke

Mikuž Metod: K zgodovini Pohorskega bataljona	33
R. T.: Akcija	35
Petletnica velike okupatorjeve moritve na Frankolovem	39
Kreft Ivan: Kako je Vrhovni štab rešil vprašanje beguncev	40
M. M.: Iz operativnega dnevnika partizanskega komandanta	42
Semič Stanko-Daki: Spomini narodnega heroja	45
Litostroj, naša zmaga, naš ponos	48
Župančič Karl: Kako smo gradili tehnike in tiskarne v partizanih	50
M. S.: Na prvi kongres AFŽ Slovenije	51
Strle Miro: Strelska organizacija in predvojaška vzgoja	53
Semič Stane-Daki: Dosedanje delo ZB pri predvojaški vzgoji	54
Bombardiranje vodnih jezov v Nemčiji	54
M. A.: Okupatorju smo zažgali bencin	56
Iz življenja in dela naših organizacij	ovitek

Vsebina 3. številke

Proglas Glavnega odbora Zveze borcev	57
Zunanja trgovina in naš petletni plan	58
Hace Matevž: O delu Partije v XIV. diviziji	60
Li Baj: Povratek	62
Gervais Drago: Vojaki prihajajo	66
Kreft Ivan: Kako je Vrhovni štab rešil vprašanje beguncev	69
Semič Stanko-Daki: Spomini narodnega heroja	71

Vsebina 4. številke

Prvi maj, praznik našega delovnega ljudstva	73
S skrbno pripravljenimi občnimi zbori utrjujejo organizacijo	74
27. april, velik praznik Osvobodilne fronte	75
Dugolin Avgust: Narodnoosvobodilno gibanje na Krasu in Sl. Primorju	77
Hace Matevž: O delu Partije v XIV. diviziji	79
Mikuž Metod: Kaličeva mama se vrne s sinom	82
Hace Matevž: Moja srečanja s Prežihovim Vorancem	85
Kukman Duško: Pred prihodom druge grupe odredov	87

Stran

Stran

Semič Stanko-Daki: Spomini narodnega heroja	91
Major Kocjančič Anton: Predvojaška vzgoja	94
Strle Miro: Navodila za vaje strelcev	95
Iz življenja in dela naših organizacij	ovitek

Vsebina 5. številke

K rojstnemu dnevu maršala Tita	97
Turnher E.: Problematika spomenikov NOV in ljudske revolucije	98
Življenje otrok naših padlih borcev naj bo naša prva skrb	101
Nove kadre naši armadi	102
Klemenčič Dore-Maj: Slovenski umetniki v partizanih	103
Habjan Vlado: Bolnica v grapi	109
Dugolin Avgust: Kras in Slov. Primorje v letih 1941-42	112
Semič Stane-Daki: Spomini narodnega heroja	115
Kocjančič Anton: Predvojaška vzgoja	117
K. A.: Kaj nudi ljudska oblast invalidom	118
Delegacija bivših italijanskih partizanov je obiskala Jugoslavijo	119
Kavčič M.: O razstavi Ljubljana v borbi	120
Iz življenja in dela naših organizacij	ovitek

Vsebina 6. številke

Polkov. Ribičič Ciril-Mitja: Izvenarmijska vzgoja - naša velika naloga	121
Mikuž Metod: Mesec junij 1942 v tako imenovani ljublj. pokrajini	123
Z. R.: Kučarjeva Pavla - partizanska mamica	126
Vipotnik Janez: Belogardisti	127
Javor Mile: Obračun	129
M. I.: Montiranje lokomotive	134
Konobelj Franc-Slovenko: Stražišarjev in gorjanski bataljon sta zažgala most	137
L. I.: Nesporazum	138
Semič Stane-Daki: Spomini narodnega heroja	140
Iz življenja in dela naših organizacij	143

Vsebina 7.-8. številke

Vujović Milutin: Poživiti je aktivnost izvenarmijske vzgoje množic	145
Greif Martin: Naše drugo ljudsko posojilo	149
Ob obletnici »Borca«	150
I. koroški partizanski tabor v Kotljah	152
Tomšičeva brigada je proslavila osmo obletnico	154
Dolenc Milan: Zgodovina III. bataljona Tomšičeve brigade	155
Bregar F.: Še k zgodovini Pohorskega bataljona	158
Gabrovica, nova socialistična vas	160
Zakonjšek Rado: Tovariša	162
Hace Matevž: Jutranja borba na Bojancih	166
Strle Franc: V snegu in obročih	169
Avsenak Lojze: Priča eksplozije	170
Župančič Jože: Partizanska tiskarna pod Sv. Goro pri Litiji	171
Semič Stane-Daki: Spomini narodnega heroja	173
Četrta proletarska brani ranjenca	177
Jazbinšek Viktor: Pisma španskega borca	178

	Stran
Strle Miro: Širok razmah strelstva in njegove naloge	181
Mikuž Metod: Pripombe h knjigi Maksa Šnuderla, Dokumenti	181
Vojno istoriski glasnik	184
Iz življenja in dela naših organizacij	ovitek

Vsebina 9. številke

Ob življenjskem jubileju	186
Brecelj Marjan: Govor na proslavi Cankarjeve brigade	187
Benedik Janez: Kosovelovci v borbi za Štanjel	189
Perovšek Janez-Pelko: Skozi obroč	190
Habjan Vlado: Šentjurčani in njihova ekonomija	194
Avsenak Lojze: Veliko presenečenje	197
Kljusov Joža: Bunkerji	199
Železarno Jesenice so prevzeli delavci	200
Semič Stane-Daki: Spomini narodnega heroja	202
Jazbinšek Viktor: Pisma španskega borca	204
Mikuž Metod: Pripombe h knjigi Maksa Šnuderla	205
Jurančič Vlado: Fizkultura prevzema važne naloge	207
Mikuž Metod: Koroški Slovenci žrtve imperialističnih sil	209
Iz življenja in dela naših organizacij	ovitek

Vsebina 10. številke

Pismo GO Sekcije koroških partizanov	213
Mikuž Metod: Neznani grob v Glažuti	214
Kuhar Štefan: Poslednja borba skojevca Juša Kramarja	215
Kljusov Joža: Kurirja Tineta zadnja pot	217
Perovšek Janez-Pelko: Pred zmago	218
Semič Stane-Daki: Spomini narodnega heroja	223
Jazbinšek Viktor: Pisma španskega borca	225

	Stran
Kutin France: Protiletalska zaščita	227
Mikuž Metod: Pripombe h knjigi Maksa Šnuderla, Dokumenti	229
Iz življenja in dela naših organizacij	ovitek

Vsebina 11.—12. številke

Marjan Bertoncelj: Pripravimo se na kongres	233
Ob 29. novembru 1950: Naj živi naša skupna domovina Jugoslavija	234
Turnher Edo: Priznanje svojcem padlih žrtev NOB	235
R. Z.: Vse preveč smo pozabili na naše partizanske ljudi	236
Naj živi Jugoslovanska armada	238
Iz referata tov. Milutina Vujovića na II. plenumu GO ZB v Beogradu:	
V delu naše organizacije je treba storiti korenit prelom	239
Slepi sprejeti na zadnjem plenumu	240
Janez Perovšek-Pelko: Rex	241
Kljusov Joža: Aljoša	242
Lojze Avsenak: Pot v svobodo	243
Ruža Perič: Bilo je jesenskega dne	246
J. Ž.: Kako je kresniški fant določil mejo med Italijo in Nemčijo	249
Jože Župančič: Prebrisana in pogumna partizanska kurirka	250
K. F.: Spomini na I. zapadno koroški odred	251
Konobelj Franc-Slovensko: O kurirjih in kurirskih zvezah na Gorenjskem	252
Dr. F. Slokan: Izdajalec	256
Jože Štok-Korotan: Kako smo partizanili v Zasavju	260
Stanko Semič-Daki: Spomini narodnega heroja	266
Zoran Francka: Kako so požgali našo vas	269
Viktor Jazbinšek: Pisma španskega borca	270
Fele Marija: Na Paškem Kozjaku padli borci so bili položeni v skupni grob	275
Lep uspeh strelske organizacije v jugoslovanski coni Trsta	276
Bukovec Anton: Naše ljudstvo dviga svojo obrambno sposobnost	277
Iz življenja in dela naših organizacij	278

